

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

BUSH DOKTRİNİ VE ASKERİ GÜCÜN ÖNALICI VE ÖNLEYİCİ SAVAŞ
KAPSAMINDA KULLANILMASI

Doktora Tezi

Ahmet CURAL

Tez Danışmanı
Prof.Dr.Ersin ONULDURAN

Ankara-2011

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

BUSH DOKTRİNİ VE ASKERİ GÜCÜN ÖNALICI VE ÖNLEYİCİ SAVAŞ
KAPSAMINDA KULLANILMASI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : Prof.Dr.Ersin ONULDURAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof.Dr.Ersin ONULDURAN

Prof.Dr.Burcu BOSTANOĞLU

Prof.Dr.Çağrı ERHAN

Prof.Dr.Sertaç BAŞEREN

Doç.Dr.Funda KESKİN

İmzası

(Handwritten signatures of the jury members)

Tez Sınavı Tarihi 9. 3. 2011

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. 21 Mayıs 2010.

Ahmet CURAL

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	V
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM GÜÇ VE GÜVENLİK KAVRAMLARINA KURAMSAL BAKIŞ	6
I. ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE GÜÇ KAVRAMININ YERİ	7
A. REALİST TEORİDE GÜÇ ANLAYIŞI	11
B. PLÜRALİST TEORİ VE GÜÇ	16
II. ULUSLARARASI SİSTEMDE GÜVENLİK: GENEL KONSEPT VE ALGILAMALARDA YAŞANAN DEĞİŞİM	19
A. GENEL KONSEPT: GÜVENLİK ALGILAMASI VE GÜVENLİĞİN TANIMI	20
B. GÜVENLİK KAVRAMININ KURAMSAL GELİŞİMİ	26
1. Realist Yaklaşımın Güvenlik Anlayışı	26
2. Liberal/İdealist Yaklaşımda Güvenlik	32
C. ULUSLARARASI SİSTEM AÇISINDAN GÜVENLİK VE GÜVENLİK ALGISINDA YAŞANAN DEĞİŞİMLER	35
1. Uluslararası Güvenlik Kavramı	35
2. Uluslararası Güvenlik Algılamalarında Yaşanan Değişim	42
3. Uluslararası Güvenlik Açısından Önemarzedeki Kavramlar	53
a. Güvenlik İkilemi	53
i. Caydırıcılık Teorisi	55
ii. Spiral Model	56
iii. Silahlanma Yarışı	57
iv. Saldırı-Savunma Dengesi	58
b. Güç Dengesi	59
c. Sürekli Rekabet ve Uzun Süreli İhtilaf	60
ç. Yanlış Algılama	61
İKİNCİ BÖLÜM GÜÇÜN KULLANIMI VE ULUSLARARASI TOPLUMUN KONUYA BAKIŞINDA YAŞANAN DEĞİŞİM	63
I. GENEL ANLAMDA GÜÇ KULLANIMI	63
II. ULUSLARARASI TOPLUMDA KUVVET KULLANILMASI REJİMİ	65

A. HAKLI SAVAŞ DÖNEMİ (MÖ 330 – MS 1650)	66
1. Klasik Dönem (MÖ 330-MS 300)	67
2. Hristiyanlık Dönemi (MS 300- MS 1550)	68
3. Laik Dönem (1150-1700)	70
B. POZİTİVİST DÖNEM (1700-1919)	71
C. MİLLETLER CEMİYETİ DÖNEMİNDE KUVVET KULLANIMI	73
Ç. BRIAND-KELLOGG PAKTI DÖNEMİ	75
D. BM ANTLAŞMASI'NIN KUVVET KULLANMAYA İLİŞKİN SİSTEMİ	76
1. BM Sisteminde Kullanılması Yasaklanan Kuvvetin Niteliği ve Kapsamı	80
a. Yasaklanan Kuvvetin Niteliği	80
b. Yasağın Kapsamı	82
2. BM Sisteminde Kuvvet Kullanma Yasağının İstisnaları	84
III. ULUSLARARASI TOPLUMDA MEŞRU MÜDAFAA HAKKI	87
A. ÖRF VE ADET HUKUKUNDA MEŞRU MÜDAFAA HAKKI	88
B. ÖRF VE ADET HUKUKUNDA ÖNLEYİCİ MEŞRU MÜDAFAA HAKKI	89
C. BM SİSTEMİNDE MEŞRU MÜDAFAA	90
1. Meşru Müdafaa Hakkını Kullanma Şartları	91
2. Önleyici Meşru Müdafaa	96
Ç. 51'İNCİ MADDE (MEŞRU MÜDAFAA)'YE İLİŞKİN GÖRÜŞLER	98
1. Doktrinde İleri Sürülen Görüşler	99
2. Devletlerin Uygulamaları	101
IV. KUVVET KULLANMAYA İLİŞKİN KURALLAR ÜZERİNDEKİ TARTIŞMANIN YENİDEN ORTAYA ÇIKIŞI	103
A. KLASİK YAKLAŞIMIN KUVVET KULLANIMIYLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ	109
B. NEOREALİST YAKLAŞIMIN KUVVET KULLANIMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	111
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BUSH DOKTRİNİ	115
I. BUSH DOKTRİNİN OLUŞUMUNA ETKİ EDEN FAKTÖRLER	117
A. KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI TERÖRİZMDEKİ ARTIŞ	117
B. ABD'DEKİ NEO-CON (YENİ MUHAFAZAKÂR) HAREKET	121
C. 11 EYLÜL SALDIRILARI	128
Ç. 11 EYLÜL SONRASINDA ABD'DE YAPILAN ÖNEMLİ YASAL DÜZENLEMELER	133
II. BUSH DOKTRİNİ'NİN ANA ÇERÇEVESİ	137
A. ABD DIŞ POLİTİKA GELENEĞİ VE BUSH YÖNETİMİNİN 11 EYLÜL	137

ÖNCESİ DIŞ POLİTİKASI	
B. BUSH DOKTRİNİ'NİN OLUŞUMU VE 2002 ULUSAL GÜVENLİK STRATEJİSİ	141
1. Doktrinin Oluşum Süreci	141
2. ABD'nin 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi (Bush Doktrini)	144
C. BUSH DOKTRİNİ'NDE ÖNE ÇIKAN HUSUSLAR	150
III. ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE ULUSLARARASI HUKUK KAPSAMINDA BUSH DOKTRİNİ'NE YÖNELİK ELEŞTİRİLER	154
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ÖNLEYİCİ SAVAŞ DÜŞÜNCESİ VE ÖNLEYİCİ ASKERİ FAALİYETLER	166
I. ÖNLEYİCİ SAVAŞ (PREVENTIVE WAR) NEDİR?	166
A. Önleyici Savaş Düşüncesinin Gelişimi	168
B. Günümüzde Önleyici Savaş Yaklaşımı	172
II. ÖNLEYİCİ SAVAŞ VE ULUSLARARASI HUKUK	177
III. ÖNLEYİCİ ASKERİ FAALİYETLER	190
A. Önleyici Askeri Faaliyetlerin Tanımı	190
1. Zaman Değişkenine Göre	191
2. Tehdidin Gelişimi Değişkenine Göre	194
3. Kitle İmha Silahları Değişkenine Göre	198
4. Rejim Değiştirme Değişkenine Göre	199
B. Devletler Önleyici Davranabilir mi?	201
1. İlk Taarruz Eden Taraf Olmanın Önemli Bir Avantaj Getirip Getirmediği	203
2. Saldırı-Savunma Dengesi	204
3. Uluslararası Krizler	205
BEŞİNCİ BÖLÜM YAKIN VE UZAK TEHDİTLER KARŞISINDA ÖNLEYİCİ ASKERİ FAALİYETLERİN KULLANILMASI	207
I. YAKIN TEHDİT: 1967'DE İSRAİL'İN ÖNALICI ASKERİ GÜÇ KULLANIMINA BAŞVURMASI	208
A. 1' inci Safha: Algılama ve Seferberlik (17-22 Mayıs)	211
B. 2' nci Safha: Erteleme ve Diplomasi (23–28 Mayıs 1967)	215
C. 3' üncü Safha: Kararlılık (29 Mayıs-4 Haziran 1967)	226
Ç. 4' üncü Safha: Diplomasiden Önalıcı Askeri Güç Kullanımına Geçiş	233
D. Sonuç: Yakın Tehditler Karşısında Önalıcı Askeri Güç Kullanımında	239

Devletler Normatif ve Uluslararası Hukuk Kurallarını Dikkate Alıyor mu?	
II. UZAK TEHDİT: 1981'DE İSRAİL'İN ÖNLEYİCİ ASKERİ GÜÇ KULLANIMINA BAŞVURMASI	240
A. 1'nci Safha: Osirak Reaktörünün İmha Edilmesi Düşüncesi	241
B. 2'nci Safha: İzleme ve Uyarma Aşaması (1975-1979)	243
C. 3'üncü Safha: Taarruzun Planlanması ve İcra (1979-1981)	251
Ç. 4'üncü Safha: Osirak'a Taarruz, Fırsatlar ve Kısıtlamalar	257
D. Sonuç: Uzak Tehditler Karşısında Önleyici Askeri Harekata Başvurmada Devletler Normatif ve Uluslararası Hukuk Kurallarını Dikkate Alıyor mu?	261
SONUÇ	263
KAYNAKÇA	269
TÜRKÇE ÖZET	284
YABANCI DİLDE ÖZET	286

KISALTMALAR

BM	Birleşmiş Milletler
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Savunma Örgütü)
MC	Milletler Cemiyeti
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
ASEAN	Associations of the Organization of Southeast Asian Nations
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
I.C.J	International Court of Justice
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
UNEF	United Nations Emergency Force
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
PNAC	Project For the New American Century
NBC	Nükleer, Biyolojik, Kimyasal
ABM	Anti Ballistic Missile
NSS	National Security Strategy
UGS	Ulusal Güvenlik Stratejisi
KİS	Kitle İmha Silahları
ICB	International Crises Behavior
NPT	Non-Proliferation Treaty
IAEA	International Atomic Energy Agency

GİRİŞ

Bush doktrini ile dünya kamuoyunun gündemine oturan önalıcı ve önleyici savaş stratejileri, özellikle ABD'nin kendine özgü bakış açısı nedeniyle BM sisteminin kuvvet kullanımına getirdiği düzeni sarsıcı niteliğiyle öne çıkmıştır. Özellikle önalıcı askeri faaliyetlere başvurulması, BM sisteminin altmış yılı aşkın bir süredir inşa etmeye çalıştığı uluslararası sistem, hukuk ve normlar düzenini derinden etkileyecek tehlikelere sebebiyet vereceğine dair endişelere yol açmıştır. Bu bağlamda önalıcı ve önleyici savaş stratejilerinin kullanımı, uluslararası toplumda birçok tartışmaya konu teşkil etmiştir.

Literatüre 1950'li yıllardan itibaren preemptive strike (önalıcı harekât) ve preventive strike (önleyici harekât)¹ şeklinde geçen bu iki kavramın, zaman zaman karıştırılarak birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan önalıcı harekât; tehdidin çok yakın olması durumunda ön alınarak, karşı tarafın saldırısından önce harekete geçilmesi anlamına gelmektedir. Önleyici harekât ise tehdidin çok daha uzak olması durumunda veya bir gelişmenin olgunlaşarak tehdit edici düzeye gelmesinden önce bertaraf edilmesi için planlı olarak icra edilen eylemdir. Aslında bu iki terim, ABD kaynaklı çalışmalarda "Anticipatory Military Activities" olarak tanımlanan ve dilimize "Önleyici Askeri Faaliyetler" şeklinde kazandırılan kavramın altında yer almaktadır.

Çalışmada sıkça geçecek olan önalıcı ve önleyici terimleri, yukarıda ortaya konan anlamlarıyla kullanılacaktır. Aynı şekilde, "Önleyici Askeri

¹ Preemptive strike ve preventive strike kavramlarının literatürde, preemptive war, preventive war, preemptive action, preventive action ve preemptive strategy, preventive strategy şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Ancak hangi terim kullanılırsa kullanılsın, yukarıda belirtilen anlam ve maksadı içermektedir.

Faaliyetler” terimi kullanıldığında da önalcı ve önleyici kavramlarının herikisi içerilmiş olacaktır.

Bu alandaki tartışmaların, devletlerin münferiden kuvvet kullanma kapsamında değerlendirilen önalcı ve önleyici kuvvet kullanımının hukuki olup olmadığına odaklanmış olduğu, ancak birbirine zıt fikirlerin yer aldığı bu zeminde arzu edilen uyuma ulaşamadığı görülmektedir. Geline nokta ise hala; “Önleyici askeri faaliyetlere başvurulmasında devletler hukuki ve normatif kuralları ne ölçüde dikkate alıyor? sorusuna açık bir yanıt verilememektedir.

İşte bu nedenle, 1945 sonrasında uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla kurulan BM sisteminin lokomotif gücü olan ABD tarafından, bir anlamda kendi geleneksel misyon ve söylemleriyle çelişen bir doktrinin gereği olarak uygulamaya konan önleyici ve önalcı hareket faaliyetlerin ele alınması, bu tez çalışmasının araştırma konusu olarak seçilmiştir. Çalışmada, devletlerin önleyici veya önalcı askeri güç kullanımı açısından hukuki ve normatif unsurlar ile kısıtlanıp kısıtlanmadığının açıklığa kavuşturulması hususu, asıl maksat olarak belirlenmiştir.

Bilindiği üzere Uluslararası Hukukun başlıca amaçlarından biri genel yasaklamalar şekline alan güç kullanımının düzenlenmesidir. Meşru müdafaa düşüncesi ile ortaya konan önleyici ve önalcı harekâta, acaba Uluslararası Hukukta yer var mıdır? Bu soruya açık ve net olarak verilebilecek bir cevap yoktur. Bununla beraber önleyici veya önalcı askeri güç kullanımının meşruluğu konusunda uluslararası toplumda ciddi fikir ayrılıkları olmasına rağmen, bazı istisnalarla birlikte bu sorunun cevabı hayırdır. Diğer bir deyişle, Uluslararası Hukukun geleneksel yorumu açısından, bu tür eylemlerin çok kısıtlı koşullar altında uygulanabileceği belirtilmiştir.

Bunun yanı sıra, özellikle ani silahlı saldırılara karşı kullanılacak önalıcı harekâta izin verildiği iddia edilmektedir. Nitekim Brown, kışkırtılmamış ve yakın olan bir tehdide karşı “önalma hakkı”nın, meşru olan kendini müdafaa hakkının genişletilmesi olduğunu belirtmektedir.² Ancak, uzak tehditlerin bertaraf edilmesi için başvuru olan önleyici harekâtın Uluslararası Hukukta yerinin olmadığı açıktır.

Bugün artık uluslararası sistemin hegemon gücü ABD tarafından tek yanlı olarak kullanılan önalıcı ve önleyici savaş stratejilerinin, diğer ülkeler tarafından kullanılma olasılığı da mevcuttur. Nitekim Rusya Genelkurmay Başkanı Yuriy Baluyevskiy Moskova Askeri Bilimler Akademisinde yaptığı konuşmada, “Rusya ile müttefiklerinin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak için gerekirse önleyici saldırı düzenleyebilir, nükleer silah da kullanabiliriz”³ ifadesiyle, bunu ülkesi için bir hak olarak gördüğünü açıkça belirtmiştir. Bu yönüyle önalıcı ve önleyici harekât stratejileri küresel ve bölgesel güvenlik açısından endişe verici bulunmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın, uluslararası istikrar ve düzenin devamı için potansiyel tehdit oluşturabilecek uygulamaların üzerindeki örtüyü aralama ve bundan sonra bu alanda yapılacak çalışmalara bir hareket noktası teşkil etme bakımından da kaynak olabileceği düşünülmektedir.

Bu düşünceler çerçevesinde çalışmanın ana iskeleti; önalıcı ve önleyici kuvvet kullanımından geriye doğru gidilerek, Bush doktrini, kuvvet kullanımı rejimi ve güvenlik ihtiyacı ile güç kavramlarını da kapsayacak şekilde tasarlanmıştır.

² Chris Brown, “Self-Defense in an Imperfect World”, **Ethics & International Affairs**, Vol. 17, No. 1, 2003, s. 2.

³ Cenk Başlamış, “Nükleer Gözdağı”, **Milliyet Gazetesi**, 20 Ocak 2008, s.20.

Buna göre birinci bölümde; çalışmanın teorik altyapısını oluşturmak maksadıyla güç ve güvenlik kavramları kuramsal açıdan ele alınmıştır. Özellikle güç ve güvenlik konularına temel açıklamalar getiren ve uluslararası ilişkilerde egemen olan teorilerin konuya bakışı irdelenerek, günümüz dünyasında güvenliğin sağlanması için gücün kullanımı gerekliliğinin boyutları anlaşılmalı çalışılmıştır. Bununla beraber uluslararası sistemde yaşanan değişimlerle birlikte, güvenlik algısındaki değişimin de ortaya konması hedeflenmiştir.

İkinci bölümde; gücün kullanımı ve uluslararası toplumun öteden beri konuya bakışı, getirilen düzenlemelerle açıklanarak kuvvet kullanımının yasal ve normatif sınırları ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışma konusu bakımından önem arz eden meşru müdafaa, daha detaylı olarak incelenerek, kuvvet kullanmaya ilişkin kurallar üzerindeki tartışmalar tespit edilmiştir.

Üçüncü bölümde; önleyici savaş stratejisini esas alan Bush Doktrini her yönüyle analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede doktrinin oluşumuna etki eden faktörler ile doktrinin ana çerçevesi olan ABD'nin 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi incelenmiştir. Doktrinin ne getirip ne götürdüğü, uluslararası ilişkiler ve Uluslararası Hukuk çerçevesinde uzman görüşleri ve eleştirel bakışla not edilmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölümde ise önleyici savaş düşüncesi ile önleyici askeri faaliyetlerin ne olduğu, uzman görüşleriyle birlikte ortaya konmuştur.

Beşinci bölümde; güç ve güvenlik sağlamaya yönelik oluşturulan bir doktrinin öngördüğü önleyici ve önalıcı savaş stratejisinin uygulamaya konma aşamasında devletlerin yasal ve normatif kurallardan ne ölçüde etkilendiğini belirleyebilmek amacıyla iki vaka analizi yapılmıştır. Böylece yakın ve uzak tehdit durumlarına göre devletlerin önleyici askeri faaliyetlere başvurma

kısıtlarının tespitine çalışılmıştır. Elde edilen bulguların, tutum ve reaksiyon açısından daha sağlıklı olması bakımından her iki vaka için tek bir devlet örneği ele alınmıştır. Bu kapsamda yakın tehdit, yani önalıcı harekât örneği için İsrail'in 1967'de Mısır'a saldırısı, uzak tehdit yani önleyici harekât örneği için de yine İsrail'in 1981'de Irak'ın Osirak nükleer reaktörüne taarruzu olaylarının incelenmesi planlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜÇ VE GÜVENLİK KAVRAMLARINA KURAMSAL BAKIŞ

Tarihin her döneminde, toplumların kaderinde rol oynayan ve olayların gidişine yön veren aktörlerin tutum ve davranışlarına ilişkin olarak yapılan incelemelerde, güç, güvenlik ve gücün kullanımı konularının öncelikli ele alındığı görülmektedir. Bu çerçevede öteden beri ulusal ve uluslararası güvenlik alanında çalışmaya odaklanan araştırmacılar, güç ve güvenlik kavramlarına özel önem vermiş ve bu kavramları geleneksel/çağdaş düşünce akımları çerçevesinde değişen şartlara göre yorumlayarak anlamlandırmaya çalışmaktadır.

Nitekim uluslararası ilişkiler düşüncesinin dayandırıldığı antik Yunan döneminde⁴ dahi, Sparta ve Atina şehir devletleri arasındaki savaflara ilişkin ortaya koyduğu tahlilleriyle Thucydides, gücün bir siyaset gerçekliği olarak taşıdığı merkezi önem üzerinde durmuştur. Bu tarihten çok daha sonra, Otuz Yıl Savaşları akabinde 1648’de Avrupa’da kurulan Westfalya düzeni, ulus-devlet oluşumunu ve buna dayalı güç tanımlamalarını uluslararası toplumun gündemine getirmiştir. 1789’da mutlak monarşiyi ortadan kaldırarak siyasal, sosyal ve ekonomik dönüşümler yaratan Fransız devriminden sonra felsefi altyapısına kavuşan ulus-devlet, sistemde bundan sonra yaşanacak ittifak ve rekabet hareketleriyle en temel reel politik güç birimi haline gelmiştir.

Bu noktada, uluslararası ilişkiler bağlamında güç ve güvenlik alanlarına ilişkin çalışmaların genellikle devletler düzleminde şekillendiği görülmektedir⁵. Her devletin ulusal stratejisinde, en azından sürdürülebilir seviyede güvenliğe

⁴ James E. Dougherty ve Robert L. Pfaltzgraff, **Contending Theories of International Relations**, Forth Edition, New York, Longman, 1996, s.6.

⁵ Uluslararası ilişkilerde analiz düzeyi ve analiz birimi üzerine birçok görüş bulunmakla birlikte, genel olarak “birey, devlet ve sistem” şeklindeki üçlü anlayış kabul görmektedir. Bunlardan özellikle devlet, devlet merkezli yaklaşımı benimseyen geleneksel teorilerin hemen hepsinde ve modern yaklaşımların da bir çoğunda analiz birimi olarak benimsenmektedir (Dougherty ve Pfaltzgraff, a.g.e., s.2-32).

sahip olmak bir hedef olarak yer aldığından, diğer devletlerin güçlerini dengelemek veya daha güçlü hale gelmek, daha fazla güvenliğe ulaşmanın aracı olmaktadır. Bu kapsamda güç, tartışmaya açık göreceli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğu zaman da askeri kuvvetle eşdeğer olarak algılanan gücün, aynı zamanda bir ulusun ulaştığı teknolojik kapasitesini, nüfusunu, doğal kaynaklarını, coğrafi faktörlerini, siyasi yapısını, lider kadrosundaki figürleri dâhil birçok değişkeni içerdiği⁶ açıktır.

I. ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE GÜÇ KAVRAMININ YERİ

Siyasi tarihe bakıldığında, uluslararası sistemi oluşturan birimler arasındaki ilişkilerin inişli-çıkışlı bir seyir izlediği, barış dönemleri uzun sürse de sürekli bir dengenin sağlanamadığı görülür. Bu kapsamda, değişik boyuttaki gelişmelere bağlı olarak uluslararası toplumda yeni dengeler ortaya çıkmakta ve yeniden şekillenmelerle yeni düzenler tesis edilmektedir. Basit bir analogiyle uluslararası toplumu oluşturan aktörlerin bu değişimini canlıların yaşamına benzetmek mümkündür; doğar, büyür, yaşlanır ve ardından yok olur.

İşte bu döngü içerisinde meydana gelen birçok şekillenmenin her biri için yaşanan süreç, zamanının şartlarına göre değişmektedir. Bununla beraber ortada değişmeyen bir gerçek vardır. O da; bir yanda sistemin işleyişine yön veren ve gücü elinde bulunduran aktörler, diğer yanda ise güç uygulamalarından olumsuz yönde etkilenen veya ancak sistem içi ilişkilerin akışında yer bulabilen güç mahrumları. Bu noktada dikkate değer olan şey, gücün denklemdeki belirleyici fonksiyonudur. Bir başka deyişle, güvenliği sağlarken, aynı zamanda güvenliğe tehdit de oluşturan ikilemli rolüdür.

Güç, boyutu ve önemi pek dikkate alınmadan hemen herkesin günlük yaşantı içinde pratik anlamda yoğun olarak kullandığı kavramlardan biridir. Alım

⁶ Michael P.Sullivan, **Power in Contemporary International Politics**, Columbia, University of South Carolina Pres, 1990, s.103.

gücü, dayanma gücü, mücadele gücü, çalışma gücü, sosyal güç, ekonomik güç, yumuşak güç, askeri güç, vb. birçok şekilde ifade bulan bu kavramın, sahip olduğu etki veya erk, yine herkes tarafından, özellikle de politik dünyada her zaman elde edilmek ve elde tutulmak istenmiştir. Nedeni ise oldukça yalın ve açıktır: Çünkü güç, arzu edilenlere ulaşmanın ya da hükmetmenin yegane aracı olarak algılanmakta ve kullanılmaktadır.

Ansiklopedik olarak bakıldığında; canlı bir varlığın fizik kuvvetinden, herhangi bir düzeneğin iş yapabilme niteliğine kadar birçok anlam içeren güç, siyasal açıdan; bir kimsenin, bir gurubun, bir ülkenin veya bir etkinliğin erki, etkisi ve üstünlüğünü ifade etmektedir⁷. Uluslararası ilişkiler penceresinden bakıldığında ise güç; “diğerlerinin kararlarını ve eylemlerini direkt olarak etkileme kapasitesi”⁸ olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle, bir devletin istediği sonuçları elde etme ve bu sonuçlara ulaşmak için gerektiğinde, diğer devlet veya devletlerin davranışlarını değiştirme yeteneğidir⁹.

Joseph Nye’a göre “güç, hava durumu gibidir. Herkes ona bağlıdır ve onun hakkında konuşur, fakat çok azı onu anlar”.¹⁰ Belkide bu yüzden analist ve siyasi liderler, yıllardır güç ilişkilerindeki bağ ve değişimi tanımlama ve tahmin etmenin gayreti içindedir.

Genel olarak bakıldığında, özünde muhatabı üzerinde etki yaratma olan gücün, tek başına değil de uygulanması düşünülen tarafın gücüyle mukayese edildiğinde daha net bir anlam kazanacağı açıktır. Çünkü bir tarafın gücü diğerinden üstün, ancak bir başkasının gücünden az olabilir. Bu bakımdan göreceli bir kavram olarak da ele alınabilecek güç, bir yandan savaşlara, barışlara, ittifaklara, örgütlenmelere ve çıkar çatışmalarına neden teşkil

⁷ **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1986, s. 4814

⁸ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul, Der Yayınları, 1996, s.203.

⁹ Yılmaz Tezkan, **Jeopolitikten Milli Güvenliğe**, İstanbul, Ülke Kitapları, 2005, s. 137.

¹⁰ Joseph S. Nye, **Soft Power**, New York, Public Affairs, 2004, s.1.

ederken, diğ er yandan da adeta bu geliş melerin bir sonucu olarak ortaya çı kmaktadır.

Bu niteliğ i ile güç ve güç yaklaşımı, siyaset ve uluslararası ilişkilerin en eski açıklama yöntemlerinden biri olmuştur. Nitekim eski Çin ve Yunan uygarlıkları ile Ortaçağ İtalya'sında yaşam bulan şehir devletleri arasındaki ilişkilerin açıklanmasında bile güç kavramından faydalanıldığı görülmektedir. Hatta bu çerçevede ortaya konan bazı eserler, aynı zamanda uluslararası ilişkiler alanındaki teorik çalışmalara da temel teşkil etmiştir.

Örneğ in eski Yunan düşünürleri içinde, günümüzdeki anlayış a yakın bir şekilde devletlerarası ilişkilere yer veren Thucydides'in, "Pleponesya Savaşları Tarihi" isimli eseri, bugün reel politığın klasiğ i olarak kabul edilmektedir. Bu önemli eserinde Thucydides, eski Yunan döneminde güç dengesindeki bozulmanın savaşın sebebi olduğunu, güçlü olanın oyunu yönettiğ ini, çıkar söz konusu olduğ unda ise adalet ve insanlık gibi kavramların gereksiz bulunduğ unu çarpıcı bir şekilde ortaya koymuştur.

Thucydides'in eserinde Sparta ve Atina şehir devletleri arasındaki anlaşmazlığ ın çözümü için Sparta temsilcileri tarafından, sorunun hakkaniyet prensipleri içinde halledilmesi önerisine, Atina'nın verdiği cevap; "dünyanın mevcut halinde adalet kuralları güçlülerce konur, bu nedenle güçlüler yapacaklarını yaparlar ve zayıflar katlanmaları gerekene katlanırlar" şeklinde olmuştur. Ayrıca Atina tarafı; "İnsanlar için doğ a yasasının güçlü olanın hâkim olmasını gerektirdiğ ini ve dolayısıyla, güce sahip olsa Sparta'nın da aynı şekilde hareket edeceğ ini" belirtir.¹¹

Thucydides, Atina ve Sparta arasındaki savaşı açan nedenlerin başında, Atina'nın gücündeki anormal büyüme ve bunun Sparta'da yarattığı

¹¹ Steven Forde, "International Realism and the Science of Politics: Thucydides, Machiavelli and Neorealism", **International Studies Quarterly**, Vol. 39, No. 2, 1995, s. 374-377.

endişe ve güvenlik kaygısı olduğunu ifade eder. Thucydides, eserinde ortaya koyduğu çıkarımlar ile M.Ö. 400'lü yıllarda, gücün ve güç dengesi kuramının politikadaki merkezi önemi üzerinde durmuş ve zorunluluk yaklaşımıyla devletin politikalarını aklama¹² düşüncesini gündeme getirmiştir. Böylece güç kavramının toplumsal veya devletlerarası ilişkilerdeki sürükleyici, zorlayıcı ve belirleyici rolü algılanmaya başlanmıştır.

Güç kavramı, doğal olarak Thucydides'ten sonraki dönemlerde de tarihçi, düşünür ve uluslararası ilişkiler çalışanlarınca konu edinilmiş ve irdelenmiştir. Belki de bu yüzden, tarih sahnesinin her döneminde bu kavrama özel bir önem verilmiş ve artık yaygın olarak kullanılan "güç dengesi", "süper güç", "hegemonik güç" gibi pek çok uluslararası ilişkiler terimi de ondan üretilmiştir. Bu anlamda uluslararası ilişkiler sisteminin işleyişini açıklamaya çalışanlar, hareket ettikleri parametrelere göre birçok teori geliştirmişlerdir.

Bu teori veya yaklaşımların çoğunun ilgi alanı da, sistemde başat rol oynayan aktörlerin kimler olduğu ve bu aktörler arasındaki ilişkilerin belirleyicisinin ne/neler olduğuna yoğunlaşmıştır. İşte bu çerçevede uluslararası sistemi açıklamaya yönelik ortaya konan çalışmalar, bugün üzerlerinde büyük ölçüde fikir birliğine varılan birden fazla teoriyi oluşturmuştur. Uluslararası ilişkiler alanında egemen olarak görülen bu teorilerden, devletleri ve devletlerle birlikte devlet içi ve dışı güçleri de aktör olarak kabul eden realizm ve pluralizmin, konumuz olan güce ilişkin bakış açılarının incelenmesi, uluslararası sistemde başat rol oynayan merkezlerin gücü kullanmasının boyutlarının anlaşılması ve konunun teorik çatısının kurulması bakımından önem taşımaktadır.

¹² Thucydides, hukuksal anlamda Sparta ve müttefiklerinin anlaşmaları ihlal eden taraf olmakla beraber, savaşın asıl sorumlusunun Atina'nın güçlenmesi ve onun yol açtığı korkunun olduğunu belirtmiştir. Bu noktada Thucydides, etik, moral ve hukuksal ilkeleri bir yana bırakarak, zorunluluk ve gereklilik gibi kavramlarla Sparta'nın politikalarını aklamaya çalışmıştır. O'na göre Sparta, Atina tarafından anlaşmaları ihlal etmeye zorlanmıştı (Forde, "International Realism and the Science of Politics", s.374-383).

A. REALİST TEORİDE GÜÇ ANLAYIŞI

Devleti uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak kabul eden realist teorinin temel çıkış noktasını güç kavramı oluşturmuştur¹³. Bu akımın temsilcilerine göre uluslararası sistemin özünü, devletler arasındaki güç ve çıkar mücadelesi teşkil etmektedir. Diğer bir deyişle realizm, uluslararası ilişkileri, aktörler arasındaki mücadele süreci olarak görmektedir. Bu nedenle de savaşlar olağan bir durum olarak görülmekte ve Hobbes'un¹⁴ deyimiyle doğa durumunun devam ettiği anarşik yapı içinde devletler açısından ana gündem maddesi güvenlik olmaktadır.

Görüldüğü üzere güç, realist teoriye göre uluslararası ilişkileri anlamada en temel kavram olarak ele alınmaktadır. Nitekim realizmin uluslararası ilişkiler alanındaki ilk özgün kullanımını ortaya koyan Hans J. Morgenthau'ya göre uluslararası sistem, devletlerin milli çıkarları gereğince güç elde etme mücadelesi verdikleri siyasal bir arenadır. Bu nedenle devletlerin davranışlarının nihai amacı ne olursa olsun asıl hedef güç ve iktidar elde etmeye yöneliktir.¹⁵

¹³ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 2'nci Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2002, s.43.

¹⁴ Bir İngiliz siyaset felsefecisi olan Thomas Hobbes (1588-1679), ünlü eseri Leviathan ile tanınmaktadır. Hobbes'un devlet üzerine görüşlerinin yer aldığı Leviathan, siyaset alanında ilk genel teori olarak kabul edilmektedir. Hobbes'a göre insanlar bir toplum haline gelmeden önce doğa durumunda, yani; herkesin herkesle savaştığı, korku ve şiddetin bulunduğu bir ortamda yaşamaktaydı. Bundan kurtulmak için insanlar yetkilerini Leviathan'a (devlete) vererek bir ortak idare oluşturdular. O'na göre bir Leviathan, ya da hegemonik bir gücün olmadığı uluslararası sistemde doğa durumunun devam etmesi ve anarşinin hakim olması kaçınılmazdır. Bu anarşik düzen içerisinde de mücadeleler devam etmekte, güçlü olanlar güçsüz olanlara egemenliklerini benimsetmeye çalışmaktadırlar (Bu konuda bkz. Torbjorn L. Knutsen, **A History of International Relations Theory, An Introduction**, Manchester, Manchester University Press, 1992, s. 88-89).

¹⁵ Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations**, New York, Alfred A. Knopf, 1954.

Belki de bu temel düşüncesi nedeniyle Morgenthau, realist yaklaşıma getirdiği altı ilkenin¹⁶ dördünde gücü ön plana çıkarmaktadır. Morgenthau, formalize ettiği bahse konu ilkelerde, devlet adamının güç olarak tanımlanan çıkar kavramına uygun düşünmek ve ona göre hareket etmek durumunda olduğunu, güç elde etmek için rekabet halinde olan egemen devletlerin yer aldığı bir dünyada bütün devletlerin dış politikalarının, en azından devletin varlığını devam ettirmek için bir parça güce dayanmak zorunda olduğunu ifade etmektedir.

Morgenthau'ya göre devletler de insanlar gibi çıkar peşinde koşarlar. Bu çıkarlarını gerçekleştirmek için güce ihtiyaçları vardır. Bir devletin rakip devlete veya devletler grubuna karşı gücünü artırabilmesinin belli başlı dört yolu söz konusudur. Silahlanma, ittifaklar oluşturma, tazminat alma, böl ve yönet politikası uygulama. Bu yollar ile güçlerini artırmaya çalışan devletlerin birbirilerine karşı izledikleri emperyalist, statükocu ve prestij sağlamaya yönelik politikaları da güç ögesine dayanır.

Bunun yanı sıra Morgenthau, devletin, ulusal çıkar peşinde koşarken bireysel ilişkilerde geçerli olan ahlaki ilkeleri gözetmemesi gerektiğini de belirtir. O'na göre devlet adamının öncelikli sorumluluğu, ulusal devletin varlığını korumaktır ve onun yapması gerekenler bu noktada bir vatandaş olarak bireysel ilişkilerinde dikkate aldığı ahlaki ilkelere ters düşebilir. Bu noktada, devletin herhangi bir politikasına ilişkin olarak, iktisatçı "toplumun refahını nasıl etkilediğini", hukukçu "hukuksal kurallara uygun olup olmadığını" araştırırken,

¹⁶ Morgenthau'ya göre realizmin altı ilkesi: 1. Genel olarak toplum gibi, politika da, kökleri insan doğasında bulunan objektif yasalarca yönetilir, 2. Siyasal gerçekçiliğin hareket noktasını güç olarak tanımlanan çıkar kavramı oluşturmaktadır, 3. Siyasal gerçekçiliğe göre, çıkar kavramı gerçekten de politikanın özüdür ve zaman ve mekana bağlı değildir, 4. Evrensel moral prensipler, devletlerin dış politikadaki eylemlerine aynen uygulanması mümkün değildir, 5. Siyasal gerçekçilik bir devletin siyasal eylemlerini, yani ahlaki hareket edip etmediğini evrensel ahlaki prensiplerle ölçmez, 6. Siyasal eylemler, siyasal kriterlerle değerlendirilmelidir (Bkz. Arı, 2002, s.187-191).

politikacı; aynı olayı çıkar açısından düşünür ve politikanın devletin gücünü ne yönde etkilediği konusu üzerinde durur.

Realizme göre bir devletin güçlenmesine seyirci kalmaktansa onu önlemek için savaşa başvurmak meşrudur. Bunun kayıtlara geçmiş en önemli örneğini, Thucydides'in; *"Atina'nın güçlenmesine karşı Sparta ve müttefiklerinin savaşa başvurmasını bir zorunluluk olarak görmesi"* oluşturmaktadır. İkinci bir örnek ise Thucydides'ten sonra bilinen en önemli realist olan Machiavelli'nin; *"Eğer bir savaş ulusal çıkarın korunması için gerekliyse yapılmalıdır"* şeklindeki düşüncesidir. Bu anlayışa göre tehdit açıkça algılanabiliyorsa, muhasımın saldırısını beklemeye gerek yoktur ve dolayısıyla böyle bir savaş gereklidir ve meşru kabul edilmelidir.¹⁷

Uluslararası sistemi anlamada gücü esas alan realist teoriye göre, uluslararası ilişkilerin ana gündemini ulusal güvenlik konuları oluşturmaktadır. Bu yüzden realizmde, devletin varlığını sürdürmeye ilişkin olan ulusal güvenlik konuları yüksek politika (high politics), ticari, mali ve sosyal sorunlarla ilgili konular ise alçak politika (low politics) şeklinde nitelenmektedir.¹⁸

Realist teoriye göre uluslararası yapı anarşik olduğundan, devletlerin tek tek güvenliğini sağlayacak bir merkezi otorite bulunmamaktadır. Realistler, bu yapı içinde her bir devletin kendi güvenliğini kendisi sağlama zorunda olduğunu varsayarak, devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket edeceğini ileri sürmektedir. İşte bu nedenle devletler, her ne kadar olası tehditlere karşı destek sağlamak için ittifak anlaşmaları imzalasalar da, kendi güvenlikleri için

¹⁷ Forde, "International Realism and the Science of Politics", s.375-76.

¹⁸ Barry Buzan, "The Timeless Wisdom of Realism", **International Theory: Pozitivism and Beyond**, Steve Smith, Ken Booth and Marysia Zalevski (ed), Cambridge University Press, 1996, s. 49.

bunlara çok fazla güvenmezler ve güvenliklerini sağlayabilecek bir güce ulaşma gayreti içinde olurlar.¹⁹

Realist akımın Morgenthau'dan sonra gelen ve "Theory of International Politics" adlı çalışması ile 1980 sonrası döneme damgasını vurarak neorealist düşüncenin de öncüsü olan Kenneth Waltz, güç kavramına yeni anlamlar yüklemiştir. Waltz, "güç" başlı başına bir "amaç" olmaktan ziyade, mümkün olduğunda ve gerektiğinde başvurulabilecek bir "araç" olarak nitelemiştir. Waltz'a göre güç, ancak gerektiğinde kullanılacak bir araç olup, ne kadar güce sahip olmak gerektiği devlet tarafından belirlenir.²⁰

Kenneth Waltz'a göre aktörlerin güçleri, yeteneklerinin düzeyi ile ölçülmekte ve sistem zaman zaman devletlerin yeteneklerini ve dolayısıyla güçlerini kullanmasına olanak tanıyabilmektedir. Bu anlamda uluslararası ilişkiler sistemi, devletlerin gücünü dengelemek suretiyle hayatta kalma mücadelesi verdikleri bir "*kendi hakkını arama*" sistemidir. Bu tanımlamada aslında güç dengesi vurgulanmakta ve Waltz'a göre denge; devletler sisteminin bir özelliği olarak, istense de, istenmese de oluşmaktadır.²¹ Bu yaklaşımı ile Waltz, güç dengesini sistemik bir eğilim olarak nitelendirmektedir.

Neorealist düşüncenin önemli isimlerinden bir diğeri olan Robert Gilpin, uluslararası sistemdeki değişiklikleri, devletlerarası güç dağılımındaki kaymalara bağlamıştır. Gilpin'e göre devletlerin güç kapasiteleri, ekonomik ve teknolojik farklılıklara bağlı olarak eşit olmayan bir oranda gelişmektedir. Bunun sonucunda da sistemde dengesizlikler oluşmakta ve hegemonik güçlerin statükoyu korumaları daha da zorlaşmaktadır. Bu yüzden yeni bir güç

¹⁹ Charles W. Kegley, "Neoliberal Challenge to Realist Theories of World Politics: An Introduction", **Contraversies in International Relations Theory, Realism and the Neoliberal Challenge**, New York, St.Martin's Pres, 1995, s. 5.

²⁰ Kenneth N. Waltz, "Realist Thought and Neorealist Theory", Robert L. Rothstein (ed), **The Evolution of Theory in International Realtions**, S.Carolina, University on South Carolina Press, 1992, s. 36..

²¹ Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, New York, Random House, 1979, s.94.

dengesine geçiş dönemindeki sistemlerde savaş çıkması, daha olası görülmektedir.²²

Gilpin'in önemli özelliklerinden biri de, devletlerarası ilişkilerde ekonomik faktörlerin etkin olduğunu ifade ederken, politik ve askeri değerlendirmelere de önem vermesidir. Ona göre devletin gücünün saptanması açısından ekonomik verilerin öneminin büyük olmasına karşın, gücün devamının sağlanması açısından da askeri ve politik yetenekler gereklidir.²³

Görüldüğü üzere, gerek “geleneksel realistler” gerekse “neorealistler” uluslararası sistemi açıklamakta benzer yöntemler kullanmışlardır. Onlara göre sistemin temel özelliklerini aşağıda sıralanan iki husus oluşturmaktadır:

- Uluslararası sistem, düzeni sağlayacak merkezi bir otorite bulunmadığından anarşiktir.

- Bu ortam içinde devletler, uluslararası ilişkilerin temel aktörleri olarak göreceli gücü durumlarını yaygınlaştırmak veya sürdürmek için çaba gösterirler.

Özetle, devletler arasındaki göreceli gücü dağılımı uluslararası ilişkilerin çıktılarını açıklama konusunda realist paradigmanın merkez değişkenidir. İdeolojiler, inanç sistemleri ve ulusal politikalar ancak devletleri gücü mücadelesinde daha az veya çok etkin hale getirmeleri açısından hesaba katılabilirler. Bu anlamda klasik realistler gücü uluslararası politika ve dış politikanın başlıbaşına bir amacı olarak görmekteyken, neorealistler gücü devletin temel amacı olan hayatta kalma ve varlığını sürdürme amacını gerçekleştirmeye yönelik bir araç olarak değerlendirmektedir.

²² Robert Gilpin, **War and Change in World Politics**, New York, Cambridge University Press, 1981.

²³ Deniz lke Arıboğan, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**, İstanbul, Der Yayınları, 1996, s. 34.

Realistlerin altını çizdiği bir diğer önemli konu da uluslararası sistemin içeriğine ilişkindir. Onlar için anarşik olarak kabul ettikleri böyle bir uluslararası ilişkiler sisteminde, devletler için en önemli unsur ulusal güvenlidir. Bu nedenle devletler öncelikle askeri açıdan güçlü olmaya çalışırlar. “Güç” ün anahtar kavram haline geldiği böyle bir ortamda, yukarıda da ifade edildiği üzere askeri güvenlik ve strateji konuları üst politikalar iken, ekonomik ve sosyal konular daha az önem arz eden alt politika sınıfına girmektedir.

Geleneksel realistler güç kavramını daha formal bir şekilde tanımlayarak, gücü bir devletin sahip olduğu fiziksel unsurlar olarak ifade etmekte ve buradan yola çıkarak, daha çok ulusal güç ve onu meydana getiren öğeler üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla genelde realistlerin, gücün tanımı konusunda belli bir noktada birleşemedikleri gözlenirse de Morgenthau ve Niebuhr gibi klasik realistler gücü bir devletin sahip olduğu başta askeri ve ekonomik güçten oluşan kapasite toplamı olarak görmektedir.

Ancak realistlerin gücü sadece fiziksel kapasite toplamı olarak görmedikleri, yukarıda da ifade edildiği gibi, bunun maddi olmayan güç unsurlarını da içerdiğine dikkat çektikleri görülmektedir. Ekonomik ve askeri gücün diğer unsurlardan ayrılamayacağını kabul eden Waltz gibi neorealistler, gücün sürekli değişen ve dinamik bir anlama sahip bir kavram olduğuna da dikkat çekmektedir.

B. PLÜRALİST TEORİ VE GÜÇ

Plüralizm yaklaşımının temel özelliği, uluslararası yapıyı örümcek ağına benzeterek²⁴, devletin yanı sıra, devlet içi ve devlet dışı güçleri de birer

²⁴ John Burton tarafından “uluslararası ilişkiler” yerine geliştirilen “dünya toplumu” kavramı ile uluslararası ilişkilerde yalnız egemen devletler ve onların resmi görevlileri arasındaki ilişkiler değil, aynı zamanda bunların dışındaki ve ağırlıklı olarak bunların denetiminde olmayan ekonomik, siyasal ve toplumsal ilişkiler de kapsanmıştır. Burton, devlet merkezli olmayan bu yaklaşımında, içsel ve dışsal tüm ilişkileri iç içe geçmiş örümcek ağına (cobweb modeli) benzeterek uluslararası sisteme açıklama getirmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. (John W. Burton, “International Relations or World Society”, **International Relations Theory: Realism**,

uluslararası ilişkiler aktörü olarak kabul etmesidir. Bir başka deyişle plüralizmde, realist yaklaşımın tersine, devletin rasyonelliği tartışmaya açılmakta ve uluslararası gündemin çeşitliliğine dikkat çekilerek, devlet dışındaki aktörlerden hareketle uluslararası ilişkiler ve diğer güvenlik sorunları analiz edilmektedir.

Plüralizm yaklaşımına “dünya toplumu” kavramıyla katkılarda bulunan Burton’a göre bu akımda, devletin ekonomik ve siyasal koşulları önem kazanmaktadır. Özellikle, ekonomik ticari ve bilişim alanlarındaki gelişmelerle artan ilişkiler, karşılıklı bağımlılığı artırmakta ve bu da, uluslararası sistemdeki tüm ilişkilerin, egemen devletlerarası ilişkilerden ibaret olmadığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Burton; “böyle bir yapı içinde dünya toplumunu düzenleyen ana unsur güç olmaktan çıkmış, haberleşme ve iletişim olmuştur” demektedir. Ona göre haberleşme ve iletişimi kontrol eden, diğer devletleri ve ilişkileri etkileme yeteneğine de sahip olur.

Plüralist yaklaşımı benimseyen Ernst Haas ise çok daha farklı bir açılımla ilişkilerdeki gücün kaynağının bilgi olduğuna dikkat çekmiştir. Haas’a göre bireylerin tercihlerini ve daha da ötesinde çıkarları belirleyen esas faktör bilgidir. Çünkü çıkarların algılanmasında sahip olunan değerlerin önemli bir rolü vardır ve sahip olunan değerleri bilgi şekillendirmektedir.²⁵

Devletin uluslararası alanda olduğu kadar, ulusal düzeyde de etkinlik ve otoritesini sorgulayan, birey ve örgütler gibi devlet dışı birimlerin de uluslararası

Pluralism, Globalism, Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi (ed), New York, Macmillan Publishing Co., 1999, s.375-384).

²⁵ Ernst B. Haas, “Multilateralism, Knowledge and Power”, **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism**, Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi (ed), New York, Macmillan Publishing Co., 1999, s.435-36.

ilişkilerde önemli roller üstlendiğini öne süren plüralistlerin temel tezlerini dört noktada özetlemek mümkündür²⁶:

- Plüralistler öncelikle, devlet merkezli yaklaşım yerine, çok aktörlü bir uluslararası ilişkiler anlayışını benimsemektedirler. Devlet dışı aktörler uluslararası ilişkilerde göz ardı edilemeyecek kadar önemli varlıklardır.

- İkinci olarak, plüralistler açısından devletler üniter değildir ve her biri alt örgütlenmeler ile birimlerden oluşmaktadır. Bu çerçevede herhangi bir devletin dış politikasından bahsetmek, pek çok sayıdaki aktör tarafından oluşturulan kararlardan söz etmek demektir.

- Üçüncü nokta olarak plüralistler, devletin rasyonel bir aktör olduğu fikrine karşı çıkarak, kararların çeşitli aktörler arasında bir rekabet ve uzlaşma süreci sonucu alındığını belirtirler. Karar alma süreci ise bu aktörler arasındaki koalisyonlar, karşı koalisyonlar, pazarlık ve uzlaşmayı içine alan bir yapı olarak görülmektedir.

- Dördüncü olarak, bu ekolün temsilcilerine göre uluslararası politikanın gündemi oldukça yoğundur. Bu açıdan uluslararası politikayı yönlendiren eğilimler yalnızca askeri ve güvenlik konuları ile sınırlı değildir. Ekonomik ve sosyal konular da en az bunlar kadar önemli, hatta onların önüne geçer hale gelmiştir.

Plüralistlerin uluslararası sistem analizlerindeki en önemli yenilik, yeni aktörlerin varlığıyla beraber, “karşılıklı bağımlılık” ve transnasyonelleşme kavramlarını kullanmalarıdır. Bu anlamda artan karşılıklı bağımlılık olgusunun, devletin egemenliğini tartışmalı, sınırlarını ise yapay bir hale getirdiği

²⁶ Richard Little, “The Growing Relevance of Plüralism”, **International Theory: Pozitivism and Beyond**, Steve Smith, Ken Booth ve Marysia Zalevski (ed), Cambridge University Press, 1996, s. 73.

vurgulanmaktadır. Ancak karşılıklı bağımlılık, küresel sistemde ortak unsurları ve ortak hedefleri de artırmaktadır.

Görüldüğü üzere plüralist yaklaşımda realizmdeki güç kavramına yer verilmemekte ve güç olgusuna fazla değinmeden sistem içi ilişkiler açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda özellikle ekonomik ve ticari bağlar ile oluşan karşılıklı bağımlılık ön plana çıkarılmaktadır. Bu arada plüralist teoriye göre uluslararası ilişkilerde devlet dışı birimler de rol aldığından, aslında güç gittikçe çok daha boyutlu hale gelmekte, yapılar daha karmaşık olmakta ve devletler daha geçirgen duruma gelmektedir.

II. ULUSLARARASI SİSTEMDE GÜVENLİK: GENEL KONSEPT VE ALGILAMALARDA YAŞANAN DEĞİŞİM

Güvenlik, öteden beri uluslararası sistemi oluşturan aktörler arasındaki ilişkileri düzenleyen belirleyici unsurların başında gelmiştir. Bu yönüyle güvenlik sosyal bilimlerde bireylere, konulara, toplumsal adetler ile değişen tarihsel durumlara uyarlanan ve genel çerçeveye hitap eden temel bir kavram²⁷ olarak öne çıkmıştır.

Kavramın, barış durumuyla yakından ilgili olduğu açıktır. Sistemde yer alan her bir aktör için varlığını koruma ve sürdürme her şeyin önünde geldiğinden, sürekli ve istikrarlı bir güvenlik ortamının sağlanması esas amaç olmuştur. Böylece güvenlik, bireyden devlet-üstü birimlere kadar kaygı taşıyan her aktör için olağanüstü önlemler gerektiren bir değer olmuştur. Bununla birlikte, güvenlik kavramına yönelik algılamaların, dönemsel olarak değiştiği de bir gerçektir. Bir başka deyişle, belirli bir dönemde güvenliğin tanımlanış şekli ile o döneme hâkim olan uluslararası sistem arasında yakın bir ilişki olmuştur.

²⁷ Hans G. Brauch, "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 18, Yaz 2008, s.2.

Bu noktada; “Güvenlik algılaması nasıl oluşmaktadır? Bu algıyı hangi unsurlar etkilemektedir? Hangi aktörler güvenliğini tanımlamakta ve kimin güvenliğinden söz edilmektedir? gibi, bu çalışma açısından önem arzeden bir çok sorunun yanıtı da, içinde bulunulan uluslararası sistemin yapısı ile olayın geçtiği zamana göre değişim göstermektedir.

Bunun yanı sıra, 1990’ların temsil ettiği üçüncü küreselleşme dalgası içinde kendini hissettiren iletişim devrimi²⁸ ile teknoloji alanında yaşanan süratli gelişmeler toplumların her kesimine, bilgiye ulaşma konusunda geniş olanaklar sunmuştur. Bu olanakların, özellikle güç bakımından zayıf olanlar tarafından asimetrik anlamda barışçıl olmayan maksatlarla kullanımı da güvenliğin yeni boyutu olmuştur. İşte bu tür gelişmelerin yarattığı karmaşık tehditleri ortadan kaldırmak için güvenlik, insan hayatına her alanda girmiş ve bilinen sınırları da aşarak, belirli bir seviyeye kadar ortak algılamaların oluşmasını etkilemiştir. Bu anlamda güvenlik giderek küreselleşmiş ve örneğin Asya’nın derinliklerinde meydana gelen tehlikeli bir gelişmenin yükü, Avrupa’dan ABD’ye kadar adeta dünyanın her bir köşesinde hissedilir olmuştur.

A. GENEL KONSEPT: GÜVENLİK ALGILAMASI VE GÜVENLİĞİN TANIMI

Doğal yaşamın başlangıcıyla birlikte her canlının varoluş mücadelesinin odağında yer almaya başladığı değerlendirilen güvenliğin, büyük ölçüde yaşamsal bir zorunluluk olarak öne çıktığı ifade edilebilir. Bunu, bireysel ve toplumsal yaşamın her alanında olduğu gibi uluslararası sistemin işleyişinde de gözlemlemek olasıdır. Nitekim günlük hayatta hemen hemen her an rastlanılan; bireyin güvenliği, ailenin güvenliği, işyerinin güvenliği, çevrenin güvenliği,

²⁸ Baskın Oran, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2001, s.9.

ulusun güvenliği, devletin güvenliği, bölgenin güvenliği gibi terimlerin varlığı, çok geniş bir yelpazede güvenlik arayışı olduğunu göstermektedir²⁹.

Konuya birey düzeyinde bakıldığında, güvenliğin çeşitli kademelerdeki endişe bütününden oluştuğu ifade edilebilir. Bu anlamda bireyin kendisinin ve yakınlarının emniyette olması, sahip olduğu varlıkların tehditlerden uzak bir ortamda bulunması ve arzu edilen bu durumun mümkün olduğunca sürdürülmesi temel kaygıdır aslında. Bu kaygıları giderecek bir dizi tedbirin geliştirilmesi ise doğal bir arayış olmakta, bunların uygulamaya konması da yaşamı şekillendirmektedir. O halde güvenlik, kaygıların giderilmesinden ortaya çıkan bir ihtiyaç olarak belirginleşmektedir denebilir. Bu da bizi, güvenlik kavramının, “varlığını koruma ve sürdürme”³⁰ amacını taşıyan her davranış biçiminde karşılaşılan bir olgu olduğu sonucuna götürmektedir.

Tıpkı enerjinin korunması yasalarında olduğu gibi “hiçbir şeyin yoktan var olmadığı” gerçeğinden hareketle, varlığı koruma ve sürdürmeye ilişkin tüm kaygılar, tehdit edici nitelikte olan bir tarafın veya güvensizlik durumlarının mevcudiyetinden kaynaklanmaktadır. Bu noktada güvenlik kavramı, karşı tarafın veya güvensizlik ihtimallerinin ortadan kaldırılmasını ifade eder. Karşı taraf veya güvensizlik durumlarının tümü ise tehdit olarak algılanır.

Tehdit, bir yönüyle gerçek olgulara, bir yönüyle de tahminlere dayanır. Bu kavramın, içinde bulunulan çevreye ve zamana göre değiştiği görülmektedir. Örneğin küçük bir köyde yaşamını sürdüren bir kişi ile büyük bir metropolde yaşayan birisi için tehdit olarak algılanan karşı tarafın şekli ve boyutu farklıdır. Yine, aynı ortamı paylaşan iki kişiden biri bugünün tehditlerine maruz kalırken, diğeri geçmişin kaygılarıyla güvenlik arayışı içinde olabilmektedir.

²⁹ Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, İstanbul, YeniYüzyıl Yayınları, 2008, s.21.

³⁰ Ibid, s.21.

Valantin'a göre tehdit kavramı harfi harfine somut olamaz. Tehdidin etkili ve kalıcı olabilmesi için öznel bir boyutunun da olması gerekir. Tehdit, asıl hedefi olan insanların kafasına korku, şüphe ve endişe gibi ortak duyguları düşürmesi gerekir. Ulusun yaşamını altüst etmesi, o ulus için değerli olan varlıkları ortadan kaldırması ve hatta yıkıcı güçlerin kötü niyeti veya siyasi ideolojisiyle ortadan kaldırma korkusunu oluşturması gerekir.³¹ Bu çerçevede ulus düzeyinde tehdit, bir ülkenin ekonomik, siyasi ve temel güvenlik yapılarına karşı gelişecek her türlü davranış ve bu davranışı sergileme niyeti olarak algılanmaktadır.³²

Tehdit algılamasında bir diğer önemli husus da, güçlü olan aktörlerin ulusal menfaatlerini kısa sürede gerçekleştirmek veya arzu ettiği aktörler üzerinde hegemonya oluşturmak amacıyla sanal tehditler yaratarak, ulusal ve uluslararası toplumları buna inandırma yoluna başvurmalarıdır³³. ABD'deki Bush yönetiminin, 2003 saldırısı öncesinde Irak'ın çok büyük bir kitle imha silahları deposu haline geldiği istihbaratını üreterek bu ülkeyi küresel istikrar için bir tehdit olarak tanımlaması, bu tür algılamalara verilebilecek güncel bir örnek olarak görülmektedir.

Bu durumda güvenlik; ne olduğuna, ne olunmak istendiğine ve bunun hangi koşullar altında beklendiğine göre değişen bir kavram olmaktadır. Özellikle “ne olunmak istendiği” hususu, karşı tarafın yaşamsal menfaatleriyle çeliştiği ölçüde, tehditin sayısı ve hacmini etkilemektedir. Aslında konuya en yalın haliyle bakıldığında, güvenlik olgusundan söz edilmesi için; her şeyden önce varlığın korunması ve sürdürülmesi bakımlarından bir ya da birkaç, dâhili

³¹ Jean M. Valantin, **Küresel Stratejinin Üç Aktörü**, Çev.:Ömer Faruk Turan, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2006, s.19-20.

³² Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, **Global Güvenlik Mimarisinde Yeniden Yapılanma**, <http://www.turksae.com/fase/index.php?text_id=26>, Nisan 2004, (4 Temmuz 2009).

³³ Dedeoğlu, a.g.e., s.52.

ve/veya harici tehdidin olması ve/veya bu türden tahmin veya algılamaların bulunması gerekmektedir.

Yukarıda kişi bazında ortaya konan güvenlik olgusu, aslında tüm toplumlar, uluslar ve uluslararası sistem içindeki olgu ve olaylarda karşılaşılan bir durumdur. Çünkü güvenlik ile amaç arasında doğrudan bir ilinti bulunmakta, amaç değiştikçe ya da geliştikçe, iç ve dış tehdit algılamasında artış ya da farklılaşma olabilmektedir.

Burada değinilmesi gereken önemli bir husus da, toplumların gelişmişlik düzeyi ile güvenlik ihtiyacı arasında doğrusal bir orantı olduğudur. İster birey, ister devlet düzeyinde olsun gelişmişlik, birçok konuda ilave kazanımlara yol açmaktadır. Bu kazanımlar arttıkça, onların yitirilmesine yönelik endişeler de artmakta, bu da daha güvenli bir ortam oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Nitekim hiç bir şeyi olmayanın kaybedecek şeyi de olmaz. Ancak doğal olarak çok şeyi olanın, gerçek ya da algılamaya dayalı birçok endişesi olacaktır.

Ansiklopedik anlamda “korku ve tehlikelerden uzak olma durumu” olarak³⁴ ifadesini bulan güvenliğin, fiziksel ve psikolojik olmak üzere iki boyutu öne çıkmaktadır. Bunlardan, fiziksel boyutun üzerinde daha çok durulduğu açıktır. Nitekim bu gerçek, tarihsel akış içinde; küçük bir köyün yerleşim yerinin seçiminden, askeri birliklerin konuşlanma bölgelerinin belirlenmesine kadar birçok örneğe yansımıştır. Sarayların etrafına çekilen dikenli telden, şehirlerin çevresini saran yüksek sur duvarlarına kadar, döneminin uygarlık izlerini yansıtan birçok uygulama, güvenliğin fiziksel boyutuna hizmet etmiştir. Bu anlamda güvenliğin fiziksel boyutunun insanlığın varoluşuyla birlikte geliştiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Buna paralel olarak, güvenliğin psikolojik yönünün önem kazanarak kavramsal boyutunun şekillenmesi, antik Yunan uygarlığına kadar geriye

³⁴ **Türk Dil Kurumu Sözlüğü**, Ankara, TDK Yayını, 2006, s. 817.

uzanmaktadır. Nitekim Thucydides'e göre M.Ö. 424'de yaşanan Pleponezya Savaşlarının nedeni, Atina'nın askeri yönden güçlenmesinin Sparta üzerinde yarattığı güvenlik endişesidir.³⁵ Bu örnekte, taraflardan birinin güçlenerek dengeyi bozma ihtimali dahi, diğer tarafın kendi varlığına veya varlığı ile eşdeğer gördüğü güvenliğine tehdit olarak algılanmış ve bunun güç kullanma yöntemiyle giderilmesi öncelikle tercih edilmiştir.

Görüldüğü üzere güvenlik algısının temelinde sistemde yer alan aktörlerin varlığını koruma ve sürdürme güdüsü yer almaktadır. Toplumların gelişmişlik düzeyi, hedefleri, içinde bulundukları ortamın yapısı ve öteki kavramıyla özdeşleşen dâhili ve harici tehditlerin varlığı güvenlik algılamasını yakından etkilemektedir.

Algıya ilişkin konseptin bu şekilde ortaya konmasından sonra güvenlik kavramının tanımlaması, konunun kavranmasını daha da kolaylaştıracaktır.

Toplumsal bir değer olarak güvenlik; tehlike, risk, düzensizlik ve korkunun karşıtı olarak, koruma, risk yokluğu, kesinlik, güvenilirlik, itimat ve güven ile öngörülebilirliğe ilişkin kullanılmaktadır³⁶. Bununla birlikte, bir sosyal bilim terimi olarak güvenlik Robert Art'a göre anlamca muğlak ve esnektir³⁷. Bu nedenle güvenliğin, algılamada yaşanan değişimlere bağlı olarak bir çok şekilde tanımlandığını görüyoruz.

Örneğin Fischer, güvenliği; "Sadece savaştan korunmak ya da savaşı engellemek demek değildir. Aynı zamanda hayatta kalabilmemizi ve refahı etkileyen muhtemel tehlikelerden korunmayı da içerir. Savaştan korunmanın tek yolu askeri tehditlere karşı koymaktan geçmez. Muhtemel savaş nedenlerine

³⁵ Steven Forde, "Varieties of Realism: Thucydides and Machiavelli", **The Journal of Politics**, Vol.54, No.2, Mayıs 1992, s.375.

³⁶ Brauch, "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", s.4.

³⁷ Robert Art, "Security", **The Oxford Companion to Politics of the World**, Joel Krieger (der.), Oxford, Oxford University Press, 1993, s.820.

dikkat etmek ve muhtemel çatışmaları öngörebilmek ve bunları bir savaşa yol açmadan önce çözebilmektir”³⁸ şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımda Fischer, güvenliğin temini için aktif tedbirler almanın yanı sıra öngörü ve diplomasiinin de önemini vurgulamaktadır.

Güvenliği, “Elde edilen değerlere karşı tehdidin yok olduğu durum” olarak tanımlayan Arnold Wolfers, güvenlik kavramının iki yönünü işaret etmiştir. O’na göre güvenlik, nesnel manada kazanılmış değerlere yöneltilen tehditleri ölçmekte, öznel olarak ise bu değerlere saldırılacağı yönünde korkuların olmamasını ifade etmektedir.³⁹ Benzer şekilde Art da, güvenliğin öznel yönünü “Tehditler, kaygılar ve tehlikeden uzak olma hissi”⁴⁰ olarak tanımlamıştır. Böylece güvenlik, bir aktörün diğerlerinin verebileceği zarardan uzak olduğunu hissettiği bir ruh hali olarak karşımıza çıkmaktadır.

Baldwin, Wolfers’in “Değerlere yönelik tehditlerin olmayışı” şeklindeki güvenlik nitelendirmesinde “Tehditlerin olmayışı” deyişini biraz muğlâk gördüğünden, güvenlik kavramını, Wolfers’in ifadesini, “Müktesep değerlere yönelik düşük bir zarar ihtimali” şeklinde yeniden formüle ederek ortaya koymuştur.⁴¹ Bu ifade tarzı ile Baldwin, güvenlik kavramında aslında tehditlerin varlığı ya da yokluğu üzerinde değil, müktesep değerlerin korunması üzerinde odaklanılması gereğini vurgulamaktadır. Nitekim ülkeler, askerî saldırı tehditlerine karşı caydırma politikaları geliştirmekte ve saldırının gerçekleşme ihtimalini azaltma yoluyla güvenliklerini sağlamayı beklemektedirler. Yine ülkeler, örneğin deprem tehdidine karşı kanunlar ile standartlar getirmektedir.

³⁸ Dietrich Fisher, **Non-Military Aspects of Security: A System’s Approach**, Dartmouth, UNIDER & Dartmouth Publishing Company, 1993, s.7.

³⁹ Arnold Wolfers, “National Security as an Ambiguous Symbol”, **Political Science Quarterly**, Cilt 67, No 4, 1952, s. 481. ile Rana İzci, “Uluslararası Güvenlik ve Çevre”, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Faik Sönmezoglu (der), İstanbul, Derin Yayınları, 1998, s.404.

⁴⁰ Art, “Security”, s.821.

⁴¹ David A. Baldwin, “Güvenlik Kavramı”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 9, Sayı 2, Yaz 2003, s.16.

Bu, deprem ihtimalini etkilememekte, ancak müktesep değerlere yönelik zarar ihtimalini azaltmaktadır.

Görüldüğü üzere soyut bir terim olan güvenlik kavramının tanımlamasında “Kimin için güvenlik?” ve “Hangi değerler için güvenlik?” ayrıntılarından hareket edilerek farklı tanımlamalar ortaya konulmaktadır.

B. GÜVENLİK KAVRAMININ KURAMSAL GELİŞİMİ

Tarihsel süreç içinde sistemlerin işleyişi ile uluslararası ilişkiler düzenini anlama ve açıklamaya yönelik farklı yaklaşım veya kuramlar geliştirilmiştir. Doğal olarak oluşturuldukları dönemin genel eğilimleri, değer yargıları ile güç dengeleri ve geliştiricilerinin ulusal kimliklerinin izlerini taşıyan her bir yaklaşımın, güvenlik kavramına yüklediği anlamlar da değişmektedir. Bu çerçevede, özellikle uluslararası ilişkilerde çatışmayı ve işbirliğini açıklayan egemen teorilerden en köklü olan realizm ile liberalizm-idealizmin güvenlik konusuna ilişkin görüşleriyle kuramsal çerçeve belirlenmeye çalışılacaktır.

1. Realist Yaklaşımın Güvenlik Anlayışı

Uluslararası ilişkilerin klasik yaklaşımı olan ve 1930'lardan günümüze kadar etkili konumunu sürdüren realizm, sistemde meydana gelen olayları olması gerektiği gibi değil, olduğu gibi görüp araştırmaktadır. Bu çerçevede, realist düşünce anlayışında güvenlik gücün bir uzantısı olarak ele alınmaktadır. Güçlü olduğunuz sürece bir güvenlik yapılanması oluşturarak kendinizi daima emniyette hissedersiniz. Bu düşünce sistematığının, realist yaklaşımın gelişmesine katkıda bulunan birçok düşünür tarafından benimsendiği görülmektedir.

16'ncı yüzyılın ortalarında şekillendirdiği düşüncelerle realist yaklaşımın öncülerinden olan Machiavelli, uluslararası sistemi; devletlerin sürekli rekabetine dayanan bir çıkar çatışması ortamı olarak nitelemiş ve hemen

hemen tüm devletlerin birbirleri için birer tehdit durumunda olduğunu belirtmiştir.⁴² Bu yaklaşıma göre her bir devlet kendi güvenliğini, ötekini alt etme veya ötekinden gelecek baskılara direnme şeklinde algılar.

Machiavelli güvenliği; “Bir başka gücün vesayeti altında bulunmamak” şeklinde tanımlamış ve devletin güvenliği ile güç arasında doğrudan bir ilişki olduğunu söylemiştir. Machiavelli’ye göre güvenlik, iyi yönetimle örtüşmektedir. Yönetim iyi olduğunda, devlet de güvenliğini sağlamış olacaktır. İyi yönetim ise ordunun, iktidara sıkı sıkıya bağlı askerlerden oluşmasına bağlanmış ve böylece güvenlik; güvenliği sağlayan askeri gücün, iktidara bağlılığı ile eşdeğer tutulmuştur.⁴³

Düşüncelerini ünlü eseri Leviathan’da toplayan Thomas Hobbes, insanların hedeflerine ulaşmadaki eşit istek ve arzularının, onları kaçınılmaz bir mücadeleye sürüklediğini ifade etmiştir. Bu düşünceden hareketle Hobbes, eşitliği güvensizliğin temel nedeni, güvensizliği de çatışmanın temel nedeni olarak göstermiştir. Hobbes’a göre bu tanımlama, uluslararası sistemde de aynen kullanılabilmektedir. Nitekim aktörler, görece eşit olduklarında benzer amaçlara sahip olmakta ve bir süre sonra çıkar çatışmasına girmektedirler. Dolayısıyla eşitlik, güvensizliğin temel nedenini oluşturmaktadır.⁴⁴

Günümüzde, gelişmiş bir ülkenin az gelişmiş bir ülkeyi daha az tehdit olarak görmesi, bütün güvenlik arayışlarının benzer güçlere karşı koymak için düzenlenmiş olduğu gözönüne alındığında Hobbes’un doğru bir mantık yürüttüğü ifade edilebilir. Hobbes ayrıca, savunma söz konusu olduğunda

⁴² Jack Donnelly, **Realism and International Relations**, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, s.24-25.

⁴³ Niccolo Machiavelli, **Hükümdar**, Çev. S. Bağdatlı, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1985, s.13-23.

⁴⁴ Arı, 2002, s.180-184.

savaşı kaçınılmaz görmekte ve bu tür bir savaşı da toplumsal güvenliğin bekası için doğal kabul etmektedir.⁴⁵

Uluslararası ilişkiler alanının temel klasiklerinden “Yirmi Yılın Krizleri:1919-1939” adlı çalışmasıyla tanınan Edward H. Carr, uluslararası alandaki rekabetin aktörünü devlet olarak tanımlamış ve devletlerin çıkarlarının birbirlerini ile uyumsuz olduğunu savunmuştur.

Carr’a göre iç ve dış güvenliğin sağlanması amacıyla oluşturulmuş devlet, iktidar ve egemenlik olgularının pekiştirilmesine hizmet etmekte ve bu haliyle de bizzat çatışmalara, yani güvensizliğe yol açmaktadır. Carr’a göre evrenselleşme adına herkese uygulanan kurallar ile çatışma ve savaşlar sırasında ortaya çıkan yeni egemenler, farklılıkların açığa çıkmasına yol açmaktadır. Bu anlamda açığa çıkan soy ve servet farklılıkları, uluslararası güvenlik endişelerinin temel nedenini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, ne bunların ortadan kaldırılması yolunda alınan önlemler, ne de bu nedenle çıkan çatışmalar farklılıkları ortadan kaldırmaktadır.⁴⁶

Realist yaklaşımın bir diğer önemli temsilcisi olan Hans J. Morgenthau, realizmin ve siyasal gerçekçiliğin ilkelerini ortaya koyduğu “Politics Among Nations” adlı eserinde, devlet adamının asıl sorumluluğunun, devletin varlığını korumak olduğunu belirtir. Bu çerçevede devlet, güvenliğini sağlama konusunda bireysel ilişkilerde geçerli olan ahlaki ilkeleri gözetmez. Morgenthau’ya göre başlıbaşına bir amaç olan güç elde etme mücadelesi, aslında devletin güvenliğini sağlamanın da bir ifadesidir.⁴⁷

1979’da basılan “Theory of International Politics” adlı çalışmasında ortaya koyduğu düşünceleriyle neorealizmin öncüsü olan Kenneth Waltz’a göre, iki

⁴⁵ Dedeoğlu, 2008, s.43.

⁴⁶ Dougherty ve Pfaltzgraff, 1996, s.59-61.

⁴⁷ Hans J. Morgenthau, **Uluslararası Politika**, Çev.Baskın Oran ve Ünsal Oskay, Ankara, Sevinç Matbaası, 1970, s. 2-14.

kutuplu ya da çok kutuplu olarak nitelenebilecek uluslararası sistem, anarşik ve çok merkezlidir ve bu ortamda her devletin öncelikli amacı güvenliğini korumaktır.⁴⁸ Waltz, klasik realist görüşte hâkim olan güç için mücadeleden daha çok, güvenlik konusunu ön plana çıkarmıştır. Nitekim O, çok güçlü olmak için yapılacak gayretlerin diğer devletleri silahlanmaya veya ittifak ilişkilerine iteceğini belirterek, ulusların nihai endişesinin güçten ziyade güvenlik olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹

Soğuk savaşın yumuşamaya başladığı dönemde etkili olan neorealizm, özetle uluslararası sistemi devletlerin dış politika toplamaları olarak ele almakta ve aktörlerin çıkarları uyuşmadığı gerçeğinden hareketle uluslararası sistemi anarşik bulmaktadır. Bu nedenle devletin temel amacı güvenliğini sağlamaktır. Ancak bunu yaparken, diğer devletlerin yanı sıra, öteki uluslararası aktörlerin de dikkate alınması esastır.

Neorealist bakış, uluslararası güvenlik arayışlarının BM ve NATO gibi kurumsal yapılarla şekillendirilmesini, anarşik işleyişin kurala bağlanması biçiminde değerlendirir. Kuralı, sistemi kurabilecek güce sahip olan aktör belirler ve bu aktör çatışmacı ise sistem kaotik, uyuşmacı ise barışçı olur. Neorealistlerin güvenlik konusuna yaklaşımı en yalın haliyle, örneğin; ulusal çıkarları Y devleti üzerinde olan X devleti için güvenlik, o çıkarların elde edilmesiyle, Y devleti için onları savunmak, vermemektir. X, önünde ciddi bir engel olduğunu algılamazsa, savaş yoluyla bile Y'deki çıkarlarını elde etmek ister. Y, X'in taleplerine razı olduğunda, sistem X'in hegemonik gücü ile belirlenmiş olur.⁵⁰

⁴⁸ Raimo Vayrynen, "Bipolarity, Multipolarity and Domestic Political Models on Internationals System," **Journal of Peace Research**, Vol.32, No.3, ss.361-62.

⁴⁹ Waltz, "Realist Thought and Neorealist Theory", s.36.

⁵⁰ Dougherty ve Pfaltzgraff , 1996, s.81-89 ve Dedeoğlu, 2008, s. 57-58.

Bu görüşe göre bir hegemonik güç uluslararası sistemi etkisi altına alıp denetleyebildiğinde, sistemde istikrardan söz edilmesi olanaklı olur. Hegemonik güç zayıfladığında ise ortaya çıkacak yeni güç merkezlerinin istekleri doğrultusunda şekillenecek yeni bir uluslararası sistem söz konusu olur. Ancak geçiş döneminde, güvenliği tehdit edici istikrarsızlık, kriz ve savaşların yaşanma olasılığı artacağı da bir gerçektir.

Temel olarak realist akım, uluslararası yapının anarşik olduğunu savunmakta ve devletlerin güvenliğini sağlayacak bir merkezi otoritenin olmadığı varsayımını kabul etmektedir. Realistler, bu yapı içinde her bir devletin kendi güvenliğini kendisi sağlama zorunda olduğunu belirterek, diğer devletlerin de aynı şekilde davranacağını ve dolayısıyla her bir devletin, kendi çıkarı doğrultusunda hareket edeceğini ileri sürmektedir.⁵¹

Realistlere göre uluslararası yapıdaki istikrarsızlıklar devletlerin güvenliği için tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle devletler, olası tehditlere karşı destek sağlamak için ittifak anlaşmaları imzalayabilir, ancak güvenlikleri için bunlara çok fazla güvenmezler ve kendi güvenliklerini kendileri sağlayabilecek bir güce erişmeye çalışırlar.⁵² Realist düşüncedeki güç dengesinin ise devletler arasındaki maksimum güce ulaşma mücadelesi sonucunda ortaya çıktığı ve bunun istikrarı sağlayan önemli bir unsur olduğu iddia edilmektedir.

Realist yaklaşıma göre korku ve korkunun yol açtığı güvenlik ikilemi devletleri savaşa zorlayan nedenlerin başında gelmektedir. Realistler, diğer bir devletin güçlenmesine seyirci kalmaktansa onu önlemek için savaşa başvurmayı meşru saymaktadır. Bunun en eski örneğini, Atina'nın güçlenerek güç dengesini bozma olasılığına karşı Sparta ve müttefiklerinin savaşa

⁵¹ Kegley, "Neoliberal Challenge to Realist Theories of World Politics: An Introduction", s.4

⁵² Ibid, s.5

başvurmasını bir zorunluluk olarak gören Thucydides'in çalışmasında görmekteyiz.

Realizmde, eğer bir savaş ulusal çıkarın korunması için gerekliyse yapılmalıdır. Özellikle kendini savunma kavramı oldukça geniş bir çerçevede ele alındığından, bu akımda bir anlamda emperyalizme meşruluk tanınmaktadır. Nitekim tehdit açıkça algılanabiliyorsa, karşı tarafın saldırısını beklemeye gerek yoktur ve dolayısıyla böyle bir savaş meşru kabul edilmelidir.⁵³ Bu anlamda realizm açısından uluslararası ilişkilerin ana gündemini, yüksek politika⁵⁴ olarak nitelenen ulusal güvenlik konuları teşkil etmektedir.⁵⁵

Bu çerçevede realist araştırmacılar, çatışmaların ve savaşların sebeplerini araştırıp bulmayı güvenlik çalışmalarının en temel uğraşı olarak görürler ve güvenliği de basit ifadesiyle “Devletlerin silahlı kuvvet kullanımından gelecek zararları bertaraf etme kabiliyeti”⁵⁶ olarak tanımlarlar. Devletler bireylerin fiziksel güvenliğini bütünsel olarak sağlamak durumunda olduğundan, burada devletin güvenliği aynı zamanda bireyin güvenliğini de kapsar. Bu nedenle güvenlik, ulusal güvenlik ile eş anlamlı olarak kullanılır.

Realist yaklaşıma göre güvenlik her faaliyetin ön şartıdır. Güvenliğini sağlayamayan devletlerin diğer bütün davranışları ve politikaları anlamsızlaşır.

⁵³ Forde, “International Realism and the Science of Politics”, s. 141.

⁵⁴ Realistler, devletin varlığını sürdürmeye ilişkin olan ulusal güvenlik konusunu yüksek politika (high politics), ticari, mali, sağlık, kültür ve diğer alanlarla ilgili konuları ise alçak politika (low politics) olarak nitelemektedir. Bu ayırım çerçevesinde Realistler, uluslararası politikanın esas gündemini savaş ve güvenlik konularını kapsayan yüksek politikanın oluşturduğunu iddia ederler (Daha fazla bilgi için bkz.: Tayyar Arı, 2002, s.167).

⁵⁵ Buzan, “The Timeless Wisdom of Realism”, s. 49.

⁵⁶ Stephen Walt, “The Renaissance of Security Studies”, **International Studies Quarterly**, Vol. 35, No. 2, 1992, s.212.

Bu nedenle devletler, güvenlik ikilemi⁵⁷ yaratsa da özellikle askeri açıdan güçlü olmak durumundadır.

Sonuç olarak, realizmin güvenlik anlayışını “Eldeki kaynakları koruma ve yenilerine yönelme” biçiminde özetlemek mümkündür. Güvenlik, sahip olunan ekonomik ve askeri kapasitenin sürekli artırımı veya çeşitli ittifak ilişkilerine girilerek sağlanır. Burada belirtilmesi gereken en önemli hususlardan biri ise realizmin zamanla, karşı tarafın tümünden ortadan kaldırılmasına kadar varabilecek bir güvenlik anlayışına sahip olmasıdır. Önemli olan tek şey mutlak kazançtır. Kaybetmemek için güç unsurlarının arttırılması ise güvenlik anlayışının özünde yer almaktadır.

2. Liberal/İdealist Yaklaşımda Güvenlik

Bireyin hakları ve özgürlüklerinin genişletilmesini esas alan liberal-idealist akıma göre uluslararası barışın korunması, bu çerçevede güvenliğin temininde pazar ekonomisi ve serbest ticaretin yaygınlaştırılması oldukça önemlidir.

Liberal düşüncede demokratikleşme ve özgürlüklerin genişletilmesi bireylerin zenginleşmesini etkiler ki bu da ancak ticaret ile mümkün olur. Ticaret ise John Stuart Mill, Herbert Spencer gibi liberal düşünörlere göre insanları birbirine bağımlı hale getirir, sebebiyet verdiği ağır mali yükü nedeniyle çatışma ve savaşlardan uzak tutar ve barış ve refahın sağlanmasına yönelik uluslararası işbirliğinin ortaya çıkmasını kolaylaştırır.⁵⁸

⁵⁷ Güvenlik ikilemi, uluslararası sistemde bir devletin kendi başına artırmaya çalıştığı güvenliğinin istemeden bir diğeri devletin güvenliğinin azalmasına yol açtığı durumları gösterir. Aslında bunun sebebi, devletlerin kendi güvenliklerini artırma çabalarını savunma amaçlı görürken, diğeriğlerinin güçlenmesini potansiyel olarak tehdit ve hatta saldırı amaçlı olarak yorumlamalarıdır. Realizme göre, bir devletin güvenliğini artırmak için yükseltilecek askeri kapasitenin saldırı veya savunma amaçlı olup olmadığı belirsizdir. Devletler kendi güvenlikleri için bahse konu belirsizliği en kötü senaryo olarak yorumlayıp, saldırı amaçlı olduğunu varsayarlar. (Daha fazla bilgi için bkz.: Robert Jervis, “Cooperation Under the Security Dilemma”, **World Politics**, Vol. 30, No.2, 1978, s.169 ve John Mearsheimer, “The False Promise of International Institutionalism”, **International Security**, Vol.19, No.3, 1994, s.23.)

⁵⁸ Arı, 2002, s. 354-356.

Bu çerçevede liberal-idealist görüş, realizmden farklı olarak uluslararası toplumda çatışma yerine barış ve işbirliği konuları üzerinde yoğunlaşmıştır. Onlara göre devletlerin dış politikalarını yönlendiren tek unsur sadece güvenlik değil, ticaret, sağlık, çevre, kültür, göç ve benzeri konular da önemli hale gelmiştir.

Liberal görüşe göre güvenliğin temini açısından uluslararası hukuka ve uluslararası örgütlere de ayrı bir önem verilir. Nitekim akımın öncülerinden John Locke, 1690'da yayımladığı “Second Treatise on Government” adlı çalışmasında liberal düşünceyi; eşitlik, rasyonellik, özgürlük ve mülkiyet kavramları üzerine inşa etmiştir. O'na göre insanlar doğa durumunda eşit ve özgürdürler ve savaş ancak haksız bir zorlama olduğunda yaşanır. Hak ve özgürlüklerin daha iyi korunması ve daha güvenlik içinde yaşanması amacıyla örgütlü bir toplum oluşturulur. Bu nedenle devletin rolü, bireylere toplumsal ve ekonomik ilişkilerini rahatça sürdürebilecekleri istikrarlı bir ortam sağlamaktır.⁵⁹

“Bireyin doğal hakları hiçbir kaygıya feda edilemez. Devlet düzeni oluştururken dahi doğal haklar sınırlanamaz” şeklindeki düşünceleriyle liberalizme dayanak oluşturan Hugo Grotius,⁶⁰ güvenliği tehdit eden savaş uluslararası ilişkilerin doğal bir parçası olarak görmektedir. Grotius'a göre devletler çıkarları peşinde koşmakta, ancak davranışları büyük ölçüde “güçlü” tarafından belirlenen teamüllere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Anlaşmazlıklara çözüm bulmak için üst sistemlerin kurulmasını öngören

⁵⁹ Arı, 2002, s. 44

⁶⁰ Aslında rasyonolizmin temsilcilerinden olan Hugo Grotius, 1625'de yazdığı “Savaş ve Barış Hukuku” adlı çalışması ile pozitif uluslararası hukukun gelişmesine önemli katkılarda bulunan bir düşündürdür (Seha L. Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, 2.Cilt, Ankara, SBF Yayınları, 1975, s. 458).

Grotius, bunun sağlanmadığı sürece çatışmaların kaçınılmaz olacağını ifade etmektedir.⁶¹

Aslında Grotius, bir devletin güvenliğini uluslararası sistemin bütününe düzenleyen güvenlik sistemleriyle ilişkilendirmekte ve uluslararası güvenlik sistemleri kurulamayınca, devletlerin davranışlarını sınırlayan kurallar olmayacağını, bu sebeple de savaşlar çıkacağını ifade etmektedir. Bu kapsamda Grotius güvenliği, dışarıdan gelen tehlikelere karşı savunma olarak öne çıkarmaktadır.⁶²

Ortaya koyduğu düşüncelere bakıldığında, Grotius ile birlikte güvenlik ve savunma arasında doğrudan bir ilinti kurulmaya başlandığı ve güvenliğin, yapılan saldırılar karşısındaki savunma önlemlerinin tümü olarak ele alındığı söylenebilir. Ancak saldırı ile savunma önlemlerinin ayrıntılarına inilmediğinden, neyin saldırı, neyin savunma olduğu açık değildir. Bu durumun, büyük ölçüde günümüzde de benzer şekilde olduğu görülmektedir.

20'nci yüzyılın başına gelindiğinde liberal anlayış kendini ABD Başkanı Woodrow Wilson ile yapılandırılan idealizme bırakmıştır. İdealist görüş esas olarak, savaşa yol açan koşulların devletlerin birlikte davranmasıyla ortadan kalkacağı teması üzerinde durmuştur. Yeniden savaş çıkmaması için oluşturulacak ideal düzende uluslararası barış mekanizmaları gerekli görülmüş ve bu yönüyle uluslararası örgütlenme girişimlerine katkı sağlanmıştır. İdealist düşünce, barışın korunması için de bir uluslararası güvenlik gücü öngörmüştür.⁶³

⁶¹ Howard Williams, Moorhead Wright ve Tony Evans, **Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme**, Çev. Tolga Erdaş ve Fatih Durmuş, Ankara, Siyasal Kitapevi, 1996, s. 121-133.

⁶² Dougherty, 1996, s.9.

⁶³ Atilla Eralp, **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Atilla Eralp (der), İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s.62-65.

İkinci Dünya Savaşı ile önemini yitiren bu akım, uluslararası örgütlenmeyi önermesi, evrensel normlara önem vermesi ve uluslararası toplum anlayışını işlemesi bakımlarından uluslararası güvenlik hareketlerine kaynaklık etmiştir. Bu anlamda idealistler, güvenliğin barışın bir sonucu olarak değerlendirmiş ve hukuk ve kurumlar ile normlar tesis edildiği zaman güvenliğin sağlanacağı görüşünü benimsemişlerdir.

Neoliberal düşüncede de demokrasi ve uluslararası örgütlenmeye önem verilmektedir. Özellikle silahsızlanmanın ortak güvenliği sağlayacağına inanılmakta, askeri harcamalarla ekonomik gelişme ve ulusal güvenlik arasında ters bir orantı bulunduğu belirtilmektedir. Bu anlamda neoliberal yaklaşımda ekonomik güç, askeri güçten daha önemlidir.⁶⁴

Aslında neoliberallere göre uluslararası alanda doğa durumu ve anarşi söz konusu olsa bile, bu durum küresel işbirliğinin gelişmesine engel olmadığı gibi zaman zaman da teşvik edicidir. Uluslararası toplumda demokratik devletlerin artması, uluslararası barışın sağlanmasını da o oranda artıracaktır.

C. ULUSLARARASI SİSTEM AÇISINDAN GÜVENLİK VE GÜVENLİK ALGISINDA YAŞANAN DEĞİŞİMLER

1. Uluslararası Güvenlik Kavramı

Toplumların kendine özgü değerleriyle varolmasının başlıca bileşkesi olarak ortaya çıkan güvenlik, siyasal yaşamın en temel problem sahası olarak öteden beri öncelikle ele alınan bir konu olmuştur. Bu anlamda güvenliğin, özellikle 1648 Westfalya Anlaşması'ndan bu yana uluslararası sistemin en güçlü aktörleri olarak kabul edilen devletlerin temel sorumluluklarından biri haline geldiği görülmektedir. Devletler arası ilişkileri düzenleyen bir üst

⁶⁴ Mak Zacher ve Richard A. Matthew, "Liberal International Theory: Common Needs, Divergent Strands," Charles W. Kegley (ed.), **Contraversies in International Relations Theory, Realism and the Neoliberal Challenge**, New York, St.Martin's Press, 1995, s.115.

otoritenin bulunmaması ve devletlerin, kendi kendine yeterliliğe dayanan bir dünyada, kendilerini koruma dışında alternatifleri olmaması gibi hususlar, bu sorumluluğun gelişimini kuvvetlendirmiştir.⁶⁵ Belki de bu nedenle uluslararası sistemi oluşturan aktörler, tarihin hemen her döneminde kendilerine yönelik tehditlerden korunmak için bütçelerinin büyük bir bölümünü güvenliklerine harcama eğiliminde olmuştur.⁶⁶

Bu çerçevede, uluslararası sistemde yer alan ögeler varlıklarını sürdürme ve ulusal çıkarlarını korumak maksadıyla farklı güvenlik arayışlarına girmektedir. Bu alana ilişkin arayışın şekli, bahse konu aktörlerin uluslararası sistemdeki yerine, güç ve kapasitelerinin büyüklüğüne, uluslararası sistemi algılayış biçimlerine ve belki de en önemlisi kendilerine tanımladıkları rollere göre değişmektedir. Her bir değişkenin boyutu ise uluslararası güvenliğin temini ve sürdürülebilirliğini yakından etkileyen bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Bu düşünceden hareketle uluslararası güvenlik kavramının farklı düzlemlerde ele alınması olasıdır. Her şeyden önce;

- Küresel boyutta; uluslararası sistemin bütünü veya bütününe yakının güvenliğinden,
- Bölgesel boyutta; coğrafi ya da alt sistemlerin güvenliğinden,
- Ulusal boyutta; ulus devlet veya ülke içinde yaşayan toplumsal alt grupların güvenliğinden,
- Bireysel boyutta ise bireylerin güvenliğinden sözedilebilir.⁶⁷ Ancak, günümüzde uluslararası ilişkilerin küresel ve bölgesel yönleri çok daha fazla

⁶⁵ John Baylis, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", **Uluslararası İlişkiler**, Çev. Burcu Yavuz, Cilt 5, Sayı 18, Yaz 2008, s.71.

⁶⁶ Terry Terriff, **Security Studies Today**, Malden, Blackwell Publishers, 1999, s.1.

⁶⁷ Dedeoğlu, 2008, s.23-24.

öne çıktığından, güvenliğin ulus devlet ve küresel boyutu daha fazla önem kazanmaya başlamıştır.

Sistem içerisinde birbiriyle bütünleşmiş ya da iç içe geçmiş gibi görünen bu düzlemlerin aynı anlamları paylaşmadıkları açıktır. Örneğin küresel veya bölgesel güvenlik sözkonusu olduğunda, bir Güney Amerika ülkesi ile Afrika veya herhangi bir Avrupa ülkesinin beklentileri örtüşmeyebilecektir. Bu da, hiç şüphe yok ki yukarıda bahsedilen değişkenlerin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁸ Genel olarak bakıldığında ulusal menfaatler açısından birbirine yakınlık ve zıtlıkların yoğun olduğu uluslararası sistemde, çatışmaları önleyerek güvenliğe gidecek dengenin, ancak çıkar ve beklentilerin asgari müştereklerde buluşmasıyla mümkün olacağı düşünülmektedir.

Uluslararası güvenliğin, yukarıda söz edilen katmanlarından ulus devlet güvenliği, zamanla ideolojik ve yapısal farklılıklarından kaynaklanan tehdit anlayışlarından dolayı bağımsız veya ittifak içi düzlemde kalmıştır. Güvenliğin küresel boyutu ise silahlanma, nükleer tehdit, çevre kirliliği, az gelişmişlik, ulusaşan suç faaliyetleri (terör, mafya, organize suçlar, insan ve değerli madde kaçakçılığı, kara para aklama, göç gibi) gibi birçok yeni tehdit kavramının ortaya çıkması ile hem şekillenmiş⁶⁹ hem de gerekliliği artmıştır.

Bu tehditlerin özellikle ulus aşan yapılar içinde sınır tanımaz hale gelmesi, ulusal güvenliği sağlamada devletlerin tek başına yetersiz kalmasını gündeme getirmiştir. Böylece ulusal güvenliğe yardımcı olmak ve daha üst güvenlik ihtiyacını karşılama düşüncesinden hareketle uluslararası güvenlik arayışlarının önemi artmıştır.⁷⁰

⁶⁸ Baylis, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", s.73.

⁶⁹ Sait Yılmaz, **21'inci Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat**, İstanbul, Alfa basımevi, 2006, s.268.

⁷⁰ Jack Kangas, "Yeni Güvenlik Sorunlarına İlişkin ABD Bakış ve Politikaları", **Dünya'da Yeni Güvenlik Anlayışları, Türkiye'nin Durumu ve İhtiyaçları**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 2003, s.6.

Doğal olarak uluslararası toplumda yer alan aktörlerin güvenlik anlayış ve arayışları farklılık arz etmektedir. Buna karşın, güvenliğin temini noktasında ortada çok da farklı seçeneklerin olmadığı ifade edilebilir. Bu kapsamda ulusal güç ve jeostratejik konumlarına da bağlı olmak kaydıyla, benzer koşullar altındaki aktörlerin güvenlik yöntemlerinin de birbirine benzemesi olasıdır. Benzer şekilde, konuya bütüncül olarak bakıldığında, güvenliğe tehdit teşkil eden unsurların da benzerlik gösterdiği görülecektir. Örneğin günümüz dünyasında hemen her bölgede baş gösteren terörizm, uluslararası sistemin büyük bir bölümünde önemli bir güvenlik sorunu olarak görülmektedir.

Bu nedenle uluslararası sistemde, sistemin bütünü benzer biçimde algılayan ve varlığını koruma ve sürdürme bakımından benzer kaygılar taşıyan aktörler, aynı tür tehditler karşısında duyarlı davranma durumundadır. Bu kapsamda kendilerine veya uluslararası topluma yönelik tehditleri aynı biçimde algılayan aktörler, genel olarak iki tür davranış gösterirler;⁷¹

- Tehdide karşı güçbirliği yaparak karşı koymak için aralarında bir iş birliği kurarlar. Karşılıklı bağımlılık anlamına gelen bu tür bir iş birliği iki şekilde öne çıkar: Birinci olarak anılan işbirliği, yalnızca bir araya gelenlerin güvenliğini esas alır. İkincisi işbirliği ise sistemin bütünlüğünün güvenliğini esas alır.

- Tehdide karşı koymak için, tehdidi ortadan kaldırmaya yetkin en güçlü aktörün denetimi altına girerler. Bu durum, asimetrik bir karşılıklı bağımlılık anlamına gelebileceği gibi, bir bağımlılık ilişkisine de karşılık gelebilir.

Görüldüğü üzere uluslararası güvenlik arayışları genellikle ulusal güvenlik arayışlarının bir üst seviyede buluşmasıdır. Bir ülke, çıkarlarını bir kere tanımladığında, onları ilerletebilmenin yollarını arar ve bunlara yönelik tehditleri araştırır. Diğer tarafların ne istediğini öğrenmeye çalışır; benzeri çıkarlara sahip ülkeler içerisinde müttefikler arar, bu ülkeler ile ne çeşit antlaşmalar

⁷¹ Dedeoğlu, 2008, s. 26.

yapabileceğini sorgular, her iki tarafın çeşitli çıkarlarını birleştirmenin ve uzlaştırmının yollarını bulmaya çalışır.⁷²

Günümüz dünyasının sorunları da artık, 11 Eylül 2001'de ABD'de yaşanan küresel terör örneğinde olduğu gibi kimliksiz, devletsiz, tahmin edilemeyen, etik olmayan, topraksız ve ulus aşan niteliktedir. Bu nedenle güvenlik alanında uluslararası iş birliği, kaçınılmaz bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası güvenlik denilince akla gelen ve evrensel düzeyde güvenliği sağlama misyonu bulunan BM, görülebilir gelecekte endişe teşkil eden güvenlik tehditlerini altı grupta toplamaktadır;⁷³

- Ekonomik ve sosyal tehditler, (yoksulluk, bulaşıcı hastalıklar ve çevre sorunları da dahil)
- Devletler arası çatışmalar,
- İç çatışmalar (sivil savaşlar, soykırım ve diğer büyük ölçekli karışıklıklar dahil)
- Nükleer, radyolojik, kimyasal ve biyolojik silahların yayılması,
- Terörizm ve ulus aşan organize suçlar.

ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı James Jones da “Güvenlik kavramı günümüzde kendi toplumlarımızın ekonomisi, enerji, yeni tehditler, asimetrik tehditler, silah kaçakçılığı, narko-terörizm ve bunun gibi birçok konular ile yakından ilgilidir ve bu konuları da içine almaktadır.”⁷⁴ şeklindeki değerlendirmesiyle BM'nin tasnifini desteklemektedir.

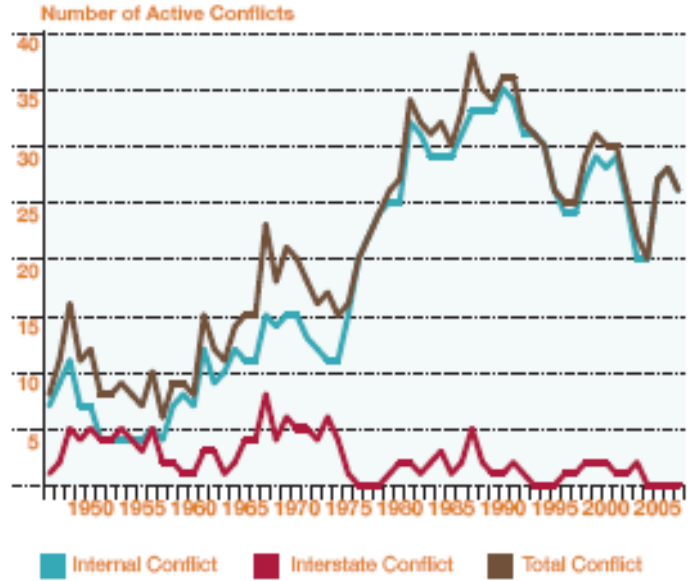
⁷² Yılmaz, 2006, s.104.

⁷³ Kofi Annan, “A more Secure World: Our Share Responsibility”, <<http://www.un.org/secureworld/report2.pdf>>, 2004, (20 Ekim 2009).

⁷⁴ James Jones, 45'inci Münih Güvenlik Konferansında Yaptığı Konuşma, 8 Şubat 2009.

Uluslararası güvenliğe yönelik tehditlerin analiz edilmesine yönelik olarak Uluslararası Gelişme ve Çatışma Yönetim Merkezi tarafından, 1946-2007 yılları arasında tüm dünyada meydana gelen devletlerarası ve iç çatışmaların istatistiki bilgileri derlenmiştir. Bu çalışma sonuçlarına göre; devletlerarası çatışmaların 1990'lardan itibaren önemli bir düşüş gösterdiği, buna karşın ülke içi çatışmaların 1990-1991 yılları civarında en yüksek düzeye ulaştığı

görülmektedir. 1990'lı yıllarda 1 yılda 5'den fazla devletlerarası çatışma görülmezken ülke içi çatışmalar 1992'de 50'ye çıkmış ve 2002'ye gelindiğinde 30'a düşmüştür.⁷⁵ Özetle, geçmiş dönemlerle



kıyaslandığında, uluslararası güvenlik açısından devletlerarası çatışmalardan ziyade ülke içi çatışmalar, güvenlik endişelerinin başında gelmeye devam etmektedir.

Küresel Toplum (Global Society School) yaklaşımı taraftarları, uluslararası güvenliğe yönelik bu tehdit değişimini, özellikle ekonomi, iletişim ve kültürel alanda yaşanan hızlı küreselleşme sürecine bağlamaktadır. Bu yaklaşıma göre bugün ortaya çıkan küresel sosyal hareketler, aynı zamanda çevre, yoksulluk ve kitle imha silahları gibi yeni risklere karşı tepki olarak kabul edilmektedir. Küreselleşme ulus-devlet yapısının kırılmaya başladığı bir dönemi işaret etmekte ve yeni çatışmalar devletlerarası olmaktan ziyade devlet içi nitelik

⁷⁵ Joseph Hewitt, Jonathan Wilkenfeld, and Ted Robert Gurr, "Peace and Conflict 2010", <<http://www.cidcm.umd.edu/inscr/PC10print.pdf>>, (21 Ekim 2009).

taşımaktadır. Güvenlik, artık küreselleşme tarafından şekillendirilmekte ve bu durum çatışmaların çözümünde küresel sorumluluğu ortaya çıkarmaktadır.⁷⁶

Uluslararası güvenliğin geliştirilmesi ile ilgili kapsam genellikle; güven ve güvenlik artırıcı önlemlerin geliştirilmesi, silahsızlanma faaliyetleri, askeri işbirliği faaliyetleri, kolektif güvenlik sistemlerinde yer alınması gibi bir çerçeve içerisinde açıklanmaktadır. Bu çerçevede uluslararası güvenliği temin için sistemde, barışçı ve zorlayıcı yöntemler uygulanmaktadır. Bunlardan barışçı güvenlik stratejileri; aktörlerin çatışmaya varmayan yöntemlerle güvenliklerini sağlama ve çıkarlarını gerçekleştirmeyi, zorlayıcı güvenlik stratejileri ise aynı maksatlarla çatışmayı göze alacak uygulamaları gerekli kılmaktadır.⁷⁷ Bununla beraber barışçı yöntemler açık bir savaşa başvurulmasa da şiddet kullanma ve diğer caydırıcı uygulamalar kullanılmayacağı anlamına gelmemektedir. Nitekim gerçek dünya uygulamalarında, barışçı stratejinin temel yöntemi olan diplomatik yöntemlerin içinde barışçı olmayan usul veya araçların kullanıldığına da rastlanmaktadır.

Kısaca uluslararası güvenlik, uluslararası sistemde rol alan tüm aktörlerin algılamaları çerçevesinde ortaya koydukları davranışlar ile küresel ve bölgesel boyutlu kuruluşlar aracılığıyla yaratılan ve yürütülen evrensel ilkeler çerçevesinde ele alınan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, güvenlik kavramının insanlık ile gündemimize girdiği dikkate alındığında, uluslararası sistemde de güvenlik, hangi perspektiften ele alınırsa alınsın bir süreç içinde değerlendirilmektedir. Zaman ve koşullara göre gelişen olaylar, kavramın içeriğini zenginleştirdiği gibi, güvenlik oluşumlarını, yöntemlerini ve tekniklerini de büyük ölçüde geliştirmektedir.

⁷⁶ Jonathan Friedman, **Globalization, The State, Vilonce**, Oxford, Altamira Pres, 2003, s.380.

⁷⁷ Sait Yılmaz, **Güç ve Politika**, İstanbul, Alfa basımevi, 2008, s.109

2. Uluslararası Güvenlik Algılamalarında Yaşanan Değişim

Bugünkü anlamıyla uluslararası güvenliğe yönelik ilk algılamaların antik dönemlere kadar uzandığı söylenebilir. Bunun bir örneğini Hitit, Asur ve Mısır uygarlıklarında görmekteyiz. Hititler, başlangıçta hem Asur'u hem de Mısır'ı kendilerine tehdit olarak algılamış, Suriye'deki küçük Krallıkları kendisiyle ittifak kurmaya zorlamış ve Mısır'ın giderek güçlenmesi üzerine taraflar arasında bilinen Kadeş Savaşı yaşanmıştır. Ancak Suriye krallıklarının ittifaktan çıkması ve yeni ve ortak bir tehdit olarak algılanmaya başlanan Asurlular nedeniyle taraflar arasında ilk yazılı barış olan, “dostluk, saldırmazlık ve iyi komşuluk” esaslarını içeren Kadeş Antlaşması (M.Ö.1283) imzalanmıştır.⁷⁸

Antik Yunan'da M.Ö.600'lü yıllarda imparatorluk haline gelen Perslerin, “kralın ölümsüzleri” adı verilen on bin kişilik ordu oluşturmaları, Yunan siteleri tarafından tehdit olarak görülmüş ve bu tehlikeye karşı birlikte davranma isteği, birlik olma sonucunu getirmiştir. Yine Yunan site devletleri, “*Silahlı çok olan tehdittir, amacı barışçı değildir, o zaman kötüdür*” şeklinde “iyi-kötü” bağlamında bir çözümleme ile Persleri kendi varlıklarına tehdit olarak algılamış ve ilk uluslararası örgütlenme sayılabilecek Atik Delos Deniz Birliği'ni⁷⁹ kurmuşlardır.

Ancak birliğin, savunma boyutu dışında bir tür bölgesel konfederasyona dönüştürülmesi düşüncesi, yeni bir çatışmaya kaynaklık etmiştir. Nitekim bu site devletlerinden Atina, konfederasyon içerisinde güçlenmeye ve giderek hegemonik bir politika izlemeye başlayınca, başta Sparta olmak üzere diğer site devletleri egemenliklerini yitirme kaygısı içine düşmüştür. Sparta, Atina tehdidini daha fazla büyümeden etkisiz hale getirmek için M.Ö.431'de, tarihe

⁷⁸ Dedeoğlu, 2008, s.27-28.

⁷⁹ M.Ö. 478'de kurulan bu birlik, bir tür bölgesel savunma örgütü niteliğinde olup şekil ve fonksiyonu itibarıyla NATO benzeri bir yapının ilk örneğini teşkil ettiği ifade edilebilir.

Peloponnes Savaşı olarak geçen ve 30 yıl kadar süren bir mücadeleyi başlatmıştır.⁸⁰

Güvenlik algılamasına ilişkin antik döneme ait bu iki örnek, günümüze yönelik yansımaları bakımından son derece özgünlük arzetmektedir. Hitit örneğinde;

- Genişleme arzusunda olan bir aktör için diğerlerinin tehdit oluşturduğu ve bu tehditin bertarafı için ittifak sistemlerinin zorlandığı,
- Benzer güçlü aktörlerin talep ve uygulamaları değişmedikçe çatışmanın kaçınılmaz olduğu,
- Çatışmanın güçlü aktörler arasında daimi bir durumdan ziyade barış koşullarının hazırlayıcısı olduğu ve,
- Güçsüzlerin kendi güvenlikleri için güçlülerden biriyle ittifak yolunu tercih ettikleri, sonuçlarına ulaşılmaktadır.

İkinci örnekte ise masum bir güvenlik arayışının tetikleyici olup bir diğer tehdidi harekete geçirebileceği, tehdidi oluşturandan çok tehdidi algılayanın iş birliği bağlarını artırma arayışına girdiği ortaya çıkmaktadır.⁸¹ Burada dikkati çeken bir diğer nokta da, aktörlerin birlik oluşumlarında dışa karşı mücadeleyi meşru kabul ederken, kendi aralarında, yani benzerler arası çatışmayı meşru bulmamalarıdır.⁸²

Tarihsel akış içinde döneminin süper gücü olarak yer alan Roma İmparatorluğu'nda güvenlik anlayışı "Pax Romana" ile ifadelendirilmiştir. Buna

⁸⁰ Joseph S. Nye, **Understanding International Conflicts An Introduction to Theory and History**, 5th ed., New York, Pearson, 2006, s.12-15

⁸¹ Dedeoğlu, 2008, s.28-29. ve Nye, 2006, s.19.

⁸² Burada hakim olan temel düşüncenin, uluslararası sistemde etkinliğini hala muhafaza eden NATO gibi kuruluşlar için de geçerli olduğunu görüyoruz. Nitekim NATO'nun kuruluş döneminde SSCB'ye, daha sonraları ise üyelerin güvenliğine yönelik tehditlere karşı mücadelesi meşru, ancak üyelerinin birbiri arasında çatışması, organizasyonun bütünlüğünün muhafazası açısından uygun bulunmamaktadır. Çünkü, NATO içinde çıkan bir çatışma sistemi değişime zorlayabilir ve organizasyonun sürdürülmesini olanaksız hale getirebilir.

göre güçlü bir ordu ile sistemin korunması ve diğer aktörlerin bu sisteme dâhil edilmesi esas alınmış, imparatorluğa karşı oluşabilecek ittifaklar dış tehdit olarak kabul edilmiştir. Genel olarak güvenliği kurala bağlama ve normlaştırma anlayışıyla, diplomasiden savaş kurallarına kadar her konu kurallaştırılmıştır. Böylece Roma döneminde güvenlik askeri güç ile özdeşleştirilmiş ve belirlenen kurallar ile günlük yaşama hukuki sınırlamalar getirilmiştir.⁸³

Ortaçağ döneminde inançlar güvenlik konusuna yansımaya başlamış ve hatta din, güvenlik ile özdeş bir kavram olarak kullanılmıştır. Toplumsal uyumun sağlanması, iktidarların yapısal varlığının devamı ve düşman olgusunun yaratılmasında din kullanılmış ve Hristiyan ya da Müslüman olan-olmayan ayırımı üzerine bir uluslararası sistem öngörülmüştür. Bu kapsamda aynı dinden, hatta aynı mezhepten olmayanla savaşmak uluslararası güvenlik kavramının başına yerleşmiştir. Nitekim Ortaçağ Avrupa'sında Katolik olmayanlarla savaş, en meşru mücadele olarak kabul edilmiş ve bu husus neredeyse bir görev haline getirilmiştir. Bu anlamda Ortaçağ döneminde din, toplumsal güvenliğin temel dinamiği olmuş ve din adamları da güvenliğin kurucusu ve kollayıcısı haline gelmiştir.⁸⁴

Ortaçağda güvenlik algılamalarına ilişkin bir diğer önemli gelişme de Haçlı Seferleri olarak bilinen sürecin yaşanmasıdır. Bu seferler sonucunda doğu ticaret yolları açılmış ve bu yolların güvenliğinin sağlanması gündeme gelmiştir. Bu gelişmeyle birlikte özellikle 11'inci yüzyıldan itibaren Avrupa dünya ticaretine açılmış, kapalı tarım ekonomisi giderek terk edilmiş ve ticaret önem kazanmaya başlamıştır.⁸⁵ Böylece güvenlik kapsamına alınacak konular genişlemiş, güvenlik alanı ile çıkar alanı kavramları özdeş hale gelmeye başlamıştır.

⁸³ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1990, s.3-4.

⁸⁴ Dougherty ve Pfaltzgraff, 1996, s.7-8.

⁸⁵ Deniz Ülke Arıboğan, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**, İstanbul, Der Yayınları, 1996, s.63-65.

Ortaçağ sonlarında ateşli silahların kullanıma girmesi güvenliğe yeni bir bakış getirmiştir. Herşeyden önce ateşli silahlara sahip olma caydırıcılık kapasitesini artırmıştır. Bu nedenle toplumların güvenliği bu tür silahların alımını olası kılacak ekonomik güçle örtüşür hale gelmiştir.

Modern Çağ dönemi büyük değişimlere sahne olmuş ve bu değişimler güvenlik algılamaları üzerinde önemli etkiler yapmıştır. Herşeyden önce 17'nci yüzyılda gelen önemli buluşlarla gelişen bilim ve teknik, toplumların varolan inanç sistemlerini, kurumsal yapılarını, siyasal sistemlerini derinden değiştirerek güvenlik içerisinde yer almaya başlamıştır. Bir başka deyişle güvenlik algılamalarında dine dayalı anlayış, yerini giderek pozitif bilgi anlayışına terk etmiştir.⁸⁶

Ulus-devlet yapısı ve buna dayalı güvenlik anlayışı 17'nci yüzyılda yapılan Otuz Yıl Savaşları sonrasında önce Avrupa kıtasında ortaya çıkmış, daha sonra da dünyanın çeşitli bölgelerine yayılmıştır. Avrupa'daki din savaşlarını sona erdiren 1648 tarihli Westfelya barış antlaşması, bu anlamda bir milat olup, dini aidiyet ilişkilerinin yerine toplumda, seküler aidiyet ilişkilerinin yeşermesine yol açmıştır.⁸⁷ Böylece sınırları belirlenmiş bir coğrafya üzerinde yaşayan insanların önce tebaa sonra da vatandaş statüsüyle ortak bir ulusun öğeleri oldukları inancı gelişmiş ve bu insan topluluğunun güvenliği ile ait oldukları devletin güvenliği aynı görülmeye başlanmıştır. Ancak, devlet içinde düzen ve güvenlik durumu sürerken, devletlerarası ortamda düzensizliğin ve güvenliksizlik durumunun var olduğuna inanılmıştır.⁸⁸

Sömürgecilikle birlikte güvenlik algılaması yatay genişlemeye uğramıştır. 19'uncu yüzyılda, özellikle önemli suyolları, boğazlar, geçitler, değerli yeraltı

⁸⁶ Dedeoğlu, 2008, s.34-35.

⁸⁷ Robert Jackson ve Patricia Owens, "The Evolutuion of International Society", **The Globalization of World Politics an Introduction to International Relations**, John Baylis ve Steve Smith (ed.) Oxford, Oxford University Pres, 2005, s.54.

⁸⁸ Waltz, 1979, s.49.

zenginlikleri bulunduğu yerler, petrol bölgeleri, ucuz iş gücü alanları birer çıkar alanı olmuştur. Bu tür yerleri ele geçirmek, elde ettikten sonra da en iyi şekilde korumak, güvenlikle eşdeğer hale gelmiştir. Bu değişimle birlikte herhangi bir Avrupa ülkesi, Pasifik'teki bir adanın kendisine bağlı kalmasını kendi güvenliği bağlamında değerlendirmeye alabilmiştir. Bu arada, güvenlik coğrafyasını ülke toprakları dışına taşıyan devletler, aynı bölgelere aynı gerekçelerle talip olan diğer devletleri tehdit olarak algılamaya başlamıştır. Çünkü yeni algılamayla birlikte güvenlik, bir ülkenin savunulmasının yanısıra, ele geçirilmiş tüm alanların korunmasını da içerir hale gelmiştir.

Çatışmayı ülkenin uzağında tutmak, komşu ülkelerle savaşmak yerine iş birliği yapmak, ancak aynı komşu ile uzak coğrafyalarda rekabet etmek genel bir kural durumunu almıştır. Bu arada, bölgesel ve küresel bazda sisteme hâkim olan güçlerin karşılıklı geçişi ittifakları ile savaş ve barışa genel bir denge arayışı sürdürülmüştür.⁸⁹

20'nci yüzyıl başlarında sömürgecilik ve sanayileşmenin getirdiği pazar arayışı sistemin temel dinamiğini oluşturmuştur. Daha fazla sömürge ve daha geniş pazarlar elde etme isteği güçlü aktörler tarafından güvenlikle eşdeğer tutulmuş⁹⁰ ve bu algılama sonucunda insanlık iki kez dünya savaşı ve bir çok bölgesel savaş tecrübe etme durumunda kalmıştır. Ardından ise sonuçları çok ağır olan bu tür savaşlar bir daha yaşanmasın diye farklı güvenlik arayışlarına başlanmıştır.

Bunların en önemlilerinden biri Milletler Cemiyeti girişimidir. ABD'nin 1'inci Dünya Savaşına girmesinden sonra Başkan Wilson, savaş sonrası dünya ile

⁸⁹ Jackson ve Owens, "The Evolution of International Society", s.56-57.

⁹⁰ Bu konuya örnek olarak Adolf Hitler liderliğindeki Alman Nasyonal Sosyalizminin geliştirdiği "lebensraum" (hayat sahası) görüşü verilebilir. Buna göre Almanlar, sıkışıp kaldığı dar alanlardan diğer ırkların elinde bulunan topraklara doğru genişleme hakkına sahiptir. Nitekim Hitler'in, 2'inci Dünya Savaşındaki yayılcı dış politikasının özünde bu tez, bir diğer deyimle Almanların güvenliğinin hayat sahası olarak görülen bölgelerin ele geçirilmesinde yattığı fikri yer almıştır.

ilgili düşüncelerini ünlü 14 noktası ile açıklamıştır. Uluslararası güvenliğe yönelik olarak Wilson, açık anlaşmalar yapılmasını, savaş ve barışta açık denizlerde dolaşım serbestliğini, uluslararası ticarete engellerin kaldırılmasını, silahlanmanın iç güvenlik düzeyinde kalmasını ve her devletin toprak bütünlüğünün güvence altına alınmasını dile getirmiş, bu maksatla da uluslararası bir örgüt kurulmasını istemiştir.⁹¹ İşte bu düşünceler ışığında, 1'inci Dünya Savaşı sonunda ortak güvenlik sistemini kurmak ve savaşı engellemek amacını taşıyan Milletler Cemiyeti hayata geçirilmiştir. Böylece güvenlik algılamalarında, ilk kez “kollektif güvenlik” kavramı uluslararası sistemin gündemine girmiştir. Ancak girişimin galip devletlerce kabul ettirilmesi ve cemiyetin güçlü devletlerin çıkarlarına dokunan anlaşmazlıklarda etkisiz kalması örgütün varlığını sona erdirmiştir.⁹²

İnsanlık için onarılması güç ve ağır yaralar açan Dünya Savaşlarının ikincisine engel olamayan Milletler Cemiyeti yerine, yine dünya ölçeğinde yeni bir örgütlenme istek ve iradesi savaş sırasında hız kazanmıştır. Böylece uluslararası barış ve güvenliğe hizmet edecek evrensel nitelikli ikinci önemli girişim, 2'nci Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler Antlaşmasıyla (BM) hayata geçirilmiştir. Antlaşmaya göre üyeler diğer ülkelerin ülke bütünlüğü ile bağımsızlığına karşı güç kullanmaktan ve tehditten kaçınacak, örgüte üye olmayanlar da barış ve güvenliğin gerektirdiği ölçüde antlaşma ilkelerine uymaya zorlanacaktır.⁹³ Uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılması ise ancak BM Güvenlik Konseyi vasıtasıyla, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak amacına yönelik olarak kullanılabilir.

Aslında 2'nci Dünya Savaşı, uluslararası sistemin güvenliği açısından iki önemli düzen getirmiştir. Birincisi; güç dengesine dayalı ABD ve Sovyetler

⁹¹ Oral Sander, **Siyasi Tarih**, 11.Baskı, Ankara, İmge Kitapevi, 2003, s. 385-387.

⁹² **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Faruk Sönmezoğlu (der), İstanbul, Der Yayınları, s. 322-323.

⁹³ **BM Antlaşması**, Ankara, A.Ü. Basımevi, 1982, s.1-5.

Birliği ile onların müttefikleri arasındaki iki kutupluluk. İkincisi ise Batılı endüstriyel ölkeler ile Japonya arasında oluşturulan yoğun güvenlik, ekonomik ve politik kurumlardır.⁹⁴ Bir diğer deyişle savaş sonrasında dünya bloklaşmaya yönelmiş, ortada BM gibi evrensel bir örgütlenme varken, savunma, güvenlik ve işbirliği amaçlı yeni arayışlara girilmiştir. Nitekim NATO, bu tür bir arayışın ürünü olarak ortaya çıkmış, NATO'nun karşıtı olarak ise komünist partilerin idaresindeki Doğu Avrupa ölkeleri tarafından da Varşova Paktı kurulmuştur. Bunun yanı sıra AET, ASEAN gibi bölgesel düzeyde ekonomik ve siyasal alanlarda da iş birliği ve güvenlik organizasyonları kurulmuştur.

Bu yapılanmaların özünde ulus devletlerin uluslararası sistemdeki varlıklarını koruma amacı yer almıştır. Böylece, uluslararası güvenlik açısından ittifaklar sistemi tekrar uygulama alanı bulmuştur. Bir başka ifadeyle, 2'nci Dünya Savaşı sonrası gelişmeler, uluslararası sistemde güvenlik anlayışının ulus devlet ve küresel boyutta adeta iç içe, iki düzlemde ilerlediğini göstermiştir.

Soğuk savaş dönemine bakıldığında, güvenlik algılamasının, askeri, ekonomik, ideolojik ve siyasal temeller üzerine kurulduğu görölmektedir. Özellikle büyük devletler arasındaki askeri güce dayalı rekabet, uluslararası sistemin temel belirleyici unsuru olmuştur.⁹⁵ Nitekim bu dönemde uluslararası güvenliğin merkezine caydırıcılık ve çevreleme⁹⁶ anlayışı oturtulmuştur. Buna göre herhangi bir aktör, sistemin istikrarını tehdit ettiğinde diğer aktörler bir araya gelip dengeleyici olarak hareket edecektir. Bu nedenle mevcut ve olası

⁹⁴ G.John Ikenberry, **After Victory Institutions, Strategic Restraint, and Rebuilding of Order After Major Wars**, Princeton, Princeton University Press, 2001, s.162

⁹⁵ Refet Yinanç ve Hakan Taşdemir, **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Ankara, Seçkin Yayınları, 2002, s.86

⁹⁶ ABD'nin, 2'nci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'ne karşı uyguladığı dış politika stratejisidir. Teorik çerçevesi George F.Kennan tarafından ortaya konan bu görüş doğrultusunda Sovyetler Birliği'nin çevresinde yer alan ölkelerin, bu birlikten kaynaklanacak tehlikelere karşı biraraya getirilmesiyle çeşitli işbirliği örgütleri kurulmuştur. NATO, CENTO ve SEATO gibi oluşumlar bu politikanın somut örnekleridir (James Carroll, **House of War The Pentagon and The Disastrous Power of American Power**, Boston, Houghton Mifflin Company, 2006, s. 131-135).

tehditleri karşılamak için döneme, daha çok askeri kabiliyetlerin artırılması eğilimi hâkim olmuştur. Ancak bu eğilim daha sonra eleştirilmiş ve ulusal güvenliği, uluslararası güvenlik ve global koşullar ile birlikte açıklayacak çalışmalar yapılmıştır.⁹⁷

Bu döneme ilişkin olarak vurgulanması gereken bir diğer husus da, güvenliğin sağlanmasında istikrarın demokrasiden önce gelmesidir. Sistemin genel güvenliği adına demokratik olmayan rejimlerle stratejik ilişkiler geliştirilebilmekte, devletlerin istikrarı bireysel ve toplumsal adaletten önce gelmekteydi.⁹⁸ Nitekim Soğuk Savaş sırasında önce güvenlik sonra özgürlük gelirken, bu durum 1990'lı yıllarla beraber önce özgürlük sonra güvenlik şeklinde algılanmaya ve tanımlanmaya başlanmıştır.

Soğuk savaşın sona ermesi ve küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla birlikte uluslararası sistemin geleneksel güvenlik algılaması da sona ermiş ve dünya toplumu çok farklı güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Her şeyden önce belirli ve tanımlı olan öteki (tehdit) ortadan kalkmış, yerine devlet dışı küresel örgütlenme biçimleri çıkmıştır. Ekonomik, siyasal, dinsel, etnik özellikler taşıyabilen ve genel olarak bir devlet ya da halkla tam olarak örtüşmeyen, yarı örgütlü hareketlerin rejimleri, halkları, siyasal oyuncuların davranış kalıplarını değiştirme yöntemi olarak kullandıkları araçlarda da çeşitlilik ortaya çıkmıştır. Oyuncuların tümünün açık ve tanımlı, araçların da çeşitli ve izlenemez nitelikte oluşu, güvenlik sorunsalının alanını bireyden küresel düzleme kadar çok geniş bir çerçeveye taşımıştır.⁹⁹

⁹⁷ Tarık Oğuzlu, "Dünya Düzenleri ve Güvenlik:Ulus Devlet Güvenlik Anlayışı Aşılıyor mu?", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl 3, Sayı 6, Aralık 2007, s.13.

⁹⁸ Fred Halliday, "Nationalism", **Globalization of World Politics An Introduction to International Relations**, John Baylis ve Steve Smith (ed.), Oxford, Oxford University Press, 2005, s.521.

⁹⁹ Ersel Aydın ve James Rosenau, **Globalization, Security and the Nation State: Paradigms in Transition**, New York, State University of New York Press, 2005, s.43.

Söz konusu koşullar, iç politika-dış politika ayırımını ortadan kaldırırken, iç güvenlikle dış güvenlik konularını da doğrudan paralel hale getirmiştir. Böylece, başta küresel terörizm olmak üzere, tamamı asimetrik tehditler olarak tanımlanan yeni belirsizlikler uluslararası ilişkilere hâkim olmaya başlamıştır. Güvenliğin çok boyutlu bir kavram olduğu açıktır, ancak yeni dönemle beraber güvenliğin farklı boyutları ilk kez bu kadar ön plana çıkmıştır.

NATO'nun Kasım 1991 Roma zirvesinde kabul ettiği stratejik konsepte baktığımızda, güvenlik tanımının yeni dünya koşullarına göre yeniden yorumlandığını görüyoruz. Nükleer silahların yayılması, dünya enerji akışında ortaya çıkabilecek aksaklıklar ve terörist eylemler, yeni stratejide ittifakın güvenliğini tehdit eden olgular olarak değerlendirilmiştir. Bu risklere karşı ittifak üyelerinin yanında, diğer ülkelerle de işbirliğine gidilmesi öngörülmüştür. Yeni dönemde diyalog, işbirliği ve ortak savunma kapasitesinin sürdürülmesi, NATO güvenlik politikasının temelini oluşturmuştur.

Küreselleşme süreciyle beraber uluslararası geçişkenliğin artmaya başlaması, insanların ulus-devlet vatandaşlığından başka kimliklerinin de olduğunu gözler önüne sermiştir. Bu değişim, güvenlik algısında devletin güvenliğinden çok toplumsal aidiyet kümelerinin güvenliğini öne çıkarmıştır. İnsanın ve içerisinde yaşadığı toplumun güvenliği devletin güvenliğinin önüne geçmiş, bazen devletin güvenliğini sağlamak adına atılan adımlar insanların ve toplumsal aidiyet kümelerinin güvenliklerini zedelemeye başlamıştır.¹⁰⁰

Bu anlamda küreselleşme, başlı başına bir güvenlik tehdidi olmasa da, güvenlik algılamasına yaptığı etki çok büyüktür. Her şeyden önce asimetrik tehdit olarak tanımlanan ve güçsüzün güçlüye yönelttiği tehlike veya güçlüden güçsüze doğru yöneltilebilen ekonomik saldırı, etnik ayrımcılığın körüklenmesi

¹⁰⁰ Oğuzlu, "Dünya Düzenleri ve Güvenlik: Ulus Devlet Güvenlik Anlayışı Aşılıyor mu?", s.15.

gibi ekonomik, politik ve sosyal huzursuzluğu tetikleyen bir ortam oluşturmıştır.

Diğer yandan küreselleşme devlet-üstü düzlemde aynışmayı hızlandırırken, devlet-altı düzlemde de farklılaşmayı tetiklemiştir. Bir diğer deyişle, küreselleşme olgusu bir yandan dünyanın farklı yerlerinde benzer hayat tarzlarının oluşumunu süratlendirirken, diğer yandan da bu aynışmaya karşı yerel tepkileri artırmaktadır. Dolayısıyla bu süreç, küresel hassasiyetleri tetiklerken, devlet içindeki bazı grupların savunmaya geçmesine ve global ölçekte yaşanan aynışmayı, kendi kimliklerine tehdit olarak görmelerine sebebiyet vermektedir.¹⁰¹ Bu nedenle küreselleşme, güvenliğe karşı bir tehdit olarak kabul edilmektedir.

Bunlarla birlikte çevre kirliliği, az gelişmişlik, terör, değerli madde kaçakçılığı, yasadışı göç gibi bir çok yeni kavram toplumsal tehdit anlayışlarının içerisine dahil olmuş, toplumların ve devletlerin güvenlik kavramlarının anlamı genişlemiştir. Daha önceleri, örneğin toprakları genişletme arzusu bulunduğu algılanan bir devlet, komşu devlet tarafından güvenliği tehdit edici unsur olarak kabul edilirken, bugün teröre destek verme, çevre kirliliğini artırma gibi birçok konu nedeniyle komşu olmayan ülkeler bile birbirlerini güvenliği tehdit edici kategoride değerlendirmektedir.

Güvenlik algılamalarını daha da karmaşık hale getiren günümüz uluslararası sisteminde, güvenliğe tehdit teşkil eden sorunların ortadan kaldırılması için öncelikle bunları ortaya çıkaran yapısal şartların dönüştürülmesi düşüncesi hâkim olmuştur. Sivrisinekleri öldürme yerine, bataklığı kurutma anlayışıdır bu. Uluslararası toplumu buna iten şey ise özellikle 11 Eylül sonrasında ortaya çıkan gelişmelerin güvenliğe, kolektif ve bölünemez bir karakter kazandırmasıdır.

¹⁰¹ Catarina Kinnvall, "Globalization and Religious Nationalism: The Search for Ontological Security", **Political Psychology**, 2004, Vol.25, No. 5, s.741.

Nitekim zayıf ve başarısız olarak adlandırılan devletlerin yaşadığı iç sorunlar, bu tip ülkelerde yeşerme zemini bulan terörist hareketlerin başka ülkelere sıçramasını kolaylaştırmaktadır. Artık bir ülkenin güvenliği için başka bir ülkenin nasıl yönetildiği ve o ülkedeki devlet veya toplum yapısının karakteri önemli olmaktadır. Bu bağlamda öne sürülen temel tez, kesinlik içermemesine ve bazen spekülatif görünmesine rağmen, demokrasi ile yönetilmeyen ülkelerin hiçbir şekilde çevrelerine güven veremeyecekleri ve bu durumun potansiyel olarak çatışmaları ve savaşları artıracığı algısıdır.¹⁰²

Hiç şüphe yok ki uluslararası güvenlik kavramı, toplumsal refahı arttıracak ilave kaynakların yaratılması, yeni bölüşüm biçimlerinin geliştirilmesi ve öteki diye tanımlananların bu kaynaklara ulaşmasının engellenmesi gibi gelişmelerle zaman içinde daha geniş algılanmaya başlanmıştır. Uluslararası güvenliği sağlama rolü ise ulus-devletlerin yanı sıra, giderek uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları tarafından da paylaşılmaya başlanılmıştır. Nitekim bu örgütler, üyesi olan ülkeleri birbirlerinin rakibi olmaktan çıkarmış ve aksine istikrar için birbirlerinin tamamlayıcısı konumuna getirmiştir. Uluslararası örgütler, uluslararası iş birliğini geliştirme konusunda vazgeçilmez araçlar olarak görülmektedir.

Uluslararası güvenlik kavramı ve bu alanda yaşanan algı değişimini ortaya koyduktan sonra, çalışmanın konusu bakımından önleyici askeri faaliyetlere başvurulmasını gerektiren uluslararası güvenlik kavramlarının da genel olarak kapsanması faydalı olacaktır. Böylece güvenlik açısından hangi durumların önleyici askeri faaliyetleri akla getirdiğinin kavramsal arka planı ortaya konacaktır.

¹⁰² Ron Dermer ve Natan Sharansky, **Demokrasi Davası Zorbalık ve Terörle Başetmede Özgürlüğün Gücü**, Çev. Gülşah Karadağ, İstanbul, Güncel Yayınları, 2005, s.57-60.

3. Uluslararası Güvenlik Açısından Önem Arzeden Kavramlar

Uluslararası güvenliği etkileyen çatışma ve krizlerin sebeplerini ve bunların ortaya çıkış ihtimalleri üzerinde rol oynayan faktörleri açıklayan çok sayıda düşünce ortaya konmuş, konseptler geliştirilmiştir. Bu anlamda Reiter'in de ifade ettiği gibi önalma bir savaş teorisi değildir, fakat bazı teorilerin öngördüğü savaşa sebep olan bir yoldur.¹⁰³ Önleyici askeri faaliyetler savaşın bir çeşidi sayılmadıkları, daha çok çatışmanın çıkışında kapsanan bir faktör oldukları için savaşın patlak vermesine yol açan nedenler hakkındaki teorilerin kısaca tartışılması konunun anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Savaş sebeplerini açıklamak üzere geliştirilen birçok teoriden birkaçı da özellikle önleyici askeri faaliyetlerin kullanılıp kullanılmamasıyla ilgilidir. Bu kavramların birçoğu birbirleriyle sıkıca bağlantılı olup bazen de birbirinin yerine kullanılmaktadır. Ancak ülkelerin önleyici askeri faaliyetleri neden yapıp yapmadıkları hakkında her biri, ayrı ayrı açıklama potansiyeline sahip olduğu için tek tek teorik düzeyde ele alınmaları uygun olacaktır.

a. Güvenlik İkilemi

Uluslararası güvenlik literatüründe savaşın sebepleri üzerine olan en temel yaklaşımlardan biri güvenlik ikilemidir. Herz güvenlik ikilemini; "Bir toplumda yaşayan birey ya da gruplar, diğer gruplar tarafından saldırıya uğrama, egemenlik altına alınma ve yok edilme gibi kaygılara sahiptir. Saldırıları maruz kalmamak için kendini emniyete alma çabası, onları bu tehlikelerden kaçınmak için daha da güçlü olmaya yönelik tedbirler almaya yöneltir. Bu düşünce diğerlerini, en kötüsüne hazırlık yapmaya zorlar. Adeta yarış içinde olunan böylesine bir ortamda, iki taraf da kendini güvende

¹⁰³ Dan Reiter, "Exploding the Powder Keg Myth: Preemptive Wars Almost Never Happen", *International Security*, Vol.20, No. 2, Autumn 1995, s.6.

hissetmediğinden, daha güçlü olmak amacıyla mücadele bu şekilde devam eder” şeklinde tanımlamıştır.¹⁰⁴

Butfoy, güvenlik ikileminin dört faktör arasındaki kompleks oyunun bir sonucu olduğuna dikkat çekmiştir. Bu faktörler; doğası gereği askeri kabiliyetlerin şiddeti ve yıkıcı gücü, uluslararası anarşinin doğası ve çıkarımları, kimlik ve çıkar politikaları ile tehdit hissidir.¹⁰⁵ Bu kapsamda güvenlik ikilemi; bir devletin kendi güvenliğini artırmak için almış olduğu tedbirlerin, genellikle diğer devletlerin güvenliğini azaltmakta olduğu durumudur.¹⁰⁶ Nitekim diğer devletlerin varlığını tehdit etmeden, bir devletin hayatta kalma şansını artırması zordur. Stern de benzer şekilde düşünerek, uluslararası ilişkilerde güvenlik ikilemi kavramını; “Bir devletin algılamış olduğu bir tehdide karşı kendini korumak için aldığı güçlü önlemlerin, karşı taraf tarafından arttırılmış kapasite ya da saldırı emaresi olarak yorumlanmasından dolayı genellikle tehdit olarak algılanması” olarak tanımlamıştır.¹⁰⁷

Diğer yandan Butfoy, güvenlik ikileminin bir ülkenin savunma politikasına karar verme sorumluluğunu üstlenmiş kişilerin işini karmaşıktırdığını düşünmektedir. O’na göre liderler barışçı ilişkileri kolaylaştırmak için savunma çabalarını hafifletebilirler. Ancak sorun, bu sırada kendi ülkelerini saldırılara daha açık hale getirebilir olmalarıdır. Liderlerin bir yandan savunma hazırlıklarını güçlendirmesi, uluslararası endişelere sebebiyet vererek silahlanma yarışına karşı baskıları pekiştirebilir ve uzun süreli güvenliğin

¹⁰⁴ John H. Herz, “Idealist Internationalism and the Security Dilemma”, **World Politics**, Vol. 2, No. 2, January 1950, s.157.

¹⁰⁵ Andrew Butfoy, “Offence-Defence Theory and the Security Dilemma: The Problem with Marginalizing the Context,” **Contemporary Security Policy**, Vol.18, No.3, 1997, s.45.

¹⁰⁶ John J. Mearsheimer, **The Tragedy of Great Power Politics**, New York, Norton & Company, 2001, s. 36.

¹⁰⁷ Paul C. Stern, “Deterrence in the Nuclear Age: The Search for Evidence,” **Perspectives on Deterrence**,. Paul C. Stern et al (ed.), New York, Oxford University Press, 1989, s. 7

amaçlanmamış sonuçlarını da barındırabilir.¹⁰⁸ Bu bakımdan güvenlik ikilemi, devletleri önleyici askeri faaliyetlere başvurmaya sevk eden stratejik ve yapısal gerekçeler içinde temel etken olarak görülebilir. Devletler, her şeyden önce muhataplarının bir saldırıya hazırlanıyor olduğundan veya muhataplarına göre zayıflamaya başladığı ve hala yapabiliyorken önlem almak gerektiğini düşünebilir.

Güvenlik ikilemi çerçevesinde çeşitli kavram ve fikirler uluslararası güvenlik literatürü içerisinde gelişmiş ve evrimleşmiştir. Bu kavramlar özellikle savaşların nedenleriyle ilgili olup bir bölümü savaş olasılığını bastırmak için alınmış önlemleri gösterirken, diğerleri de savaş olasılığını arttıran farklı mekanizmalarla ilgilidir. Bu kavramların her birine aşağıda kısaca değinilmiştir.

i. Caydırıcılık Teorisi

Caydırıcılık, düşmanın aldığı risk ve maliyet kaybının muhtemel kazancının önüne geçeceğinin hissettirilmesiyle, askeri teşebbüslere girişmesine karşı cesaretini kırmaktır.¹⁰⁹ Bu çerçevede açık veya kapalı savaş tehdidi, bir devletin başka bir devleti kendi askeri veya politik varlığına karşı bir şey yapmaktan caydıracak diplomasi aracı olarak görülmektedir.¹¹⁰

Snyder'e göre caydırıcılık, politik gücün sadece negatif yönüdür. Zorlayıcı güce karşı kullanılan vazgeçirme gücüdür.¹¹¹ Jervis, "Bir aktör başka birini, bir hareketin beklenen değerinin beklenen cezalandırmanın altında kalacağına ikna ederek caydırır" derken, Cimbala psikolojik etkiye vurgu yaparak caydırıcılığı, "bir devletin potansiyel düşmanlarının zihinlerinde kabul edilebilir

¹⁰⁸ Butfoy, "Offence-Defence Theory and the Security Dilemma: The Problem with Marginalizing the Context", s. 39-40.

¹⁰⁹ Glenn H. Snyder, **Deterrence and Defense: Toward a Theory of National Security**, Princeton, Princeton University Press, 1961, s. 4.

¹¹⁰ Bernard Brodie, "The Anatomy of Deterrence", **World Politics**, Vol. 11, No. 2, January 1959, s. 174.

¹¹¹ Snyder, a.g.e., s. 9.

oranda askeri bir zafer elde edemeyeceklerinin oluşturduğu süreç” olarak tanımlamıştır.¹¹² Huth ise tetikleyici etkiye dikkat çekerek, “bir düşmanı caydırmak için oluşturulan unsurlar, önleyici askeri faaliyetlerin kullanımına sebep olabilecek bir durumu da yaratır” tespitinde bulunmuştur.¹¹³

Bu perspektife göre güvenlik ikilemini hafifletmenin bir yolu, saldırgan bir hareketin aynı tür bir hareketle karşılanacağına ve yapılacak karşı tepkinin şiddeti ile oluşacak maliyetin, saldırının kazancından çok daha yüksek olacağına dair karşı tarafı ikna etmektir. Bu bakımdan, caydırıcılık teorisinin arkasındaki temel mantık, güvenlik ikileminin ortaya çıkardığı istikrarsızlığa devletleri saldırmaktan vazgeçirecek bir durum yaratarak karşı koyabilmektir. Bu anlamda caydırıcılık, başarılarından olduğu kadar başarısızlıklarında da güç alan dinamik bir süreç olarak görülebilir. Ancak modern dönemde çok sayıda savaşın ortaya çıkması, güç kullanma tehdidinin caydırıcılığın başarısız yönüne de işaret etmektedir.

ii. Spiral Model

Güvenlik ikileminin savaşın çıkmasına etkide bulunabileceği endirekt hususlardan biri de spiral model diye adlandırılan yoldur. Çoğunlukla caydırıcılığa bir alternatif olarak sunulan bu model, güvenlik ikileminin devletleri nasıl savaşa ittiğine farklı bir açıklama getirmektedir. Güvenlik ikileminin sonucu olarak her iki taraf da bir diğerinin askeri gücünü artırdığında kendi güvenliğinin azalacağı fikrini göz önünde bulundurarak, göze-göz dişe-diş yöntemi doğrultusunda silahlanmaya angaje olabilir.

¹¹² Robert Jervis, "Deterrence and Perception", **International Security**, Vol. 7, No. 3, Winter 1982-1983, s.4.

¹¹³ Paul K. Huth, **Extended Deterrence and the Prevention of War**, New Haven, Yale University Press, 1988, s. 4.

Uluslararası sistem anarşik yapıda olduğundan ve herhangi bir problem ortaya çıktığında devletlerin arayabileceği bir acil yardım hattı bulunmadığından, devletler kendilerini korumak için harekete geçmeyi doğal bir hak olarak görmektedir. Bu çerçevede devletlerin kendilerini korumalarının en iyi yolu, potansiyel tehdit oluşturan düşmanlarından daha güçlü olmaktır. Güvenlik ikilemine göre ise bir devletin güvenliğini arttırmak için attığı her adım, öteki devletlerin kendilerini güçsüz hissedip, daha fazla güç sağlama çabasına girmelerine neden olur. Nitekim devletler savunma kabiliyetleri ararken çok fazla ve çok aza bakarlar. Çünkü çok fazla güç, saldırı yapma yeteneği sağlar, çok azı ise tehdit oluşturan devletlerin silahlanmalarını arttırmaları riskini azaltır.¹¹⁴

Eğer karşılıklı korkular, baskın olmak için önalıcı veya önleyici saldırı yapma güdüsünü teşvik edecek düzeyde gelişirse, bu döngü savaşa neden olabilir.¹¹⁵ Bir diğer deyişle bu döngü, bir tarafın diğer tarafa ilişkin olarak yakın bir gelecekte ve muhtemelen ileride saldırı planlayabilir değerlendirmesinden hareketle, inisiyatif alarak saldırmasına neden olabilecek bir duruma yol açabilir.

iii. Silahlanma Yarışı

Güvenlik ikileminin savaşa yol açabileceği bir diğer mekanizması da silahlanma yarışıdır. Silahlanma yarışının savaşı teşvik etme mantığı spiral modele yakındır. Aslında silahlanma yarışı spiral modelin somut göstergesidir de denebilir. Her silahlanma yarışı savaşa son bulur demek değildir. Buna ilişkin olarak Morrow, silahlanma yarışının, mücadele içinde olan ulusların askeri kapasitelerinin oranı arasında dalgalanmalara sebep olduğunu ve bu tür dalgalanmaların geçici askeri avantajını kaybeden taraflar arasında savaş

¹¹⁴ Jervis, "Deterrence and Perception", s. 6.

¹¹⁵ Andrew Kydd, "Game Theory and the Spiral Model", **World Politics**, Vol. 49, April 1997, s. 371-372.

tartışmalarının tırmanmasına sebep olduğunu belirtmektedir.¹¹⁶ Bu açıdan bakıldığında silahlanma yarışı, güç değişimi gibi savaşın diğer nedenleriyle yakından bağlantılıdır.

Howard'ın belirttiği üzere; "Uluslararası politikada, iştah genellikle yemek yerken gelir, daha güçlü askeri seferberliğin dışında şiddetli rekabeti kontrol etmenin başka yolu yoktur. Silahlanma yarışı neredeyse savaşın yerine geçer, ulusun geleceğinin ve gücün sınavı olur."¹¹⁷ Bu bakımdan silahlanma yarışları, güvenlik ikileminin gerektirdiği güvenliğin doğasında her iki tarafın da kazanmasının mümkün olmadığı ya da caydırmanın gereği olarak silahlanma gösterişinin gerekliliği gibi durumlarla birleştiğinde çok tehlikeli olabilir. Bu nedenle silahlanma yarışları, önleyici askeri faaliyetleri tetikleyen ve uygulamaya neden olan bir durum oluşturmaktadır.

iv. Saldırı -Savunma Dengesi

Güvenlik ikilemi aynı zamanda askeri teknolojiyen, saldırı ya da savunmaya avantaj sağlasa da sağlamasa da etkilenmektedir. Lynn-Jones'a göre bir devlet saldırıya, rakiplerinin savunmaya ayırdığı miktarda kaynak ayırmalıdır. Bu anlamda saldırı-savunma dengesi, güç kaynaklarının tehdide dönüştürülebileceği bir serbestliktir ve devlete uygun teknolojiyle şekil alır.¹¹⁸

Van Evera, saldırının öncelik verildiği durumlarda ortaya çıkan on çeşit "savaş-sebebi etkisinin" olduğunu ileri sürmüştür. Bunlar; fethin kolaylığı, meşru müdafaanın zorluğu, devletlerarasında yüksek seviyede güvensizlik, ilk darbe avantajının üstünlüğü, geniş fırsatlardan yararlanma olasılıkları, emrivaki ve diplomasi eğilimleri, başarısız olması muhtemel müzakereler, kontrolü zorlaşan

¹¹⁶ James D. Morrow, "A Twist of Truth: A Reexamination of the Effects of Arms Races on the Occurrence of War", **The Journal of Conflict Resolution**, Vol. 33, No. 3, September 1989, s. 526.

¹¹⁷ Ibid., s. 21.

¹¹⁸ M. Lynn-Jones, "Offense-Defense Theory and Its Critics", **Security Studies**, Vol. 4, No. 4, Summer 1995, s. 665-666.

silahlanma yarışları ve saldırı baskın eğilimi.¹¹⁹ Bunlardan saldırı baskın eğilimi, önleyici askeri faaliyetlerin kullanılmasını kolaylaştıran bir durum yaratabilir.

Diğer taraftan savunma eğiliminin baskın olması halinde tam tersi bir durum söz konusudur. Vatani savunmak daha kolaydır ve devletlerin güvenli sınırları vardır. Ayrıca devletler daha az saldırgan, daha az müdahaleci ve statükoyu kabullenmeye daha çok istekli olma eğilimindedirler.¹²⁰ Bu çerçevede savunmanın baskın olduğu durumlar, önleyici askeri faaliyetlerin kullanımı eğilimini azaltır.

b. Güç Dengesi

Uluslararası güvenlik açısından bir diğer önemli kavram olan güç dengesinin çok sayıda tanımı vardır. Brown bu kavramı, ülkelerin kabiliyetleriyle bağlantılı olarak diğerlerini baskı altında tutması olarak tanımlamış ve güç dengesinin global yada yerel olabileceğini, öğelerinin de farklı durumlara göre değişebileceğini ifade etmiştir. Bu çerçevede askeri bileşenler genellikle zorlayıcı dengenin en önemli unsurunu oluşturmaktadır. Bununla beraber güç dengesi, karşılıklı çatışma içinde olan ülkelerin birbirlerine tahammül etmelerini sağlayan askeri olmayan baskıyı da içermektedir.¹²¹

Bazı yazarlar güç teorisi dengesini, güç dengesinin karşılığı olarak ele almıştır. Örneğin Waltz'a göre güç teorisi dengesi devletlere ilişkin şu varsayımlarla başlamaktadır: Devletler, minimum düzeyde kendi korunmalarını, maksimum düzeyde ise evrensel egemenliği hedefleyen üniter aktörlerdir. Devletler, sonuca ulaşmada mevcut imkânlarını kullanmak için daha fazla ya da daha az hassas yolları denemektedirler. Bu yollar iki kategoriye ayrılmaktadır:

¹¹⁹ Stephen Van Evera, "Offense, Defense, and the Causes of War", **International Security**, Vol. 22, No. 4, Spring 1998, s. 62-64.

¹²⁰ Ibid, s. 65.

¹²¹ Seyom Brown, **The Causes and Prevention of War**, New York, St.Martin's Press, 1987, s. 62-63.

İç çabalar (ekonomik yeterlilik ile askeri gücü artırmak ve akıllı stratejiler geliştirmek) ve dış çabalar (kendi ittifakını güçlendirmek ve genişletmek ya da karşı tarafını güçsüz bırakmak veya küçültmek). Bu çerçevede iki veya daha fazla devlet kendi kendine yardım sisteminde birlikte yer alabilmekte, bir devlet gücünü yitiren diğer devlete yardımda bulunabilmekte veya amaçlarına hizmet edecek araçları kullanmayı inkâr edebilmektedir.¹²²

Bu bakış açısına göre hem devletlerin hem de uluslararası sistemin, saldırgan tutumların yayılmasını veya diğer düşmanca hareketleri önlemek için bir araya gelinmesi ya da saldırganla işbirliği yaparak savaştan çıkar elde edilmesine neden olan belirgin özellikleri vardır. Waltz'ın yaklaşımında, devletlerin sürekli bir güvenlik arayışı içinde olmalarına yapılan vurgu dikkat çekicidir. Bu çerçevede güç dengesi nosyonu, bir devletin davranışının diğer devletler tarafından tehdit unsuru olarak görülme derecesini etkileyebildiği için önemlidir.

c. Sürekli Rekabet ve Uzun Süreli İhtilaf

Sürekli rekabet ve uzun süreli ihtilaf konularının da savaş nedenleri arasında yer aldığı hep tartışılmıştır. Hensel sürekli rekabeti, ilişkileri bazı menfaatler üzerine anlaşmazlık veya yarışa dayalı olan iki ya da daha fazla aktörün, her birinin diğerini güvenliğine tehdit olarak algılaması ve bu rekabet ile tehdit algısının uzun süre devam etmesi olarak tanımlamıştır.¹²³

Uzun süreli ihtilaf hususunda Azar, uzun zaman devam eden düşmanca etkileşimler ile ara sıra çıkan isyanların sıklıkla ve yoğunlukla savaşa yol açmasının konunun özünü teşkil ettiğini belirtir. Bunlar menfaatlerin yüksek olduğu ihtilafli durumlardır ki bütün toplumu kapsar ve ulusal kimlik ile sosyal

¹²² Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, New York, McGraw-Hill, 1983, s. 118.

¹²³ Paul R. Hensel, "Interstate Rivalry and the Study of Militarized Conflict", **Conflict in World Politics: Advances in the Study of Crisis, War and Peace**, Frank P. Harvey and Ben D. Mor (Ed.), New York, Palgrave Macmillan, 1998, s. 163.

dayanışma kapsamını tanımlayarak etkili olur. Uzun süreli ihtilaf, belirli olaylar ya da belli bir zamandaki olay kümesi değil, süreçler olarak değerlendirilir.¹²⁴ Bu anlamda sürekli rekabet ve uzun süreli ihtilafın, devletlerarasında tekrarlanan düşmanca etkileşim ve ilişki tarafından karakterize edildiği görülmektedir.

ç. Yanlış Algılama

Yukarıda sıralanan tüm savaş sebeplerinin altında yatan en önemli unsur algılama veya yanlış algıdır. Howard'a göre devlet adamlarının muhasımın gücünün büyümesi ve kendi güçlerinin kısıtlanması korkularından dolayı savaş sebepleri, endüstriyel dönem öncesinde olduğu kadar köklü kalmıştır.¹²⁵ Bu nedenle ilgili aktörlerin mevcut durumu anlaması ve doğru bir bakış açısına sahip olması şarttır. Özellikle önleyici askeri faaliyetler açısından, silahlı bir saldırı yapılmadan önce hareketin nerede gerçekleşeceği, yanlış algılama unsuru ve bunun sonuçları çok önemlidir.

Yanlış algı farklı şekillerde gerçekleşebilir. Bu anlamda Jervis, caydırıcılığın işlevini zayıflatan iki çeşit yanlış algılamadan bahsetmektedir. İlk yanlış algılama tarzı; "Hedef devlet neye değer verir ve neden korkar" kavramının yanlış değerlendirilmesini, bir başka deyişle "Caydırıcı tehditle hangi unsurlar hedeflenmelidir" hususunu içerir. İkinci yanlış algılama ise caydırıcı tehdidin güvenilirliğinin yanlış değerlendirilmesidir.¹²⁶ Buna göre eğer hedef devlet, caydırıcının ortaya koyduğu tehdidi gerçekleştirmeyeceğine inanıyorsa, o hareket caydırıcı olmayacaktır.

Yanlış algılamalar düşmanın kabiliyet ve niyetleri ile ilgili yanlış değerlendirmeler şeklinde de görülebilir. Bunların içerisinde, düşman

¹²⁴ Edward E. Azar, Paul Jureidini, and Robert McLaurin, "Protracted Social Conflict; Theory and Practice in the Middle East", **Journal of Palestine Studies**, Vol. 8, No. 1, 1978, s. 50.

¹²⁵ Howard, a.g.e., s. 18.

¹²⁶ Jervis, "Deterrence and Perception", s. 7-8.

kabiliyetlerinin küçümsenmesi, savaşın çıkmasında en kritik rol oynayanıdır. Bir ülkenin askeri durumuna bakarak o ülkenin niyetlerine dair çıkarımda bulunmak genellikle zor olsa da, karar vericiler çoğunlukla karşı tarafın askeri gücünün agresif niyetlere varsayarak çıkarım yapmaktadır.¹²⁷ Hatta bir tarafın askeri gücündeki artış, diğer tarafın kendini iki kat tehlikede hissetmesine sebep olmaktadır. Çünkü her şeyden önce diğer tarafın zarar verme kapasitesi artmıştır ve kapasite artırımına gidiş hareketi, düşmanca niyetlerin beslendiğinin algısını yaratmaktadır.

Her ne kadar yanlış algılamanın görünmez tehlikeleri ciddi olsa da, Jervis'e göre devlet adamları tehlikelerle uğraşmaya devam eder. Aslında liderler, yanlış algıya meydan verecek durumları kendileri yaratmaktadır. Çünkü onlar genellikle, karşı tarafın dünyayı kendileri gibi gördüklerini varsaymakta, durumun gerçekten doğru olup olmadığını belirlemek için yeterince kaynağa başvurmamakta ve kanıtlardan ziyade karşı tarafı algılamayla ilgili kendi inançlarına çok fazla güvenmektedirler.¹²⁸ Bu kapsamda yanlış algılama, özellikle krizle oluşmuş stres katsayısı yüksek bir karar verme ortamı veya modern silahlardan kaynaklanan artan tehlike ile birleştiğinde, devletlerin savaşa sürüklenmesinde önemli bir unsur haline gelmektedir.

Görüldüğü üzere uluslararası sistemde özellikle güç ve güvenlik mülahazaları çerçevesinde önleyici askeri faaliyetlerin kullanımını akla getiren birçok gelişme ortaya çıkabilmektedir. Ancak BM Sisteminin amacı uluslararası barış ve güvenliğin temini ve devamını sağlamak olduğundan, bu tür kuvvet kullanımı istikrarı bozucu bulunmaktadır. Bu düşünceden hareketle bundan sonraki bölümde; gücün kullanımı ve uluslararası toplumun buna bakışı ile kuvvet kullanımının yasal ve normatif sınırları belirlenmeye çalışılacaktır.

¹²⁷ Jack S. Levy, "Misperception and the Causes of War: Theoretical Linkages and Analytical Problems," **World Politics**, Vol. 36, No. 1, October 1983, s. 84.

¹²⁸ Jervis, "Deterrence and Perception", s. 5.

İKİNCİ BÖLÜM

GÜÇÜN KULLANIMI VE ULUSLARARASI TOPLUMUN KONUYA BAKIŞINDA YAŞANAN DEĞİŞİM

I. Genel Anlamda Güç Kullanımı

Uluslararası sistemde yer alan aktörler sorunlarını çözmek, çıkarlarını korumak, yeni çıkarlar sağlamak ya da belirledikleri hedefleri elde etmek için muhataplarını belli davranışlara yöneltmek veya olası davranışlardan caydırmak için çeşitli araç ve yöntemlere öteden beri başvurmaktadır. Diplomasi, propaganda, ekonomik araçlar, iç işlerine karışma, güç kullanma tehdidinde bulunma veya silahlı güç kullanımı (sınırlı veya topyekün), bu yöntemlerin başlıcalarıdır.¹²⁹

“Güvenlik” başlığı altında etraflıca ortaya konduğu üzere, güç temel güvenlik ihtiyaçlarının giderilmesi maksadıyla kullanılmaktadır. Bu ihtiyaçlar, varlığını koruma ve savunma gibi edilgen hususlar ile sınırlı değildir. Ülke topraklarını savunmanın yanı sıra, ülkenin çıkarlarının maksimize edilmesi de bir güvenlik sorunu olarak görülmekte¹³⁰ ve bu amaçla da güç uygulamalarına başvurulmaktadır. Uluslararası sistemde yer alan aktörler ise sahip oldukları dünya görüşüne bağlı olarak gücü, oluşturdukları güvenlik politikaları çerçevesinde reaktif ve proaktif olarak kullanmaktadır.

Kuramsal açıdan bakıldığında, gücü her şeyin önünde tutarak sisteme açıklama getiren realist ve neorealist düşünceye göre;

- Etkili uluslararası normlar ile devletler üstü bir otoritenin olmaması veya diğer devletlerden yardım alma konusundaki belirsizlik nedeniyle güvenlik, ancak kendi kendine yetme bağlamında en geniş ölçüde sağlanabilmektedir.

¹²⁹ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, Ankara, Turhan Kitapevi, 2004, s. 447.

¹³⁰ Yılmaz, 2008, s. 84-85.

- Birçok durumda kuvvet kullanmak veya kuvvet kullanmakla tehdit etme gereksinimi, güvensizliği artırmaktadır.

- Uluslararası normların güçsüz karakteri kadar, diğer devletlerin niyetlerinin bilinemezliği de güvenlik problemlerinin ana doğuş nedenlerinden biridir.

- Güvenlik ikileminin varlığı, bir diğer deyişle her devletin kendi kendine yetme yönünde aldığı tedbirler, diğerlerinin güvenlik hislerini zayıflatır, bu da güvensizliği kuvvetlendirir. Bir devletin güvenliğini koruması için kapasite ve kabiliyeti ne kadar çok ise diğer devletler tarafından algılanan ya da mevcut olan tehdit de o kadar çoktur.

Realist paradigmanın merkezinde yer alan bu görüşler, proaktif güvenlik politikalarını gerekli kılmakta ve güç kullanımı olan savaşı uluslararası ilişkilerde her zaman bir olasılık olarak görmektedir.¹³¹ Nitekim sistemdeki bir aktör güç ve güvenliğini sağlamak için kendi çıkarlarını gözetmeye başladığında, diğerlerinin çıkarlarıyla çatışır ve her iki tarafı birbirine tehdit haline getirir. Realist dünyada tehdidin giderilmesi için gücün kullanımına başvurma olasılığı yaygındır ve güvenliğe karşı en belli başlı tehdit, silahlı kuvvetin tatbik edilmesidir. Bu nedenle güç analizlerinde ana unsur askeri güçtür. Diğer faktörler ise realistler/neorealistler açısından askeri yeteneğin gelişmesine yardımcı olup olmadıklarına göre, ya da mevcut askeri yeteneğin kullanılmasına yardımcı olup olmadıklarına göre önem taşırlar. Bu anlamda¹³²,

- Güçlü bir ekonomi, bir ülkenin ne düzeyde askeri yetenek oluşturabileceğini ve idame ettirebileceğini belirler,

¹³¹ Waltz, 1979, s.6.

¹³² Patrick M.Morgan, "Safeguarding Security Studies", **Arms Control**, December 1992, s.466.

- Coğrafya doğal kaynakların ne ölçüde askeri kapasiteye dönüştürülebileceğini ve bir ülkenin taarruzdan ne kadar korunduğunu ya da ne kadar hassaslıkta maruz kalacağını belirler,

- Siyasi yapı bir ülkenin ne ölçüde vatandaşlarını askeri amaçlar için harekete geçirebileceğini etkiler,

- Siyasi liderlik, askeri gücün ne dereceye kadar doğru zamanda, yerde ve ölçekte kullanılabileceğini belirler.

Güç kavramı, kapsamı itibarıyla coğrafya, tarih, nüfus ve kültür gibi sabit veriler ile ekonomik, teknolojik ve askeri kapasite gibi potansiyel verilerin yanı sıra diplomasi diyebileceğimiz siyasi iradeyi içermektedir.¹³³ Gücün kullanımı dendiğinde, doğal olarak ulusal gücün enstrümanlarından birinin veya birkaçının bir arada kullanılması söz konusudur. Ancak bu çalışmanın doğası gereği güç kullanımı kavramı, bundan sonraki bölümlerde askeri kuvvet kullanımı kapsamıyla sınırlı tutulacaktır.

II. Uluslararası Toplumda Kuvvet Kullanılması Rejimi

Uluslararası toplumun kuvvet kullanılmasına ilişkin yaklaşımları, zaman içinde değişim göstererek gittikçe olgunlaşan bir süreç izlemiştir. Nitekim önceleri, haklı bir nedeni olan aktörlerin kuvvete başvurabileceği düşünülürken, bu husus 15'inci yüzyıldan itibaren, devletin gerekli gördüğünde kuvvet kullanma yetkisi olduğu görüşü ile yer değiştirmiş ve 17'nci yüzyılda hâkim görüş haline gelmiştir. 19'uncu yüzyıldan itibaren ise bu hak üzerinde bazı kısıtlamalar öngörülmüş ve 20'nci yüzyılda BM Antlaşmasıyla birlikte devletler tarafından tek taraflı olarak kuvvet kullanılması yasaklanmıştır.¹³⁴

¹³³ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, İstanbul, Küre Yayınları, 2004, s.17-34.

¹³⁴ Funda Keskin, **Uluslararası Hukukta Savaş Durumu Dışında Kuvvet Kullanma**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996, s.12-13.

Dolayısıyla, uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılması uzun süre devletler tarafından hukuka uygun olarak kabul edilmiştir. Uluslararası hukuk, ilki 1864'te yapılan Savaş Alanında Yaralıların Durumunun İyileştirilmesi sözleşmesi olmak üzere 19'uncu yüzyılın ikinci yarısından sonra silahlı çatışmaların kurallara bağlanması yönünde gelişmeler yaşanmıştır. Ancak BM Antlaşması ilke olarak kuvvet kullanımını yasaklamasına karşın, gerek bunun birtakım kuraldışılıklarının tanınması tartışmaları, gerekse kuvvet kullanma yasağına uymayarak kuvvete başvurma durumlarının yaşanması gündeme gelmiştir. Bu itibarla konuya ilişkin uluslararası hukuk kurallarının günümüzde de gelişimini sürdürdüğü görülmektedir.¹³⁵ Aşağıda bu gelişim süreci kısaca ele alınacaktır.

A. Haklı Savaş Dönemi (M.Ö 330 – M.S 1650)

Güç kullanımı konusunda kural koyma ve sınırlama gibi düzenlemelerin ilk örneklerine, eski dinlerin kutsal el yazmalarında rastlanmaktadır. Özünde “kutsal savaş” düşüncesinin bulunduğu bu yaklaşıma göre, ortada bir ilahi takdir olduğu sürece savaş ahlaki açıdan farzdır. Örneğin Musevilik'te kutsal savaş, tanrının yanında onunla birlikte savaşa gitmek demektir. Eski ahit Deuteronomy 20'de; İsraillilere savaşta korkmamaları gerektiği, çünkü yüce Lordun onlarla beraber düşmanlarına karşı savaşıp onlara güç vereceği ve onları koruyacağından bahsedilir.¹³⁶

Bununla beraber dini metinlere göre tüm savaşlar kutsal değildir. Nitekim İncil, Tanrı tarafından kurgulanmayan savaşları kutsal görmemekte ve bu tür savaşları caiz bulmamaktadır. Dinlerin getirdiği düzenlemelere genel olarak bakıldığında, ilahi takdir savaşın en önemli belirleyicisidir. İslam dini anlayışında yer alan fetih savaşlarında da aynı şekilde Tanrının rızası belirleyici olduğu görülmektedir.

¹³⁵ Pazarcı, a.g.e., s.507.

¹³⁶ James P.M. Walsh, **The Mighty From Their Thrones: Power in the Biblical Tradition**, Philadelphia, Fortress Pres, 1987, s.28.

Dinsel inanışlarla toplumsal yaşamın içine giren “kutsal savaş” zamanla yerini “haklı savaş” doktrinine bırakmıştır. Bu görüş altında savaşa, haklı sebepler varsa başvurmak doğru kabul edilmiştir. Haklı savaş yaklaşımının gelişimi gözden geçirildiğinde üç dönem göze çarpar: klasik dönem, Hristiyanlık dönemi ve laik dönem. Bu dönemlerin her birinde, savaşı gerektiren durumları açıklayan farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.¹³⁷

1. Klasik Dönem (M.Ö 330-M.S 300)

Haklı savaş doktrininin ortaya çıkışı klasik Yunan ve Roma’lı düşünürlere dayanmaktadır. Gücün kullanımının sınırlandırılması gerektiğini savunan Aristo, Siyaset (*Politics*) adlı eserinde tüm yönelimi savaş olan Truva gibi site devletlerini şiddetle eleştirmiş ve savaşın bir amaç değil, aksine halka daha iyi hayat şartları kazandırmak için araç olmasını ileri sürmüştür. Aristo’ya göre savaş, barışı sağlamak için yapılmalı ve üç amaç uğruna barış zamanında savaşa hazır bulunulmalıdır. Bunlar; insanlığın esaretini önlemek, insanlara liderlik yapabilme fırsatını verebilmek ve doğasında emir almak olan esarete meyilli bireylerin yönetimini ele almaktır.¹³⁸

İlk bakışta, iki ve üçüncü amaç içinde her ne kadar güç kullanımı söz konusu gibi görünse de, İsa’dan önce 3’üncü yüzyıl gibi bir dönemde Aristo’nun güç kullanımını sınırlama çabaları aslında büyük bir gelişmedir. Ancak Frederick Russel’in belirttiği üzere, Aristo’nun bu teorisi uygulamada hukuki olmaktan ziyade ahlaki boyuttadır ve haklı savaşın tanımı anlamındadır.¹³⁹

Haklı savaş yaklaşımını benimseyen bir diğer klasik düşünür de Romalı devlet adamı ve ünlü filozof Cicero’dur. Tıpkı Aristo gibi Cicero’ya göre de

¹³⁷ Anthony C. Arend ve Robert J. Beck, **International Law and The Use of Force**, New York, Routledge, 1995, s.12.

¹³⁸ Aristotle, **The Politics**, <<http://classics.mit.edu/Aristotle/politics.3.three.html>>, (26 Mart 2010).

¹³⁹ Frederick Russel, **The Just War in the Middle Ages**, Cambridge, Cambridge University Pres, 1975, s.12.

savaşın en temel sebebi barışı sağlamaktır. Cumhuriyet (*De Res Publica*) adlı eserinde savaşa iki adil sebepten dolayı girilebileceğini ifade eder; “bir haksızlığı telafi etmek” ve “istilacıları dışarı atmak”. Cicero’ya göre hiçbir savaş, resmi olarak ilan edilmedikçe ve resmi bir talepte bulunulmadıkça meşru görülemez. Bu nedenle Aristo’nun tersine Cicero; eğer ortada adil bir sebep varsa savaşın yasal olabileceğini¹⁴⁰ ve gerekli prosedürlerin yerine getirilmesi gerektiğini iddia ederek yasallık tartışmasını geliştirmiştir.

2. Hristiyanlık Dönemi (M.S 300- M.S 1550)

Haklı savaş doktrini, klasik düşüncenin önde düşünürleri tarafından savunulmuş olsa da, Hristiyanlığın ilk dönemlerinde hemen benimsenmemiştir. Kilisenin ilk yıllarında, özellikle aralarında Tertullian (160-240) ve Origen (185-254) gibi düşünürlerin olduğu birçok Hristiyan barış yanlısıydı. Bu grup İsa’nın dönüşünün kaçınılmaz olduğuna inanıyor ve bu nedenle dünyada güç mücadelesine girmeyi anlamsız buluyorlardı. Ancak zamanla, İsa’nın dönüşünün çok yakında gerçekleşmeyeceği düşüncesinin artması ve Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu üzerindeki etkisinin giderek azalmasıyla, birçok Hristiyanın barışçıl düşünceleri azalmaya başlamıştır. Sonuçta, birçok Hristiyan dünyevi güç ile kendine yer ve mevkii edinme arayışına girmiş ve yaşanan sorunlara adil bir çözüm bulabilmek için bazen insanca çabalara, bazen de şiddete başvurulmuştur. Böylece “Hristiyan İmparatorluğu eğer güç kullanma hakkı olmazsa varlığını nasıl sürdürebilir?” soruları sorulmaya başlanmıştır.¹⁴¹

Bu anlayışın değişmesiyle beraber, Haklı Savaş yaklaşımını benimseyen ilk önemli Hristiyan figür Augustine’dir. Augustine haklı savaş yaklaşımının

¹⁴⁰ Cicero’ya göre; bir antlaşmanın veya ateşkesin ihlali, Roma’nın bir müttefikine yapılan saldırı, büyükelçilerin dokunulmazlıklarının ihlali, bir elçinin haksız yere reddedilmesi, ulusal çıkarların ihlali, askerlerin zararsız geçişinin reddi, suç işleyen bir kişinin geri verilmemesi, vb. hususlar savaşın haklı nedenleri olarak görülmüştür (Keskin, a.g.e. tez, s.13).

¹⁴¹ Russel, a.g.e., s.13-17.

sistematik bir doktrinini geliştirmemiş ancak, bazı durum ve şartlarda savaşa başvurmanın “haklı” olduğunu savunmuştur. Augustine’nin çalışmalarından yararlanan Thomas Aquinas, Hristiyan dünyanın haklı savaş doktrinini oluşturmuştur. Summa Theologiae (Teolojilerin Özeti) adlı eserinde Aquinas, savaşa girmenin sadece üç durumda haklı olabileceğini savunmuştur: Savaşı yetkili bir otorite ilan etmelidir. Haklı bir savaş için haklı bir neden olmalıdır. Savaşı yürüten taraf iyi niyetle hareket etmeli, kötünden kaçınıp iyiyi geliştirmeyi amaç edinmelidir. Yani savaş kötülüğün, nefretin, intikamın kavgası olmamalıdır.¹⁴²

Haklı savaş için ele alınan bu üç şart Orta Çağ Hristiyan düşünürleri tarafından geniş ölçüde benimsenmiştir. Daha sonraları Francisco Vitoria (1480-1546) ve Francisco Suarez (1548-1617) gibi orta çağ düşünürleri haklı savaş doktrinini geliştirmeye devam etmişlerdir. Haklı bir sebep gerekliliğine Suarez ve Vitoria orantılılık hususunu eklemişlerdir. Suarez, her sebebin savaşı gerektirecek yeterlilikte olmadığını, bunlardan sadece ciddi ve kayıplarla orantılı olanların haklı neden olabileceğini belirtir. Diğer bir deyişle, devletin uğradığı hasar, savaşın verdiği hasarla kabaca orantılı olmalı ki savaşa girme haklı olsun.¹⁴³

Hristiyanlık dönemi haklı savaş doktrininde, ortaçağ düşünürlerinin yasadan daha çok ahlaki boyutla ilgilendikleri görülür. Güç kullanımı, dini, felsefi ve ahlaki bakımdan sadece haklı savaş kavramı ile kısıtlanmaya çalışılmıştır. Bilhassa dini hükümler, savaşı sınırlandırmada önemli bir etken olmuştur. Dini liderler önce savaşı önlemeye çalışmış, önleyemeyince de belirli günlerde savaş yapılmasını yasaklamıştır. Benzer şekilde İslam dininin uygulamasında da savaş ilanı belirli kurallara bağlanmıştır. Kısaca bu devrede

¹⁴² William R. Stevenson, **Christian Love and Just War: Moral Paradox and Political Life in St. Augustine and His Modern Interpreters**, Macon, Mercer University Press, 1987, s.34.

¹⁴³ Arend ve Beck, a.g.e., s.14.

uluslararası hukuk bakımından gücün kullanımı, yani savaşın yasallığı üzerinde durulmaksızın, nasıl yapılacağı ile uğraşmıştır.¹⁴⁴

3. Laik Dönem (1150-1700)

Ortaçağ'ın sonlarına doğru haklı savaş öğretisinin Hristiyan içeriği önemini yitirmeye başlamıştır. Özellikle 16'ncı ve 17'nci yüzyıl yazarları haklı savaş (jus ad bellum) kavramını doğaüstü kaygılar dışında geliştirmeye başlamıştır.

Bu dönemin belki de en önemli düşünürü olan Hugo Grotius (1583-1645), savaş olgusuna doğal hukuk yaklaşımı getirmiştir. "Savaş ve Barış Hukuku Üzerine" adlı kitabında, haklı savaş gerekliliklerini ortaya koymuş ve savaşın kabul edilebilir olması için meşru bir otorite tarafından üstlenilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Grotius'a göre haklı savaş nedenleri; varlığı (insanları ve mülkleri) korumak ve zarara yol açmış bir devlete ceza vermektir.¹⁴⁵ Bu nedenlerle girişilen bir savaş, Grotius'a göre haklı bir savaştır ve devlet için haktır.

Grotius'un görüşlerine bakıldığında, güç kullanımının bir yaptırım yolu olduğu görülür. Yine varlığı koruma düşüncesinde ileride olması muhtemel meşru müdafaayı da hesaba katar. İnsanları veya mülkiyetlerini tehdit edecek henüz meydana gelmemiş, ani ve her an gerçekleşebilir bir saldırıya karşılık vermek için kullanılan kuvvetin yasal olduğunu açıklar. Bir anlamda devletlerin sınırsız egemenliği kabul edilmekte ve savaş da bu sınırsız egemenlik içerisinde yer almaktadır.

Haklı savaş öğretisinin bu laik versiyonu, başka yazarlar tarafından geliştirilmeye devam edilmiştir. John Locke ve Emerich de Vattel gibi ünlü

¹⁴⁴ Bozkurt, Uluslararası Hukuk, s.6.

¹⁴⁵ Grotius, savaşın haksız sebepleri üzerinde de durmuş ve daha zengin topraklara sahip olma arzusu, bir toplumun bağımsızlık arzusu, başka toplumları faydalarına olduğunu iddia ederek yönetmek arzusu gibi hususları buna örnek olarak sıralamıştır (Arend ve Beck, a.g.e., s.15).

yazarlar haklı savaş yaklaşımlarını formüle etmişlerdir. Bu tespitlerin en önemli tarafı dinin, bu doktrinin özünde giderek azalan bir rol oynamasıdır.¹⁴⁶

B. Pozitivist Dönem (1700-1919)

Uluslararası toplumda devlet sisteminin ortaya çıkışı ve egemenlik kavramının gelişmesiyle birlikte, haklı savaş yaklaşımının kabulünü azaltacak köklü değişimler başlamıştır.

Ortaçağ'ın sonlarına doğru, ticaretin artması ve Kilisesinin etkisinin azalmasıyla, Feodal yapının yerini monarşik hükümetlerle yönetilen daha bağımsız devletler almaya başlamıştır. Böylece Avrupa'da, Jean Bodin (1529-1596) ve Thomas Hobbes (1588-1679) gibi yazarların tanımladığı egemenlik doktrini, devlet sisteminin temel yönetim prensibi olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu noktada egemenliğe üç farklı anlam yüklenmiştir: İlk olarak, devletin başında bulunan krallar, prensler veya dükler tek otoritedir. İkinci olarak, devletler hukuki yönden birbirlerine eşittir. Üçüncü olarak ise egemenlik, devletlerin kendi iradelerinden daha üstün hiçbir hukuka tabii olmamaktır. Bu anlayış çerçevesinde devletler eşit egemen olduklarına göre hiç bir devlet başka bir devletin nedenlerinin haklılığı konusunda bir yargıya varma hakkına da sahip değildir.¹⁴⁷

Bu gelişmelerin güç kullanımı veya savaşa başvurma konusundaki en önemli sonucu, haklı savaş yaklaşımının yerini kuvvet kullanmanın belirlenmesi (jus ad bellum) düşüncelerine bırakmasıdır. Bundan sonra devletler artık egemendir, savaşa gitmek konusunda özgürdürler. Devletler haklarını korumak adına istedikleri zaman savaş başlatabilir. Savaş başlatma hakkının bu dönemde devletler tarafından kabul edilen tek gerçek yasal dayanağı savaşı

¹⁴⁶ Arend ve Beck, a.g.e., s.15.

¹⁴⁷ Arend ve Beck, a.g.e., s.16.

ilan etme gerekliliğidir. Bu sebeple, bir devlet istediğinde savaş ilan edebilir ve bu yasaldır.¹⁴⁸

Özetle bu dönemde kuvvet kullanımını etkileyen üç önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlar; teknolojik gelişme, demokratik gelişme ve devletlerarası ilişkilerde ekonomik bağımlılığın artmasıdır. Özellikle silah sistemleri ile balistikteki gelişme, savaşın etkilerini artırmış ve devletlerin savaşı göze almalarını güçleştirmiş, halkın bilinçlenmesiyle birlikte hükümetler, savaşa başvurmaları halinde kamuoyunu tatmin edici gerekçeler bulmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle devletler, genel bir savaştan ziyade sınırlı ve geçici kuvvet kullanarak diğer devletlere müdahalelerde bulunma yöntemini geliştirmiştir.¹⁴⁹

Bu gelişmeler neticesinde savaş ve savaşa varmayan zorlamalar ayırımı ortaya çıkmıştır. Böylece misilleme, barış içinde abluka, ambargo, zararlar mukabele ve müdahale gibi kavramlarla bir anlamda güç kullanımı söz konusu olmuştur. Ancak burada amaç, savaşa göre daha sınırlı hareket etmektir. Ayrıca devletler, bu dönemde gereklilik ve nedenin haklılığı kavramlarını yeniden ön plana çıkardılar. Buna bağlı olarak, kendini koruma (self-preservation) ve meşru müdafaa (self-defence) kuvvet kullanmanın gerekçeleri olarak gösterilmeye başlanmıştır.¹⁵⁰

Pozitivizm akımının hâkim olduğu bu dönemde çok az kural devletlerin güce başvurma hakkına sınırlama getirdiğinden, kuvvete başvurma hakkından vazgeçilmemiş, ancak bu artık savaş adı altında değil de, başka nedenler göstererek başka adlar altında yapılmaya başlanmıştır.

¹⁴⁸ Seha L. Meray, **Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler**, Ankara, S.B.F. Yayını, 1977, s. 226.

¹⁴⁹ Meray, a.g.e., s.228.

¹⁵⁰ Keskin, a.g.tez, s.15-16.

C. Milletler Cemiyeti Döneminde Kuvvet Kullanımı

Kuvvet kullanmaya ilişkin 1914'den önceki yaklaşım ve Uluslararası Hukuk kuralları, I. Dünya Savaşının çıkmasını engelleyememiştir. Savaşın 4 yıllık sürecinde, 1790-1913 yılları arasında yaşanan tüm savaşlarda ölenlerin iki katı kadar insan yaşamını yitirmiştir. Savaşın acıları, kamunun ve hükümetlerin düşüncelerini derinden etkilemiş ve bu nedenle Paris Barış Konferansına katılan delegeler, benzer bir savaşın tekrar yaşanmayacağı bir sistemin oluşturulması endişesini taşımıştır.¹⁵¹ Böylece, uluslararası barış ve güvenliği, ulusal çıkarların üzerine çıkartarak sağlamaya çalışan ilk örgüt olan Milletler Cemiyeti 1920'de kurulmuştur.

Bu idealler çerçevesinde, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması, uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü ve devletlerin savaş yetkilerinin kısıtlanması, Milletler Cemiyeti Misakı'nda en önemli amaç olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde savaş tamamen yasak edilmemekle birlikte, belirli hallerde haksız fiil olarak kabul edilmiş ve devletin sorumluluğunu gerektirmiştir. MC Misakı, devletler arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için önce barışçı yöntemlere başvurma zorunluluğunu getirmiş, bu yöntemlerin başarısız olması halinde devletlerin savaşa başvurma hakkını kabul etmiştir.¹⁵²

Misak'ın 10'uncu maddesine göre taraflar, tüm Milletler Cemiyeti üyelerinin ülkesel bütünlükleri ile egemenliklerini bir dış saldırıya karşı gözetmeyi ve korumayı üstlenmiştir. Bu tür bir dış saldırının olması durumunda Konsey, bu yükümlülüğün yerine getirileceği araçlar konusunda tavsiyede bulunacaktır. 11'inci maddeye göre de, üyeleri hemen etkilesin ya da etkilemesin, her türlü savaş veya savaşa başvurma tehdidi Milletler Cemiyeti'ni

¹⁵¹ Arend ve Beck, a.g.e., s.19.

¹⁵² Enver Bozkurt, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı**, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2007, s.9-10.

bir bütün olarak ilgilendirir ve Cemiyet, ulusların barışını korumak için doğru ve etkili olabilecek tedbirleri alır.¹⁵³

MC sistemine göre, iki devlet arasında çatışmaya varabilecek bir uyuşmazlık çıktığı zaman, her şeyden önce bu uyuşmazlığın barışçı bir yolla çözülmesi şarttır. Misak; hakemlik, mahkeme ve Milletler Cemiyeti Konseyi olmak üzere üç değişik barışçı çözüm yolu öngörmüştür.¹⁵⁴ Bu yollara başvuran ama bir sonuç alamayan devletler, Misak'ın 15/7'inci maddesine göre gerekli gördükleri önlemleri almakta serbesttir. Ancak bir sonuca varılmışsa, taraflar bu karara iyi niyetle uyacak ve karara uyan tarafa karşı savaşa başvurmayacaklardır. Eğer taraflardan birisi ortaya çıkan sonuca uymazsa, diğer devlet hemen savaş yoluna gidemeyecek, üç ay beklemek zorunda kalacaktır.¹⁵⁵

Tarafların ya da taraflardan birinin Cemiyet üyesi olmaması halinde ortaya çıkan uyuşmazlık durumlarında, taraflar yine Misak'ta gösterilen çözüm yollarına uymaya davet edilecek, ancak davet kabul edilmez ve savaşa girilirse, ilgili devlete 16'ncı madde¹⁵⁶ hükümleri uygulanabilecektir.¹⁵⁷

Bu nitelikleriyle MC Misakı, genel olarak kuvvet kullanmayı yasaklamamasına karşın, yine de evrensel anlamda bazı düzenlemeler getirmesi bakımından önemli bir belgedir. Misak aynı zamanda, savaşın önlenmesi için resmi ve hükümetler arası bir uluslararası yöntemi ilk kez getirerek, savaşla sadece bir devletin çıkarlarına karşı bir hareket olduğu için değil, genel olarak toplumun barış ve istikrarını bozan bir fiil olduğu için de ilgilenen ilk belge olması açısından önem taşımaktadır. Ancak yine de savaşı

¹⁵³ Keskin, a.g.e., s.17.

¹⁵⁴ MC Misakı, madde 12/1, 13/1 ve 15/1.

¹⁵⁵ MC Misakı, Madde 12/1.

¹⁵⁶ MC Misakı madde 16, devletlere uygulanabilecek yaptırımları ve bunların uygulanma şartlarını düzenlemiştir.

¹⁵⁷ MC Misakı, Madde 17.

genel olarak ve açıkça yasaklamadığından, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Misak'ta belirlenen koşullarla savaşa başvurma hakkı mevcuttur.¹⁵⁸

Ç. Briand-Kellogg Paktı Dönemi

MC Misakından sonra kuvvet kullanımı ve savaşın yasaklanması bakımından en önemli gelişmelerden biri Briand-Kellogg Paktı olarak karşımıza çıkmaktadır. Pakt, fikir olarak ilk ileri sürülmesinden gerçekleştirilmesine kadar büyük ilgi ve taraftar toplamış¹⁵⁹ ve 27 Ağustos 1928'de ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Polonya, Belçika ve Çekoslovakya arasında imzalanmıştır.¹⁶⁰ Günümüzde de halen yürürlükte olan bu anlaşmaya göre savaşa başvurmak açıkça hukuka aykırı bulunmuş ve savaş taraflar arasında tamamen yasaklanmıştır.

Paktın 1'inci maddesi gereği, taraflar uluslararası anlaşmazlıkların çözülmesi için savaşa başvurmayı reddederler ve birbirleriyle olan ilişkilerinde savaşı ulusal politikanın bir aracı olarak kullanmaktan vazgeçtiklerini açıklarlar. 2'nci madde de, tarafların niteliği ve kaynağı ne olursa olsun, anlaşmazlıklarının ve çatışmalarının çözümünü barışçı yollar dışında bir yolda aramayacaklarını belirtmektedir. Bu hükümleriyle Briand-Kellogg Paktı, meşru savunma durumu hariç savaşı açıkça hukuka aykırı görmektedir. Bunun bir diğer istisnası da MC organları kararıyla saldırgan devlete karşı yapılacak ortak MC hareketidir.¹⁶¹

¹⁵⁸ Sertaç H. Başeren, **Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmasının Sınırları**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003, s.32-34.

¹⁵⁹ Nisan 1927'de Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand, ABD Dışişleri Bakanı Frank Kellogg'a daha çok Fransa-ABD ilişkilerini geliştirmek amacıyla savaşı karşılıklı olarak kanun dışı ilan edecek bir anlaşma yapılmasını önermiştir. Kellogg bu teklifi İngiltere, Almanya, İtalya ve Japonya ile paylaşmış ve Almanya, İtalya ve Japonya teklifi hemen kabul etmişlerdir. Aslında Fransa için bu noktaya gitmesinden hoşlanmamış, İngiltere de güç bir durumda kalmıştır. Bununla beraber anlaşma imzalanmıştır. Türkiye'nin de dahil olduğu Pakt'a, 1928 yılı sonuna kadar 55 ülke katılmıştır (Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, s.15-116).

¹⁶⁰ Sander, a.g.e.,s.20-21.

¹⁶¹ Arend ve Beck, a.g.e., s.23.

MC Misakı gibi Briand-Kellogg Paktı da yalnız savaşı konu almaktadır. Ancak MC Misakı'nda savaşa başvurma hakkı önce belli koşulların yerine getirilmesine bağlanırken, Briand-Kellogg Paktı bu açıdan bir adım öteye giderek savaşı yasaklamıştır. Bununla beraber savaşa varmayan kuvvet kullanma yolları Pakt'ın kapsamı dışında kalmıştır. Ayrıca savaş hiç bir yerde tanımlanmamış ve savaş yapma yasağı bir önlemler sistemine bağlanmamıştır. Yani bu yasağı çiğneyen bir devlete karşı uygulanacak müeyyide veya alınacak önlemler dizisi yoktur. Pakt'a göre savaşa başvurma yasağını çiğneyen devletlere karşı ne yapılacağı, her devletin kendisinin karar vereceği bir konudur.¹⁶²

Bu özellikleriyle Briand-Kellogg Paktı, uluslararası toplumda kuvvet kullanımı konusunda BM Antlaşması'na kadar olan dönemdeki ikinci önemli gelişmedir. Nitekim bugün yürürlükte olup, BM Antlaşması'yla birlikte, kuvvete başvurma yasağını ortaya koyan ikinci ana belge konumundadır.

D. BM Antlaşması'nın Kuvvet Kullanmaya İlişkin Sistemi

Bu gün Uluslararası Hukukta kuvvet kullanmayı düzenleyen en temel kural BM Antlaşması'dır.¹⁶³ Antlaşma, uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılmasını ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmasını açıkça yasaklamaktadır. Bu hüküm, Antlaşmanın 2/4 maddesinde: *“Teşkilatın üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile telif edilemeyecek herhangi bir surette, tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.”* şeklinde ifade edilmektedir.

BM Antlaşması, herhangi bir çok taraflı uluslararası sözleşmede olduğu gibi, uluslararası görüşmeler çerçevesinde BM konferanslarıyla formülize

¹⁶² Funda Keskin, “BM ve Kuvvet Kullanma”, **Avrasya Dosyası**, BM Özel, İlkbahar 2002, Cilt: 8, Sayı:1, s.153-154.

¹⁶³ Başeren, a.g.e., s.46.

edilmiştir. Bu Konferansların sonunda 26 Haziran 1945'te 51 ülke sözleşmeye imza atmış ve 24 Ekim 1945'te Güvenlik Konseyi'nin sürekli üyeleri ile diğer taraf devletlerin çoğunun onayıyla yürürlüğe girmiştir. Diğer uluslararası sözleşmelerde olduğu gibi BM Antlaşması, imza koyan bütün taraf devletleri bağlayıcı niteliğe haizdir.¹⁶⁴

BM Antlaşmasının düzenlediği kuvvet kullanma yasağı konusunun arkasındaki düşünceyi anlamak için hem II. Dünya Savaşını, hem de öncesinde oluşturulan girişimler ile tarihi belgelerin içeriğinin anlaşılması önemlidir. 1945 yılı, siyasi güç ve toprak kazanma amacı güden devletlerin neden olduğu ve yıkıcı sonuçların yaşandığı bir savaşın hemen sonrasına denk düşmüştür. Bu acı tecrübeyi yaşayan devletler, Briand-Kellogg Paketi'nin eksikliklerini tamamlamak düşüncesiyle de San Fransisko Konferansında kuvvete dayalı politikaların önlenmesi konusunda mutabık kalmıştır. Kuvvet kullanımı, ülke sınırlarını genişletme ve başka devlet hükümetlerini değiştirme amaçlarına hizmet etmemeliydi. Bu nedenle BM sisteminde meşru olmayan kuvvet kullanımı, "saldırganlık" veya "yayılmacılık" olarak tanımlanmış ve yasaklanmıştır. Kuvvet kullanımına ancak, meşru müdafaa veya Güvenlik Konseyi kararıyla ve siyasal bağımsızlık veya toprak bütünlüğünün korunması amacıyla izin verilmiştir.¹⁶⁵

BM Antlaşmasının kuvvet kullanımına ilişkin oluşturduğu sistemin iki ana özelliği vardır: Öncelikle, bütün üye devletler madde 2/4 gereğince uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanmaktan ya da kuvvet kullanma tehdidinden kaçınacaklardır. Bu koşullarda kuvvet kullanmak, tıpkı ulusal hukuktaki gibi hukuka aykırı bir fiil haline gelmektedir. İkinci olarak, madde 2/4'deki yasağı ihlal eden devletlere karşı, münhasıran kuvvet kullanma yetkisiyle donatılmış merkezi bir otorite yaratılmıştır. Bu husus, Antlaşmanın VII. bölümünde,

¹⁶⁴ Arend ve Beck, a.g.e., s.29.

¹⁶⁵ Arend ve Beck, a.g.e., s.33-34.

Güvenlik Konseyi'ne hukuka aykırı kuvvet kullanmaya karşı kuvvet kullanma yetkisi veren madde 42 ve takip eden maddelerde düzenlenmiştir.¹⁶⁶ Böylece bir yandan devletler kuvvet kullanma yetkisini terk etmişler ve bireysel kuvvet kullanma hukuka aykırı bir fiil haline gelmiş, diğer yandan hukuka aykırı bir fiile karşı kuvvet kullanacak kolektif bir yetki oluşturularak BM'ye verilmiştir.

Bu çerçevede Güvenlik Konseyi, BM Antlaşmasının VI. bölümünde düzenlenen barışçıl çözüm yollarını tavsiye etmenin yanı sıra, VII. bölüm altında “barışın tehdit edildiği, bozulduğu ya da bir saldırı fiilinin meydana geldiğini” saptadıktan sonra, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden tesisi için gerekli tavsiyelerde bulunma veya 41 ve 42'nci maddeler gereğince alınacak zorlama tedbirlere karar vermekle yetkilendirilmiştir.¹⁶⁷ Güvenlik Konseyi'nin madde 42 uyarınca silahlı kuvvet kullanılmasını gerektiren tedbirlere başvurusu, madde 43'de öngörülen şartların yerine getirilmesine ve madde 47'de öngörülen Askeri Kurmay Komitesi'nin etkin çalışmasına bağlanmıştır.

Uygulamada, 43'üncü maddede öngörülen özel anlaşmaların yapılamaması ve Askeri Kurmay Komitesi'nin BM Antlaşması'nda öngörüldüğü şekilde çalışmaması nedenlerinden dolayı BM Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla *ad hoc* çözümler arama yoluna gitmiştir. Bu nedenle üye devletlere, BM adına veya BM izniyle silahlı kuvvet kullanılmasını gerektiren tedbirlere başvurma yetkisi tanınmıştır. Bunun dışında, BM Antlaşması VIII. bölüm madde 52-54 çerçevesinde bölgesel örgütlere, BM Güvenlik Konseyi'nin izni ile zorlama tedbirleri uygulama yetkisi verilmiştir.

¹⁶⁶ Başeren, a.g.e., s.48.

¹⁶⁷ Hilaire McCoubrey ve Nigel D. White, **International Law and Armed Conflict**, Aldershot, Dartmouth Publishing Company, 1992, s. 23.

Buna göre kuvvet kullanma normal usuldekinden daha az merkezileşmekle birlikte, Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanımını kontrol etmeye devam etmesi sonucu BM'nin kuvvet kullanma yetkisini elinde bulundurmasına bir istisna oluşturmamıştır.¹⁶⁸

BM sisteminde dikkati çeken bir diğer konu da, madde 2/4 ile uluslararası ilişkilerde yalnızca kuvvet kullanma değil, kuvvet kullanma tehdidine başvurmak da yasaklanmıştır. Ancak, tıpkı MC Misakı ile Briand-Kellogg Paketi'nde savaşın tanımlanmamış olması gibi BM Antlaşması'nın da hiçbir maddesinde savaş terimi yerine kullanılan kavramların bir tanımı yapılmamıştır. Antlaşma maddelerinde kullanılan kuvvet kullanma, kuvvet kullanma tehdidi, barışa yönelik tehdit, barışın bozulması, saldırı hareketi ve silahlı saldırı gibi terimlerin tanımlarına Antlaşmada yer verilmemiştir.¹⁶⁹

Sonuç olarak, BM Antlaşmasının kuvvet kullanmaya ilişkin getirdiği sistemin parametrelerini üç unsur oluşturmaktadır. Bunların birincisi, BM Adlaşması madde 2/4'de somut ifadesini bulan hukuksal bir yükümlülüktür. Bu çerçevede getirilen kuvvet kullanma yasağı, çok geniş kapsamlı ve kesin bir yasak olarak tasarlanmıştır. İkinci unsur, bu hukuksal yükümlülüğü uygulamak için oluşturulan uluslararası kurumlardır. Üçüncü unsur ise, bu yükümlülüğün felsefi temelini oluşturan değerler hiyerarşisidir.

Değerler hiyerarşinin en üstünde uluslararası barış ve güvenliğin korunması yer almaktadır. Örgütün, self determinasyonunun teşvik edilmesi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesi, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmenin sağlanması, adalet ve adil bir uluslararası düzenin gerçekleştirilmesi gibi başka amaçları da vardır. Bununla beraber, hiyerarşik bir

¹⁶⁸ Fatma TAŞDEMİR, "Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 2, No: 5, 2006, s.77.

¹⁶⁹ Sean D. Murphy, "Terrorism and the Concept of Armed Attack in Article 51 of the U.N. Charter", **Harvard International Law Journal**, Cilt 43, Sayı 1, 2002, s. 42.

yapı içinde olan bu değerler arasında, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ilk sırayı almaktadır. Adaletin sağlanması istenilen bir şeydir, ancak barışın pahasına değil. Adaleti temin etmek için kuvvet kullanmak, uluslararası sisteme, kısmi bir adaletsizlikle yaşamaktan daha büyük zarar verecektir. Bu nedenle barışın muhafazası, adaletin yerine getirilmesine tercih edilmiştir. Barış adaletten ve ilerlemeden daha önemli görülmüştür.¹⁷⁰

1. BM Sisteminde Kullanılması Yasaklanan Kuvvetin Niteliği ve Kapsamı

BM Antlaşmasının girişindeki kararlar ile Örgütün amaç ve ilkeleri, madde 2/4'deki yasağın geniş kapsamlı bir yasak olup olmadığını belirleme açısından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bu değerlendirmelerin bilinmesi, yasaklanan kuvvetin niteliği ve kapsamının anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

a. Yasaklanan Kuvvetin Niteliği

Madde 2/4, kuvvet kullanma ve kuvvete başvurma tehdidinde bulunmaya yasak getirmiş, ancak Antlaşma metninde kuvvet kullanma yasağının silahlı kuvvet kullanılmasıyla sınırlı kalıp kalmadığı konusu açıklanmamıştır. Bu nedenle, silahlı kuvvet kullanma fiili yanında, siyasi ve ekonomik baskıların da yasaklanıp yasaklanmadığı hususu tartışmalara sebebiyet vermiştir.

Tartışmalardaki ilk grubun görüşüne göre, yasaklanan kuvvet kullanma yalnızca silahlı kuvvet kullanmadır, siyasi ve ekonomik baskı yapmak bu madde kapsamına girmez. Bu görüşü savunanlar, San Fransisko toplantısında yaşananlardan hareket etmekte ve fikirlerini, o dönem Brezilya temsilcisinin ekonomik tedbirlerin de yasak kapsamına alınması önerisinin reddedilmesine

¹⁷⁰ Louis Henkin, "Use of Force: Law and US Policy", **Riht v. Might International Law and the Use of Force**, Louis Henkin, Stanley Hoffmann, Jeane J. Kirkpatrick & Allan Gerson, William D. Rogers, David J. Scheffer, (Ed.), New York, Council on Foreign Relations Press, 1991, s. 38-39.

dayandırmaktadır.¹⁷¹ Ayrıca BM Antlaşmasının 44'üncü maddesi kuvvet terimiyle silahlı gücün kastedildiğini açıkça doğrulamaktadır.

Bu çerçevede, devletlerin diğer bir devletin tutum ve politikalarını etkilemek için yaptıkları baskı, madde 2/4 kapsamında değildir. Bununla beraber ekonomik ve siyasi baskılar, barışa yönelik tehdit olarak veya Örgüt'ün amaç ve ilkelerine aykırı bir eylem olarak kabul edilebilir. Ancak bunların kuvvet kullanma yasağı çerçevesinde değerlendirilmemesi gerekir.¹⁷² Bu hususlardan hareketle BM sisteminde yasaklanan kuvvetin yalnızca silahlı kuvvet olduğu söylenebilir.

Kuvvet kullanma yasağının niteliği incelenirken göz önünde tutulması gereken bir başka nokta da, BM Antlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihten bu yana birçok yöntemin geliştirilmesidir. Bunların en önemlisi, dolaylı saldırı yöntemleridir. Artık devletler bir başka devlete karşı kuvvet kullanırken asker göndermek zorunda değildir. Nitekim BM Genel Kurulunun 1974'de aldığı 3314 sayılı Saldırının Tanımı Kararı'nın 3'üncü maddesinde dolaylı bazı eylemler¹⁷³ de saldırı kapsamına alınmıştır.

Uluslararası Adalet Divanı, 1986 Nikaragua Davası kararının (d) paragrafında, Nikaragua ülkesinde ABD ordusuna mensup kişilerce bazı liman, askerî üs ve devriye gemilerine karşı gerçekleştirilen eylemlerin, başka bir devlete karşı kuvvet kullanılması niteliğinde olduğunu belirtmesi de bu kabulü desteklemektedir.¹⁷⁴ Dolayısıyla, doğrudan silahlı kuvvet kullanılmasının yanı

¹⁷¹ Keskin, a.g. tez., s.22.

¹⁷² Yousif Elagab, *The Legality of Non-Forcible Counter-Measures in International Law*, Oxford, Clarendon Press, 1988, s.198.

¹⁷³ Bu eylemler kararın (f) paragrafında; devletin kendi ülkesini başka bir devlete saldırı için kullandırması,(g) paragrafında; başka bir devlete o ülkede silahlı saldırı oluşturabilecek yoğunlukta silahlı güç kullanma olayları gerçekleştiren silahlı kollar, gruplar, düzensiz birlikler veya lejyonerler göndermek şeklinde sıralanmıştır.

¹⁷⁴ I.C.J. Reports, *Case Concerning Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua*, 1986, s.94.

sıra, dolaylı yollarla kuvvet kullanılması da madde 2/4 tarafından yasaklanmış yollar arasındadır.

İkinci görüşe göre ise madde 2/4’de kullanılan kuvvet teriminin anlamı, hükmün amacı dikkate alınarak belirlenmelidir. Madde 2/4’ün amacı, devletin ülke bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını korumaktır. O halde devletin ülke bütünlüğü ve bağımsızlığı, silahlı kuvvet kullanımıyla olduğu kadar ekonomik, siyasi ve ideolojik baskılarla da tehdit edilebilir. Bu nedenle, bu tür zorlayıcı fiillerin de yasaklanmış olduğunu kabul etmek gerekir.

b. Yasağın Kapsamı

Madde 2/4’de yer alan kuvvet kullanma yasağının kapsamı konusunda da uluslararası toplumda bir görüş birliği yoktur. Bir görüşe göre, konulan yasak genel ve kesin bir yasaktır. Burada, diğer devletin ülke bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı ya da BM Antlaşması amaçlarıyla bağdaşmayan başka herhangi bir şekilde kuvvet kullanılması yasaklanırken, bu terimler genel yasağı sınırlamak için değil onu güçlendirmek için konmuştur. Karşıt görüş ise bunun sınırlı bir yasak olduğunu, yani yalnızca bir devletin ülkesel bütünlüğü veya siyasi bağımsızlığına karşı veya Antlaşmanın amaçlarına aykırı kuvvet kullanma olduğu takdirde kuvvet kullanmanın yasak olduğunu savunmaktadır.¹⁷⁵

Bu noktada asıl sorun; bir kuvvet kullanma fiili BM amaçlarıyla çelişmiyor, başka bir devletin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını ihlâl etmiyor veya geçici olarak ihlâl ediyorsa, yasak kapsamı dışında kalabilir mi? Örneğin İsrail özel kuvvetlerinin, kaçırılarak Uganda’ya indirilen uçakta bulunan ve hayati tehlike içinde olan İsrail vatandaşlarını kurtarmak için yaptığı müdahale nasıl nitelendirilir?

¹⁷⁵ Keskin, a.g. tez, s.24-25.

Klasik görüŖe göre devletler, uluslararası hukuka aykırı olan ancak kuvvet kullanma içermeyen uygulamalara karşı kuvvet kullanma yoluna sapamaz. Oysa madde 2/4'ün getirdiği yasağı kısıtlı kabul eden ikinci görüŖ, bu gibi durumlarda da eğer BM amaçlarına aykırı değilse veya diğer devletin toprak bütünlüğü veya siyasî bağımsızlığı ihlâl edilmiyorsa, devletlere kuvvete başvurma olanağı tanımaktadır. Çünkü her ikisinde de diğer devletin siyasal bağımsızlığına karşı bir hareket yoktur, toprak bütünlüğü geçici bir süre için ihlâl edilmektedir ve açıktır ki tehlikede olan insanları kurtarmak BM Antlaşması ilke ve amaçlarına aykırı değildir. Ancak bu görüŖün kabulü, kötüye kullanma yolunun da açılması anlamına gelmektedir. Nitekim devletler her zaman amaçlarının kuvvet kullanmayı haklı hale getiren bir amaç olduğunu iddia edebilir ve o devletin asıl niyetini saptamak zordur.¹⁷⁶

Bugün uluslararası toplumda ağırlıklı olarak kabul gören görüŖ, yasağı kapsayıcı kabul eden yorumdur. Devletlerin ve doktrinin çoğunluğu, daha çok güçlü devletlerin işine yaradığı için geniş yorumu reddetmektedir. Çünkü askerî güç yönünden zayıf olan bir devletin, daha güçlü olana karşı herhangi bir şekilde kuvvet kullanamayacağı açıktır. Bu çerçevede, silahlı saldırı, müdahale, bir başka devletin ülkesinde ayaklanma çıkartmak, ayaklananları eğitmek ve yönlendirmek, ayaklananlara askeri yardım yapmak ya da bir başka devlete zarar verici faaliyetlerde bulunan şahısların kendi ülkesinde örgütlenmesine izin vermek gibi fiiller, madde 2/4'ün kapsamında kabul edilmektedir.¹⁷⁷

İç çatışmalar, kuvvet kullanma kavramı kapsamında değerlendirilmemektedir. Çünkü madde 2/4, devletlerin yalnızca uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanmalarını veya kuvvet kullanma tehdidinde

¹⁷⁶ Başeren,

¹⁷⁷ Başeren, a.g.e., s.62-63.

bulunmalarını yasaklamaktadır. Yani bir devletin ülkesinde ortaya çıkan ayaklanmayı bastırmak için kuvvete başvurmak hakkı yasaktan etkilenmez.¹⁷⁸

BM sisteminde öngörülen kuvvet kullanma yasağı, üye olmayan devletlere doğrudan doğruya herhangi bir yükümlülük getirmemektedir. Üye olmayan devletlerin BM Antlaşması'nın kuvvet kullanma yasağına uymalarını sağlayacak tek şey, madde 2/4'de yer alan yasağın, evrensel bir uluslararası örf ve adet hukuk kuralı haline gelmiş olmasıdır. Bu nedenle, söz konusu yasağın, BM üyesi olsun ya da olmasın bütün devletleri bağlamaktadır.¹⁷⁹

2. BM Sisteminde Kuvvet Kullanma Yasağının İstisnaları

Madde 2/4'de belirtilen kuvvet kullanma yasağının yine BM Antlaşması ile belirlenen dört istisnası mevcuttur. Bu istisnalar şunlardır;

- BM Güvenlik Konseyinin çalışmaya başlamasına kadar beş daimi üyenin kuvvet kullanması,
- İkinci Dünya Savaşındaki düşman devletlere karşı kuvvet kullanılması,
- BM Güvenlik Konseyi Kararıyla Kuvvet Kullanma,
- Meşru Müdafaa.

Bu istisnaların birincisinde; BM Antlaşmasının “Güvenliğe İlişkin Geçici Hükümleri”ni düzenleyen XVII. bölümde yer alan 106'ncı maddeye göre, 43'üncü maddede belirtilen özel antlaşmalar yürürlüğe girene kadar, 30 Ekim 1943 tarihli Dört Ulus Bildirgesi tarafları ve Fransa, uluslararası barış ve güvenliği korumak maksadıyla gerekli olabilecek eylemleri BM adına yapabilecektir. Ancak bugüne kadar yapılmamış olan bu istisnai durum,

¹⁷⁸ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap**, Ankara, 2000, s.112.

¹⁷⁹ Taşdemir, a.g.e., s.79.

kuramsal olarak açık bir yol olmakla birlikte, uygulamada gerçekleşmesi beklenmemektedir.¹⁸⁰

İkinci istisna, Antlaşmanın 107'nci maddesiyle düzenlenmiş olup BM Antlaşması, Antlaşmayı imzalayan herhangi bir devletin II. Dünya Savaşında düşmanı olan diğer bir devlete karşı, bu konuda sorumluluk taşıyan hükümetler tarafından, bu savaşın sonucu olarak yapılan ya da izin verilen bir hareketi etkilemeyeceği gibi buna engel de teşkil etmez. Antlaşmanın XVII. Bölüm'ündeki geçici önlemler arasında yer alan bu madde, II. Dünya Savaşı sona erene kadar geçerli olduğundan, günümüzde hükmünü yitirmiş durumdadır.¹⁸¹

Gerçek dünya uygulamasında bu iki istisna çok belirgin olmayıp uygulama açısından ihtimal dâhilinde değildir. Devletler tarafından tek taraflı olarak kuvvet kullanılması yöntemi olan meşru müdafaa ile BM Güvenlik Konseyi yetkisindeki kuvvet kullanma durumları, hukuka uygun iki yoldur ve madde 2/4'ün açık ve kesin istinasını teşkil etmektedir.

Bunlardan meşru müdafaa istisnası; *“Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez. Üyelerin, bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve*

¹⁸⁰ Arend ve Beck, s.31-32.

¹⁸¹ Enver Bozkurt, **BM Sisteminde Kuvvet Kullanımı**, Ankara, Nobel, 2003, s.22-23.

*görevini hiçbir biçimde etkilemez.*¹⁸² hükmüyle 51'inci maddede düzenlenmiştir.

Buna göre; silahlı güce sahip olan devlet, kendisine karşı oluşturulan silahlı bir saldırı karşısında doğal olarak var olan meşru müdafaa hakkını kullanarak kendisini, Güvenlik Konseyi gerekli müdahaleyi yapıncaya dek savunacaktır. Bu hak ferdi ve ortak olarak kullanabilir. Bununla birlikte, mağdur olan devlet kendisine yöneltilen saldırıyı etkisiz hale getirmek maksadıyla meşru müdafaa çerçevesinde aldığı tedbirleri hemen Güvenlik Konseyine rapor etmelidir. Bundan sonra Güvenlik Konseyinin alacağı kararlara uyulması gerekmektedir.

Bush doktrinine ilişkin olarak tartışılan konulardan biri de önleyici meşru müdafaa hakkının kullanılmasıdır. Bu nedenle, yapılan çalışmanın bütünlüğünün sağlanması, ortaya konan tespit ve değerlendirmelerin bu hususa dayandırılması açısından meşru müdafaa konusu, daha kapsamlı olarak aşağıda ele alınacaktır.

BM Güvenlik Konseyi Kararıyla Kuvvet Kullanma istisnası ise Antlaşmanın 39-51'inci maddeleriyle düzenlemektedir. 39'uncu maddeye göre Güvenlik Konseyi barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi gerçekleştiğini saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur, ya da 41 ve 42'nci maddeler uyarınca hangi önlemlerin alınacağını kararlaştırır.

Antlaşmanın 41'inci maddesi silâhlı zorlama içermeyen önlemleri¹⁸³ belirlemektedir. 42'nci maddede, Güvenlik Konseyi'nin madde 41'deki önlemlerin yetersiz kaldığı ya da kalacağı kanısına varması halinde, hava,

¹⁸² BM Antlaşması, md.51.

¹⁸³ Bu önlemler; ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içermektedir (BM Antlaşması Md. 41).

deniz ve kara kuvvetleri aracılığıyla her türlü girişimde bulunabileceğini belirtmektedir. Bu tür bir zorlama önlemi kararı, bütün devletler için bağlayıcıdır.

Bu hükümlere göre, 39'uncu madde Güvenlik Konseyi'ne iki işlev yüklemektedir: Önce, barışa yönelik tehdit, barışın bozulması ya da saldırı eylemi durumlarından birisinin gerçekleşip gerçekleşmediğini saptayacaktır. Sonra da durum hakkında tavsiyelerde bulunabilecek ya da alınacak önlemleri saptayabilecektir.

III. Uluslararası Toplumda Meşru Müdafaa Hakkı

Bütün hukuk sistemleri sükutlarına hukuka aykırı bir saldırıya uğramaları halinde kendilerini gerekli hallerde güç kullanarak korumaları iznini vermektedir. Uluslararası Hukuk da devletlerin ülkesel bütünlüğü ve bağımsızlığına yönelik bir saldırının gerçekleşmesi halinde kendilerini koruma haklarını kabul etmektedir. Uluslararası Hukuk açısından meşru müdafaa genel olarak; *“Bir devletin başka bir devletçe kendisine karşı girişilen hukuka aykırı kuvvet kullanma eylemine ani ve doğal olarak kuvvet kullanma yoluyla karşılık vermesi”*¹⁸⁴ şeklinde tanımlanmaktadır.

Meşru müdafaa, Milletler Cemiyetine kadar kuvvet kullanılmasını haklı kılan siyasi gerekçeler dışında bir varlığa sahip olmamış, daha geniş bir kavram olan varlığını koruma hakkı içinde yer almıştır.¹⁸⁵ Özellikle 20'nci yüzyılda kuvvet kullanmanın sınırlandırılmasıyla yeni bir anlam kazanmıştır. Her devletin doğal olarak sahip olduğu, kendisini işgal ya da saldırıdan korumak için başvuracağı bir hak olarak meşru müdafaa, 1919'dan sonra hukuki bir kavram olarak şekillenmiş ve 1928 Briand-Kellogg Paktı ile ortaya çıkmıştır. Tüm yönleriyle açıklığa kavuşturulması ise 1945'ten sonrasına denk gelmiştir.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Pazarıcı, a.g.e., s.512.

¹⁸⁵ McCoubrey ve White, a.g.e., s.87.

¹⁸⁶ Keskin, “BM ve Kuvvet Kullanma”, s.157-158.

Böylece meşru müdafaa, BM Antlaşmasının getirdiği genel kuvvet kullanma yasağı ile ortak güvenlik sistemi kapsamında, ortak güvenlik sistemi harekete geçene kadar başvurulacak bir yol olarak istisnaî nitelik kazanmıştır.

A. Örf ve Adet Hukukunda Meşru Müdafaa Hakkı

Uluslararası toplumun 1920-1939 döneminde ulusal politikanın bir aracı olarak kuvvet kullanılmasının hukuka aykırı olduğunu giderek artan bir şekilde kabul etmeleri, varlığını koruma hakkının ortadan kalkması sonucunu getirmiştir. Nitekim varlığını koruma hakkı, her zaman devletin ülkesel bütünlüğünü korumak için gerekli olanın ötesindeki faaliyetlerin haklı kılınmasını sağlayacak kadar geniş olmuştur.

Milletler Cemiyeti döneminde meydana gelen hukukî gelişmeler, varlığını koruma hakkını ortadan kaldırmış ve geriye kuvvet kullanma yasağının istisnası olarak meşru müdafaa hakkı kalmıştır. Meşru müdafaa hakkı, devletin fiziki bütünlüğüne yönelik tehlikelere karşı bir reaksiyon olarak görülmüş ve bununla da sınırlı kalmıştır. Bu dönemde meşru müdafaa, bir devletin, başka bir devletin kuvvet kullanmasına ya da kullanma tehdidine karşı bir cevap olarak yorumlanmıştır. Hakkın esası ise maruz kalınan tehditle, meşru müdafaa için kullanılacak kuvvetin oranlı olmasıdır. Sadece, kuvvete karşı kuvvet kullanılması hukuka uygun görülmüştür.¹⁸⁷

Örf ve âdet hukukunda meşru müdafaanın, hakların kuvvet kullanılarak korunmasını hala kapsadığını düşünenler mevcuttur. Yine meşru müdafaanın, devletin diğer çıkarlarına yönelik tehditlere karşı kuvvet kullanılmasını da haklı kılacağı gündeme getirilmektedir. Ancak bu düşünceler meşru müdafaanın içeriğini çok kapsamlı hâle getirdiğinden, eski varlığını koruma doktrinine geri dönme anlamına gelmektedir. Bu nedenle hakların kuvvet kullanılarak

¹⁸⁷ Başeren, a.g.e., s.103-104.

korunması, mevcut uluslararası örf ve âdet hukukunda hukuka uygun bir meşru müdafaa hâli olarak görülemez.¹⁸⁸

B. Örf ve Adet Hukukunda Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı

Klâsik hukukta varlığını koruma ve zorunluluk hâlinde ayrılmamış olan meşru müdafaa, önleyici meşru müdafaayı da kapsamaktadır. BM Antlaşmasının kabulünden çok daha önce önleyici meşru müdafaaya ilişkin kabul edilmiş bir doktrin vardır. Bu doktrini açıkça telaffuz eden klasik hadise, sık sık anılan *Caroline Olayı*'dır.¹⁸⁹ Caroline Doktrini, meşru müdafaayla varlığını koruma hakkını özdeşleştiren bir yaklaşımla önleyici faaliyetlere izin vermiştir.

Bununla beraber 1920-1930 döneminin uygulamalarında ileri sürülen silâhlı çeteleri takip etme hakkı dışında, önleyici meşru müdafaa için çok az destek söz konusudur.¹⁹⁰ Hatta bu dönemde, Saldırının Tanımına Dair 1930 Tarihli Sözleşme, Balkan Antantı ve Sadabad Paktı gibi önleyici meşru müdafaa hakkını reddeden antlaşmalar da hayata geçirilmiştir.

Başeren'e göre önleyici meşru müdafaa itirazlara açık olup bu tür bir hakkın varlığı, olası saldırganın niyetlerinin kesin bir şekilde ortaya

¹⁸⁸ Başeren, a.g.e., s.106-107.

¹⁸⁹ Caroline olayı, 1837'de Kanada'nın İngiltere'ye karşı verdiği bağımsızlık savaşı sırasında çıkmıştır. Savaş sırasında Kanadalılar zaman zaman yakındaki ABD eyaletlerine sığınıyor ve onlardan yardım alıyordu. ABD Hükümeti tarafsızlık politikası izliyordu. Kanadalılar, Kanada'daki Navy adasından İngiliz gemilerine saldırıyor ve ihtiyaç duydukları silah yardımı *Caroline* adlı bir Amerikan bandıralı gemi vasıtasıyla temin ediyorlardı. Ancak İngilizler *Caroline*, bir Amerikan limanı olan Schlosser'de ele geçirmiş, ders olsun diye de Niyagara Şelalesinden aşağı atmıştır. Bu olayda bazı ABD vatandaşları yaşamını yitirmiş, bunun üzerine sorumlu görülen bir İngiliz tutuklanmıştır. Bu olayda İngiltere, gemiyi yok ederken meşru savunma hakkı çerçevesinde hareket ettiğini ileri sürmüştü. İngiltere'ye göre *Caroline* korsan bir gemiydi ve ABD kendi sınır hattında kendi yasasını uygulayamadığına göre İngiltere meşru savunma için gerekli önlemleri almıştı. ABD, İngiltere'nin bu görüşünü reddetmiş ve sorun hakemliğe götürülmüştür. Hakemlik kararına göre meşru müdafaa hakkının kullanılması için tehlikenin o an ortaya çıkmış, ani, başa çıkılmaz ve başka hiç bir korunma yoluna başvurmayla imkân bırakmayacak nitelikte olması gerektiği belirtilmiş ve bu olayda İngiltere'nin meşru müdafaa boyutlarını aştığı ortaya çıkmıştır (David J. Haris, **Cases and Materials on International Law**, London, Sweet and Maxwell, 1991, s.848).

¹⁹⁰ Başeren, a.g.e., s.108.

ıkarılmasını gerektirir. Saldırı niyetinin varlığına karar verilirken yapılacak bir hata, uluslararası barış ve güvenliğı tehdit edeci tehlikeler yaratacağı açıktır. Örneğın bir devlet saldırı hazırlığı içinde olsa bile, kuvvet kullanmadan önce her an vazgeçme olasılığı vardır.

Sonuç olarak, örf ve adet hukukunda meşru müdafaa hakkının kapsamına baktığımızda, tehdit o anda geçerliyse ve buna karşı kullanılan araçlar tehditle orantılıysa; devletin çıkarlarını ve yurt dışında tehdit altında olan vatandaşlarını korumak için kuvvet kullanılması, yani önleyici meşru müdafaa, meşru müdafaa hakkı kapsamında kalır ve hukuksaldır.¹⁹¹

C. BM Sisteminde Meşru Müdafaa

Devletlerin ferdi ve kolektif meşru müdafaa hakları BM Antlaşmasının 51'nci maddesinde düzenlenmiş olup buna göre:

“Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğın korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da kolektif meşru müdafaa hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğın korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceğı biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.”¹⁹²

Bu madde hükümlerine göre silahlı saldırıya uğrayan bir devlet, BM Güvenlik Konseyi harekete geçene kadar saldırgan devlete karşı kuvvet kullanarak kendini savunma hakkına sahiptir. Devlet, doğal olan bu hakkını tek başına ya da başka devletlerle birlikte kullanabilir.

¹⁹¹ Keskin, “BM ve Kuvvet Kullanma”, s.159.

¹⁹² BM Antlaşması, Md.51.

Meşru müdafaa hakkı, BM Antlaşmasının 51'inci maddesi kapsamında üç yönde gelişmiştir: Öncelikle kavram, bireysel meşru müdafaanın yanı sıra kolektif meşru müdafaayı da kapsar hale gelmiştir. İkinci olarak, silahlı saldırının gerçekleştiği durumlara özgü kılınarak mümkün olduğu kadar devletlerin bu hakkı kötüye kullanmalarının önlenmesine çalışılmıştır. Son olarak ise BM Güvenlik Konseyi gerekli tedbirleri alana kadar kabul edilen bir hak olması bakımından geçici bir nitelik kazanmıştır.¹⁹³ Böylece meşru müdafaa eyleminin kapsamı, zamanı ve sınırları da ortaya konmuştur.

1. Meşru Müdafaa Hakkını Kullanma Şartları

51'inci maddeye göre meşru müdafaa hakkından faydalanabilmek için bazı şartların varlığı gereklidir. Bunun için her şeyden önce;

a. Silahlı saldırı olmalı: Bu hakkın doğması için öncelikle bir silahlı saldırının vukuu bulması gerekmektedir. Ancak silahlı saldırı deyimiyle kapsanan eylemler konusunda açıklık yoktur. Nitekim 51'inci maddede kullanılan silahlı saldırı terimi BM Antlaşmasında tanımlanmamıştır. Bir diğer ifadeyle saldırıyı resmen tanımlayan ve uluslararası toplumun üzerinde mutabık kaldığı çok taraflı bir uluslararası antlaşma henüz yapılamamıştır.

Bununla beraber, bağlayıcı olmamakla birlikte,¹⁹⁴ BM Genel Kurulu 1974 yılında 3314 sayılı kararı ile saldırı kavramına bir tanım getirmiştir. Kararın 1'inci maddesine göre: *“Saldırı; bir devletin diğer bir devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı veya işbu tanımda belirtildiği üzere, Birleşmiş Milletler Antlaşması ile bağdaşmayan diğer herhangi bir tarzda silahlı kuvvet kullanılmasıdır.”*¹⁹⁵

¹⁹³ Keskin, a.g.tez, s.56.

¹⁹⁴ BM Genel Kurul kararları hukuksal olarak bağlayıcı değildir, ancak tavsiye niteliğindedir (Arıboğan, Ayman ve Dedeoğlu, a.g.e., s.100).

¹⁹⁵ Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler-Örnek Kararlar**, İstanbul, 4. Bası, Beta, 2000, s.118.

Kararda saldırının bu şekilde genel bir tanımının yapılmasından sonra hangi somut fiillerin saldırı olarak değerlendirileceği 3'üncü maddede örnekler halinde tespit edilmiştir. Bu maddede sayılan saldırı (kuvvet kullanma) örneklerinin 51'inci madde anlamında da silahlı saldırı oldukları söylenebilir.¹⁹⁶ Bu eylemler şunlardır:¹⁹⁷

- Bir devletin silahlı güçleri tarafından başka bir devletin ülkesine saldırı veya bu ülkenin işgali ya da geçici de olsa böyle bir saldırı veya işgalden kaynaklanan her türlü askeri işgal veya kuvvet kullanma yoluyla başka bir devletin ülkesinin ya da bir parçasının ilhak edilmesi,
- Bir devletin silahlı güçlerinin başka bir devletin ülkesini bombardıman etmesi veya bu devlet ülkesine karşı başka herhangi bir silah kullanması,
- Bir devletin silahlı güçlerinin başka bir devletin liman ve kıyılarını ablukaya alması,
- Bir devletin başka bir devlet kara, deniz veya hava kuvvetlerine veya deniz ve hava filolarına silahlı güç kullanarak saldırması,
- Bir antlaşma ile başka bir ülkede bulunan silahlı kuvvetlerin, antlaşmada belirtilen şartlara aykırı olarak kullanılması veya antlaşmanın belirlediği süreden daha uzun süre bu ülkede kalmaları,
- Devletin kendi ülkesini başka bir devlete saldırı için kullandırması,
- Bir devletin başka bir devlete o ülkede silahlı saldırı oluşturabilecek yoğunlukta silahlı güç kullanma olayları gerçekleştiren silahlı kollar, gruplar, düzensiz birlikler veya lejyonerler göndermesi.

¹⁹⁶ Funda Keskin, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998, s.48.

¹⁹⁷ BM Genel Kurulu 3314 sayılı kararı, Madde 3 (Gündüz, a.g.e., s.118).

Yukarıdan sıralanan saldırı eylemlerinin son ikisi dolaylı kuvvet kullanma yollarıdır. Bunların silahlı saldırı kapsamında olduğu, Uluslararası Adalet Divanı (UAD)'nın 1986 Nikaragua Davası kararında da kabul edilmiştir. Bu nedenle ister doğrudan ister dolaylı saldırı olsun, silahlı saldırının meşru müdafaa yolunu açtığı kabul edilmektedir. Ancak, 1974 Saldırının Tanımı Kararı'nın 3'üncü maddesinde belirtilen eylemlerin meşru müdafaa hakkını yaratmakla birlikte, devletlerin meşru müdafaa hakkını kullanmasına neden olabilecek eylemler bunlarla sınırlı değildir.¹⁹⁸

Bu çerçevede 51'inci madde düzenlemesinin sadece silahlı saldırı eylemlerine karşı meşru müdafaa hakkını tanıdığı, muhtemel bir saldırıya karşı bu hakkı tanımadığı kabul edilmektedir.¹⁹⁹ Dolayısıyla BM Antlaşması madde 2/4 ile düzenlenmiş olan kuvvet kullanma ve tehdidinde bulunma yasağına aykırı her durum ile 1974 Saldırının Tanımı Kararı madde 3'ün kapsamı dışındaki *silahlı saldırıya varmayan* dolaylı kuvvet kullanma yollarına başvurulması durumu, meşru müdafaa hakkının doğmasına yol açmayacaktır. Uluslararası Adalet Divanı da *Nikaragua Davası*'nda “...*bu hakkın kullanımı, ilgili devletin bir silahlı saldırının mağduru olmasına bağlıdır*” demek suretiyle bu görüşü desteklemektedir. Bu durumda silahlı saldırı oluşturmeyen eylemler karşısında devletlerin meşru müdafaa haklarının doğacağına ilişkin ne antlaşmalarda ne de teamülü uluslararası hukukta hüküm vardır.²⁰⁰

b. Alınan tedbirler Güvenlik Konseyine bildirilmeli: Meşru müdafaa hakkının kullanılmasında uyulması gereken diğer bir şart, BM Antlaşmasının 51'inci maddesinde açık bir şekilde öngörülen, alınan meşru müdafaa önlemlerinin hemen Güvenlik Konseyine bildirilmesi ve Güvenlik Konseyinin alacağı kararlara uyulması zorunluluğudur. Güvenlik Konseyi'ne

¹⁹⁸ Keskin, a.g.tez, s.58.

¹⁹⁹ Pazarcı, Uluslararası Hukuk-IV, s.119.

²⁰⁰ Ayhan Döner, **Kuvvet Kullanma Yasağı ve İnsani Müdahale Açısından II. Körfez Krizi**, 3. Baskı, Ankara, 1999, s.3.

bilgi vermek meşru müdafaayı iddia eden tarafın görevidir. Eğer her iki taraf da meşru müdafa hakkını kullandığını iddia ediyorsa, ikisi de Güvenlik Konseyi'ne başvurur.²⁰¹ Meşru müdafa hakkının kullanılması, Güvenlik Konseyinin uluslararası barış ve güvenliği korumaya ilişkin yetkilerini ortadan kaldırmaz. Güvenlik Konseyinin uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla gerekli kararları ve tedbirleri almasından sonra meşru müdafa hakkı dairesinde gerçekleştirilen kuvvet kullanmaların da sona erdirilmesi gerekmektedir.

c. Eylemde gereklilik ve orantılılık olmalı: Meşru müdafa hakkının kullanılması halinde illegal bir fiilin (silahlı saldırının) vuku bulmasından başka savunma amacıyla kullanılan kuvvetin, örf ve adet hukukundan gelen gerekli ve orantılı olma zorunluluğu da bulunmaktadır.

51'inci maddede belirtilmemesine karşın orantılılığın meşru savunmanın bir parçası olduğu açıktır. Çünkü meşru müdafaada amaç saldırıda bulunan devleti tamamen yok etmek değil onu zayıflatmak ve bu şekilde de haksız saldırıyı bertaraf etmektir.²⁰² Bu anlamda gereklilik, saldırının durdurulması için kuvvet kullanmadan başka herhangi bir yolun kalmaması anlamına gelmektedir. Yani uluslararası hukuka uygun olmak koşuluyla düşmanın en kısa zamanda saldırıyı durdurmasını sağlayıcı önlemleri almayı haklı kılan nedenleri ifade etmektedir.²⁰³

Orantılılık ise kullanılacak araçların meşru müdafaayı gerekli kılan ihlalle orantılı ve onu bertaraf etmeye yetecek kadar olmasıdır. Daha hafif önlemlerle tehlikeyi ortadan kaldırmak mümkün iken daha ağır önlemler alınması orantılılık

²⁰¹ Keskin, a.g.tez, s.61

²⁰² Judith G. Gardam, "Proportionality and Force in International Law", **American Journal of International Law**, Vol 87, 1993, s.391.

²⁰³ Arend ve Beck, a.g.e., s.72.

ilkesinin ihlali anlamına gelmektedir.²⁰⁴ Nitekim meşru müdafaanın amacı var olan durumu korumak ve eğer bozulmuşsa eski duruma getirmektir. Yoksa orantısız güç kullanıp karşı tarafı cezalandırmak değildir.²⁰⁵ Bu amaç mukabil fiilin oranlılığını tayin eden temel husustur.

Oranlılık ilkesine uygun olarak başvurulmuş meşru müdafa hâlinde, silâhlı saldırıyı püskürtmeye yetecek kadar kuvvet kullanılabilecektir. Bu husus, saldırıya uğrayan devletin karşı tarafın toprağını ele geçirmek için kuvvet kullanamayacağını ifade eder. Düşman toprağı, sorun sona erdirilene kadar kısa bir süre için işgal edilebilir, ancak sonuç elde edilmezse mümkün olan en kısa zamanda işgalin sona erdirilmesi gerekir.²⁰⁶

ç. Saldırı ile savunma fiili arasındaki süre kısa olmalı:

Meşru müdafaadan söz edebilmek için meşru müdafaanın amacı gereği, silâhlı saldırıyla mukabil meşru müdafa fiili arasında zaman bakımından bir bağ olmalıdır. Mukabil fiil silâhlı saldırıyı takip etmeli, hemen onun ardından işlenmelidir.

Bununla beraber, devletlerin her zaman saldırıya hemen cevap verebilecek durumda olmaları beklenemez. Böyle bir durumda, saldırıya uğrayan mağdur devlet ilk önce hemen karşılık vereceğini gösterir ve sonra da önemli bir ara vermeden vereceği karşılığı icra ederse, saldırı ile meşru müdafa fiili arasındaki bağ kopmamış olur. Mukabil hareket, önceki saldırı sürerken onu durdurmak ve önlemek yerine, önceki saldırı sona erdikten sonra gerçekleştiriliyorsa, meşru müdafaanın amacı aşılmış demektir. Aradan kabul

²⁰⁴ Ayhan Döner, **İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2003, s.87.

²⁰⁵ Bozkurt, 2003, s. 56.

²⁰⁶ Başeren, a.g.e., s. 137-138.

edilemeyecek bir zaman geçmesi, mukabil fiili meşru müdafaa olmaktan çıkarmaktadır.²⁰⁷

2. Önleyici Meşru Müdafaa

Bir devletin hayati önem taşıyan ulusal çıkarlarına yönelik ağır sonuçlar doğurabilecek çok yakın saldırı tehdidine karşı, saldırının başka yollarla önlenememesi durumunda ön alarak kuvvet kullanılması, önleyici meşru müdafaa olarak adlandırılmaktadır. BM uygulaması önleyici meşru müdafaayı kabul etmemektedir. Bu sonucu ortaya koyan en önemli gösterge ise Güvenlik Konseyinin İsrail'in Osirak saldırısındaki tutumudur.

İsrail, nükleer silâhlar geliştireceği gerekçesiyle 7 Haziran 1981'de Irak'ın Osirak reaktörünü bombalamış ve bunu İsrail devletinin varlığını yakından tehdit ettiği için önleyici meşru müdafaa hakkını kullanarak gerçekleştirdiğini beyan etmiştir. Irak, karşı koymak için askeri bir kuvvet kullanmamış, Osirak reaktörüne saldırı yapıldığı tarihte ise tesis henüz kullanıma hazır hale getirilmemişti. Ancak İsrail, Irak'ın reaktörü İsrail'e karşı kullanmak üzere nükleer bombalar üretmek için kurduğunu ve olası bir Irak saldırısını önlemek için kuvvet kullanılmasının kaçınılmaz olduğunu iddia etmiştir.²⁰⁸ İsrail'in bu hareketi, BM Güvenlik Konseyi tarafından oy birliğiyle kınanmıştır. Güvenlik Konseyi ayrıca, Irak'ın uygun bir tazminat talep etme hakkını da hüküm altına almıştır.²⁰⁹

BM Antlaşması sonrası dönemde, önleyici meşru müdafaa hakkı konusuyla ilgili olarak Uluslararası Adalet Divanı tarafından karara bağlanan iki

²⁰⁷ Bozkurt, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı, s.57-58.

²⁰⁸ Arend ve Beck, a.g.e., s.71.

²⁰⁹ Başeren, a.g.e., s.128-9.

dava önem arz etmektedir. Bunlar, 1949 Korfu Boğazı Davası²¹⁰ ve 1986 Nikaragua Davasıdır.

Korfu Boğazı Davası kararında UAD, *“Amaç, yalnızca Arnavutluk’un tutumunu denemek değil, fakat aynı zamanda geçen gemilere tekrar ateş açmaktan kaçınmasını sağlayacak ölçüde bir kuvvet gösterisi yapmaktır. Bununla beraber, yukarıda açıklanan olayla ilgili bütün durumlar göz önünde tutulduğunda, Divan, Birleşik Krallık makamları tarafından alınan bu tedbirleri Arnavutluk egemenliğinin ihlali olarak nitelendirmeyecektir”* hükmüne varmıştır.²¹¹

Divan kararında yer alan bu hüküm doktrinde farklı şekillerde yorumlanmıştır. Yazarların bir kısmı bu kararı, UAD’ın önleyici meşru müdafaa hakkının hukuka uygunluğunu kabul ettiği şeklinde yorumlamaktadır. Bir başka grup yazara göre ise Divan kararında yer alan bu hüküm, önleyici meşru müdafaa hakkını onaylamamaktadır. Divan İngiltere’nin geçiş hakkını kullanmak için güç göstermesinden bahsetmektedir; bu geçiş hakkının kullanılması için kuvvet kullanılmasından tümüyle farklı bir husustur.²¹²

Nikaragua-ABD Davası’nda UAD, *“... taraflar vaki olmuş bir silahlı saldırı durumundaki meşru müdafaa hakkına dayandıkları için ve çok yakında gerçekleşecek bir silahlı saldırı tehdidine mukabelenin hukuka uygunluğu meselesi ortaya atılmadığı için”* demek suretiyle bu konuda hiçbir görüş belirtmemiştir.²¹³ Ancak UAD, meşru müdafaanın geniş yorumu çerçevesinde ideolojik nedenlerle güç kullanımına karşı çıkmıştır. Bu davada UAD, “ABD Nikaragua’daki durumu insan haklarına saygı açısından değerlendirse de, ne

²¹⁰ Mayıs 1946’da Korfu Boğazı’nda İngiliz mayın gemilerine Arnavutluk sahillerinden ateş açılmıştır. İngilizler aynı yılın Ekim ayında geçiş hakkını kullanmak için Korfu Boğazı’na dört savaş gemisi gönderdiler. Gemiler, önleyici bir tasarrufla sahildeki bataryaları vurmamış, ancak sahilden ateş açılması tehlikesine karşı hazırlıklı bulunmuşlardır.

²¹¹ Corfu Channel (Albania v. UK) Case, Judgement on Merits, I.C.J. Reports 1949, s. 31.

²¹² Taşdemir, a.g.m., s.83.

²¹³ I.C.J. Reports 1986, s. 103, parag. 194.

böyle bir saygıyı gözlemlemek ne de bu saygıyı gerçekleştirmek için askeri güç kullanılmasının uygun olamayacağı” sonucuna varmıştır.²¹⁴

Aynı zamanda UAD, “bir devlete belirli bir ideolojik veya politik sistemi benimsedi diye başka bir devlete müdahale hakkı verilmesi yönünde yeni bir kuralın getirilmesinin düşünülemeyeceği”ne hükmetmiş ve “herhangi bir devletin istediği politik, sosyal, ekonomik ve kültürel sistemi seçme hakkına sahip olduğu”nu belirtmiştir.²¹⁵ Böylece UAD, BM Antlaşması’nın güç kullanımı rejiminin geniş bir şekilde yorumlanmasına karşı olduğunu göstermiştir.

Ç. 51’inci Madde (Meşru Müdafaa)’ye İlişkin Eleştirel Görüşler

Meşru müdafaa hakkının, uluslararası örf ve adet hukuku ve BM Antlaşması Md. 51 olmak üzere iki ayrı kaynaktan çıktığı yukarıda ortaya konmuştur. BM Antlaşması kabul edilmeden çok önce gelişen uluslararası örf ve adet hukukundaki meşru müdafaanın, önleyici meşru müdafaayı da kapsadığı açıktır.

Ancak BM sistemi uygulamalarında 51’inci madde ile düzenlenmiş olan meşru müdafaa hakkının önleyici meşru müdafaayı kapsamadığı ortaya konmuştur. Bu nedenle BM Antlaşması Md. 51’in düzenlendiği şekliyle meşru müdafaa kavramı problemli görülmekte ve maddenin işlevinin ne olduğu sorusu önemini korumaktadır. Özellikle 51’inci maddenin meşru müdafaa hakkını sınırlandırıp sınırlandırmadığı bazı devletler ve akademisyenler tarafından tartışmalı bulunmaktadır.

Bu konudaki yorumları, doktrinde ileri sürülen görüşler ile devlet uygulamaları başlıkları altında toplamak mümkündür.

²¹⁴ Nicaragua v. United States of America Case, ICJ Rep., 1986a.

²¹⁵ Nicaragua v. United States of America Case, ICJ Rep., 1986b.

1. Doktrinde İleri Sürülen Görüşler

BM Antlaşması madde 51’de öngörülen meşru müdafaa hakkı doktrinde dar ve geniş olmak üzere iki farklı şekilde yorumlanmaktadır.

Konuya dar yorum getirenler açısından meşru müdafaa hakkının doğabilmesi için devletin bir silahlı saldırıya maruz kalması gerekir. Bu anlamda 51’inci madde, meşru müdafaa hakkının kapsamını belirler ve bu hakkı kısıtlar.²¹⁶ Antlaşmaları yorumlama konusundaki geleneksel yöntem olan terimlerin olağan anlamına uygun olarak anlaşılması hususundan hareketle 51’inci maddeye bakıldığında, maddenin olağan anlamı, önleyici meşru müdafaaya izin vermemektedir.²¹⁷ Dolayısıyla, devletlerin silahlı saldırı gerçekleşmeden önce kuvvet kullanma yetkisi yoktur. Bir başka deyişle, önleyici meşru müdafaa ve yurt dışında vatandaşlarını korumak için kuvvet kullanma, meşru müdafaa hakkının kapsamı dışında kalır. Ulusal çıkarları savunmak için meşru müdafaa hakkı ise temelden reddedilmektedir.

51’inci maddeyi dar kapsamda yorumlayanlara göre, maddede yer alan hüküm Uluslararası Hukukta meşru müdafaaya ilişkin geçerli olan tek hükümdür. Daha önce mevcut bulunan ve daha geniş olan meşru müdafaa hakkının 51’inci madde karşısında uygulanma olanağı kalmamıştır, ancak yinede önleyici meşru müdafaa hakkı itirazlara açıktır.²¹⁸

Madde 51’i geniş yorumlayan ikinci görüşe göre, bu madde yalnızca hakkın varlığını belirler, kapsamını kısıtlamaz. Madde 51’de yer alan hüküm, BM Antlaşması öncesi dönemde var olan örf ve adet hukukundaki doğal olan meşru müdafaa hakkını aynen saklı tutmaktadır. Buna göre meşru müdafaa

²¹⁶ Mary El-len O’Connell, “The Myth of Preemptive Self-Defense”, <<http://www.asil.org/taskforce/oconnell.pdf>>, (12 Şubat 2009).

²¹⁷ Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri, I. Kitap**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1994, s. 184-185.

²¹⁸ Taşdemir, a.g.e., s.81.

hakkı sadece silahlı saldırının gerçekleşmesi halinde değil, saldırının henüz gerçekleşmediği, fakat gerçekleşme olasılığının yüksek olduğu hallerde de vardır.²¹⁹ Yani, önleyici meşru müdafaaı da kapsar.

Madde 51'i geniş yorumlayanların kendi aralarında da görüş farklılıkları bulunmaktadır. Örneğin Yoram Dinstein, madde 51 çerçevesinde izin verilmediğine inandığı önleyici (anticipatory) meşru müdafaa ile izin verildiğine inandığı başlangıç halinde olan fiile karşı (incipient) meşru müdafaa arasında ayırım yapmaktadır. Dinstein, meşru müdafaa hakkının kullanılması için sadece potansiyel tehlikenin yeterli olmayacağını, bir saldırının fiili olarak başlatılmakta olduğuna ilişkin ikna edici delillerin olması halinde, saldırı sınırı geçmese de meşru müdafaa hakkının kullanılması için gerekli koşulların yerine gelmiş ve bunun incipient meşru müdafaa olacağını ileri sürmektedir. Dinstein'a göre, karşı tarafın geri dönülmez bir yolla silahlı saldırıya angaje olması, yani vukuu muhakkak bir saldırı durumunda meşru müdafaa hakkı kullanılabilecektir.²²⁰

Bu çerçevede, önleyici meşru müdafaa hakkını kabul eden yazarlar arasında "pre-emptive" ve "preventive" kuvvet kullanma konusunda bir ayırım bulunmaktadır. Önalcı veya ön alarak (pre-emptive) kuvvet kullanma, vukuu muhakkak bir tehdide karşı kuvvet kullanılmasını öngörmekte ve meşru kabul edilmektedir. Önleyici (preventive) kuvvet kullanma ise, vukuu muhakkak bir tehditten ziyade, "vukuu muhtemel" yani varsayılan potansiyel tehditlere ve risklere karşı kuvvet kullanmayı ifade etmekte olup meşru kabul edilmemektedir. Bu görüşe göre, devletler, potansiyel tehditlere; kuvvet kullanma yanında, kuvvet kullanmasını gerektirmeyen alternatif tedbirlerle de yanıt verme imkânına sahiptir.²²¹

²¹⁹ Arend, ve Robert J. Beck, a.g.e. , s. 72-73.

²²⁰ Yoram Dinstein, **War, Aggression And Self-Defence**, Cambridge, Grotius Publications Limited, 1988, s. 179-180.

²²¹ Chris Brown, "Self-defence in an Imperfect World", **Ethics and International Affairs**, Vol. 17, No 1, 2003, s. 2-3.

2. Devletlerin Uygulamaları

Uygulamada, devletlerin önleyici meşru müdafaa hakkına başvurmaktan kaçındıkları açıktır. Devletlerin bu tutumu, önleyici meşru müdafaa hakkının şüpheli statüsüne işaret etmektedir. Bununla beraber bazı büyük devletler, zaman zaman geniş yoruma dayalı meşru müdafaa hakkı iddia etmektedir. Ancak, daha geniş meşru müdafaa hakkının ileri sürüldüğü her olayda, bu tür bir hak kullanımından duyulan rahatsızlıklar diğer devletlerce beyan edilmiştir.

Bu bağlamda, devletlerin yaklaşımlarını ortaya koyma açısından BM Antlaşması sonrası dönemde, önleyici meşru müdafaa hakkının gündeme geldiği iki önemli olay kısaca irdelenecektir. Bunlar 1962 Küba Füze Krizi ve 1967 Altı Gün Savaşlarıdır.

- Küba Füze Krizi: 1961 yılında Sovyetler Birliği'nin Küba'ya orta menzilli balistik füze rampalarını yerleştirdiğinin duyulması üzerine, ABD 2 Ekim 1962'de Küba'yı abluka altına alarak ülkeye giriş ve çıkışı yasaklamıştır. ABD, bu eylemi meşrulaştırmak için önleyici meşru müdafaa hakkına dayanmak istememiş ve eylemini, "savunmacı karantina" (defensive quarantine) gerekçesiyle BM Antlaşması madde 52 ve Rio Anlaşması gibi esaslarla legalize etmiştir.²²²

BM Güvenlik Konseyi'nde yapılan tartışmalarda Sovyetler Birliği ve yandaşları olayı kınamış, Batılı devletler ise ABD'yi desteklemiştir. Bu tartışmalarda dikkati çeken bir gelişme yaşamış ve Gana temsilcisi *Caroline* olayına gönderme yaparak, önleyici meşru müdafaa hakkını reddetmeyen bir görüş ileri sürmüştür.

²²² Stanimir A. Alexandrov, **Self -Defense Against the Use of Force in International Law**, London, Kluwer Law International, 1996, s. 154-155.

- 1967 Arap-İsrail Savaşı: Mayıs 1967’de UNEF’in geri çekilmesinin ardından Birleşik Arap Cumhuriyeti Sina’da askeri yığınak yapmaya başlamış ve Mısır, Akabe Körfezi ile Tiran Boğazı’nı İsrail gemilerine kapatmıştır. Bütün bu gelişmeleri yakın bir silahlı saldırının delili olarak gören İsrail, 5 Haziran 1967’de Birleşik Arap Cumhuriyeti’ne karşı bir askeri eylem başlatarak kısa sürede Araplara karşı zafer kazanmıştır.²²³

İsrail eylemini, vukuu muhakkak bir Arap saldırısına karşı önleyici meşru müdafaa hakkının kullanılması olarak Güvenlik Konseyi nezdinde meşrulaştırmaya çalışmıştır. İsrail, UNEF’in Mısır’ın ısrarı üzerine Sina’dan çekilmek zorunda kalmasının İsrail’in hayati çıkarlarına ağır zarar verdiğini ve kendisine önleyici meşru müdafaa hakkını kullanmaktan başka bir çıkar yol bırakmadığını iddia etmiştir. Sovyetler Birliği, Suriye ve Fas, İsrail’i ilk kuvvet kullanan taraf olması nedeniyle saldırgan olarak görmüşlerdir. Diğer taraftan, ABD ve İngiltere gibi İsrail taraftarı devletler de önleyici meşru müdafaa hakkına izin veren bir doktrini öne sürmekten kaçınmışlardır.²²⁴

Soruna ilişkin olarak Güvenlik Konseyi’nde yapılan tartışmalar, önleyici meşru müdafaa hakkının kabul edilmediğini göstermektedir. Bununla birlikte, eylem açıkça kınanmadığından bazı yazarlar, “gereklilik” şartının yerine getirilmesi halinde, Güvenlik Konseyi’nin önleyici meşru müdafaa hakkını, bir devletin bekasını koruma hakkının hukuksal bir uygulaması olduğunu kabul ettiği şeklinde yorumlamaktadır.²²⁵

²²³ Anthony Clark, Arend, “International Law and the Preemptive Use of Military Force”, **The Washington Quarterly**, Vol. 26, No.2, 2003, s. 94.

²²⁴ Thomas M., Franck, **Recours to Force, State Action Against Threats and Armed Attacks**, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s.101-102.

²²⁵ Taşdemir, a.g.m., s.85.

IV. KUVVET KULLANMAYA İLİŞKİN KURALLAR ÜZERİNDEKİ TARTIŞMANIN YENİDEN ORTAYA ÇIKIŞI

BM Antlaşmasını oluşturanlar San Fransisko'da toplandıklarında, kuvvet kullanmanın ciddi oranda kısıtlandığı yeni bir dünya düzeni kurmayı umut etmişlerdir. Bu yüzden BM Antlaşması paradigması kuvvet kullanma hukukuna (*Jus ad bellum*) göre şekillendirilmiştir. Bu sistemin parametreleri; yasal bir yükümlülük, yükümlülüğü gerçekleştirecek kurumlar ve bu yükümlülüğün felsefi temellerini oluşturacak bir değerler hiyerarşisi olmak üzere üç grupta toplanmıştır.

Bunlardan yasal yükümlülük; Antlaşmanın Madde 2/4'ünde mevcut durumu değiştirecek şekilde ya da BM prensiplerinin aleyhine tehdit ve kuvvet kullanmaktan kaçınmak şeklinde ifade edilmiştir. Yükümlülüğü gerçekleştirecek temel kurum olarak Güvenlik Konseyinin, uluslararası barışı tehdit eden bir durumunun vukuu bulması halinde, saldırgan tarafa karşı toplu bir yaptırım yürütmesi hükme bağlanmış ve felsefi değer olarak da asıl amacın adaleti sağlamaktan ziyade uluslararası barış ve güvenliği korumak olduğu kayıt altına alınmıştır. Her iki dünya savaşından elde edilen tecrübeler ışığında BM sözleşmesini oluşturanlar, adaleti sağlamak için savaşmanın, adaletsizliklerle birlikte yaşamaktan daha zararlı olduğunu düşünmüşlerdir.²²⁶

Ancak BM Antlaşması kabul edildikten sonra uluslararası sistemde yaşanan değişiklikler, Antlaşmayla oluşturulan kurumların başarısız olması, yeni değerler hiyerarşisinin ortaya çıkması ve değişen yasal yükümlülükler kuvvet kullanma konusunda tartışmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Arend ve Beck'e göre 1945'den bu yana kolektif kuvvet kullanımı üzerine Antlaşmada bahsedilen hususlar değişmeye başlamıştır. Örneğin veto, toplu hareket edebilmek için oluşturulması gereken resmi mekanizmaların

²²⁶ Arend ve Beck, a.g.e., s.177-178.

kurulamaması ve ortak güvenlik anlayışının reddi konularında tıkanıklık aşılammıştır. Güvenlik Konseyi yerine Genel Kurulu kullanmak sadece Kore sorununda işe yaramış, daha sonraki olaylarda Genel Kurul uluslararası barışı tehdit eden saldırılar karşısında yeterli cevabı verememiştir. Kısaca, uluslararası kuruluşlar saldırganı caydırmak yönünde başarısız olmuş, uluslararası toplum da bu problemle baş edecek bir çözüm bulamamıştır.²²⁷

Yine BM sisteminin felsefesini oluşturan “barışın adaletten daha önemli olduğu” ilkesi 1945 sonrası dönemde devletlerin uygulamasında erozyona uğramaya başlamıştır. Uluslararası sistemin birçok alanında mevcut politik ve bölgesel düzenin değiştirilmesi için meşru müdafaa hakkı, adil cevap verme hakkı ve geçmişte yapılan haksızlıkları düzeltme çerçevesinde kuvvet kullanılabileceği iddiası dile getirilmeye başlanmıştır. Bunun da ötesinde devletler gereken koşullarda adaleti sağlamak için barışı bozmak pahasına kuvvet kullanma seçeneğine fiilen başvurmaktan kaçınmamışlardır.

Özellikle BM sisteminde güç kullanımını düzenleyen kurallardaki bazı belirsizliklerin, 1945 sonrası uluslararası sisteminde devletlerin uygulamalarında münferitliğe yol açtığı kanısı mevcuttur. Nitekim, uluslararası sorunlara askeri açıdan müdahale edilmesini savunanlar, kuvvet kullanmaya ilişkin BM sistemini geniş açıdan yorumlayarak kendi fiillerinin meşruiyetine gerekçe oluşturma eğiliminde olmuşlardır. Konuya ilişkin tartışmalar kuvvet kullanımını yasaklayan madde 2/4 ve bunun istisnası olan meşru müdafaayı düzenleyen 51’inci madde üzerinde yoğunlaşmıştır.

Daha önce de belirtildiği üzere BM Antlaşması Madde 2/4’e göre; “*Tüm üyeler uluslararası ilişkilerinde herhangi bir devletin toprak bütünlüğü veya politik bağımsızlığını hedef alan tehdit veya güç kullanımından kaçınacaklardır.*”

²²⁷ Arend ve Beck, a.g.e., s.178-179.

Burada geçen “güç” kavramının anlamı ve kapsamı, öncelikli tartışmalardan birisi olmuştur.

Maddeyi dar açıdan yorumlayan ve uluslararası toplumda daha yaygın olan pozitivist yaklaşıma göre, uluslararası ilişkilerde güç kullanımı sadece askeri gücün fiilen kullanılmasını veya böyle bir gücün kullanılacağı yönünde bir devletin tehdit edilmesini ifade etmektedir. Bu anlamda Madde 2/4’ün, her ne kadar sorunlar içerse de yine de iyi bir yasa olduğunu Louis Henkin, “Hiçbir devlet veya sorumlu devlet yetkilisi yasanın geçersiz olduğunu iddia etmemiştir” sözleriyle belirtmiştir. O’na göre BM sistemiyle birlikte hemen hemen her güç kullanımı olayı, hemen her devlet tarafından kınanmıştır. Güç kullanımını meşru gibi göstermeye çalışan hemen her girişim reddedilmiş ve uluslararası toplum BM Antlaşması’ndaki sınırlandırmaları daha belirgin hale getirecek şekilde hareket etmiştir.²²⁸ Bu da devletlerarasında belirli bir görüş birliğinin olduğunu ve 1945’ten beri bunun giderek güçlendiğini göstermektedir.

Ancak uluslararası ilişkilerde BM sisteminin vurguladığından çok daha farklı durumlarda silahlı müdahale yolu açmak isteyenler maddeyi daha geniş açıdan yorumlamayı tercih etmiştir. Buna göre, maddede yer alan güç kullanımı kavramı, bir ülkenin toprak bütünlüğü ve politik bağımsızlığına karşı yapılabilecek her türlü hareket veya hareket tehdidini içermektedir.²²⁹ Yani ideolojik veya politik yollarla da bir ülkeye karşı tehdit oluşturulabilir. Bu konudaki en çarpıcı yorumlar ABD’li diplomat Jeane J. Kirkpatrick tarafından dile getirilmiştir.

Kirkpatrick’e göre BM Antlaşması’ndaki güç kullanımıyla ilgili sınırlandırmalar mutlak değildir ve bu sınırlandırmalar Antlaşmada örnekleme

²²⁸ Henkin, “Use of Force: Law and U.S. Policy,” s. 1234-1235.

²²⁹ Nejat Doğan, “Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı ve New Haven Ekolü: Eleştirel Bir Giriş”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, 2006, s.106.

yoluyla sayıldığı için tüm olası durumları kapsamamaktadır.²³⁰ Uluslararası politikadaki farklı değerler ve normlar arasında BM Antlaşması tarafsız kalmamıştır. Yani Antlaşma, demokratik hükümetleri diğerlerine tercih etmiş ve demokratik değerlerin uygulamaya geçirilmesi konusunda kendini açıkça bağlamıştır. Bu nedenle, eğer herhangi bir devlet demokratik değerlerle uygulamaların baskı altında tutulması için güç kullanır veya bu tür durumlarda ekonomik ve askeri yardım sağlarsa, diğer devletler de bu dengesizliği gidermek ve demokratik değerlerin bastırılmasına son vermek için istediği gibi davranabilir.²³¹

1970 yılında yayımladığı “Who Killed Article 2(4)” başlıklı makalesinde Thomas Franc, uluslararası ilişkilerde güç kullanımına yönelik olan yasağın son derece aşındırıldığını belirtmiş ve bu aşınmayı; ulusal kurtuluş savaşlarının artması, artan kitle imha savaşları tehdidi ile bir süper güç tarafından yönlendirilen bölgesel sistemlerin artan bir şekilde otoriterleşmesine bağlamıştır. Franck’e göre devletler Madde 2/4’de belirtilen amaçlar dışında başka amaçlara önem verdiğinden, bu normun otoritesi ve kontrolü önemli derecede yok olmuştur.²³²

Görüldüğü üzere madde 2/4 üzerindeki ikinci tartışma konusu, toprak bütünlüğü ve ulusal bağımsızlık kavramlarının kapsamına odaklanmıştır. Pozitivist yaklaşım maddenin kapsamını, bir ülkenin toprak bütünlüğü ile ulusal bağımsızlığını doğrudan etkileyen tehdit ve güç kullanımı ile sınırlı tutarken, daha geniş açıdan bakanlar maddenin kapsamını, bir ülkedeki politik otoriteye karşı yapılabilecek her türlü hareket olarak yorumlamaktadır. Nitekim Kirkpatrick’e göre, despotik yönetimleri yıkmak için müdahaleler

²³⁰ Robert J Beck, **The Grenada Invasion: Politics, Law, and Foreign Policy Decisionmaking**, Charlottesville, University of Virginia, 1993, s.37.

²³¹ Jeane J. Kirkpatrick ve Allan Gerson, “The Reagan Doctrine, Human Rights, and International Law,” **Right v. Might**, New York, Council on Foreign Relations Press, 1991, s.34.

²³² Thomas M. Franc, “Who Killed Article 2(4)? Or Changing Norms Governing the Use of Force by States”, **American Journal of International Law**, Vol.64, s. 24.

özendirilmeliydi. Reagan doktrini de aynı felsefi görüşü paylaşmaktaydı. Bu görüş ve doktrin doğrultusunda ABD Grenada'nın işgali ve Nikaragua'da kontra gerillalarına yardım edilmesi gibi çeşitli askeri müdahalelere başvurmuştur.²³³

Grenada'nın işgalini takiben BM Genel Kurulu'nda konuşan Kirkpatrick, işgalin "hukukun üstünlüğü, kendi geleceğini kendi tayin etme, egemenlik, demokrasi, insan haklarına saygı da dahil olmak üzere BM Antlaşması'ndaki değerlere hizmet etmek amacıyla yapıldığını ve hukukun geçerliliğinin soyut ilkeleri savunmakla değil, spesifik durumlara evrensel değerlerin bizzat uygulanmasıyla mümkün olabileceğini" söylemiştir.²³⁴

BM kuvvet kullanma sisteminde tartışmalara yol açan ikinci konu, Antlaşmanın 51'inci maddesi; *"Bir BM üyesine silahlı saldırı durumunda, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesi için gerekli önlemleri alıncaya kadar, BM Antlaşması'ndaki hiçbir şey doğal olan bireysel ve kolektif savunma hakkına engel olamaz."* hükmünde belirsizlikler bulunduğu iddiasıdır.

Her şeyden önce devletlerin hangi durumlarda kendilerini savunma hakkını kullanabilecekleri net anlaşılamamıştır. Acaba devletler, bu hakkı sadece fiilen silahlı bir saldırıya uğradıkları zaman mı kullanacaklar, yoksa silahlı bir saldırı olacağını önceden tahmin veya istihbar ettiklerinde de kullanabilecekler midir? Eğer saldırgan devletin silahlı kuvvetleri sınırda yığınak yapıp, büyük bir saldırı için hazırlıklar yapıyorsa ne olacaktır? Saldırıya uğrayan devlet zamanla cevap verme şansının kalmayacağını bile bile bombaların kendi topraklarına düşmesini mi bekleyecektir? Diğer önemli bir nokta da, meşru müdafaa hakkı sadece saldırıya uğrayan devlet tarafından mı

²³³ Kirkpatrick ve Gerson, a.g.e., s.33.

²³⁴ Beck, a.g.e., s.38.

öne sürülebilir, yoksa herhangi diğ er bir devlet saldırının hedefi olduğu veya saldırıdan etkilendiği iddiasıyla böyle bir hakkı kullanabilir mi?²³⁵

Soğuk Savaş döneminde bu tartışmalar, devletlerin iç işlerine ideolojik amaçlarla askeri müdahalelerde bulunma konusunda odaklanmıştır. Nitekim 1980'lerden itibaren ABD dış politikasının uygulanmasında askerî güç kullanılmasına taraftar olanların fikirleri sonucu, Grenada, Lübnan, Libya, Kamboçya, Angola ve Nikaragua gibi askeri müdahale olayları yaşanmıştır. Bu olaylarla birlikte, uluslararası hukuk sınırları içinde deniz ötesi ülkelerde demokrasinin nasıl geliştirilebileceği ve terörizmle nasıl mücadele edilebileceği soruları da, özellikle ABD'nin gündemine girmiştir.²³⁶ Böylece, demokratik rejimin ortadan kalktığı bir ülkede yeniden kurulabilmesi veya bu tür rejimin o ülkeye bizzat empoze edilmesi için askeri güç kullanımı dâhil her türlü yardımda bulunmanın devletlerin hakkı olduğunu esas alan Reagan Doktrini oluşmuştur.

Dönemin ABD Başkanı Ronald Reagan'a göre; "Eğer hukukun üstünlüğü hâkim kılınacaksa, hukukun üstünlüğünün evrensel olarak benimsenmesi gerekmektedir."²³⁷ Başka bir deyişle, eğer bir devlet hukuka aykırı hareket ederse, diğer devletlerden kendilerini hukukla bağlı saymaları beklenemezdi. Bu husus, Reagan döneminde ABD'nin BM daimi temsilcisi olan Jeane J. Kirkpatrick tarafından "Amerikan Uluslararası Hukuk Derneği"nin yıllık toplantısında yaptığı bir konuşmada aşağıdaki şekilde açıkça ifade edilmiştir;

"Zamanımızda, Orta Amerika, Orta Doğu, Asya ve Afrika'da ulusal kurtuluş mücadelesine girenler için, ABD'nin BM Antlaşmasının müdahale etmeme ve kuvvet kullanmamayı öngören kurallarına tek

²³⁵ Doğan, a.g.m., s.106.

²³⁶ Başeren, a.g.e., s.1-2.

²³⁷ David J. Scheffer, "Introduction: The Great Debate of the 1980s," **Right v. Might**, New York, Council on Foreign Relations Press 1991, s.2.

tarafı olarak uymasının bir önemi yoktur. BM Antlaşmasının bizden istediğı bu değildir. Eğer hukuk hâkimiyeti varsa ki biz, bu gün tüm tarihimiz boyunca olduğu gibi Dünyadaki herhangi bir millet kadar buna inanıyoruz, bu hukuk hâkimiyeti evrensel olarak kabul edilmelidir.

Biz sadece ülkemizi değil, demokratik devletlerin dayanmak zorunda olduğu hukuk hâkimiyetini savunurken, BM Antlaşmasında mevcut olan, fakat diğerleri tarafından tanınmayan yükümlülüklerle bağlı olmaya tahammül edemeyiz. Bu hukuk hâkimiyeti değildir. Çağdaş Dünyanın mevcut açık tehlikeleri karşısında, BM Antlaşmasının bireysel ve kolektif meşru müdafaa ilkelerinin karşılıklılık ilkesine izin verdiğini kabul etmek gerekir.”²³⁸

Bazılarına göre bu konuşmada ileri sürülen fikirler, kuvvet kullanılmasının sınırlandırılmasına ilişkin BM sistemine aykırıdır. Geniş yorumdan yana olanlara göre ise Kirkpatrick’in fikirleri, gerçeklerin ve Uluslararası Hukukun temel prensiplerinin yeniden değerlendirilmesi ihtiyacının bir yansımasıdır.²³⁹ Başeren’in klasikler ve neorealistler şeklinde tasniflediğı bu iki grup arasında 1980’lerden itibaren derinleşen tartışma, devletlerin münferiden kuvvet kullanmalarına ilişkin Uluslararası Hukuk kurallarıyla ilgili fikirleri önemli ölçüde etkilemiştir.²⁴⁰

A. Klasik Yaklaşımın Kuvvet Kullanımına İlişkin Görüşleri

Klasiklere göre yeryüzünde yaşayan toplumlar kendi istekleriyle birbirinden bağımsız devletler hâlinde örgütlenmişlerdir. Bu toplumların her biri, ihtiyaçlarını diğeri vasıtasıyla temin edecek kadar birbirine muhtaçtır. Bu

²³⁸ Jeane J.Kirkpatrick, Proceedings of the Seventyeight Annual Meeting of The American Society of International Law, Washington, D.C, Nisan 12-14, 1984 (The American Society of International Law, 1986), s. 67-68.

²³⁹ Scheffer, a.g.e., s. 2.

²⁴⁰ Başeren, a.g.e., s.3.

nedenle uluslararası barış ve güvenliğin korunması, ulusal toplumların kendi münferit çıkarlarından üstün bütün toplumların ortak değeridir. Klasikler için asıl olan uluslararası toplumun bu yapısını korumaktır.²⁴¹

Bu düşünce sistemi, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını doğal olarak ön plana çıkarır. Bir devletin diğer bir devlete iradesini kabul ettirmek için kuvvet kullanmasına izin vermez. Uluslararası barış ve güvenliğin korunması da, uluslararası toplumun şiddetten arındırılması yoluyla gerçekleştirilir. Klasiklere göre yasal düzen korumaya çalıştığı değerleri yansıtmak zorundadır. 1945 sonrasında kuvvet kullanmayla ilgili en önemli Uluslararası Hukuk kuralı BM Antlaşması Madde 2/4 ve 51 olduğuna göre ve bunlar uluslararası toplumun değerlerini yansıttığı için tartışmaya açılamaz. Bu hükümler, her türlü olası alternatife tercih edilmelidir.

Bu kurallar çerçevesinde klasik yaklaşımı temsil eden bazı yazarlar, devletin silahlı saldırıyla karşı karşıya kalmadıkça, ülkesi dışında hiç bir şekilde münferiden askeri kuvvet kullanmasına imkân olmadığını düşünmektedir. Bazıları da inandırıcı sebepler olması halinde, örneğin vatandaşlarını dışarıda korumak için devletin münferiden kuvvet kullanabileceğini kabul etmektedir.²⁴² Bununla beraber bazı klasik ekol mensuplarına göre, aşağıda belirtilen üç durumda hukuka uygun olarak kuvvet kullanılabilmesine olanak verecek değişiklik yapılabilecektir:²⁴³

- Klasik kurallar, baskıcı rejimleri devirmek için münferiden kuvvet kullanılmasına izin vermemektedir. Ancak baskıcı rejimlerin, soykırım ya da

²⁴¹ George Schwarzenberger, **Power Politics: A Study in International Relations**, London, Cape, 1951, s.25.

²⁴² Başeren, a.g.e., s.14-15.

²⁴³ David J. Scheffer, "Introduction: The Great Debate of the 1980's", **Riht v. Might International Law and the Use of Force**, (Ed.) Louis Henkin, Stanley Hoffmann, Jeane J. Kirkpatrick & Allan Gerson, William D. Rogers, David J. Scheffer, New York, Council on Foreign Relations Press, 1991, s. 5.

kitlesel siyasal sürgünler gibi ağır insan hakları ihlalleri işlemlerini önlemek için münferiden kuvvet kullanarak müdahale edilmesini hukuka uygun olduğuna inanılmaktadır.

- Bir devletin, başka bir devlete müdahale yoluyla bir rejimi zorla kabul ettirmesi hâlinde, üçüncü devletlerin, BM Antlaşması 51'inci madde usulüne uygun kolektif meşru müdafaa hakkı içinde kalmak koşuluyla, müdahale edilen devletin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak için karşı müdahale hakkı bulunmaktadır.

- Üçüncü bir devletin, bir başka ülkede, doğrudan doğruya Amerikan menfaatlerini tehdit eden bir üs kurması durumunda ya da madde 2/4'ün kapsamına giren nükleer bir tehditle karşı karşıya kalındığında, önleyici meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanılması haktır.

B. Neorealist Yaklaşımın Kuvvet Kullanımıyla İlgili Görüşleri

Neorealist ekole göre II. Dünya Savaşından bu yana ortaya çıkan gelişmeler, uluslararası politikada olağanüstü değişiklikler yaratmıştır. Bu günün dünyası 60 yıl öncesine göre çok farklıdır ve BM Antlaşması hazırlanırken esas alınan düşünceler artık geçerli değildir. BM sisteminin çalışması ise ne yazık ki II. Dünya Savaşı galiplerinin işbirliğine bağlıdır. Oysa bugün, Güvenlik Konseyi üyesi devletlerin tutum ve düşünceleri, bu işbirliğini sağlayamayacak kadar farklıdır. Bu durum, BM kolektif güvenlik sisteminin çökmesine neden olmuştur ve Antlaşmaya kolektif güvenlik sisteminin dışında devletlerin münferiden kuvvet kullanarak hukuku yürütme imkânı da yoktur. Sadece ABD'nin BM Antlaşmasına uyması diğerlerinin de uymasına yetmemektedir. BM kolektif güvenlik sistemi çöktüğü ve BM Antlaşması

hükümleri çerçevesinde ABD münferiden hukuku yürütüp ihlâlini önleyemediği için BM Antlaşmasının ihlali, yapanın yanına kâr kalmaktadır.²⁴⁴

Bu çerçevede neorealistler, madde 2/4'ün amaç ve kapsamıyla ilgili yorumların bu günün ihtiyaçlarına bakılarak yapılması gerektiğini düşünmektedirler. Madde 2/4'ün getirdiği genel kuvvet kullanma yasağı, uluslararası toplumun ihtiyaçları bakımından geçerli olmaktan çıkmıştır. BM rolünü çok istisnaî durumlarda yerine getirebilmekte, olayların çoğunda ise farklı düzenlerin çatışan çıkarları sistemi kilitlemektedir. BM, işlevini yerine getiremediği durumlarda ihkak-ı hak geri gelmelidir.²⁴⁵

Neorealistlere göre ABD, diğer devletlerin BM Antlaşmasının hükümlerini ihlâl etmelerini önlemek için karşılıklılık ilkesi çerçevesinde kuvvete karşı kuvvetle cevap vermelidir. Bu ilke md. 51'e uygundur. Neorealistler tarafından savunulan bu husus, uluslararası sözleşmelere, uluslararası örf âdet hukuku kurallarına ya da UAD'nın *Nicaragua v. United States* Davasında verdiği karara uymayan bazı davranış ölçülerini meşrulaştırmayı hedeflemektedir. Buna göre Neorealistler, uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümünün, özellikle de diplomatik yollarla çözümün, kuvvet kullanılmasıyla dengelenmesi gerektiğini ileri sürmektedir.²⁴⁶

Neorealist bakışa göre hukuka uygun olan kuvvet kullanma karşı müdahaleyle sınırlı değildir. BM Antlaşmasıyla bütünleştiğine inandıkları self determinasyon, insan hakları ve en önemlisi demokrasinin gerçekleştirilmesi için kuvvet kullanılmasını da, BM Antlaşmasına uygun görmektedirler. Bu fikirlere dayanan Reagan Doktrini totalitarist hükümetlere karşı demokratik bir

²⁴⁴ Başeren, 2003, s.4

²⁴⁵ Michael Reisman, "Coercion and Self-determination: Construing Charter Article 2/4", **American Journal of International Law**, Vol. 78, 1984, s. 642

²⁴⁶ Başeren, a.g.e., 11-13.

rejim kurmak üzere ayaklananlara yardım etmek için hiç bir engel tanımamıştır.²⁴⁷

ABD’de Reagan Doktriniyle başlayan müdahaleci yaklaşım, Soğuk Savaşın sona erdiği 1990’dan sonraki dönemde de sürdürülmeye devam etmiştir. Nitekim ABD Savunma Bakanlığınca taslak olarak hazırlanan 1992 Defense Planning Guidance (Savunma Planlama Rehberi)’da Avrupa, Asya ve eski SSCB topraklarında ABD’ye karşı bir rakibin çıkmasının önlenmesi, politik ve askeri stratejik amaçların gerçekleştirilmesi için gerekirse tek taraflı eylem yapılması ilkesi yer almıştır. Bu düşünceyi, 3 Haziran 1997’de “İlkeler Bildirgesi” ile kurulduğu açıklanan Project For The New American Century-PNAC (Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi) isimli düşünce kuruluşu daha da ileri götürmüştür.

PNAC’a göre Amerikan Savunma ve Dış Politikası kendi haline terk edilmiştir ve Amerika bir meydan okumayla karşı karşıyadır. Ulusun mevcut tehditleri karşılayabilme ve ileride ortaya çıkabilecek potansiyel olarak daha büyük meydan okumalarla baş edebilme yeteneği tehlikeye atılmamalıdır. Bu nedenle de ABD Silahlı Kuvvetleri modernize edilmeli, ABD çıkar ve değerlerine düşman olan rejimlere meydan okunmalıdır. ABD’nin ulusal güvenliği, refahı ve ilkelerinin yararına olan uluslararası bir düzenin muhafaza edilmesi ve genişletilmesi için ABD’nin gücünü hegemonik biçimde kullanması gerekmektedir.²⁴⁸

PNAC’ın ortaya koyduğu bu düşünce sistemi, ileride Bush Doktrininin özünü teşkil edecektir. Bush Doktrini ise gelecekteki potansiyel tehditlere karşı kuvvet kullanma hakkını gündeme getirerek, önleyici meşru müdafaa hakkını

²⁴⁷ Reisman, “Coercion and Self-determination: Construing Charter Article 2/4”, s. 643.

²⁴⁸ Donald Kagan, Gary Sehmitt, Thomas Donnelly, “Rebuilding America’s Defenses”, **New American Century**, July 3, 1997, s.1-14, <<http://www.newamericancentury.org/RebuildingAmericasDefenses.pdf>>, (17 Haziran 2007).

daha da genişleten ve adeta BM sistemini dikkate almayan bir yaklaşım getirmiştir.²⁴⁹

John F.Kennedy'nin 1962'de ifade ettiği; "Bir ülkenin güvenliğine meydan okumak için artık sadece silahların ateşlenmesinin yeterli olmadığı bir dünyada yaşıyoruz" görüşü, 1986 yılının Nisan ayında Ronald Reagan tarafından; "Dünyanın hiçbir yerinde teröristlerin barınıp eğitim ve talim yapabilecekleri bir yerin olmaması gerektiği" şekline dönüştürülmüştür. Reagon ayrıca, "Kendini savunmanın hakları değil görevleri olduğunu" belirtmiştir. 2002'de ise Başkan George W. Bush bu vurguları tekrar ederek daha da genişletmiş ve Eylül 2002'de yayımlanan ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi (UGS)'nde yer alan "Yakın zamanda gerçekleşmesi muhtemel tehlike anlayışını günümüz düşmanlarının istidat ve hedeflerine göre uyarlamalıyız" hükmü ile kuvvet kullanımında önleyici hareket stratejisini yeniden canlandırmıştır.

Sonuç olarak klasik ekol, neorealistlerin iddia ettiği, ABD'nin demokrasi adına ya da baskı rejimlerine karşı, tek taraflı müdahale hakkının sübjektif değerlendirmelere yol açtığına işaret ederek bu görüşe karşı çıkmaktadır. Klâsikler, her hükümetin kendi demokrasi ve baskı anlayışına göre müdahale hakkını belirleyeceği bir Dünyanın kaosa sürükleneceğini ve uluslararası barışa tehdit olacağını savunmaktadır.²⁵⁰

BM düzeninin getirmiş olduğu kuvvet kullanma sistemine ilişkin olarak ortaya çıkan bu eğilimler, Bush doktrininde ifadesini en üst düzeyde bulmuştur. Bu nedenle üçüncü bölümde önleyici savaş stratejisini esas alan Bush Doktrini her yönüyle analiz edilmeye çalışılacaktır.

²⁴⁹ Michael Byers, "Letting the Exception Prove The Rule", **Ethics and International Affairs**, Vol. 17, No 1, 2003, s. 13.

²⁵⁰ Başeren, a.g.e., s.18-19.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BUSH DOKTRİNİ

ABD dış politikası, iki kutuplu uluslararası sistemin yaşandığı Soğuk Savaş döneminden itibaren caydırma ve çevreleme üzerine kurulmuştur. 1991’de Sovyetler Birliğinin dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte dünyanın tek süper gücü olarak öne çıkan ABD, George H. W. Bush ve Bill Clinton’un başkanlıkları süresince yine aynı politikaya devam etmiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra ise ABD, dış politikasını yeniden belirleme durumunda kalmış ve ulusal güvenlik stratejisini “*Bush Doktrini*” olarak bilinen *preemption (önalma)* ve *prevention (önleme)* stratejileri üzerine bina etmiştir.

2002’den itibaren ABD dış politikasının esasını teşkil eden bu doktrin, 1945 BM düzeniyle unutulmakta olan “*Önleyici ve Önalcı Savaş*” gibi terimleri, ABD’ye özgü bakış açısıyla yeniden dünya kamuoyunun gündemine getirmiştir. Buna göre ABD, BM Antlaşmasında yer alan meşru müdafaa hakkını genişleterek, kendisine tehdit oluşturduğunu düşündüğü terörist grup veya ülkelere, inisiyatifi elde tutarak önceden saldırı hakkını kendinde görmektedir. Ancak bu yaklaşım, uluslararası toplumda BM sisteminin altmış yılı aşkın bir süredir inşa etmeye çalıştığı hukuk ve normlar düzenini, bir başka deyişle uluslararası güvenliği tehlikeye attığı endişelerini uyandırmaya başlamıştır.

II.Dünya Savaşı sırasında Japonlar tarafından gerçekleştirilen Pearl Harbour baskınından sonra ABD’nin yaşadığı en büyük felaket olarak tarihe geçen 11 Eylül saldırılarının hemen ardından tüm dünya kamuoyu, Başkan Bush’un ağzından şu ifadeleri duymuştur; “*ABD bu saldırıyı yapan teröristler ile bu teröristleri barındıranlar arasında fark gözetmeyecektir. Şimdi her ülkenin*

*alması gereken bir karar vardır. Ya bizimlesiniz, ya da teröristlerle.*²⁵¹ Tüm dünyaya adeta meydan okuyan bu tavır, terörizmle savaş konusunda bir miladı temsil ederken, aynı zamanda yeni bir doktrine dönüşecek olan ABD dış politika değişiminin de habercisi olmuştur.

Aslında doktrine esas teşkil eden ana ilkeler, ABD’de yerleşik olan düşünce (think-tank) kuruluşlarının çalışmaları, ABD hükümetinin resmi beyanatları ile Başkanlık demeçlerinin satır aralarında adım adım kendini göstermiştir.

Örneğin; *“kimyasal, biyolojik ve nükleer silahlar için çabalayan terörist gruplar ile rejimlerin, ABD ve dünyayı tehdit etmesinin önüne geçmemiz gerekmektedir.”*²⁵² *“... Bazı durumlarda caydırma hala uygulanabilir, ancak yeni tehditler yeni bir düşünce yapısı gerektirmektedir.”*²⁵³ gibi resmi açıklamalar, ABD’nin güvenlik stratejisinde prevention ile terörle savaşın öncelikli olacağının birer işareti olmuştur.

Bununla beraber Bush doktrini, Amerikan ordusunun Grenada, Lübnan ve Nikaragua’daki başarısızlık tecrübelerinden sonra, 1984’den itibaren kuvvet kullanımına ilişkin olarak ABD’de başlayan tartışmaların Amerikan çıkarları lehine olgunlaşmış halidir. Bu anlamda konunun daha iyi anlaşılması amacıyla Bush Doktrininin oluşmasına katkı sağlayan gelişmeler ele alınacak, takiben doktrinin esasları ile doktrine yönelik eleştiriler irdelenecektir.

²⁵¹ George W. Bush, “Address to a Joint Session of Congress and the American People”, 20 Eylül 2001, <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>>, (15 Ocak 2007).

²⁵² George W. Bush, "State of the Union", 29 Ocak 2002, <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01/>>, (15 Ocak 2007).

²⁵³ George W. Bush, “West Point Remarks”, 01 Haziran 2002, <<http://whitehouse.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html>>, (24 Ocak 2007).

I. BUSH DOKTRİNİN OLUŞUMUNA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

A. Küreselleşme ve Uluslararası Terörizmdeki Artış

Küreselleşme ile birlikte, her alanda olduğu gibi uluslararası güvenlik konusunda da değişim yaşanmaya başlanmış ve bu değişim güvenlik kavramının yeniden tanımlanması sonucunu getirmiştir. Nitekim bugün artık dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen istikrarsızlık, bir başka ülkeyi birçok yönden kolayca etkileyebilmektedir. Bundaki en büyük etmen ise önceleri yerel ve bölgesel bazda seyreden terör faaliyetlerinin de, küreselleşme süreciyle birlikte ivme kazanarak global boyuta ulaşmasıdır.²⁵⁴

Bu nedenle, geleneksel uluslararası ilişkiler disiplindeki güvenlik anlayışı olan, belirli bir toprak parçasının hükümler gücü tarafından korunmasına ve salt ulus devlet temeline dayalı tanım, küreselleşen dünyamızdaki güvenlik sorunlarına gerçekçi yaklaşımda yetersiz kalmaktadır. Artık güvenlik sorununun çözümüne ulus devlet temelli yaklaşımlar ve savaşın yalnızca devletlerarasında ortaya çıkan bir durum olduğunu savunan geleneksel görüş geçersiz kalmaktadır.²⁵⁵ ABD’de yaşanan 11 Eylül olayları da bu varsayımı güçlendiren önemli bir gelişme olarak görülmektedir.

Küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte ortaya çıkan en büyük uluslararası tehdit, dünya genelinde her çeşit silah ve teçhizatın üretilmesi ve bunların elde edilmesinin çok daha kolay bir hâle gelmiş olmasıdır. Malların, insanların ve sermayenin serbest dolaşımı önündeki engellerin tamamen, ya da büyük ölçüde kalkması, sadece uluslararası ticaretin önünü açmamış, aynı zamanda uluslararası suç örgütlerinin daha serbest hareket edebilmelerine de

²⁵⁴ Ramazan Gözen, “ABD’ye Yapılan Saldırının Dünya Politikası Açısından Önemine Farklı Bir Bakış”, **Liberal Düşünce**, <http://www.liberaldt.org.tr/guncel/Gozen/rg_abd.htm>, (06.11.2008).

²⁵⁵ Stanley Hoffmann, “Clash Of Globalizations”, David Held ve Antony McGrew, (Ed), **The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate**, Cambridge, Polity Press, 2003, s.16.

ortam sağlamıştır. Uluslararası terörizmin artışıdaki bir diğer etmen de hiç şüphesiz ki, Soğuk Savaş dönemi siyasi haritasının dağılmasıyla oluşan istikrarsız geçiş sürecidir. Nitekim 1989 sonrasında, SSCB coğrafyasında devlet otoritesinin yok olmasıyla birlikte, silah ve tehlikeli maddelerin kolayca el değiştirdiği, karaborsa mantığına dayalı bir pazar oluşmuştur.

Böylece, artık sadece devletler değil, terörist örgütler de artan bir oranda güçlü ve kitlesel etkiye haiz silahlara sahip olmaya başlamıştır. Bu anlamda konvansiyonel silahlarla birlikte nükleer, biyolojik ve kimyasal (NBC) silahların da dolaşımı yaygınlık kazanmıştır. Dolaşım ve erişim olanaklarını serbestleşmesini sağlayan küreselleşme süreci, bu silahların terörist örgütler tarafından tedarik ve üretim aşamalarını da kolaylaştırmaktadır.²⁵⁶ Bu tür silahlara, terörist grupların yanı sıra demokratik kültür ve denetim mekanizmalarından yoksun ülkelerin de sahip olmaları, uluslararası toplum için güvenlik açısından ciddi tehdit olarak değerlendirilmektedir.

Güvenlik kavramının kapsamını değiştiren diğer bir gelişme de küreselleşmeyle birlikte terör örgütlerinin, önceki dönemlere göre çok daha farklı yöntemler kullanmasıdır. Örneğin 1980'lerde Tokyo'daki sarin gazı saldırısı, 11 Eylül'de yolcu uçaklarının bomba gibi kullanılması olayları, daha önce benzeri görülmemiş eylemler olarak hafızalara kazınmıştır. Tüm bu yeni tehdit biçimleri, "asimetrik tehdit" olarak adlandırılmıştır. Bu kavramın temelinde, saldırganın muhatabı karşısındaki zayıflığına karşılık, göreceli biçimde üstünlüklere sahip olması yatmaktadır. Asimetrik saldırılar genellikle muhatabın zaaflarından yararlanılarak gerçekleştirilmektedir.²⁵⁷ Dolayısıyla, bu gibi saldırılara karşı geleneksel terörle mücadele yöntemleri de aciz ve yetersiz kalmaktadır.

²⁵⁶ James D. Kiras, "Terrorism and Globalization", **The Globalization of World Politics**, John Baylis, Steve Smith ve Patricia Owens, (Ed.), New York, Oxford University Press, 2004, s. 488.

²⁵⁷ Çağrı Erhan, "Küreselleşme Döneminin Tehditleriyle Mücadele", **Stradigma**, <http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/makale_01.html>, (20 Mayıs 2009).

Terörist faaliyetlerdeki bir diğer değişim de eskiden olduğu gibi belirli bir coğrafi bölgeyle sınırlı kalmaması, kapsamının küresel boyuta ulaşmasıdır. Teknolojik gelişmelerle birlikte yaşanan iletişim devriminin, özellikle de internet teknolojisindeki gelişmelerin bu konudaki etkisi yüksektir. Kiras'ın da belirttiği üzere terörist örgütler kendilerine ait web siteleri kurarak dünya genelinde koordineli bir şekilde çalışabilmekte, uzaktan eğitim programları geliştirebilmekte ve internet vasıtasıyla gönderilen talimatlarla komuta-kontrolü yürütebilmektedir.²⁵⁸

Teknolojinin sunduğu tüm olanakları küreselleşme sayesinde çok iyi kullanan terör örgütlerinin, olası saldırılarının önceden tespit edilip engellenmesi de çok zor olmaktadır. Çünkü bu örgütler, sanal dünyayı kullanarak hiçbir fiziksel emare yaratmadan, geliştirmiş oldukları şifreli yazılımlar sayesinde internet üzerinden güvenli bir iletişim sağlayabilmektedir. Bu nedenle terör örgütleri coğrafi olarak çok geniş bir etkinlik alanına sahip olabilmektedir.²⁵⁹ Değişik ülkelerdeki terör yapılanmalarıyla birlikte hareket ederek, nüfuz alanlarını daha da genişletebilmektedirler.

Terör örgütlerinin çok geniş bir nüfuz alanına sahip olmaları ve faaliyet alanlarını yerel bazdan küresel düzeye taşımaları, aynı zamanda sınır aşan suçların artışına neden olmuştur. Silah ve uyuşturucu ticareti, yasadışı göç, kara para aklama gibi suçların dünya ölçeğinde yaygınlaşması, uluslararası güvenliğin önünde önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim, uluslararası organize suç gruplarıyla terörist örgütler arasında ilişkiler başlamış ve terör örgütleri, ya uluslararası suç örgütlerinin faaliyet alanlarına girerek ya

²⁵⁸ Kiras, "Terrorism and Globalization", s.489.

²⁵⁹ Kiras, "Terrorism and Globalization"s. 492.

da onlarla işbirliği yaparak kendilerine maddi kaynak sağlama yoluna gitmişlerdir.²⁶⁰

Küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte ortaya çıkan bir diğer uluslararası güvenlik tehdidi de etnik ve din temelli çatışmalardaki artış olmuştur. Etnik ve dinsel çatışmalar, özellikle Soğuk Savaş sonrasında artış göstermiş, 1990'ların hemen sonrasında Ruanda, Bosna, Kosova, Kuzey İrlanda, Filistin, Sri Lanka, Keşmir, Çeçenistan gibi bölgelerde sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasını Keyman demokrasinin yaygınlaşmasıyla, Friedman ise iletişim devrimin bir sonucu olarak açıklamaktadır.

Keyman'a göre küreselleşme sürecine paralel olarak demokrasinin tüm dünyada müthiş bir hızla yayılmasıyla birlikte insanlar (aşırı milliyetçi gruplar, mikro-milliyetçilik) kendi kendilerini ifade etme fırsatı bulmuşlardır.²⁶¹ Friedman da iletişim devrimine dikkat çekerek, "Dünyanın her yanında insanlar bu fırsata sarılmaya başlamışlardır. Sınıflaşmanın yaygınlaşmasının nedeni iletişim devriminde aranmalıdır. İletişim saydamlığı artırır, yani herkes her yerde olan biteni görebilir. İnsanların kendi kendilerini yönetmek için harekete geçişleri izlenebilir ve gerekirse müdahale edilebilir."²⁶² Tüm bunlar tarafların durumsal farkındalığı artırmalarına olanak sağlamış, önlem ve karşı önlemlerin alınması sürecini kısaltmıştır.

Ancak küreselleşmeyle küçülen dünyanın değişik bölgelerinde meydana gelen çatışmalar, bir yandan soruna taraf ülke veya ülkelerin siyasal, sosyal ve ekonomik düzenlerine zarar verirken, bir yandan da uluslararası toplumun

²⁶⁰ Erhan, "Küreselleşme Döneminin Tehditleriyle Mücadele", s.3

²⁶¹ Fuat Keyman, "Globalleşme ve Türkiye Radikal Demokrasi Olasılığı", **Küreselleşme Sivil Toplum ve İslâm**, Fuat Keyman-A.Yaşar Sarıbay (Der), Ankara, Vadi Yayınları,1998, s.45.

²⁶² John Friedmann, "Cultural Logics of the Global System", **Theory, Culture & Society**, Vol. 5, No.2/3, 1990, s.457

güvenliğini etkilemeye devam etmektedir. Bu durum özellikle ABD gibi gelişmiş ve demokratik ülkeler için hassasiyet arzetymekte ve bu ülkeleri asimetrik tehditlerin hedefi haline getirmektedir.

B. ABD'deki Yeni Muhafazakâr (Neo-Con) Hareket

Yeni Muhafazakârlık, 1970'li yıllarda gelişen ve 1980'lerden sonra ABD'de kendini gösteren bir akım olarak değeryendirilmektedir. Bu hareketin temellerini atanlar içinde, başta Leo Strauss, Albert Wohlstetter, Alan Bloom ve Irving Kristol gibi isimler yer almıştır. Strauss'un geliştirdiğı "siyaset felsefesi", Yeni Muhafazakâr hareketin en önemli teorik düşüncesi olarak görölmektedir. Yeni Muhafazakârlığı siyasi bir hareket olarak organize eden son dönemdeki öncülerden bazıları ise Paul Wolfowitz, Donald Rumsfeld, Dick Cheney, Richard Perle gibi George W. Bush döneminde ABD yönetiminde üst düzey görevler yürüten isimlerdir.

Neo-Conservative (Neo-Con) olarak da adlandırılan Yeni Muhafazakârlar, Avrupa'daki anlamıyla siyasi ya da klasik muhafazakârlığın birçok özelliğini barındırmamaktadır. Bu nedenle geleneksel muhafazakâr olarak değeryendirilmeleri mümkün değildir. Buna rağmen Bush, seçimlerde muhafazakâr Protestan seçmen tabanından büyük oranda oy almıştır. Bir diğery dikkati çeken nokta ise Yeni Muhafazakârlar içinde Yahudi kökenli Amerikalıların yoğunluğudur. Bu akımın daha elit bir kitleye hitap ettiğı görölmektedir. Bu anlamda sıradan Amerikalı bir muhafazakârın, Neocon olması mümkün görölmemektedir. Aşırı liberal görüşlere de sahip olmalarına karşın, insan aklına karşı aldıkları tutum, modernlik karşıtlığı, Amerikan akademik dünyasında hakim olan kültürel görelilik yaklaşımına karşıtlık, uyuşturucu ve rock müziğıe karşı takındıkları sert tavırlar, onların muhafazakar olarak adlandırılmalarında etkili olmuştur.

Yeni Muhafazakârlar, 1990'lardan itibaren Amerikan hükümetlerinde etkili olmaya başlamıştır. Bu kapsamda, akımın önde gelen isimlerden Paul Wolfowitz'in birinci Bush dönemi olan 1992'de ABD Savunma Bakanlığı'nda Savunma Politika Kurulu (Defense Policy Board) başkan yardımcılığı görevini yürüttüğünü görmekteyiz. Wolfowitz tarafından 1992'de taslak olarak hazırlanan Defense Planning Guidance (Savunma Planlama Rehberi) adlı rapor,²⁶³ Yeni Muhafazakârların politik yaklaşımlarının ne olduğu konusunda önemli ipuçları vermektedir.

ABD'nin Soğuk Savaş sonrası askeri konumunun değerlendirildiği raporda özetle;

- ABD'nin Soğuk Savaş sonrası politik ve askeri stratejisinin bir numaralı hedefinin, Avrupa, Asya ve eski SSCB topraklarında ABD'ye karşı rakip bir süper gücün ortaya çıkmasını önlemek olması gerektiği,

- Bunun için; ABD'nin gerekirse tek taraflı olarak hareket etmeye hazır olması gerektiği belirtilmiş, daha aktif ve müdahaleci politika önerileri gündeme getirilmiştir.²⁶⁴ Bu raporun sızdırılarak New York Times gazetesinde yayımlanması²⁶⁵ üzerine kamuoyunda tartışmalar başlamış, ancak raporda yer alan düşünceler o dönem itibarıyla yeterli destek bulamamıştır.

Çalışmalarına ara vermeyen Yeni Muhafazakârlar, Amerikan Enterprise Institute ve Heritage Foundation gibi düşünce kuruluşlarında bir araya gelerek, yeni bir düşünce kuruluşu olan Amerikan Yüzyılı Projesi (The Project for the New American Century-PNAC)'ni 3 Haziran 1997'de kurmuşlardır. Neocon'ların adeta siyaset okulu konumunda olan PNAC, aslında daha çok medya, düşünce

²⁶³ Paul Wolfowitz, "Draft of the 1992 Defense Planning Guidance", <<http://www.csmonitor.com/specials/neocon/spheresInfluence.html>>, (11 Ağustos 2008).

²⁶⁴ Barton Gellman, "Pentagon Would Preclude A Rival Superpower", **The Washington Post**, 11 Mart 1992 ve Patrick E. Tyler, "U.S. Strategy Plan Calls For Insuring No Rivals Develop", **The New York Times**, (8 Mart 1992).

²⁶⁵ Patrick E. Tyler, "U.S. Strategy Plan Calls For Insuring No Rivals Develop", **The New York Times**, (8 Mart 1992).

kuruluşu, akademi, enstitü, vakıf, lobi şirketi ve halkla ilişkiler firmaları ile doğrudan bağlantılı bir merkez vazifesi görmüştür.

Yeni Muhafazakâr kanatın amacının ne olduğu, Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi kapsamında ABD hükümetlerine sunulan üç temel belgede net olarak ortaya konmuştur. Bu belgeler; 1997 tarihli İlkeler Bildirgesi, 1998’de Başkan Clinton’a gönderilen mektup²⁶⁶ ve yine 11 Eylül saldırılarından sonra Başkan Bush’a sunulan mektuptur.²⁶⁷ Bu belgelerde yer alan hususların özetle aktarılması, Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi’nin amaçlarını ortaya koyma ve Bush doktrininin felsefi altyapısını anlama bakımından açıklayıcı olacaktır.

Yeni Muhafazakârların 26 Ocak 1998’de, Başkan Clinton’a gönderdikleri ve Irak’ın işgalini savundukları mektupta özetle,²⁶⁸

- “Irak’a yönelik mevcut ABD politikasının başarısız olduğu ve yakın bir gelecekte Ortadoğu’da, çok daha ciddi bir tehditle karşılaşılmasının olası olduğu,

- ABD’nin ve bütün dünyadaki dost ve müttefiklerinin çıkarlarını koruyacak yeni bir stratejiyi kesin bir dille Başkan tarafından açıklanması gerektiği,

- Kabul edilebilir tek stratejinin, Irak’ın kitle imha silahlarını kullanmasını veya kullanma tehdidinde bulunması ihtimalini bertaraf edecek ve Saddam Hüseyin rejiminin iktidardan uzaklaştırılmasını hedefleyecek bir strateji olmasını,

²⁶⁶ PNAC letter to Clinton, <<http://www.csmonitor.com/specials/neocon/spheresInfluence.html>>, (12 Ağustos 2008).

²⁶⁷ PNAC letter to Bush, <<http://www.csmonitor.com/specials/neocon/spheresInfluence.html>>, (12 Ağustos 2008)

²⁶⁸ PNAC letter to Clinton, <<http://www.csmonitor.com/specials/neocon/spheresInfluence.html>>, (12 Ağustos 2008).

- Stratejinin, birbirinin tamamlayıcısı olacak diplomatik, siyasi ve askeri çabaların seferber edilmesini gerektirdiği ve artık diplomasi belirgin bir şekilde başarısız kaldığı için askeri hareket yapmanın kabullenilmesini,

- Başkana, kati ve kararlı şekilde harekete geçmeyi şiddetle tavsiye ettikleri, zayıflık ve rehavete dayanan bir davranışa sürüklenildiğinde ABD çıkarlarının ve geleceğin riske sokulacağı”, çok açık ifadelerle yer almıştır.²⁶⁹

Yeni Muhafazakâr grubun, 11 Eylül saldırılarından sonra bu kez Başkan Bush’a yazdıkları ve desteklerini açıkladıkları mektupta,²⁷⁰

- Terörist örgütlere ve onları barındıran ve destekleyenlere karşı savaşta, Başkanın kararlılığını desteklediklerini,

- ABD politikasının, sadece 11 Eylül’den sorumlu kişileri bulmakla kalmayıp, aynı zamanda dünyada ABD’ye karşı iyi niyet beslemeyen ve geçmişte ABD çıkarlarına karşı saldırı düzenleyen diğer gurupları da hedef alması gerektiğini,

- Afganistan’a yapılması gereken askeri eylemi ve bu ülkedeki Taliban karşıtı güçlerin ihtiyaç duyduğu mali ve askeri yardımın sağlanmasını desteklediklerini,

- Irak devletinin, ABD’ye yönelik son saldırıya bir şekilde yardım etmiş olmasının muhtemel olduğu, bu nedenle Saddam Hüseyin’i devirme doğrultusunda kararlı bir girişim ile Irak’taki muhalif gruplara tam bir askeri ve mali destek verilmesi gerektiğini,

²⁶⁹ Başkan Clinton’a gönderilen bu mektup, Elliot Abrams , Jeffrey Bergner, Francis Fukuyama, William Kristol, Donald Rumsfeld, Paul Wolfowitz, Richard L. Armitage, John Bolton, Robert Kagan, Richard Perle, William Schneider, R. James Woolsey, William J. Bennett, Paula Dobriansky, Zalmay Khalilzad, Peter W. Rodman, Vin Weber, Robert B. Zoellick gibi ABD’de tanınan isimler tarafından imzalanmıştır.

²⁷⁰ PNAC letter to Bush, <<http://www.csmonitor.com/specials/neocon/spheresInfluence.html>>, (12 Ağustos 2008).

- Terörizme karşı savaşta Hizbullah'ın hedef alınması gerektiği, ABD'nin İran ve Suriye'den Hizbullah'a verdikleri tüm desteği durdurmalarının talep edilmesini, aksi halde ABD'nin terörizme destek verdiği bilinen bu devletlere karşı uygun misilleme önlemlerinin alınmasını,

- Terörizme karşı savaşın kazanılması için gereken savunma fonlarının hiçbir tereddüt gösterilmeden istenmesini kuvvetle tavsiye ettiklerini belirtmişlerdir.²⁷¹

1997'de hazırlanan ancak Eylül 2000'de ABD kamuoyu ile paylaşılan Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi İlkeler Bildirgesi'nde de özetle;²⁷²

- "Geçmiş yönetimlerin biriktirdiğini (hem askeri yatırımlar hem de dış politika kazanımları) yemekteyiz. Ulusun mevcut tehditleri karşılama ve ileride karşımıza çıkacak potansiyel meydan okumalarla mücadele yeteneğini riske ediyoruz.

- Günümüzde küresel sorumluluklarımızı sürdürmek ve gelecek için silahlı kuvvetlerimizi modernize etmek için savunma harcamalarımızı arttırmalıyız, demokratik müttefiklerimizle olan ilişkilerimizi güçlendirmeli ve çıkarlarımız ile değerlerimize düşman olan rejimlere meydan okumalıyız,

- Yurt dışında politik ve ekonomik özgürlüğü teşvik etmeliyiz, güvenliğimize, gönencimize ve ilkelerimize uygun bir uluslararası düzenin

²⁷¹ Bu mektup da; William Kristol, Richard V. Allen, Gary Bauer, Jeffrey Bergner, Eliot Cohen, Seth Cropsey, Midge Decter, Thomas Donnelly, Nicholas Eberstadt, Hillel Fradkin, Aaron Friedberg, Francis Fukuyama, Frank Gaffney, Jeffrey Gerdin, Reuel Marc, Gerecht Charles Hill, Bruce P. Jackson, Eli S. Jacobs, Michael Joyce, Donald Kagan, Robert Kagan, Jeane Kirkpatrick, Charles Krauthammer, John Lehman, Clifford May, Martin Peretz, Richard Perle, Norman Podhoretz, Stephen P. Rosen, Randy Scheunemann, Gary Schmitt, William Schneider, Jr., Henry Sokolski, Richard H. Shultz, Stephen J. Solarz, Vin Weber, Leon Wieseltier, Marshall Wittmann tarafından imzalanmıştır.

²⁷² Project for the New American Century (PNAC), <<http://www.csmonitor.com/specials/neocon/spheresInfluence.html>>, (12 Ağustos 2008).

korunması ve geliştirilmesi için Amerika'nın biricik rolüne dair sorumluluğu kabul etmeliyiz." ana fikirleri ifade edilmiştir.²⁷³

"Project For The New American Century" orijinal ismiyle açıklanan bu rapor, özellikle Pentagon'un Clinton döneminde Quadrennial Defense Review (Dört Yıllık Savunma Gözden Geçirme) belgelerinde, ABD Silahlı Kuvvetleri'nin bütçesi artırılmadan küçültülmesinin hedeflenmesi hususunun yer almasından sonra ele alınmıştır. Rapor, anılan belgelerde ortaya konan planlamanın ABD'nin askeri gücünün erimesine ve ABD'yi dünyanın en güçlü konumundan geriye götürmesine neden olacağı kaygısıyla yazılmıştır.

Bu rapora göre, Amerikan Savunma ve Dış Politikası kendi haline terk edilmiştir ve Amerika ciddi bir meydan okumayla karşı karşıyadır. ABD'nin karşı karşıya kaldığı tehditleri karşılayabilme ve ilerde ortaya çıkabilecek daha büyük meydan okumalarla baş edebilme yeteneği tehlikeye atılmamalıdır. Bu nedenle de ABD Silahlı Kuvvetleri modernize edilmeli ve ABD çıkar ve değerlerine düşman olan rejimlere meydan okunmalıdır. ABD'nin ulusal güvenliği, refahı ve ilkelerinin yararına olan uluslararası bir düzenin muhafaza edilmesi ve genişletilmesi için ABD'nin gücünü, hegemonik biçimde kullanması gerekmektedir.²⁷⁴

Görüldüğü üzere her üç belgede Yeni Muhafazakârlar tarafından ısrarla savunulan görüş, ABD'nin 1990'dan sonra tek süper güç olduğu ve süper güç olarak önünde bulunan fırsatlardan sonuna kadar yararlanması gerektiği

²⁷³ 1997 İlkeler Bildirgesi raporu; Eliot Abrams, Steve Forbes, Fred C. Ikle, Gary Bauer, Paula Dobriansky, Donald Kagan, Aaron Friedberg, Francis Fukuyama, I. Lewis Libby, William J. Bennett, Dick Cheney, Dan Quayle, Jeb Bush, Frank Gaffney, Peter W. Romdan, Elliot A. Cohen, Zalmay Khalilzad, Stephen P. Rosen, Midge Decter, Norman Podhoretz, Henry S. Rowen, Donald Rumsfeld, Vin Weber, George Weigel ve Paul Wolfowitz tarafından imza altına alınmıştır (**The Project for the New American Century**, Statement of Principles, Haziran 1997, <<http://newamericancentury.org>>).

²⁷⁴ Donald Kagan, Gary Sehmitt ve Thomas Donnelly, "Rebuilding America's Defenses", **Project For The New American Century**, <<http://www.newamericancentury.org/RebuildingAmericasDefenses.pdf>>, Eylül 2000, s.1-14, (7 Ekim 2009).

konusudur. ABD'nin liderlik konumunu sürdürebilmesi ise askerî, diplomatik ve ekonomik olarak gücünü korumasına bağlıdır.

Neoconlara göre ABD'nin büyük stratejisi, “egemen güç üstünlüğünü” esas almalıdır. Bu anlamda Amerikan egemenliği; diplomatik, ekonomik ve askeri çıkarları geliştirme, uluslararası ortamı şekillendirme ve Amerikan değerlerine ilişkin düşünceleri yayma yeteneğidir.²⁷⁵ Gerek diplomatik gerekse ekonomik gücün korunması için askerî olarak güçlü kalmalı, bunun içinde askeri yatırımlara harcama yapılmalıdır. ABD, ancak savunma harcamalarının artırılmasıyla “meydan okunamaz güç” olarak kalmaya devam edecek, dünyaya yayılmış kalıcı askeri üslerle de kendisini saldırılamaz kılacaktır. Bu nedenle ABD, dünyanın her köşesinde kalıcı üsler edinmelidir.

Yukarıda özetlenen üç belgede ortaya konulduğu üzere Yeni Muhafazakârlar; Soğuk Savaş döneminde yaratılan bütün küresel kurum, kuruluş ve örgütlerin SSCB'nin çöküşüyle gereksizleştiğini ve ABD'nin hegemonya alanını daraltıcı bir işlev gördüklerini belirtmektedir. Onlara göre şimdiye kadar takip edilen liberal ve realist politikalar, ABD'nin gücünün hiçbir başka güç tarafından sınırlandırılmadığı günümüz dünyasında artık anlamsız kalmıştır.²⁷⁶ Amerika gerekirse tek taraflı hareket etmelidir. ABD'ye yönelik tehditlerin önlenmesi için mevcut uluslararası hukuk düzeninde etkili tedbirler alınamaması halinde, ABD tek başına hareket ederek bu tehditlerin üstesinden gelmelidir. Yani Uluslararası Hukuk, ABD'nin beklentilerini tatmin etmediği noktalarda by-pass edilebilmelidir.

Neocon düşünceye göre ABD müttefikleriyle ve diğer uluslarüstü örgütler ile mutabakat teminine mecbur değildir. Nitekim, Bush yönetiminde Savunma

²⁷⁵ Bradley A. Thayer, “The Pax Americana and the Middle East: U.S. Grand Strategic Interests in the Region After September 11”, **Middleast Security and Policy Studies**, No.56, December 2003, <<http://www.biu.ac.il/Besa/pax.pdf>>, (25 Temmuz 2008)

²⁷⁶ Thomas Barnett, **Pentagon'un Yeni Haritası**, 1001 Kitap Yayınları, İstanbul, 2004, s. 27

Bakanı olarak görev alan Donald Rumsfeld, “yumuşak güç” terimini anlamadığını belirtmiş ve ABD’nin açık ve net bir şekilde, istediği şeyi uluslararası toplumun onayı olsun ya da olmasın yapmaya muktedir olduğunu öne sürmüştür. Bu tutumuyla Rumsfeld; “ya bize katılın, ya da kesin bir ölüm veya yıkım olasılığıyla yüzleşin”²⁷⁷ yaklaşımı içerisinde olmuştur.

Neocon düşünce sisteminin ABD idaresindeki en önemli figürlerden biri olan Rumsfeld’e göre dünyanın tek süper gücünün daimî müttefiklere ihtiyacı yoktur. O’na göre; “Bazı olaylar karşısında koalisyonlar oluşmaktadır, ancak bu koalisyona da ABD ile birlikte olanlar katılmaktadır. Geçici müttefikler bu şekilde oluşmaktadır. ABD’nin nasıl hareket edebileceğini belirleyen bir daimî müttefikler topluluğuna ihtiyacı yoktur. Belirli bir zaman diliminde ABD menfaatleri neyi gerektiriyorsa, onu yapmalıdır”.²⁷⁸

Sonuç olarak Yeni Muhafazakâr düşünce, ABD’nin tarihsel süreç içinde kazanmış olduğu insan hakları, eşitlik ve demokrasi gibi değerlerinden uzaklaşarak, dünyanın gidişatına yön vermesi ve lider konumunu sürdürmesi maksadıyla askeri güç kullanımını ön plana çıkaran müdahaleci güvenlik stratejisinin uygulamaya konmasını öngörmektedir.

C. 11 Eylül Saldırıları

11 Eylül 2001’de New York ve Washington D.C.’de yaşanan olaylar, ABD’nin kendi topraklarında gördüğü en büyük terör saldırısı olarak tarih sayfalarında yerini almıştır. Bu özelliği ile 11 Eylül, dünyanın tek hegemon gücü olarak görülen ABD yönetimi ile dünya kamuoyunu derinden etkilemiştir. Her şeyden önce bu olay, geniş bir korku ve panik dalgasına yol açarak ABD halkı üzerinde ciddi bir travma oluşturmuştur. II. Dünya Savaşından beri, güçlü bir devletin sağladığı güven ortamında özgür ve demokratik bir şekilde, adeta

²⁷⁷ Joseph S. Nye, Jr., “The Decline of America’s Soft Power”, **Foreign Affairs**, May/June 2004, s.16-20.

²⁷⁸ Nye, “The Decline of America’s Soft Power”, s.16.

bütün tehditlerden uzak yaşayan Amerikan halkı için bu olay, anlaşılması zor bir durumdu. Ancak 11 Eylül saldırıları ile terörün bu derece sınır ve güç tanımazlığı, refahın bayraklaştığı bu toplumda, büyük acılarla tecrübe edilmiştir.²⁷⁹

Aslında ABD, daha önce de bazı terörist eylemlere maruz kalmıştı. Örneğin 1993'te Dünya Ticaret Merkezine yapılan bombalı saldırı, 1995'de Oklahoma eyalet binasının bombalanması, 1998'de Tanzanya ve Kenya'daki ABD Büyükelçiliklerine yapılan bombalı saldırılar, bunların en fazla dikkat çekenleridir.²⁸⁰ Ancak ilginç olan nokta şudur; önceki terör eylemleri 11 Eylül olayları kadar derin bir etki yaratmamış, Amerikan halkı normal yaşantısına devam etmiştir.²⁸¹

Bu kez durum farklıydı. Saldırıları sonucunda üç binin üzerinde insanın hayatını kaybetmesi, dünyanın süper gücü için oldukça ağır ve prestij sarsıcı bir durumdu. ABD için bu olayın sorumlularının bulunup cezalandırılması ve uluslararası toplumun bu tür tehditlerden arındırılması, artık bir gereklilik haline gelmiştir. Nitekim, bir hafta sonra saldırıyı gerçekleştirenlerin, uluslararası terör örgütü El Kaide olduğu ve örgüt lideri Usame Bin Ladin'in eylemi yaptırdığı istihbarat birimlerince tespit edilerek açıklanmıştır.²⁸² Ardından Ladin'in Afganistan'da saklandığı ve bu ülkedeki Taliban yönetimince desteklendiği ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede ABD'nin Afganistan'a askeri operasyon yapması gündeme gelmiştir. Afganistan'daki Taliban yönetiminin, "ABD'nin herhangi bir

²⁷⁹ Abdullah Ural, **Amerika Birleşik Devletleri'nin Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008, s.134.

²⁸⁰ Didem Yaman, "11 Eylül Sonrasında ABD: Algılamalar, Psikolojik Yansımalar ve Yasal Düzenlemeler", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt:1, No:1-2, 2005, s.124.

²⁸¹ Bruce Hoffman, "Re-Thinking Terrorism in Light of a War on Terrorism", **RAND**, <<http://rand.org/pubs/testimonies/CT182>>, 2001, (25 Mayıs 2008).

²⁸² 11 Eylül sonrası çıkan haberler için bakınız: **September 11 News**, <<http://www.september11news.com/DailyTimeline.htm>>, (23 Nisan 2007).

operasyon yapması halinde cihat ilan ederek en sert şekilde cevap vereceğini” açıklamasıyla iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir.

Saldırılarından sonra ABD yönetimi, 11 Eylül saldırılarının sadece kendi ülkesine değil, aynı zamanda özgürlük ve demokrasiye karşı yapılan bir eylem olduğu tezini gündeme getirmiştir. ABD’ye göre terörün hedefi sadece Amerika değildir. Aynı zamanda demokrasi, özgürlük ve insan haklarıdır. Bunları hedef alan saldırganlara karşı da ortak hareket edilmelidir.²⁸³ Böylece ABD sadece kendisini değil, tüm dünyayı bu saldırıların muhatabı ilan ederek küresel destek arayışına girmiştir. Bu söylemle ABD yönetiminin, uluslararası meşruiyet kazanma ve diğer uluslarla işbirliğinde bu kavramların ifade ettiği yüksek değerden yararlanmak istediği açıktır. Gerçektende evrensel değerler olan özgürlük, demokrasi ve insan haklarını korumak sadece ABD’nin görevi değil, bunlara inanan bütün uluslararası toplumun sorumluluğudur.

11 Eylül’ün ABD’de yarattığı terör kaygısı, bu olayın ardından değişik eyaletlerde yaşanan biyolojik silah saldırısı vakalarıyla etkisini artırmıştır. Şarbonlu mektupların, Amerikan toplumunda isimleri öne çıkan gazeteci ve önemli siyasetçilere gönderilmesi, bir anda ABD’nin biyolojik terör tehlikesi ile de karşı karşıya kaldığı havasını yaratmıştır. Bu saldırılarda hiç kimse hayatını kaybetmemiş, ancak kamuoyunda korku ve panik yaşanmasına neden olmuştur. Şarbonlu mektup vakaları kısa bir süre sonra bir anda kesilmiş ve bunların kaynağı ile kimler tarafından gerçekleştirildiği konularında bir sonuca ulaşamamıştır.²⁸⁴ Bu olayların aydınlatılamaması, ABD yönetiminin yapmayı düşündüğü operasyonlar için hem iç, hem de dünya kamuoyunu hazırlamak amacıyla yapılan psikolojik savaş olduğu söylentilerinin çıkmasına neden olmuştur.

²⁸³ **September 11 News**, <<http://www.september11news.com/DailyTimeline.htm>>, (21 Aralık 2008).

²⁸⁴ **September 11 News**, <<http://www.september11news.com/USANewspapers.htm>>, (12 Ocak 2009).

ABD’de oluşan terör sendromu, milliyetçilik akımının güçlenmesini de beraberinde getirmiştir. Amerikan ulusal birliği sıkça vurgulanmaya başlanmış ve yabancılara karşı duyulan tepki ve kızgınlıkta da önemli artışlar olmuştur.²⁸⁵ Hatta ABD vatandaşları, kendi can güvenliklerinin olmadığı düşüncesine kapılmışlardır. Kısaca Amerikan milliyetçiliği popülist söylemlerle pompalanırken ülkedeki yabancılar, özellikle de Müslüman göçmenler hedef alınmaya başlanmıştır.²⁸⁶

11 Eylül, ABD’nin teröre ve terör örgütlerine bakışında da büyük değişiklikler meydana getirmiştir. Aslında ABD’nin, 11 Eylül olayları yaşanana kadar terör konusundaki sicilinin pek de iyi olmadığı bilinmektedir. Nitekim ABD 11 Eylül öncesinde,²⁸⁷

- Diğer ülkelerde ortaya çıkan terör eylemlerini genelde bağımsızlık hareketi, self determinasyon hakkı, iç savaş gibi tanımlamalarla nitelemiş ve ulusal çıkarlarıyla örtüştüğü ölçüde de manipüle etmeye çalışmıştır.

- Terörle mücadele eden devletleri, çoğu zaman insan hakları ve demokrasi ihlalleri ile suçlamıştır.

- Terörizmin, sadece ilgili devletin sorunu olduğu, bunun uluslararası alana sadece insan hakları ve demokrasi kavramları çerçevesinde taşınabileceği yaklaşımını benimsemiştir. Terörü sadece muhatap olan devletin bir sorunu olarak kabul etmiştir.

Görüldüğü üzere 11 Eylül öncesinde ABD, terör konusunda adeta duyarsız bir yaklaşım içinde olmuştur. Bu ise terörle mücadele eden devletlerin kararlılıklarını doğal olarak olumsuz yönde etkilemiştir.

²⁸⁵ Theda Skocpol, “Will 9/11 and The War on Terror Revitalize American Civic Democracy?”, **Political Science & Politics**, Vol. 35, Issue 03, September 2002, s. 538.

²⁸⁶ Sedat Laçiner, “11 Eylül ve Etkileri”, <www.usakgundem.com/makalen.htm>, (23 Mayıs 2008).

²⁸⁷ Ural, “Amerika Birleşik Devletleri’nin Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”, s.136

ABD'nin, özellikle Soğuk Savaş döneminde terörizmi, Rusya'yı kontrol etmede kullanacağı bir araç haline getirdiği ifade edilmektedir. Bu dönemde ABD ve SSCB doğrudan, ya da bir müttefiki aracılığıyla birbirlerine karşı terör örgütlerini desteklemişler, en azından faaliyetlerine izin vermişlerdir. Türkiye'deki PKK terör örgütü de ABD'nin takip ettiği ama eylemlerine karşı uzun süre sessiz kaldığı terör örgütlerinden biri olmuştur.²⁸⁸ Nitekim Türkiye, PKK ile mücadelesinde NATO'nun saldırı karşısında "Ortak Savunma Mekanizması"nın devreye girmesini öngören 5'inci maddesinin uygulanmasını istemiştir.²⁸⁹ Ancak yaşanan duyarsızlık sebebiyle Türkiye, bu çabalarından bir sonuç alamamıştır. Oysa 11 Eylül'den sonra ise NATO'nun 5'inci maddesi, deyim yerindeyse hemen işletilmiş, ABD'nin terörle mücadelesi NATO'nun da mücadelesi haline getirilmiştir.²⁹⁰

Anlaşıldığı üzere 11 Eylül'den sonra ABD'nin terörle mücadele konusundaki tutumu değişmiştir. Her şeyden önce ABD, terörle mücadeleye insan hakları ve demokrasi ihlali çerçevesinde bakmaktan vazgeçmiştir. Terör eylemlerinin kamu düzeni ve kamu güvenliği üzerindeki yıkıcı etkisinin farkına varmış, insan hakları ve demokrasinin ancak kamu düzeni ve güvenliğinin sağlandığı bir ortamda sürdürülebileceğini görmüştür. Terörle savaşta, sadece terör örgütleri değil, onlara destek veren ülkeleri de kapsayan bir konsepti kabul etmiştir.

11 Eylül saldırılarının faillerinin geleneksel düşman tanımlamasına uymaması, asimetrik tehdit niteliğindeki teröre karşı, yeni stratejilerin

²⁸⁸ Osman M. Öztürk, "11 Eylül'deki Saldırı Sonrasında Uluslararası Terörizmin ve Terörle Mücadelenin Yeni Yüzü", **Uluslararası Terörizm ve Dış Politika**, Osman M. Öztürk (Der.), Ankara, Biltek Yayınları, 2002, s. 33.

²⁸⁹ Sedat Laçiner ve İhsan Bal, "The Ideological and Historical Roots of the Kurdist Movements in Turkey: Ethnicity, Demography, and Politics", **Nationalism and Ethnic Politics**, Vol.10, No.3, Sonbahar 2004, s. 475-76.

²⁹⁰ Yaman, "11 Eylül Sonrasında ABD: Algılamalar, Psikolojik Yansımalar ve Yasal Düzenlemeler", s.137.

geliştirilmesini de zorunlu kılmıştır.²⁹¹ ABD teröre karşı, BM’de ve uluslararası politikadaki etkinliğini kullanarak, uluslararası örgütler ile uluslararası toplumu harekete geçirme çabalarının yanı sıra, ulusal boyutta da yasal ve ekonomik düzenlemeler yapmak zorunda kalmıştır. Özgürlük-güvenlik tartışmalarına da neden olan bu yasal düzenlemeler, ABD kamuoyunda büyük bir travmaya neden olan terör saldırılarının nasıl algılandığı konusunda ipuçları vermektedir.

Ç. 11 Eylül Sonrasında ABD’de Yapılan Önemli Yasal Düzenlemeler

11 Eylül saldırılarından sonra ABD’de güvenlik ve özgürlük ikilemi yaşanmaya başlanmıştır. Ülkede hak ve özgürlüklerin yoğun olarak kullanıldığı bir ortamın bulunması, terör örgütlerine rahat hareket etme ve eylemlerini hazırlayabilme fırsatı sunduğu iddialarını gündeme getirmiştir. Bu iddia ve tartışmalar sonucunda Bush yönetimi, ulusal güvenlik adına, özgürlükleri kısıtlama da dâhil, birtakım düzenlemeler yapma ihtiyacı duymuştur.

Bu çerçevede, Amerikan yönetiminin hemen hemen her alanında yasal denetimi arttırmak ve kontrol mekanizmalarını genişleterek etkinleştirmek amacıyla, oldukça radikal değişimler hayata geçirilmiştir. Bahse konu düzenlemeler içerisinde ABD’nin ulusal güvenliğini sağlamayı hedefleyenler, esasları itibarıyla aşağıda ele alınmıştır.

Bu alandaki ilk düzenleme, Bush yönetiminin yeni yaklaşımının en somut örneklerinden birini oluşturan “Terörle Mücadele Yasası”dır. Bu yasa ile ulusal güvenliğin sağlanabilmesi için gerektiğinde temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanabileceği açıkça ortaya konmuştur.²⁹² Buna göre teröristler için özel mahkemelerin kurulması, uzun gözaltı süreleri, vb. gibi, ABD’nin 50 yıllık

²⁹¹ Hasan Kösebalan, “Yeni Amerikan Güvenlik Doktrini ve Uluslararası İlişkiler”, **2023 Dergisi**, Kasım 2002, s.35.

²⁹² Ruhsar Müderrisoğlu, “11 Eylül İle Birlikte Yeni Dünya Düzenine Doğru”, **Uluslararası Terörizm ve Dış Politika**, Osman M. Öztürk (Der.), Ankara, Biltek Yayınları, 2002, s.19.

geleneksel demokrasi ve insan hakları anlayışıyla bağdaştırılamayacak hususlar uygulamaya konmuştur.

İkinci düzenleme, 11 Eylülün hemen akabinde 24 Eylül 2001 tarihinde çıkarılan “Teröristleri Finanse Eden Güçlerle Mücadele Yasası”dır.²⁹³ Düzenlemenin temel amacı, teröristlerin finans kaynaklarının ortadan kaldırılmasıdır. Yasa ile ayrıca, terör örgütlerine destek veren birimlerin, kişilerin, kurumların ve hatta ülkelerin tespit edilerek, bunlarla olan hukuki ilişkilerin dondurulması da amaçlanmıştır. Yani düzenleme, sadece ABD’de değil tüm dünyada teröre verilen mali desteğin kesilmesini hedeflemektedir.

Bu amaçlar doğrultusunda, ilk olarak terörizmin uluslararası finansmanının engellenmesi için tespit elden 27 kişi ve kuruluşun mal varlıkları dondurulmuştur. Diğer ülkelerin ve finans kuruluşlarının da aynı duyarlılıkla hareket etmesi istenmiştir. ABD’nin bu çağrısı kısa sürede destek bulmuş ve Ekim 2001’de yapılan bir açıklamaya göre dünyada terör örgütlerine gittiği düşünülen 6 milyon dolarlık mal varlığı bloke edilmiş ve 50 banka hesabı dondurulmuştur.²⁹⁴

Üçüncü düzenleme istihbarat kurumlarının işbirliği içinde çalışmalarını temin etmek ve sürekli bir istihbarat akışını sağlamak amacıyla 2 Ekim 2001 tarihinde çıkarılan “Vatanseverlik Yasası (Patriot Act)”dır.²⁹⁵ Aslında düzenlemenin amacı yasanın açık adında mevcuttur: “Terörizmi Engellemek ve Durdurmak için Uygun Araçları Sağlama (Provide Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism)” yasası.

²⁹³ **Whitehouse**, “Fact Sheet on Terrorist Financing Executive Order”, September 24, 2001, <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/20010924-2.html>>, (17 Eylül 2007).

²⁹⁴ **Treasury Office**, “Executive Order 13224 - Blocking Property And Prohibiting Transactions With Persons Who Commit, Threaten To Commit or Support Terrorism, September 23, 2001, <<http://www.treasury.gov/offices/enforcement/ofac/programs/terror/terror.pdf>>, (13 Mayıs 2008).

²⁹⁵ **Whitehouse**, “Provide Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism”, October 12, 2001, <<http://www.whitehouse.gov/omb/legislative/sap/107-1/HR2975-h.html>>, (01 Aralık 2008).

Bu düzenleme ile terör bağlantılı suçların cezaları sertleştirilmiş, bilgi edinimi ve paylaşımı konusundaki aksaklıklar giderilmiş, ceza kanununda yapılan düzenlemelerle terör suçlularını araştırma, tutuklama ve cezalandırma konularında yasa uygulayıcılarının yetkileri arttırılmış, göçmen bürolarının yabancıları soruşturma ve gerektiğinde sınır dışı edebilme yetkilerini arttırılmıştır.²⁹⁶ Patriot yasasının Amerikan yaşam tarzına ciddi sınırlamalar getirdiğine dair Amerikan kamuoyunda geniş tartışmalar olmuştur.²⁹⁷ Bush yönetimi, birçok ülkeye yaptığı müdahalelerde eksikliğini gerekçe olarak gösterdiği temel hak ve özgürlükleri, bu kez kendisi kendi ülkesi içerisinde sınırlamak durumunda kalmıştır.

Bir diğer düzenleme ise Department of Homeland Security'nin kurulmasıdır. Bu bakanlık, ABD'de iç güvenliğe yönelik faaliyetlerin merkezi bir şekilde yönetilmesi hedefiyle kurulmuştur. Amacı; Federal Hükümet ile diğer Bakanlıklar arasında yurt savunması faaliyetlerinin işbirliği içinde yürütülmesini sağlamaktır. Düzenleme öncesinde iç güvenlikle ilgili konulardan kolluk kuvvetleri sorumlu olup ordunun temel görevi ABD sınırları dışındaki tehditlere karşı önlem almaktı. Ancak 11 Eylül sonrasında iç güvenlik ihtiyacının artması sebebiyle bu düzenleme yapılmış ve Silahlı Kuvvetler birimleri de anayurt güvenliğine dahil edilmiştir. Bu kapsamda mevcut 22 kurum, oluşturulan yeni bakanlık altında birleştirilmiştir.²⁹⁸

²⁹⁶ David Teather, "Civil Libertarians Prepare to Fight Bush over Tougher Anti-Terror Laws", **The Guardian**, September 15, 2003, <<http://www.guardian.co.uk/world/2003/sep/15/usa.davidteather>>, (11 Mayıs 2008).

²⁹⁷ Ron Paul, "Patriot Act is a Threat to Liberty", <<http://www.antiwar.com/paul/?articleid=6727>>, (07 Şubat 2008).

²⁹⁸ **Whitehouse**, "Executive Order Establishing Office of Homeland Security", October 8, 2001, <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/10/20011008-2.html>>, (3 Mayıs 2008).

18 Eylül 2001 tarihinde çıkarılan “Askeri Kuvvet Kullanımına Yetki Verme Yasası”²⁹⁹ ile ABD Başkanının yetkilerinin artırılması da yeniden düzenlenmiştir. Buna göre Başkan, terörist eylemlere doğrudan veya dolaylı yoldan iştirak etmiş kişi, kurum, kuruluş, ulus veya ülkelere karşı gerekli ve uygun güç kullanımı konusunda daha rahat emir verebilecektir. Bu yasaya ek olarak “Operasyona Hazır Askeri Birliklerin Savunma ve Ulaştırma Bakanlığının Emriyle Harekete Geçirilmeleri”³⁰⁰ düzenlemesi de yapılmış ve bu kapsamda ilgili bakanların teröre ilişkin kararlarda Başkanın onayına ihtiyaç duymadan hareket etmeleri sağlanmıştır. Böylece Savunma ve Ulaştırma Bakanları, ABD’ye yönelik bir terör saldırısı durumunda kara, deniz ve hava kuvvetlerine bağlı birliklerden istediklerini operasyona geçirebilme yetkisiyle donatılmıştır.

Yine 22 Eylül 2001’de çıkarılan “Hava Taşımacılığı Güvenliği ve Sistem İstikrarı Yasası”³⁰¹ ile öncelikle terör saldırılarından zarar gören sektörü canlandırmak, beraberinde de ABD hava ulaşım sistemini terörist saldırılara karşı korumak amaçlanmıştır. Şüphe yok ki 11 Eylül sonrasında ABD’de en ağır darbeyi alan sektör, sivil havacılık olmuştur. Düzenleme, bu sektörün sorunlarının çözümü için bir seri tedbirin yanı sıra Başkan’a 3 milyar dolarlık bir kaynağın kullanım olanağını yaratmıştır. Yasa ayrıca, 11 Eylül terör saldırısından zarar gören kişilerin kendilerine ve yakınlarına gereken yardımların yapılmasını da karara bağlamıştır.

ABD’nin saldırılar sonrasında ortaya koymuş olduğu ulusal güvenlik yaklaşımı çerçevesinde yapmış olduğu yasal düzenlemeler, ülkenin yeni duruma en süratli şekilde uyumu için gerekli görülmüştür. Hiç şüphe yok ki,

²⁹⁹ **Whitehouse**, “Joint Resolution for Authorization for Use of Military Force”, September 18, 2001, < <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/20010918-10.html>>, (13 Mayıs 2008).

³⁰⁰ “Presidential Documents, 48201”, **Federal Register**, Vol. 66, No. 181, September 18, 2001, <<http://www.defenselink.mil/ra/mobil/pdf/e.o.13223.pdf>>, (8 Şubat 2008).

³⁰¹ “Air Transportation Safety and System Stabilization Act”, September 22, 2001, <<http://www.treas.gov/offices/domestic-finance/atsb/hr2926.pdf>>, (14 Şubat 2008).

ABD'nin terörizme karşı almış olduğu önlemler, terörle mücadele eden diğerk devletler için de olumlu veya olumsuz örnekler oluşturabilecek özelliğindedir. Bu anlamda devletlerin alacağı ulusal önlemler, aynı zamanda uluslararası terörizmin önlenmesine de katkı sağlayacaktır.

II. BUSH DOKTRİNİ'NİN ANA ÇERÇEVESİ

A. ABD Dış Politika Geleneğ i ve Bush Yönetiminin 11 Eylül Öncesi Dış Politikası

Amerikan dış politikasında öteden beri realist ve idealist olmak üzere iki geleneksel yaklaşım vardır. Zıt kutuplarda olmalarına karşın, bu yaklaşımların her ikisi de Amerikan dış politikasının çıkarları ve değ erlerinin önemi konusunda ç akış maktadır. Ayrıldıkları tek nokta ise çıkar ve değ erler arasındaki denge ve bunlara verdikleri öncelik üzerindedir. Nitekim realist yaklaşım Amerikan çıkarları, idealist yaklaşım da değ erler üzerinde durmaktadır. Her iki yaklaşım, çıkar ve değ er kavramlarını farklı ağı rlıkta kullanan felsefeye sahip olsa da, ABD'nin küresel ölçekteki rolüne inanmaktadır.³⁰²

Theodore Roosevelt'in başkanlığı ile ABD dış politikasında etkisini gösteren realist görüş, uluslararası politikada devletleri baş at olarak görmekte ve güçler dengesi üzerinde durmaktadır. Realistler, değ erlerin ve ülkelerin iç yapılarının önemini küç ümser, bunun yerine istikrar ve barış için güç dengesine önem verir. Ancak güç dengesi olduğ unda barış ın sağ lanabileceğini, kolektif güçle çatış maların engellenebileceğini ö ne sürerler. Bu sonu gelmeyen mücadelede, uluslararası barış ve istikrarı etkileyen büyük güçlerin davranış ları önemlidir. Realistlere göre ABD, uluslararası politikaya aktif olarak müdahil

³⁰² Dougherty&Pfaltzgraff, s.81-83.

olmalıdır, çünkü ABD'nin ulusal çıkarları bunu gerektirmektedir ve aksi taktirde küresel güç dengesini kurmak imkânsızdır.³⁰³

Woodrow Wilson tarafından ABD siyasi yaşamına uygulanan idealist yaklaşım, uluslararası politikanın güç elde etme yarışı yerine, etik standartlarla uyumlu olması gerektiğine inanmaktadır. İdealistler barışın, demokrasinin yayılmasına bağlı olduğunu ve ulusal çıkarların evrensel hukuka uygun olmasını ileri sürmektedir. İdealist akım savunucuları, demokrasi, özgürlük ve insan hakları gibi evrensel değerlerin üstünlüğüne vurgu yaparlar. Bu çerçevede ABD'nin uluslararası rolünün adeta mesihlik, yani Amerikan değer ve ilkelerini bütün dünyaya yaymak olduğunu savunurlar.³⁰⁴

Son yüzyılda her iki düşünce akımının taraftarları ABD dış politikasını şekillendirmiştir. Her iki yaklaşım da her bir ABD yönetiminin dış politikasını bir dereceye kadar etkilemiştir. Ne ölçüde etkilediği konusu ise bir yönetimden diğerine değişmekte ve hatta aynı yönetim sırasında şartlar değiştiğinde bile denge değişebilmektedir. Nitekim Başkan Bush'un önce Ulusal Güvenlik Danışmanı, daha sonra da Dışişleri Bakanı görevlerinde bulunan Condolezza Rice bir konuşmasında, her iki okulun görüşlerini evlendirdiklerini ifade etmiştir. Ancak, Kissinger'a göre idealizm, uzun yıllar sonucunda ABD dış politikasında baskın konuma gelmiştir.

Bu çerçevede Bush yönetimi, ilkeli realist yaklaşımı uygulayacağını ileri sürerek, öncelikle ABD'nin ulusal çıkarlarını koruma ve ikinci planda evrensel değerleri genişletmeyi taahhüt ederek iktidara gelmiştir. Nitekim Bush, 11 Ekim 2000'de ikincisi yapılan başkanlık açık oturumunda (presidential debate), *"ABD'nin büyük gücünün yönetiminde hangi prensipleri uygulayacağı"* sorusuna, "Benim için ilk soru, Amerika'nın en önemli çıkarları arasında ne var?"

³⁰³ Henry Kissenger, **Diplomacy**, New York, The Easton Pres, 1994, s.29-45.

³⁰⁴ Ibid, s. 44.

Halkımız için en iyi çıkarlar nelerdir? Dış politika söz konusu olduğunda bunlar benim yönlendirici sorularım olacaktır” diyerek çıkarlara dayalı bir politika izleyeceğinin işaretlerini vermiştir.³⁰⁵

Gerçekten de Bush yönetimi, dış politikasını milli menfaat ve güç politikası merkezinde oluşturmuştur. ABD’nin savaşı önleyebilmek ve menfaatlerini koruyabilmek için askeri gücünü tekrar oluşturması ve gerek müttefiki gerekse stratejik rakibi olan diğer güçlü ülkelerle ilişkilerini başarıyla yürütebilmesi esas alınmıştır.³⁰⁶ Ulusal Güvenlik Danışmanlığı döneminde Rice, izledikleri politikanın çerçevesini; “Amerikan değer yargılarındaki artış, en önemli öncelik olmasa da ulusal çıkarlardan sonra ikincil öneme haizdir. Amerika’nın ulusal çıkarlarını yerine getirme çabası bağımsızlığı ve barışı destekleyici şartları yaratır. İkinci dünya savaşından sonraki milli menfaat arayışı daha müreffeh ve demokratik bir dünya yaratmıştı. Bu yine olabilir.”³⁰⁷ şeklinde tanımlamıştır. İzlenen bu politika ise ilkeli realist yaklaşım olarak nitelendirilmiştir.

Bush yönetimi, ilkeli realist yaklaşımlarını etkili kılmak amacıyla üstünlük stratejisini tercih etmiştir. Bu strateji, ABD’ye rakip olacak devletlerin yükselişini, uluslararası barış ve güvenliğe yönelmiş en büyük tehdit olarak kabul eder. Dolayısıyla bu stratejinin hedefi, Amerikan gücünü üstünlüğünü muhafaza etmek ve gelecekte muhtemel bir düşmanın ortaya çıkmasını engellemektir.³⁰⁸ Bu hedefler aslında 1992’de Paul Wolfowitz tarafından taslak olarak hazırlanan Savunma Planlama Rehberinde yer alan hususlardır. Görüldüğü üzere Bush yönetimi, Clinton döneminde kabul görmeyen Neocon düşüncüyü dış politika stratejisinin adeta merkezine oturtmuştur. Buna göre ABD, kendisine karşı rakip

³⁰⁵ “Bush-Gore Second Presidential Debate”, **FAS News**, October 11, 2000, <<http://www.fas.org/news/usa/2000/usa-001011>>, (12 Mayıs 2008).

³⁰⁶ Ivo H. Daalder ve James M. Lindsay, **America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy**, Washington DC, The Brookings Institution, 2005, s.41-47.

³⁰⁷ Condoleezza Rice, “Promoting the National Interest”, **Foreign Affairs**, No:79, 2000, s.45-47.

³⁰⁸ Barry R. Posen ve Andrew L. Ross, “Competing Visions for U.S. Grand Strategy”, **International Security**, Vol.21, Sayı 5, 1996/97, s.33.

bir süper gücün ortaya çıkmasını önlemek için gerekirse tek taraflı olarak hareket etmeye hazır olacak ve daha aktif politikalar izleyecektir.

Böylece Bush yönetimi, dış politikada tek taraflı ve seçici eğilimlerden yana olmayı tercih etmiştir. Özellikle, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Kyoto Protokolü gibi uluslararası kuruluş ve anlaşmaları tanımaması, ABM (Anti-Balistik Füze) Antlaşmasına karşın ulusal füze savunma sistemi projesini sürdürmedeki kararlı tutumu ile İsrail-Filistin çatışmalarının artışına müdahaledeki isteksizliği, gerek ABD iç kamuoyu, gerekse tüm dünyada endişelere yol açmıştır.

Özetle George W. Bush, 2000 yılında dünyada belirsizliğin hâkim olduğu bir dönemde ABD Başkanı olmuştur. Bu tarihten itibaren ABD dış politikasında Clinton döneminden farklı olarak realist bakış açısının hâkim olduğunu söyleyebiliriz. ABD'nin Bush döneminde geleneksel ve dini Amerikan değerleri üzerinde durulmaya başlandığı da bir gerçektir. Yine yönetimde etkin görevlerde yer alan Neoconların da etkisiyle dış politikada milliyetçi tutum ile dünya liderliği hedefinde yeni bir ivme yakalama arzusu içinde hareket edilmiştir.

Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra Reagan, Clinton ve birinci Bush döneminde ABD'nin politikası iki taraflı ve seçici angajmanlık olarak nitelenmekteydi. Bu şu demektir; ABD ne tamamen tek taraflıydı, ne de tamamen çok taraflı işbirliği ile hareket ediyordu. İnsan haklarını, demokratik değerleri ve serbest girişimciliği savunmakta ve ulusal çıkarlara doğrudan bir saldırı olmadığı sürece herhangi bir çatışmaya angaje olmamaya özen gösterilmekteydi. Ancak George W. Bush, Başkanlık görevini devraldığında, ABD'nin karşı konulamaz askerî ve ekonomik gücü ile tek taraflı hareket etmeyi benimsemiştir.

B. Bush Doktrininin Oluşumu ve ABD'nin 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi

1. Doktrinin Oluşum Süreci

11 Eylül 2001 tarihinin sabahında Bush yönetimi, bir önceki günden çok daha yoğun ve tehlikeli bir dünyaya gözlerini açmıştır. Realist yaklaşımla uygulanan üstünlük stratejisi ABD'nin güvenliğini teminde yetersiz kalmıştır. Belli ki 11 Eylül'e kadar Bush yönetimi, uluslar-üstü terör ağına sahip El-Kaide'nin tüm dünyaya yönelttiği küresel tehdide, ne yeterli bir açıklama getirebildi, ne de nasıl karşı konulacağını ortaya koyabildi. Bu tarihten sonra ise izlenecek stratejinin odağına terörizmle savaşın oturtulacağı kesinleşmiş ve Bush yönetimi adeta Wilson'ın savaş seferberliği (Wilsonian crusade)³⁰⁹ paradigmasını andıran bir tutum takınmıştır. Bu husus başkan Bush'un 11 Eylül sonrasındaki birçok açıklama ve konuşmasına yansımıştır.

Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan intihar saldırılarının yaşandığı gün, ABD başkanı Bush yaptığı radyo konuşmasında, 11 Eylül terör eylemlerinin aslında ABD'ye açılmış bir savaş olduğunu ifade etmiştir. Saldırlardan 5 gün sonra Beyaz Saray'ın bahçesinde yaptığı açıklamada,

³⁰⁹ ABD, dünya çapındaki savaş seferberliğine 6 Nisan 1917'de başlamıştır. Bu tarihe kadar, Başkan Woodrow Wilson'un önderliğinde bütünüyle tarafsız kalınarak, savaşın sonunda düşmanlıklara son verebilecek tarafsız bir arabulucu rolünün üstlenebileceği ümit edilmişti. Ancak, Almanların denizaltı savaşı seferberliğinde U-Boatları serbest bırakma kararı ABD'nin sınır ve özellikle deniz ticaret güvenliğini tehdit ettiğinden, Wilson bu çatışmada ABD'nin daha fazla tarafsız kalamayacağı yönünde ikna olmuştur. Nitekim Wilson, 2 Nisan 1917 tarihli Kongre özel oturumundaki savaş mesajında Alman denizaltı kampanyasını, "bütün insanlığa ve bütün uluslara savaştır" nitelemesiyle kınamıştır. Wilson, Almanların bu faaliyetini "Amerikan halkı ve hükümetine karşı bir savaş" ilan edildiği anlamına geldiğini belirtmiş ve Kongreye "durumu saldırgan bir tutum olarak kabul etmeleri gerektiğini" tavsiye etmiştir. Nitekim Wilson'ın tavsiyesini dikkate alan Kongre, dört gün sonra savaşa girme kararını almıştır. Ancak savaşta, ABD'nin savaş maksadı Avrupa güçlerinininkinden daha farklıydı. Kongrede sunduğu savaş mesajında Wilson, bu mücadelenin çerçevesini çizmiş ve kendisine ait paradigmayı 4 ana ilkeye dayandırmıştır. Bunlar; Evrensel Değerlerin Korunması İçin Savaş, Uygarlık Düşmanlarına Karşı Savaş, Kesin Zafer Kazanılana Kadar Savaş ve Daha İyi Bir Dünya İçin Savaş. Wilson'ın iyimser vizyonunda, savaşta zafer kazanmak hakların evrensel hâkimiyetini ortaya çıkaracak, özgür insanlar bütün uluslar için barış ve güvenliği getirecek ve dünya sonunda özgür olacaktır. Bu da yeniçağın başlangıcı olacaktır (Woodrow Wilson, "War Message (April 2, 1917) in 65th Congress", <http://www.lib.byu.edu/index.php/Wilson's_War_Message_to_Congress>, (12 Mayıs 2008).

ABD'nin teröre karşı aldığı tutumu; "Haçlı seferi, teröre karşı savaş."³¹⁰ olarak tanımlamıştır. 20 Eylül 2001'de Kongrenin ortak oturumundaki; "Amerikalılar savaş zayıtının ne olduğunu bilmektedir, ancak buna huzurlu bir sabahın ilk saatlerinde, ABD'nin kalbi olan iki şehir merkezinde gerçekleştirilen saldırılarla olanına hiç şahit olmamıştır. Amerikalılar beklenmedik saldırılarla daha önce karşılaşmıştır, ancak bu saldırılar asla binlerce sivili hedef almamıştır."³¹¹ sözleriyle Bush'un, teröre karşı savaşın tıpkı 1917'de olduğu gibi Amerikalılar için bir emrivaki, bir zorunluluk olduğunu vurguladığı düşünülmektedir.

Bush, New York'ta yaptığı bir başka konuşmada ise; "... Tarihe karşı sorumluluğumuz şimdiden bellidir. Bu saldırılara cevap vermek ve dünyayı kötülükten kurtarmak gerekmektedir. Gizli eylem, hilekârlık ve katliamla bize karşı savaş açılmıştır. Bu millet barışsever, fakat kızdırıldığında acımasızdır. Savaş diğerlerinin şartları ve zamanlaması ile başlatılmıştır. Bizim tercih ettiğimiz şekilde ve saatte sona erecektir."³¹² şeklinde hem bir değerlendirme yapmış, hem de Amerikan makamlarına yapılması gerekenleri içeren direktif vermiştir. Bu sözleriyle Bush, ABD'nin dünyayı kötülükten kurtarma ve bunu yaparken de her yola başvurma gibi uluslararası toplumu yakından ilgilendiren boyutta bir sorumluluğu üstlendiğini dünyaya ilan etmiştir.

Bush, 27 Eylül 2001'de yine Kongre'de yaptığı bir konuşmada, ABD'nin bundan sonra izleyeceği politikanın ana hatlarını açıkladığı görülmektedir: *"Emrimizdeki tüm kaynakları, her türlü istihbarat aracını, her türlü hukuki yaptırımı, her türlü mali etkiyi ve gerekli her türlü silahı kullanarak küresel terör şebekesini mahkum edeceğiz. Teröristlerin mali kaynaklarını kurutacağız, birini*

³¹⁰ George W.Bush, "Remarks by the President Upon Arrival", September 16, 2001, <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/print/20010916-2.html>>, (22 Haziran 2008).

³¹¹ George W.Bush, "Address to a Joint Session of Congress and the American People", September 20, 2001, <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/print/20010920-8.html>>, (22 Haziran 2008).

³¹² George Bush, "President's Remark's To U.S.", **White House**, September 14, 2001, <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/20010914-2.html>>, (5 Nisan 2008).

diğerine düşüreceğiz, onları bir yerden başka bir yere kaçacakları ve sığınacakları yer kalmayıncaya kadar takip edeceğiz. Teröristlere yardım eden veya onları barındıran devletleri takip edeceğiz. Dünyanın neresinde olursa olsun devletlerin bir karar vermesi gerekir: bizimle misiniz yoksa teröristlerle mi? Bugünden itibaren teröristleri barındırmaya ve desteklemeye devam eden bir devlet, ABD tarafından düşman bir rejim olarak dikkate alınacaktır. Ulusumuzun şunu bilmesi gerekir ki, saldırılardan muaf sayılamayız. Fakat teröristlere karşı Amerikalıları korumak için gerekli savunma önlemlerini alacağız.”³¹³

ABD kamuoyunun terör ve terörün beslendiği kaynaklara yönelik büyük hiddetinin görüldüğü bu dönem, Bush yönetiminin özellikle savunma ve güvenlik politikalarına yönelik değişim ve dönüşümleri tetiklemiştir. ABD artık, “teröre karşı savaş” sloganı ile kendi çıkarlarıyla çatışan odaklara yönelmeye, operasyonların çapını genişletmeye ve maruz kaldığı trajediyi stratejik ve ekonomik kazanımlara çevirmeye başlamıştır.

Uygulamaya dönük en somut adım, El-Kaide ve örgütün lideri Usame bin Ladin ile bu örgütü ülkesinde barındıran Afganistan’daki Taliban rejimine karşı, 11 Eylül olaylarından 26 gün gibi çok kısa bir süre sonra, koalisyon güçleriyle birlikte düzenlenen askeri operasyon olmuştur. ABD öncülüğündeki operasyona 40 ülke iştirak etmiş, BM ve NATO gibi uluslararası kuruluşların da terörle mücadelede güç kullanımına ilişkin karar alma mekanizmalarının süratli çalıştığı görülmüştür.

Bundan sonraki süreçte de Başkan Bush, değişik platformlarda yaptığı konuşmalarda ABD’nin vatandaşlarını, nerede olursa olsun saldırılardan korumak için teröristleri, Amerikan çıkarlarını tehdit etme sınırlarına ulaşmadan teşhis ve imha yoluna gideceğini söylemiştir. Bush bu konuda, gerektiğinde tek

³¹³ Kenneth W.Stein, “The Bush Doctrin: Selective Engagement in the Middle East”, **Middle East Review of International Affairs**, Vol.6 No.2, June 2002, s.43.

başına hareket etmekte tereddüt etmeyeceğini, meşru müdafaa hakkını kullanarak teröristlere karşı önceden davranıp ülkeye ve halka zarar vermelerinin önleneceğini³¹⁴ belirtmiştir. Terör gibi günümüz tehditlerinin aciliyeti ve muhtemel düşmanların seçtikleri silahların vereceği zararın büyüklüğünün, saldırının başlamasını bekleme ve ona göre reaksiyonda bulunma seçeneğini ortadan kaldırdığını³¹⁵ vurgulayarak, Bush doktrininin (yeni güvenlik stratejisinin) ipuçlarını vermiştir.

Başkan Bush, 1 Haziran 2002'de West Point (Kara Harp Okulu) mezuniyet töreninde; *"ABD'nin, Soğuk Savaş boyunca izlenen caydırıcılık (deterrence) ve çevreleme (containment) doktrinleri, bazı durumlarda hala uygulanabilir olmalarına karşın yeni tehditler karşısında yetersiz kalmıştır. Teröre karşı savaş savunmada kalarak kazanılmayacaktır. Savaşı düşmana götürmeliyiz, planlarını bozmalıyız ve daha ortaya çıkmadan en vahim tehditlerin önlerini kesmeliyiz. İçine girdiğimiz çağda, emniyete giden tek yol eylemin yoludur. Ve bu ulus harekete geçecektir."*³¹⁶ sözleriyle kendi adıyla anılacak yeni güvenlik doktrininin özünü açıklamıştır. Bu konuşmanın satır aralarından, terörle savaşın önleyici (preventive) yöntemle yapılacağı ve bu anlamda uluslararası hukuk ilkelerinin arka planda kalacağı da anlaşılmaktadır.

2. ABD'nin 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi (Bush Doktrini)

Bush yönetiminin politik düşüncelerini somutlaştıran ve Bush Doktriniyi teşkil eden belge, ABD'nin 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi (The National Security Strategy of the United States of America-NSS)'dir. Bu belge, 11 Eylül

³¹⁴ **The National Security Strategy of the United States of America**, s.5-7, <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>>, (02 Ocak 2009).

³¹⁵ George Bush, "West Point Remarks", **White House**, June 1, 2002, <<http://whitehouse.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html>>, (2 Ocak 2009) ve "The National Security Strategy of the United States of America", s.1-2, <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>>, (02 Ocak 2009).

³¹⁶ George Bush, "West Point Remarks", **White House**, June 1, 2002, <<http://whitehouse.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html>>, (2 Ocak 2009).

terör saldırılarından yaklaşık bir sene sonra, 17 Eylül 2002'de imzalanmış ve 20 Eylül'de kamuoyuna açıklanmıştır. 33 sayfalık bu belge, giriş metnine ilave olarak dokuz bölümden oluşmaktadır.³¹⁷

Başkan Bush'un imzasını taşıyan belgenin giriş bölümünde yeni güvenlik stratejisinin amacı; *“Dünyayı sadece daha güvenli değil, aynı zamanda daha iyi yapmak ve özgürlükleri destekleyen adil bir barış ortamı sağlamak”* şeklinde ifade edilmiştir.³¹⁸ Bush, belgede yer alan üç sayfalık değerlendirmede, 20'nci yüzyılda totalitarizm ile özgürlük arasında yaşanan mücadelede özgürlüğün kazandığına işaret ederek, 21'inci yüzyıldaki mücadelenin de bu şekilde devam edeceğini vurgulamaktadır. Bush'a göre, uluslararası sistemin istikrarı ile insanlığın geleceği için 20'nci yüzyılda da galip gelmiş olan, temel insan hakları ile ekonomik ve siyasal özgürlüklere bağlı ulusların özgürlük, demokrasi ve serbest girişimi savunmaları gerekmektedir. Dünyaya özgürlük ve demokrasi götürme iddiasıyla Bush'un, Wilsonlaşma eğilimi gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

ABD'nin 2002 UGS'ni tanıtan kapak yazısında Başkan Bush, Bush Doktrini olarak bilinen temel unsurların altını şu şekilde çizmiştir: “Ulusumuzun yüzleştiği en ciddi tehlike radikalizm ve teknolojinin kesişmesinde yatmaktadır. Düşmanlarımız açıkça kitle imha silahlarına ulaşmaya çalıştıklarını beyan etmişler ve kanıtların gösterdiği üzere bunu azim ve kararlılıkla yapmaktadırlar. ABD bu çabaların başarıya ulaşmasına izin vermeyecektir. Balistik füzelere ve diğer dağıtım araçlarına karşı savunma inşa edeceğiz. Düşmanlarımızı tehlikeli teknolojileri elde etme çabalarından yoksun bırakmak ve onları ele geçirmek için diğer devletlerle birlikte çalışacağız.

³¹⁷ **The National Security Strategy of the United States of America**, September 2002, <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>>, s.3-4, (2 Ocak 2009).

³¹⁸ Marcus Corbin, “Bush'un Ulusal Güvenlik Stratejisi”, **2023 Dergisi**, Kasım 2002, s.10.

Ayrıca meşru müdafaa konusunda ABD, bu tehditlere karşı onlar tam olarak oluşmadan önce harekete geçecektir. Biz en iyisini umarak Amerika'yı ve dostlarımızı koruyamayız. Bu yüzden düşmanlarımızın planlarını boşa çıkarmak için en iyi istihbarat ve tedbirli bir şekilde ilerleyerek hazırlıklı olmalıyız. Tarih yaklaşan tehlikeyi görüp harekete geçmekte başarısız olanları acımasızca yargılayacaktır. Girdiğimiz yenedünyada, barış ve güvenliğe giden tek yol, eylem yoludur.”³¹⁹

Bu belgede ABD'nin uluslararası stratejisi beş ana ilke üzerine oturtulmuştur. Bunlar; ABD'nin değer ve çıkarlarının birlikteliğini yansıtan açık bir Amerikan uluslararasılığı, dünyanın daha güvenli ve gönençli kılınması, siyasal ve ekonomik özgürlüğün desteklenmesi, diğer devletlerle barışçı ilişkilerin geliştirilmesi ve insanlık onuruna saygı duyulması hususlarıdır.³²⁰

UGS'de belirtilen bu temel ilke ve amaçlara ulaşmak için ABD'nin uygulayacağı temel politikalar ise aşağıdaki yedi başlık altında tespit edilmiştir;³²¹

- İnsanlık onurunun savunucusu olmak,
- Küresel terörizmi yenmek için ittifaklar kurmak ve ABD ve ortaklarına yönelen saldırıları önlemek,
- Bölgesel çatışmaların uzlaştırılmasında diğer devletlerle işbirliği yapmak,
- Kitle imha silahlarını (KİS) bir tehdit unsuru olarak kullananlara karşı mücadele etmek,

³¹⁹ George W. Bush, “President Bush Outlines Iraqi Threat”, **Remarks by the President on Iraq**, October 7, 2002, Office of the Press Secretary, <www.whitehouse.gov/news/releases/2002/10/print/20021007-8.html>, 20 Kasım 2009.

³²⁰ **The National Security Strategy of the United States of America**, September 2002, <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>>, s.7-8, (2 Ocak 2009).

³²¹ Ibid, s.7-8.

- Serbest piyasa ve ticaret aracılığıyla yeni bir küresel ekonomik büyüme atılımı gerçekleştirmek,
- Diğer küresel güç merkezleriyle işbirliğine dayalı eylemlerde bulunabilmek için ortak planlar geliştirmek,
- ABD'nin ulusal güvenlik kurumlarını düzenleyerek yeniden organize etmek.

Dokümanın üçüncü bölümünde, küresel terörizmle savaş ve saldırıların önlenmesi ele alınmıştır. Burada öncelikli düşman terörizm olarak tanımlanmış ve kız çocuklarını okutmayanlar, totaliter rejimler, tehlikeli teknoloji kullananlar, radikal topluluklar ile tüm bunlara yardım edip kolaylık sağlayanlar da düşman algısının kapsamına alınmıştır.³²² Dolayısıyla düşmanın, tek bir siyasal rejim ya da kişilerden oluşmadığı ve belirli bir din veya ideolojiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bölümde ayrıca, terörizme asla haklı gerekçe bulunamayacağı ve teröristlerin isteklerine boyun eğilmeyeceği belirtilmektedir. Buna göre ABD, terörle savaşta aşağıdaki yöntemleri uygulayacaktır;³²³

- Terör örgütleri ile yöneticilerini bulup ortadan kaldırmak ve örgütlerin komuta, kontrol ve iletişim yapılanmasını yok etmek,
- Örgütlerin mali kaynaklarını ortadan kaldırmak,
- Kitle imha silahlarına sahip olan veya bunlara sahip olmaya çalışan küresel ölçütlerdeki terör örgütleriyle savaşmak,
- Bir terör tehdidi algılandığı anda onu yok etmek,
- Teröristlere yönelik karşı eylemlerde, tek başına da olsa hareket etmekten kaçınmamak ve

³²² Ibid, s.11.

³²³ Ibid, s.12-13.

- Diğer devletlerin de bu savaşa etkin biçimde katılmasını sağlamak.

2002 UGS'nde asi devletler, terörizm ve KİS arasında doğrudan bir bağlantı kurulmuştur. “Biz asi devletleri ve onların terörist müvekkillerini, onlar ABD ile müttefiklerine karşı kitle imha silahlarını kullanmadan ya da silahları kullanmakla tehdit etmeden önce durdurmalıyız.”³²⁴ ifadesi bu tespiti doğrulamaktadır.

Belgenin ilerleyen bölümleri önleyici askeri eylem ve onun uluslararası hukuk içerisindeki yerinden açıkça bahsetmiş ve bunu açık şekilde haklı savaş gelen eğinin unsurlarına bağlamıştır: “Yüzyıllardır uluslararası hukuk, devletlerin kendilerini yakın saldırı tehlikesi karşısında yasal bir şekilde savunmadan önce bir saldırıya maruz kalmaları gerekmediğini onaylamıştır. Hukukçular ve uluslararası hukukçular sıklıkla önalmanın meşruluğunu yakın tehdidin varlığı ile koşullandırmışlardır.

Bizler, yakın tehdit kavramını günümüzün düşmanlarının hedefleri ve yeteneklerine göre uyarlamalıyız. Asi devletler ve teröristler bize geleneksel yollarla saldırmaya çalışmamaktadır. Onlar bu çeşit saldırıların başarısızlığa uğrayacağını bilmektedir. Bunun yerine, terör eylemlerine ve potansiyel olarak kitle imha silahlarının (kolaylıkla gizlenebilen, gizlice nakledilebilen ve uyarı olmadan kullanılabilen silahlar) kullanımına güvenmektedirler.

ABD uzun süredir ulusal güvenliğimize karşı var olan tehdide karşı koymak için önalıcı eylem seçeneğini saklı tutmaktadır. Tehdit büyüdükçe eylemsizlik riski artmaktadır ve düşman saldırısının zamanı ve yeri hakkında belirsizlik sürse bile, kendimizi savunmak için önleyici eylemde bulunma şansımız daha da zorlaşmaktadır. Düşmanlarımızın bu tarz düşmanca hareketlerinin önüne geçmek veya onları önlemek için ABD, eğer gerekirse önalıcı olarak harekete geçecektir.

³²⁴ Bush, “President Bush Outlines Iraqi Threat”, s. 14.

Ne ABD ortaya çıkan tehditlerin önüne geçmek için her olayda g kullanacaktır, ne de devletler saldırganlık bahanesi olarak önalıcı saldırıyı kullanmalıdır. Ancak uygarlığın düşmanlarının açıkça ve aktif bir şekilde dünyanın en yıkıcı teknolojilerinin peşinde koştığı bir ağda, ABD tehlikeler artarken boş duramaz. Eylemlerimizin amacı her zaman için ABD ve müttefikleri ile dostlarına karşı oluşan belirli tehditleri ortadan kaldırmak olacaktır. Eylemlerimizin sebepleri açık olacak, g ölçülü olacak ve neden adil olacaktır.”³²⁵

Belgenin diğerk bölümlerinde ise bölgesel çatışmaların çözümlenmesi için işbirliğine önem verilmesi ve KİS’e sahip olan veya bu gibi silahları edinmeye çalışan örgüt ve devletlerle nasıl mücadele edileceğie ele alınmıştır. Küresel iktisadi büyümenin nasıl başlatılacağı konusunda Avrupa ve Japonya’da güçlü bir iktisadi büyümenin gerçekleşmesinin ABD’nin çıkarlarına yarayacağı, Çin ve Rusya’nın dünya ticaretine entegre edilmesinin önemli olduğu vurgulanmıştır. ABD’nin enerji güvenliğı için enerji kaynaklarının arzı ve mevcut küresel çeşitliliğini, özellikle Batı yarımküre, Afrika, Orta Asya ve Hazar bölgesinde geliştireceğı not edilmiştir.³²⁶

Dokümanın son iki bölümünde, dünyanın diğerk bölgelerindeki aktörlerle işbirliğinin geliştirilmesi için ortak gündemler oluşturulması ile ABD ulusal güvenlik kurumlarının 21’inci yüzyılın olanaklarını değerlendirebilecek ve tehditleri göğüsleyebilecek şekilde düzenlenmesi konuları da kapsamıştır.³²⁷

Bu zellikleriyle Bush Doktrini, dünyanın hemen hemen her yerini insanlık adına koruma ve özgürleştirmeyi hedeflediğini ve adeta ABD’nin dünya polisliğı rolünü üstlendiğini ilan etmiştir. Bush doktrini bu anlamda, sanki dünyayı

³²⁵ Bush, “President Bush Outlines Iraqi Threat”, s. 15-16.

³²⁶ Ibid, s.14-35.

³²⁷ Beril Dedeoğlu,. “ABD’nin 21. Yüzyıl Stratejisi ve Olası Küresel Etkileri”, **2023 Dergisi**, Kasım 2002, s.30.

yönetmek üzere iktidara gelmiş bir hükümetin programını andırmaktadır. Belgenin, terörü yapan ve teröristleri barındıran odakları yok etmeye yönelik radikal politikalar ortaya koyduğu açıktır. Bunun yanı sıra, tüm dünya ülkelerini etkileyecek bir tarzda ekonomi, politika, demokratikleşme, insan hakları gibi konuların da ele alınması, Amerikan hegemonyacılığının bir adım daha ilerisine geçilerek, mutlak egemenliğin dayatılmasının da işaretleri verilmiştir. Lodenius bunu, gelecekte ortaya çıkması muhtemel küresel rakibin önüne geçerek, *tek kutuplu zamanı, tek kutuplu çağa* dönüştürmek³²⁸ şeklinde yorumlamıştır.

C. Bush Doktrinde Öne Çıkan Hususlar

Bush doktrini olarak tarihe geçen ABD'nin 2002 UGS belgesi, uluslararası ilişkileri hem teorik hem de pratik olarak değiştirecek radikal unsurlar içermektedir. Bu anlamda doktrinde; öncelikle geleneksel tehdit merkezli askeri savunma anlayışından, olanak-olasılık odaklı bir stratejiye geçilmiştir. İkinci olarak, ABD'nin hegemonyadan "mutlak kontrol"e geçtiği bir anlayış dile getirilmekte ve ABD çok taraflılığa karşı pozisyon alınmaktadır. Nitekim Uluslararası Ceza Mahkemesinin statüsüne karşı çıkılmış ve Kyoto Protokolü reddedilmiştir. Üçüncü olarak da, ABD mutlak doğrunun kendisi olduğunu kabul ederek, kendi değerlerinin evrensel yayılımını öngörmüştür.

Bu kapsamda Bush Doktrinde öne çıkan hususlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir;

- Önalcı ve önleyici (preemptive/preventive strikes) kuvvet kullanımının esas alınması: Önleyici savaş, ABD menfaatlerine tehdit oluşturduğu varsayılan ülkeler veya gruplar karşısında başvurulacak meşru ve tercih edilen bir savaş metodu olarak esas alınmıştır. Kendilerini savunmak için teröristlerin saldırmasını beklemektense, erken davranarak tehdidin önüne geçilmesi

³²⁸ Peter Lodenius, **The New World of Bush: The Birth of an Empire**, Helsingfors, Tigertext, 2003, s.116.

gerektiği düşüncesinden hareketle, ABD dış politikasında her zaman aktif rol almış olan ön alma/önleme kavramlarına daha merkezi bir rol yüklenmiştir. Terörizm ve kitle imha silahı üretimi arasındaki bağlantı fark edildiğinde, tehdit daha kendini göstermeye başlamadan önleyici müdahale ile onu kaynağında yok etme düşüncesi meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

Kuşkusuz Bush Doktrinde uluslararası sistemi yakından ilgilendiren en can alıcı konu; “önalıcı” veya “önleyici müdahale” kavramlarıdır. Bu strateji, ABD’nin önleyici müdahale hakkı ile dünyanın birçok yerine, uluslararası toplumu dikkate almadan, kendi başına müdahale edebileceğinin ilanıdır.³²⁹ Bu yaklaşım, aslında 11 Eylül 2001 ile 17 Eylül 2002 tarihleri arasında Başkan Bush’un yapmış olduğu açıklamaların somutlaşmış ifadesi³³⁰ olup tehdit ve güvenlik kavramlarına yeni bir bakış getirmiştir.

- Nükleer silahla ilk taarruzun önünün açılması: Doktrin, askeri güç kullanımı durumunda nükleer silahla ilk vuruşun yapılmasına izin vermiş ve böylece savaşa yeni eğilimler getirmiştir. Böylece nükleer silahlar, artık son başvurulacak silahlar olmaktan çıkmış, ilk başvurulacaklar arasında yerini almıştır. Nitekim bu yaklaşım, ABD’nin Anti Balistik Füze Antlaşmasından çekilmeye yönelik kararları ile Ulusal Savunma Girişiminin hızlandırılmasıyla daha fazla güç kazanmıştır.

- Tek taraflılığın çok taralılağa tercih edilmesi: Uluslararası ilişkilere “*ya bizimlesiniz, ya da karşımızda*” gibi tehlikeli bir anlayış getirilmiş ve tek taraflılık tercih edilerek BM’nin rolü önemli ölçüde azaltılmıştır. ABD yönetiminin istediğı yerde ve istediğı zamanda hareket etme gücünü sınırlandıran Uluslararası Hukuk, antlaşma ve yükümlölükler göz ardı edilerek, “ABD’nin tek başına

³²⁹ Noam Chomsky, **Amerikan Müdahaleciliğı**, 6.Baskı, Taylan Doğan ve Barış Zeren (çev.), İstanbul, Aram Yayınları, 2003, s.18.

³³⁰ Lawrence Freedman, “Prevention, Not Preemption”, **The Washington Quarterly**, Spring 2003, s.104.

hareket etmekten tereddüt etmeyeceği” ortaya konmuştur. Hukuk uzmanı Lee Feinstein’in da belirttiği gibi konu kuvvet kullanımına gelince Clinton yönetimi döneminde; *“Yapabildiğimizde diğerleriyle, yapmamız gerektiğinde tek başına”* ifadesi geçerliken, Bush yönetiminde; *“Yapabildiğimizde tek başımıza, yapmamız gerektiğinde diğerleriyle”*³³¹ ilkesi getirilmiştir.

- Küresel egemenliğin öngörülmesi: Dost veya düşman rakip bir devletin ortaya çıkmasını engellemek için ABD’nin herhangi bir ülke veya ülkeler topluluğu karşısında, özellikle askeri alanda üstünlüğünün devamını sağlamaya yönelik tüm tedbirlerin alınacağı hedeflenmiştir. Bunun için sahip olunan üstün güç ve bunu kullanmaya yönelik isteğin, ABD’nin dost ve düşmanlarına gözdağı vereceği, bunun da uluslararası arenada önem arzeden hayati konuların ABD lehine çözümlenmesini sağlayacağı belirtilmiştir.

Bu çerçevede ABD menfaatlerinin dünyanın her yerinde, ne pahasına olursa olsun korunması, muhafaza edilmesi ile yükseltilmesi dikte edilmekte ve bu küresel egemenlikle ilişkilendirilmektedir. Bush dönemi politikalarının oluşturulmasında rol alan Zalmay M. Khalizad bu hususu; *“Düşman bir güç ya da koalisyon kritik bir bölgede üstünlük sağladığında, küresel bir rakip ortaya çıkabilir. Bu nedenle amaç doğrultusunda kuvvet kullanarak bu şekilde bir gelişmenin önüne geçmek, ABD’nin hayati menfaatlerindendir.”* şeklinde çok açık olarak ifade etmiştir.³³²

- Evrensel değerlerin yayılmasının sağlanması: Özgürlük ve batının benimsediği tarzda bir demokrasi anlayışını, rejim değişikliği yoluyla getirmek için dünya çapında bir mücadele gerekli görülmektedir. Büyük Ortadoğu Projesinin, bu düşüncenin ürünü olarak uygulamaya konmaya çalışıldığı açıktır.

³³¹ Stephen Murdoch, “Preemptive War: Is It Legal?”, <http://www.dcb.org/for_lawyers/washington_lawyer/january_2003/war.cfm>, (15 Ocak 2008).

³³² Zalmay M Khalilzad, "From Containment to Global Leadership? America and the World after the Cold War," **Rand Corp.**, Washington DC, 1995, p.25

Özetle Bush Doktrini, içermiş olduğu yeni yaklaşımlar ve anlayış ile Soğuk Savaş döneminde hâkim olan geleneksel politika (caydırma ve çevreleme) yerine müdahaleci bir politikayı, çok taraflılık yerine tek taraflılığı ve demokratik normlar yerine emperyal düşünce ile küresel çapta bir ABD egemenliğine doğru giden, derin bir hareket felsefesini içermektedir.

Hiç şüphe yok ki doktrinin en çarpıcı yönü, geleneksel caydırıcılık ve çevreleme politikasının, küresel terörizm ve kitle imha silahlarının yaygın olduğu 21'inci yüzyılın yeni tehdit ortamında yetersiz kaldığına işaret ederek,³³³ bu politikaların yetersizliğini gidermek için Uluslararası Hukukta ihtilaflı bir doktrin olan esnek önleyici meşru müdafaa (anticipatory self-defense) hakkına dayanmış olmasıdır. Bu yönüyle doktrin, kitle imha silahları ve terörizmin ortaya çıkardığı yeni tehditler karşısında vukuu muhakkak (imminent threat) tehdit kriterinin anlam ifade etmeyeceğini iddia ederek, Uluslararası Hukukta kabul gören meşru müdafaa hakkının geleneksel “gereklilik” kriterini esnetmeyi öngörmüştür.

Doktrin’de ayrıca, önleyici (preventive) ve önalıcı (preemptive) vuruş terimlerinin birbirinin yerine kullanılması da dikkat çekicidir. Öteden beri bu iki terim arasındaki ayırım, olması muhakkak kavramı referans alınarak yapılmaktadır. Bu çerçevede preemption; yakın bir tehdidi, inisiyatif olarak önceden yapılacak bir harekaatla ortadan kaldırmayı hedeflerken, preventive war; vukuu muhtemel potansiyel bir tehdidi veya riskleri ortadan kaldırmak için kuvvet kullanmayı ifade etmektedir.³³⁴ Uluslararası Hukuk alanında çalışanların bir bölümü preemption seçeneğini hukuka uygun bulurken, preventive war

³³³ Hasan Kösebalaban, “Yeni Amerikan Güvenlik Doktrini ve Uluslararası İlişkiler”, **2023 Dergisi**, Kasım 2002, s.34-6.

³³⁴ Preemptive strike için İsrail’in 1967’de Arap koalisyonunu yakın bir tehdit olarak değerlendirip taarruzda önalması, preventive war için de yine İsrail’in ileride kendisine muhtemel bir tehdit teşkil eder düşüncesiyle Irak’ın Osirak nükleer reaktörüne 1981’deki saldırısı birer örnek teşkil etmektedir.

meşru zeminde, Neocon düşünceye sahip olanlar dışında kabul görmemektedir.³³⁵

Uluslararası uyuşmazlıkları, diplomatik yolların tükenmesini beklemeye veya Uluslararası Hukuka şans verilmesine gerek kalmaksızın askeri kuvvet kullanarak çözülmesini öngören Bush doktrininin yarattığı en büyük endişe, küresel bir gücün Uluslararası Hukuk normlarını yok sayarak, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesidir. Bu endişe, Clinton dönemi Başkan Yardımcısı Al Gore tarafından da; *“Başkan Bush tehdidin yakın olmaması durumunda dahi ön alıcı müdahalede bulunacağımızı bildirmektedir. Eğer diğer ülkeler de aynı hakkı iddia ederlerse savaş hukukunun yerine korku hüküm sürecektir. Yeni doktrinin açığa vurulmayan kısmı bu hakkın bizim, sadece bizim olduğunu iddia etmemiz gibi görünmektedir.”*³³⁶ şeklinde dile getirilmiştir.

Gerçektende, ileride kendisine tehdit oluşturacak durumlar olduğunu kavrayan veya böyle davranmayı ulusal çıkarlarına uygun gören bir ülkenin, diğer bir ülke karşısında askeri kuvvet kullanımına başvurması, uluslararası güvenliği tehlikeye, dünya barışını da bunalıma sürükleyecektir. Doktrinin getirdiği esnek önleyici meşru müdafaa yaklaşımının bir hak olarak algılanması, uluslararası toplumda tek yanlılığın yayılmasını ve hukuk dışı kuvvet kullanımını artıracaktır.

III. ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE ULUSLARARASI HUKUK KAPSAMINDA BUSH DOKTRİNİ'NE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Bush Doktrini, açıklanmasıyla birlikte hem Amerikan kamuoyu hem de dünya kamuoyunda, gerek güvenlik gerekse politik çevreler tarafından eleştiriye uğramıştır. Eleştiriler daha çok doktrinin; ABD'ye önleyici müdahale

³³⁵ Chris Brown, “Self-Defence in an Imperfect World”, **Ethics and International Affairs**, Cilt 17, Sayı 1, 2003, s. 2.

³³⁶ Al Gore, “Iraq and the War on Terrorism”, Address delivered to the Commonwealth Club of San Francisco, September 23, 2002, <<http://truthout-GoreConfrontsBushonWarPlans.htm>>, (19 Mart 2008).

yoluyla kuvvet kullanmayı hak olarak tanınması, yani Uluslararası Hukuku göz ardı eden bir yaklaşım içermesi, tek taraflı hareket gibi aşırılıklar içermesi ve II.Dünya savaşı sonunda uluslararası sistemde oluşan uzlaşmaya dayalı güç dengesini bozması gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır.

Doktrine göre önalcı veya önleyici savaş meşru bir strateji olarak kabul edildiğinden ABD, ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit algıladığı takdirde, tehdit tam manasıyla oluşmadan, önceden davranarak tehdidi bertaraf edebilecektir. Buradaki eleştiri konusu, tehdit kavramının muğlâklığı ve önleyici stratejinin Uluslararası Hukuka uygun olmadığı üzerinedir. Yakın tehdit olarak görülen ve önleyici müdahale yapılacak muhatabın gerçekten yakın bir tehdit olup olmadığı ve buna kimin karar vereceği tartışma konusudur.³³⁷ Oysa Bush Doktrini, bunun da ötesine giderek ileride edineceği kabiliyet ile tehdit teşkil edecek gelişmeleri, yani uzak tehditleri de kapsamına almakta ve müdahaleyi hak olarak görmektedir. Nitekim kitle imha silahlarına sahip olduğu gerekçesinden hareketle ABD'nin Mart 2003'de Irak'a ilan ettiği savaş, bu düşüncüyü doğrulamaktadır.

Bush doktrininde esas alınan önalcı ve önleyici kuvvet kullanma, Uluslararası Hukuktaki meşru müdafaa hakkına dayandırılmaktadır. İkinci Bölümde etraflıca incelendiği üzere kuvvet kullanımını düzenleyen halihazırdaki tek geçerli Uluslararası Hukuk kuralı, BM sisteminin madde 2/4 ile getirdiği kuvvet kullanma yasağı ve bunun istisnalarından biri olan meşru müdafaa hakkıdır. Bu hak, BM Antlaşmasının 51'inci madde hükmüne göre kullanılmaktadır.

Maddeyi dar yorumlayan geleneksel yaklaşıma göre bu hakkın kullanılması için hedef devletin bir "silahlı saldırıya" maruz kalması gerekmektedir. Ancak maddeyi geniş yorumlayanlara göre meşru müdafaa

³³⁷ Franklin Eric Wester, "Preemption And Just War: Considering The Case Of Iraq", <<http://www.army.mil/usawe/Parameters/04winter/wester.pdf>>, (11 Ekim 2008).

hakkı aynı zamanda, saldırının henüz gerçekleşmediği, fakat gerçekleşmesi ihtimalinin yüksek olduğu (vukuu muhakkak) durumlarda da kullanılır. Bu görüşü savunanlara göre madde 51 hükmü, önleyici meşru müdafaa (anticipatory self-defense) da kapsamaktadır ve bu hukuka uygundur.³³⁸

Başkan Bush'un 1 Haziran 2002'de ABD Kara Harp Okulu West Point'te yaptığı değerlendirmeye bakıldığında, Bush Doktrini madde 51'i geniş yorumlayanların da ötesine geçmiştir. Bush'a göre; ABD artık geçmişte olduğu gibi tepkisel bir tutuma güvenemez. Muhtemel saldırıyı caydırmadaki iktidarsızlık, günümüz tehditlerinin aciliyeti ve muhtemel muhasımların seçtikleri silahların vereceği zararın büyüklüğü, düşman saldırısının gerçekleşmesinin beklenmesi seçeneğini ortadan kaldırmaktadır. Bu anlayışa göre Uluslararası Hukuk, öteden beri vukuu muhakkak bir tehdide karşı önleyici meşru müdafaa hakkını tanımaktadır, asıl yapılması gereken şey "vukuu muhakkak tehdit" kavramını, "günümüz tehditlerinin imkân ve amaçları"nı dikkate alarak yeniden yorumlamaktır.³³⁹

Görüldüğü üzere Bush doktrini ile BM sistemi dikkate alınmadan, Caroline olayı ile oluşan 1840'lardaki örf ve adet hukukunda yer alan gereklilik, orantılılık ve acillik kriterlerine uygun "vukuu muhakkak" saldırı tanımlaması da aşılıp daha geniş bir meşru müdafaa hakkı getirilmiştir. Bu anlamda Bush yönetimi, kitle imha silahları ve terörizmin ortaya çıkardığı yeni tehditler karşısında "vukuu muhakkak" tehdit kriterinin bir anlam ifade etmeyeceğini iddia ederek, meşru müdafaa hakkının, geleneksel "gereklilik" kriterini esnetmiştir.³⁴⁰ Böylece hem örf ve adet hukukunda, hem de BM sisteminde hukuka uygun bulunmayan önleyici (preventive) savaş düzeyine ulaşılmıştır. Bu haliyle Bush Doktrini,

³³⁸ Chris Brown, "Self-defence in an Imperfect World", s. 2.

³³⁹ **The National Security Strategy of the United States of America**, September 2002, <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>>, s.15, (2 Ocak 2009).

³⁴⁰ Gowers, Andrew Garwood, "Pre-Emptive Self-Defence: A Necessary Development or the Road to International Anarchy", **Australian Year Book of International Law**, Cilt 23, Sayı 51, 2004, s. 57.

Richard Falk'un da ifade ettiği gibi hukuksal bir doktrin değil, BM Antlaşması'nın ruhuna aykırı siyasal bir doktrindir.³⁴¹

Bush doktrini, biçimsel olarak telaffuz edildiğinde en azından hem uluslararası hukuk, hem de haklı savaş geleneği içinde var olan önleyici hareket sınırlamalarının farkında görünmektedir. Aslında belge, önleyici meşru müdafaa hakkı ile ilgili yasal sınırlandırmaları önemsemezken, bu hakka izin veren geleneksel yasal unsurlara açıkça değinme konusunda dikkatlidir. Bu itibarla bilimsel literatürde Bush doktrininin, uluslararası hukuk ve haklı savaş geleneğinin kabullerini zorlayarak uluslararası hukuk ve haklı savaş geleneğinin sınırlarının dışında kalıp kalmadığı, ya da uluslararası hukuk ve haklı savaş geleneğinin gereksinimleri ile uyumlu olup olmadığı tartışmalıdır.

Özellikle uluslararası hukuk ve haklı savaş geleneğinin revizyonu lehinde düşünenlere göre günümüz tehditleri ile başa çıkmak için yakınlığın geleneksel kavramı yeterli değildir. Kitle imha silahlarının, balistik füzelerin ve uluslararası terörizmin gelişimi ile devletler artık öncekinden çok farklı bir tehdit ortamı ile yüzleşmektedir. Greenwood, yakın bir silahlı saldırıyı neyin oluşturacağını belirlerken Caroline olayının yaşandığı zamanda bulunmayan iki unsurun göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmektedir.

Bunlardan birincisi tehdidin ağırlığı ve yıkıcılığıdır. Eğer bir şehre karşı saldırıda bulunulursa, bir nükleer ya da biyolojik silahın oluşturduğu tehdit, sadece tüfek ile silahlanmış insanlar tarafından yapılan sınır ötesi baskınların (Caroline olayında olduğu gibi) teşkil ettiği tehditten çok daha korkunç sonuçlar doğurabilecektir. KİS ile gerçekleştirilecek bir saldırı karşısında devletin, vatandaşlarına saldırı meydana geldiğinde herhangi bir etkin koruma sağlamasının mümkün olmadığı ve devletin, saldırı fiilen gerçekleşene kadar

³⁴¹ Richard Falk, "Why International Law Matters: Pre-Emptive War Flagrantly Contradicts the UN's Legal Framework", **Nation**, Cilt 276, Sayı 9, 2003.

beklemesi zorunluluğunun olduğu durumda saldırı veya tehdit yakın olarak değerlendirilir.³⁴²

İkinci unsur ise tehdidin servis yöntemidir. Düzenli bir silahlı kuvvetin oluşturduğu tehdit ile kıyaslandığında, teröristler tarafından gerçekleştirilecek bir saldırının zamanını tahmin etmek çok daha zordur. Bu husus, herhangi bir olayda saldırının ne zaman yakın olarak kabul edilebileceğini belirleyecek gerekli faktör olacaktır. Bununla beraber bir saldırıyı yakın olarak nitelendirmek için gerekli görülen kriterler görmezden gelinemez. Bu konular göz önüne alınsa dahi, meşru müdafaa hakkı sadece bir saldırı tehdidi olduğuna ilişkin yeterli kanıt bulunduğu zaman ortaya çıkacaktır. Bu da sadece KİS'na sahip olma değil, aynı zamanda onları kullanma niyeti ile ilgili kanıtlara ihtiyaç duyulacağı anlamına gelmektedir.³⁴³

Ünlü spekülör George Soros da, doktrinin aşırılıklar içerdiğini belirtmiştir. Soros'a göre bu durum, 11 Eylül saldırılarının insanların güvenlik algısını paramparça etmesinin ve Bush yönetiminin terörist tehdidini abartarak ulusu arkasından sürüklemesinin bir sonucudur. Böylece Amerikan demokrasisinin normal işlemesi ile belirli sınırlar içerisinde tutulmasının ötesine geçilmiştir.³⁴⁴ Soros, Bush yönetimini Sosyal Darwinizm'in kaba bir biçimi ile hareket eden radikallere benzetmiştir. Buna göre yönetimin yaklaşımını; *"Yaşam bir hayatta kalma mücadelesidir ve hayatta kalmak için büyük ölçüde güç kullanmak zorundayız."* şeklinde özetlemiş ve aslında hayatta kalmanın, rekabet kadar işbirliğine de dayalı olduğunu belirtmiştir.³⁴⁵

³⁴² Christopher Greenwood, "International Law and the Pre-Emptive Use of Force, Afghanistan, Al-Qaida, and Iraq", **San Diego International Law Journal**, No. 4, 2003, s. 16.

³⁴³ Ibid, s. 17.

³⁴⁴ George Soros, **Amerikan Üstünlüğü Hayali, Yanlış Kullanılan Amerikan Gücünün Düzeltilmesi**, Doğan Selçuk Öztürk (çev). İstanbul, Truva Yayınları, 2005. s.4.

³⁴⁵ Ibid, s.13.

Vassilis Fouskas ise doktrinin, uluslararası sistemde oluşan güç dengesini tehdit ettiği eleştirisini getirmiştir. O'na göre her ne kadar tek kutupluluk öne çıksa da, Soğuk Savaş sonrasında Avrupa'daki büyük güçler (Almanya, Fransa, İngiltere) ile Doğu'nun gelişen güçleri (Rusya, Çin, Hindistan) ve ABD arasında uzlaşmaya dayalı bir güç dengesi oluşmuştur. ABD'deki Clinton yönetiminin böyle bir uluslararası ortamı oluşturmada yakaladığı başarıyı, Clinton sonrası iktidara gelen muhafazakâr Bush, 11 Eylül sonrası uluslararası politikada takındığı tavır ve Irak Savaşı ile bozmuştur.³⁴⁶

Bush doktrinin çok büyük tepkilere yol açan diğer bir unsuru, Amerikan askeri hegemonyasını tehdit edebilecek herhangi bir gücün çıkmasının, Amerikan çıkarlarına tehditkâr olup olmadığına bakılmaksızın önlenmesidir. UGS'de yer alan *“Kuvvetlerimiz potansiyel düşmanların ABD'nin gücüne denk olabilmek ya da onu geçebilmek ümidi taşıyan askeri yapılanmalarını engelleyecek güçte olacaktır.”* hükmü ile herhangi bir ülkenin askeri yapılanması ABD tarafından “potansiyel düşman” algılamasına girebilecektir. Bu husus aynı zamanda, BM Antlaşmasının ruhunda olan içişlerine müdahale etmeme ilkesine aykırı olarak, ABD'nin diğer devletlerin içişlerine karışması anlamını da gelmektedir.

Bilindiği üzere Clinton dönemi ABD'sinde izlenen güvenlik stratejisinin hedefi de ABD'nin süper güç konumunun muhafaza edilmesiydi. Ancak Clinton yönetimi bu hedefe, jeo-ekonomi stratejisinden hareketle tehdit olarak küresel ekonomik krizleri görmekteydi. Bush doktrini ise asıl tehlikeyi, terörizm ve kitle imha silahlarının yayılması olarak belirlemiş ve kendisinden önceki Başkanlardan farklı olarak, konuyu uluslararası kurumlar ile silahsızlanma anlaşmalarına bırakmaktan yana olmamıştır.

³⁴⁶ Vassilis K. Fouskas, “US Macht-politik in Eurasia and the Re-fashioning of the Greater Middle East”, **War in the Gardens of Babylon: Mide East After the Iraqi War**, Bülent Aras (ed.), İstanbul, TASAM Publications, 2004, s.13.

Bush'a göre bu kurum ve anlaşmalar, terörist güçlerin karşısında yalnızca çaresiz değil, aynı zamanda ABD'nin işini etkili bir şekilde görmesine de engel oldukları için gereksiz ve tehlikelidirler. Bu anlamda Bush yönetiminin uluslararası toplum ve çokuluslu örgütlerle ortak hareket edilmesi (multilateralism) prensibinden uzak, tek başına hareket etmeye (unilateralism) dayalı bir dış politika izlemesi de eleştiri konusu olmuştur.

Henry Kissenger da doktrinin uluslararası sisteme getirdiği tehdide dikkat çekmiş ve "önleyici müdahale" politikasını, Westphalia'dan bu yana süre gelen uluslararası düzenin tüm kurallarını hiçe sayan devrimci bir yaklaşım olarak nitelemiştir.³⁴⁷ Nitekim uyuşmazlık veya sorunların diplomatik yolların tükenmesini beklemeye veya uluslararası hukuka şans verilmeden askeri kuvvet kullanarak çözülmesini öngören, Feinstein'in çok veciz özetlediği **"yapabildiğimizde tek başımıza, yapmamız gerektiğinde diğerleriyle"** yaklaşımı, uluslararası toplumun tepkisini çekmiştir.

Devletlerin istediği şekilde hareket etme gücünü sınırlandıran Uluslararası Hukuk, antlaşma ve yükümlülüklerin göz ardı edilerek, tek başına hareket etme düşüncesi kaosu habercisi olarak yorumlanmıştır. William Galston bunu, "Yeni güvenlik stratejisi Amerika'nın elli yıldır inşa etmeye çalıştığı uluslararası kurumlar, hukuk ve normlar düzeninin sona erdiğine işaret etmektedir."³⁴⁸ şeklinde değerlendirmiştir.

ABD'nin dünya ilişkilerindeki yeni rolünün oluşturacağı sonuçlar hakkında uyarılarda bulunan John Ikenberry de; "Amerika'nın oluşmaya başlayan neo-empyral stratejisi, uluslararası toplumun yapısının ve politik ortaklıkların yırtılması tehlikesinin habercisidir. Bu tehlike dolu bir yaklaşımdır ve başarısız

³⁴⁷ Ergin Yıldızoğlu, "ABD Sağında Irak Tartışmaları Yol Ayrımı: Hegemonya - İmparatorluk", **Stratejik Analiz**, Sayı 30, Ekim 2002, s.19.

³⁴⁸ William A. Galston, "Why a First Strike Will Surely Backfire", **The Washington Post**, 16 Haziran 2002.

olmaya mahkûmdur. Sadece politik olarak istikrarsız olmakla kalmayıp aynı zamanda diplomatik olarak zarar vericidir. Eğer tarih bir yol gösterici ise bu strateji düşmanlıkları ve mukavemetleri tetikleyecek ve bu sayede Amerika'yı bölünmüş ve daha düşmanca bir dünya içerisinde bırakacaktır.”³⁴⁹ şeklinde benzer bir eleştiri getirmiştir.

Bush doktrininin eleştirisi bakımından doktrinin içerisinde yer alan kavramlar da dikkat çekicidir. Bu anlamda doktrin, önleyici yöntemle başa çıkılabilecek en az üç belirli tehdit türüne hitap etmektedir: terörizm, KİS ve asi devletler. Doktrine göre gerçek tehdit, üçünün birleşip birlikte hareket etme potansiyelidir. Tıpkı meşru müdafaa ve yakınlık kavramlarında olduğu gibi “terörizm” kavramının da güvenilir bir tanımını saptamakta sorunlar bulunmaktadır. Higgins'e göre terörizm herhangi bir yasal anlamı bulunmayan bir kavramdır. Sadece devletler tarafından ya da bireyler tarafından yapılan, kullanılan metotlar kanunsuz olsa da yaygın bir şekilde onaylanmayan faaliyetleri üstü kapalı bir şekilde söylemenin pratik bir yoludur.³⁵⁰

Bununla birlikte Greenwood, son yıllarda BM Güvenlik Konseyi'nin devlet destekli olsun veya olmasın uluslararası terörizm eylemlerini barışa karşı ve BM Antlaşmasının 7'nci Bölümünde belirtilen amaçlara tehdit olarak görmekte tereddüt etmediğini, bu çerçevede Konsey'in uluslararası terörizmi mahkûm edecek bir dizi kararı benimsediğini belirtmektedir.³⁵¹ BM'nin bu tutumu, bir terörist saldırıya karşı kuvvet kullanımına fiilen başvurulabileceği şeklinde yorumlanmaktadır.

³⁴⁹ John Ikenberry, “America's Imperial Ambition”, **Foreign Affairs**, Vol 81, Nu.5, Eylül-Ekim 2002, s.59.

³⁵⁰ Gilbert Guillaume, “Terrorism and International Law”, **International and Comparative Law Quarterly**, Vol 53, No. 3, July 2004, s. 541.

³⁵¹ Greenwood, “International Law and the Pre-Emptive Use of Force, Afghanistan, Al-Qaida, and Iraq”, s. 19-20.

Bu noktada devletler, terörist gruplara karşı önleyici eylemde bulunabilir mi? Bush doktrini gelecekte meydana gelebilecek terörist saldırıların önüne geçmek için önalıcı şekilde harekete geçeceklerini iddia etmektedir. Biggio ise teröristlere karşı önleyici hareketlerin ancak teröristler silahlanmaya başladığında gerçekleşebileceğini iddia etmektedir. Silahlanmak için devletlerin yasal sebepleri varken, teröristler aynı hakka sahip değildir. Biggio'ya göre; “terörist organizasyonların yıkıcı silahları edindiği gerçeği, onlar bir hedef belirlemeden önce, onlara karşı saldırmak için yeterli sebep olmalıdır. Teröristler tarafından silahlara sahip olmak için yapılan basit bir girişim bile ilk izlenimde onların düşmanca amaçlarının belirtisi olmalı, şiddetle ve süratle karşılık verilmelidir. Önalıcı meşru müdafaa hakkına izin verilmesi, teröristlere yaptıklarından ya da niyetlendikleri eylemlerden dolayı suçlu tutulacakları mesajını gönderecektir.”³⁵²

Biggio'nun bu görüşü oldukça aşırı bir duruştur. Ancak terörist grupların silahlanmaya başlaması doğal olarak bir dizi endişeyi beraberinde getirmektedir. Endişeler sadece teröristlerin bir “hedef belirleyip belirlemedikleri” değil, aynı zamanda hangi devletin önleyici harekette bulunması gerektiğinin belirsiz olmasıdır. Yine, saldırının yakın olduğunu belirlemek için belirli bilgiler toplanana kadar, terörist grubun sebebiyet verdiği tehdidin her zaman görüldüğü kadar gerçek olmama ihtimali bulunmaktadır.

Geleneksel tehditlerde olduğu gibi kuvvet kullanımına son çare olarak başvurulmalıdır. Ancak Bush doktrininin hangi görüşü savunduğu tamamen açık değildir. Terörist gruplara karşı orantılı güç kullanma konusunda ise Bonafede üç farklı yol önermektedir: “Kısasa Kisas”, “Kümülatif Orantı” ve

³⁵² Frank A. Biggio, “Neutralizing the Threat: Reconsidering Existing Doctrines in the Emerging War on Terrorism”, **Case Western Reserve Journal of International Law**, Vol.34, No. 1, Fall 2002, s. 35-36.

“Göze Diş” ya da Caydırıcı Oran yaklaşımı.³⁵³ İlk yaklaşım uluslararası hukuk ve haklı savaş geleneği bakımından en uyumlu olanı görünürken, Bush doktrini son yaklaşım üzerine kurulmuş gibi görünmektedir. Başka bir deyişle, Bush doktrini muhataplarına daha net bir mesaj verebilmek için yani gelecek saldırıları caydırmak için orantılı gücün geliştirilmiş halini uygulamayı tercih etmiştir. Ancak bu yaklaşım, hem uluslararası hukuk hem de haklı savaş geleneğinde bulunan geleneksel orantılı kuvvet kullanımı kavramından en uzak olanıdır.

Bush doktrininde kapsanan diğer güncel tehditler, yani kitle imha silahları ile asi devletler doktrine göre yakinen bağlantılıdır. Terörizmden farklı olarak, KİS’nin yayılması ile mücadele edebilmek için kurulmuş yasal sistemler bulunmaktadır. Bununla beraber, Osirak örneğinde olduğu üzere, birçok devlet ve bilim insanı bu sistemin kitle imha silahlarının tehlikeli aktörler ile rejimlere yayılmasını engellemek için etkin olmadığını iddia etmektedir. Newcomb’a göre Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (Non-Proliferation Treaty) iki belirgin husus yüzünden zarar görmüştür.

Birincisi; antlaşma, nükleer silaha sahip tüm devletler tarafından onaylanmamıştır. Bu ise nükleer silaha sahip olmayan ve antlaşmada imzası bulunmayan devletlerin, parçalanabilir nükleer materyaller ile teknolojilerden yararlanabilmesi için kaynak teşkil etmiştir. İkincisi; antlaşma, koruyucu sözleşmeleri zorla uygulayabilmesi için mekanizmalar sağlamamıştır. Koruyucu sözleşmeler ile uyum, imzacı devletlerin iyi niyetine bağlı olmuş ve uyumsuz davrananlara verilebilecek cezalar, diplomatik manevralar ve ittifaklarla sınırlı kalmıştır.³⁵⁴

³⁵³ Michael C. Bonafede, “Here, There, and Everywhere: Assessing the Proportionality Doctrine and U.S. Uses of Force in Response to Terrorism After the September 11 Attacks”, **Cornell Law Review**, Vol. 88, 2002, s. 183.

³⁵⁴ Mark E. Newcomb, “Non-Proliferation, Self-Defense, and the Korean Crisis”, **Vanderbilt Journal of Transnational Law**, Vol. 27, October 1994, s. 608-609.

Ancak Bush yönetimine göre Yayılmayı Önleme Antlaşması'nın sorunlarından biri, onun ilişkileri karşılıklı güvene dayalı devletler arasında etkili olmasıdır. Antlaşma, yükümlülüklerinde hileye başvuran asi devletler, karaborsadan bomba satın almaya çalışan teröristler ya da en yüksek teklifi verene nükleer sırları satan kanun kaçağı bilim insanları ile başa çıkmak için yeterince donanıma sahip değildir. Bu bağlamda, bahse konu devletlerin kesin olarak tehdit oluşturduğu ya da en azından bir tehdit oluşturduğunun varsayıldığı durumlarda Yayılmayı Önleme Antlaşması işe yaramamaktadır.

Tıpkı “terörizm” gibi “asi devlet” kavramının tanımı üzerinde de uzlaşma sağlanmış değildir. Litwak’a göre asi devlet kavramı Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra popüler olan ve uluslararası hukuk içerisinde yeri olmayan bir Amerikan politik terimdir.³⁵⁵ Bu anlamda asi devletler, uluslararası sistemin en önemli kuralları ve uygulamalarını kabul etmemekte ve onlara bağlı kalmayı reddetmektedir. Hangi devletlerin asi olarak adlandırılacağı ve kimin bu saptamayı yapacağı ise görecelidir. Bu yüzden herhangi bir devletin “asi” olup olmadığı devletlerin bakışına göre değişirken, tehdit oluşturup oluşturmadığını kanıtlamak da zor hale gelmektedir.

Kitle imha silahlarının yapısı ve asi devletlerin bu silahları edinme olasılığı, çok sayıda uzmanın meşru müdafaa amacıyla güç kullanılması için sağlanması gereken ölçütlerin yeniden değerlendirilmesini istemesine neden olmuştur. Bu tür tehditlere müdahalede genel görüş birliği yakınlık unsuruna dayanmaktadır. Zaman unsuru bir miktar değişime uğrarken, önleyici hareketin savunulması için hem kabiliyet hem de niyet ile ilgili bilginin bulunması gerekli görülmektedir. Bununla birlikte, bu ölçütlerle ilgili olarak bir standardizasyonun olmadığı da açıktır.

³⁵⁵ Robert S. Litwak, **Rogue States and U.S. Foreign Policy: Containment After the Cold War**, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 2000, s. 3.

Görüldüğü üzere Bush Doktrinine yönelik eleştirilerin özünde, uluslararası düzeni yakından etkileyen önleyici ve önalcı hareket yaklaşımının ilke olarak kabul edilmesi bulunmaktadır. Önleyici ve önalcı hareketlerin icrasında, tehdidin etkisiz hale getirilmesi için doğal olarak askeri güç kullanılmaktadır. Bu nedenle takip eden bölümde önleyici savaş düşüncesinin arka planı ele alınarak, konuya günümüzdeki bakış tespit edilmeye çalışılacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖNLEYİCİ SAVAŞ DÜŞÜNCESİ VE ÖNLEYİCİ ASKERİ FAALİYETLER

I. ÖNLEYİCİ SAVAŞ (PREVENTIVE WAR) NEDİR?

Literüterde önleyici hareket, önleyici saldırı ve önleyici müdahale olarak da kullanılan önleyici savaş terimi, bir saldırıyı engellemek için başka bir saldırı önerdiği için ilk bakışta kısır bir ifade gibi görünmektedir. Ancak şu bir gerçek ki, önleyici savaş devlet adamlarının kendi ülkelerinin ulusal çıkarlarını korumak ve uluslararası toplumda güç kaybını önlemek veya geciktirmek için üstlendikleri, öngörüye dayalı bir girişimdir.³⁵⁶

Liderler bazen başarı ihtimalinin düşük olduğunu bile bile, gelecekte zafer olasılığının daha düşük olacağı öngörüsüyle, önleyici savaş seçeneğine başvurmayı göze alırlar. Nitekim önleyici savaşı tasarlayan devlet adamları, “durum bize karşı dönüyor,” “avantajlarımız elden gidiyor,” “zaman aleyhimize işliyor,” “rakibimizi köşeye sıkıştırmalıyız” ve Anadolu’da sıkça söylendiği gibi “yılanın başını büyümeden ezmeliyiz”, vb. bir dürtü ile hareket ederler. Bu anlamda önleyici saldırı güdüsü, çoğu zaman orta veya uzun vadede gelişerek tehdit teşkil edecek bir durumu ortadan kaldırarak, güvenliği temin etme düşüncesine dayanır. Bunun yanı sıra, giderek güç kaybeden bir devletin, önleyici hareket ile muhasımını alt edebileceği öngörüsü de bir başka itici faktör olarak görülmektedir. Bu noktada karar vericileri daha çok, ulusal güçlerinin zayıflaması ve ulusal çıkarları ile güvenliklerini sağlama endişesinin yönlendirdiği açıktır.

Ülkelerinin milli gücü konusunda iyimser olmayan liderler önleyici savaşı, mevcut ulusal çıkarlarını belirli bir seviyede muhafaza etmek için bir savunma

³⁵⁶ Jack S. Levy, “Research Note: Declining Power and the Preventive Motivation for War,” *World Politics*, Vol. 40, No.1, October 1987, s. 82-86.

manevrası olarak görmektedir.³⁵⁷ Bu çerçevede önleme güdüsü, güç dengesinde negatif bir değişim meydana gelmeden önce, liderleri mevcut güç ile sorunlara olabilecek en iyi çözümü getirme yönünde cesaretlendirmektedir. Örneğin, I. Dünya Savaşı'ndan önce Almanların savaşa ilişkin sezgileri Rusya üzerinde yoğunlaşmıştı. Rus sanayi ve nüfusunda yaşanan artış sebebiyle, Rusya'nın eninde sonunda savaşa ya da savaşırsız bir biçimde Almanya'yı işgal edeceğini değerlendirmişlerdi. Hatta Rus demiryolu inşaat ve askeri reform programları, Alman askeri yetkililerini, Almanya'nın 1917'den önce Rusya ile savaşa girmesi gerektiği sonucuna götürmüştür. Alman liderlerin, mevcut veya yakın emarelere bakmaksızın, giderek güç kaybedeceklerine ilişkin karamsarlıkları uzun vadeli savaş planlamalarında önemli bir rol oynamıştır.

Görüldüğü üzere önleyici savaş düşüncesi, bir devletin uluslararası sistemde göreceli güç kaybı algısı ile de oluşmaktadır. Başka bir deyişle, muhasımından çok güçlü olan, ancak avantaj kaybetmeye başladığı kaygısı oluşan bir devlet, önleyici savaş için baskı hissetmeye başlamaktadır. Aynı durumla, düşmanından daha zayıf ve güç kaybetmeye devam eden bir devlet de karşı karşıyadır. Örneğin 1980'de, Irak'ın İran'a saldırı kararı temel olarak önleyici savaş dinamikleriyle şekillenmiştir.³⁵⁸ Saddam Hüseyin'in İran-Irak savaşını başlatma kararı, "Irak'ın genel olarak askeri kapasitesi İran'inkine oranla daha az olmasına rağmen, Irak kapasitesinin zirvesine ulaşmış ve bundan sonraki aşamada güç mukayesesi İran lehine daha da fazla gelişebilecektir" öngörüsüne dayanmıştır.

³⁵⁷ Robert Gilpin, **War and Change in World Politics**, Cambridge, Cambridge University Press, 1981, s.77.

³⁵⁸ Nitekim İran, 1979 devriminden dolayı askeri olarak zayıflamış, bu arada Irak yeni silah alımlarıyla belirli ölçüde gücünü artırmıştır. Bu nedenle Saddam, İran'ın silahlı kuvvetlerini toparlayıp Irak'a karşı harekete geçirmeden önce İran'a saldırmak istemiştir. İran'dan daha az nüfusa, daha az eğitimli insan gücüne ve daha az gayri safi milli hâsılaya sahip olan Irak, devrim nedeniyle İran'ın yaşadığı geçiş sürecindeki dağınıklıktan, önleyici saldırı adına tahrik olmuştur. Yani Irak, güç dengesi aleyhine dönmeyen önce İran tehlikesini bertaraf etmek istemiştir. İran-Irak Savaşı'nda Irak'ın önleyici savaş güdülerini hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ephraim Karsh, "The Iran-Iraq War: A Military Analysis," **Adelphy Paper**, No.220, Spring 1987, s.58.

Uluslararası Hukuktaki yeri 1950'lerde tartışılmaya başlanan önleyici savaş stratejisi,³⁵⁹ Bush doktrininin özünü teşkil etmiştir. Bu nedenle, bahse konu doktrin çerçevesinde kuvvet kullanımının daha iyi kavranması için tarihsel süreç içerisinde önleyici savaşa ilişkin görüşler ile konu üzerinde çalışma yapan analistlerin düşünceleri gözden geçirilecektir.

A. Önleyici Savaş Düşüncesinin Gelişimi

Yazılı kaynaklarda görülen ilk önleyici savaş örneği, Thucydides'in Pelopones Savaşı adlı eserinde tanımlanmıştır. Thucydides, savaşın temel nedenini, Atina askeri gücünün yükselişi ve bunun Sparta üzerinde oluşturduğu korku olarak açıklamıştır. Thucydides'e göre *"Atina askeri güç bakımından zirveye ulaşmış ve Sparta'nın müttefiklerini taciz etmeye başlamıştır. Geline bu nokta, Sparta için artık tahammül sınırındır ve bütün enerjisini toplayıp saldırmak ve tüm Atina güçlerini tahrip etmek amacıyla karar verdiği andır."*³⁶⁰ Burada, Atina'nın gücüne karşı Sparta'nın saldırıya uğrama konusundaki farkındalığı önleyici savaşın kaynağı olmuştur.

Önleyici savaş savunana Cicero'ya göre her kötülük doğduğunda kolaylıkla bastırılabilir, bir kural keskinleştikçe yerleşir.³⁶¹ 16'ncı yüzyıl hukukçularından Alberico Gentili de benzer şekilde; "İnsanlar zaten fazlasıyla güç sahibiyken, daha da fazla güç sahibi olmamalarının engellenmesi, daha sonra çare aramak zorunda kalmaktan daha iyidir."³⁶² sözleriyle önleyici savaşın gerekliliği ve önemini vurgulamıştır.

³⁵⁹ Harry S. Laver, "Preemption and the Evolution of America's Strategic Defense", **Parameters**, Vol. 35, No. 2, Summer 2005, s.112.

³⁶⁰ Thucydides, **History of Peloponnesian War**, trans. Rex Warner, New York, Penguin Boks, 1972, <<http://www.pdfqueen.com/pdf/pe/peloponnesian-war/>>, (10 Haziran 2008), s.103.

³⁶¹ David Rodin, "The Ethics of Preventive War", <http://www.allacademic.com/meta/p99055_index.html>, (22 Haziran 2009), s.8.

³⁶² Richard Tuck, **The Rights of War and Peace: Political Thought and the International Order From Grotius to Kant**, Oxford, Oxford University Pres, 1999, p.18.

Thucydides'in, savaşın tetikleyicisi olarak gördüğü "saldırıya maruz kalmaya dayalı" açıklama, aslında güç dengelerindeki değişim ve uluslararası sistemde savaş konusundaki sebep-sonuç ilişkisine ışık tutmaktadır. Güç dengesindeki uzun süreli değişimler, uluslararası sistemde savaşın temel nedeni olarak görülen devletlerarasında inişli-çıkışlı güç kaymalarına sebep olmaktadır. Nitekim Hans Morgenthau güç dengesindeki bu değişimlerde, gücü azalan devletlerin savaşı başlattığını savunur. Morgenthau'ya göre "*Önleyici savaş, her ne kadar diplomatik çevrelerde ve demokratik kamuoyunda nefretle karşılanırsa da, gerçekte, güç dengelerinin doğal bir getirisi*dir."³⁶³

Önleyici savaş iddiası için çıkış noktası olarak güçler dengesi kavramını öne süren Edmond Burke'e göre Avrupa'daki belli başlı ülkeler arasında sağlanacak güçler dengesi, tek bir ülkenin hakimiyeti elinde bulundurmasını engelleyerek Avrupa'nın özgürlüğünü korumaktadır. Ayrıca denge henüz bozulmadan erken savaşa girmenin bedeli, tehdidin yakınlaşmasını beklemekten daha düşüktür.³⁶⁴

II. Dünya Savaşı sonrasında önleyici savaş terimi, sadece çok yakın bir tehdit ortaya çıktıktan sonra yapılan askeri eylem olarak görülmüştür. Bununla beraber 1950'lerde Bernard Brodie önleyici savaşı; bir ülkenin başka bir ülkeye karşı kışkırtılmamış, özel bir saldırı beklenmeden, ya da hedef ülkenin açık bir eylemi olmadan tasarlayarak yaptığı saldırı olarak tanımlamıştır.³⁶⁵ Brodie'nin tanımında tehdidin zamanlaması dikkate alınmamış, devletin eylemi yapma iradesi öne çıkmıştır. Burada ilginç olan nokta, Brodie'nin önleyici savaş konusuna yaklaşımı ile Bush doktrinindeki önleyici savaş anlayışının aynı oluşudur.

³⁶³ Morgenthau, 1978, s.216.

³⁶⁴ David Luban, " Preventive War", **Philosophy and Public Affairs**, Vol. 32, No. 3, 2004, s. 223.

³⁶⁵ David Rodin, "The Ethics of Preventive War", s. 224.

ABD’de önleyici savaş ihtimalinin tartışmaya açılması 1940’lı yılların sonuna denk gelmiştir. Ancak bu düşünce o dönem pek ilgi görmemiş, hatta karşı tutuma maruz kalmıştır. Bu çerçevede George Kenan, 1949’da yazdığı bir makalede önleyici savaş politikasına ilişkin görüşlerini; *“Demokratik bir toplum önleyici savaş planlayamaz. Demokratik ülkeler için de bilerek savaşa gitmek mümkün olsa da, ben bunun doğru cevap olup olmadığını sorgularım. Bizler savaş harici tedbirlerin neler başarabileceği konusunda, hedeflerimizi açıklamakla yükümlüyüz”*.³⁶⁶ şeklinde belirterek, uluslararası toplumun savaş dışı çözümlere yönelmesi gerektiği üzerinde durmuştur.

Truman yönetimi de benzer görüşten hareketle 1968’de yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesine, gerçekleşmek üzere olan bir taarruz ya da karşı saldırı hazırlığı olmadığı sürece ABD’nin ilk saldıran olmayacağı hükmünü koymuştur. Başka bir deyişle Truman yönetimi, önleyici savaşı uygun bulmamakta, ancak önalıcı saldırıyı uygulanabilir bir seçenek olarak kabul etmiştir. Bu husus, anılan belgede yer alan; *“Modern silahlarla ilk darbeyi vurmanın askeri avantajları oldukça önemli hale gelmektedir. Bu nedenle saldırıya uğrama durumunda tüm gücümüzle taarruz etmek ve hatta mümkünse bir Sovyet darbesi gerçekleşmeden önce reaksiyon göstermek için alarmda olmamız gerektirmektedir.”*³⁶⁷ ifadesi ile açıkça belirtmiştir.

Bununla beraber Soğuk Savaş’ın getirdiği sorunlar, ABD başkanı Eisenhower’ı önleyici savaş düşüncesine itmiştir. Sovyetlerin artan savunma harcamaları ve nükleer kapasitesinden endişe duyan Eisenhower, Dışişleri Bakanı Foster Dulles’a; *“Yönetim gerekli durumlarda, gelecek nesillerin, bizim tayin edebileceğimiz en uygun zamanda savaşı başlatmanın bizim görevimiz olup olmadığını sorgulamalarına meydan verilmemesini düşünmek zorundadır.”*

³⁶⁶ George F. Kennan, “Lecture to Foreign Service Institute”, John L.Gaddis, **Strategies of Containment**, New York, 2005, s. 49.

³⁶⁷ NSC-68, Section IX.C., <<http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/nsc-68/nsc68-3.htm>, (10 Aralık 2009).

talimatını vermiştir. Dönemin ABD Kara Kuvvetleri Komutanı Matthew Ridgway ise Başkanın aksine önleyici tedbir olarak yapılan savaşa karşı çıkmış ve bu yaklaşımın “ABD’nin kuruluşu ile ilgili bütün değerlere ters, Amerikan halkının çoğunluğu için nefret uyandırıcı” olduğunu söylemiştir. Birkaç ay sonra da Eisenhower, en azından kamuoyu önünde “Önleyici tedbir olarak yapılan savaş, bana göre bugün için olanaksızdır” diyerek, önleyici savaş stratejisini reddetmiştir.³⁶⁸

Brodie, 1959’da yayımladığı “Füze Çağında Strateji” adlı eserinde, önleyici savaş üzerine yapılan tartışmaları özetlemiş ve bugün de geçerli olabilecek üç nokta tespit etmiştir.³⁶⁹ Bunlardan birincisi; ülkelerin taarruzi askeri kapasitelerinin, artık etkili bir savunma sağlayamadığının farkına varılmasıdır. Nitekim ne konvansiyonel, ne de nükleer silahlar yıkıcı bir saldırıyı tamamen durdurabilecektir. İkinci husus; bu tarz bir saldırının yaratacağı hasar tahammül sınırlarını aşacaktır. Üçüncü husus da; bu durumu iyileştirebilecek teknolojik bir gelişmeye ilişkin herhangi bir emare bulunmamaktadır. Tüm bunlar, önleyici savaşı ilgi çekici hale getiren bir düşünce sistematığının oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Geçmişte önleyici savaştan yana olanlar, savaşın kaçınılmaz olduğu ve istihbaratın uygun hedefler tespit edebileceği varsayımlarından hareketle, önleyici saldırının önemli avantajlar sağlayacağını savunmuştur. Bu avantajlar; eylemin kesin sonuçlar üreteceği ve düşmanın karşı reaksiyonunun etkilerini tamamen yok etmese de en azından azaltacağıdır. Diğer taraftan bu yaklaşıma karşı olanlar önleyici savaşın, “ne olabilir” temeline dayalı, daha ciddi bir savaşı başlatacağına dikkat çekmiştir. Bismarck da; “*Ben, hiçbir zaman majestelerine,*

³⁶⁸ David Alan Rosenberg, “The Origins of Overkill: Nuclear Weapons and American Strategy, 1945-1960,” **International Security**, Vol. 7, Spring 1983, s. 33.

³⁶⁹ Bernard Brodie, **Strategy in the Missile Age**, Princeton, Princeton University Press, 1959, <http://www.rand.org/pubs/commercial_books/2007/RAND_CB137-1.pdf>, (26 Ekim 2009), p.392.

*rakibimizin yakın gelecekte düşmanlığa başlayacağı tahminine dayanarak derhal savaş açması gerektiğini tavsiye edemem” ifadesiyle, varsayımlara dayalı olarak askeri gücün kullanılmasını kaygı verici bulmuştur.*³⁷⁰

B. Günümüzde Önleyici Savaş Yaklaşımı

ABD’de 1950’lerde formülize edilen önleyici savaş stratejisi, kamuoyunda azda olsa tartışma yaratmış ve politik çevrelerde pek ilgi görmediği için adeta rafa kaldırılmıştır. Ancak 2002’nin ABD’sine gelindiğinde, bu kez aynı strateji, üzerinde çok da düşünülmeden kabul edilerek Bush doktrinine esas teşkil etmiştir. Böylece Eylül 2002’den itibaren savunma stratejist ve teorisyenleri için terörizmle mücadelede önleyici savaşın yetersizlikleri ve erdemlerini değerlendirme süreci başlamıştır.

Bu noktada dikkati çeken önemli bir husus, ABD’de önleyici ve önalıcı savaş arasında 1950’lerde yapılan ayırımın, günümüz tartışmalarında görülmemesidir. İki yaklaşımdan, önalıcı savaş bir dereceye kadar kabul görebilir ve daha anlamlı sonuçlara sahipken, önleyici savaş, diğerinin yerine yanlış olarak kullanılmaktadır. Bu tür kullanımın, ABD’nin 2002-UGS belgesine de yansıdığı görülmektedir.

Önleyici savaşın meşruluğu sorusuna, tehdidin yakınlığı ile yanıt getirilmeye çalışılmaktadır. Anthony C. Arend, önleyici anlamda yapılan önalıcı savaşı, Uluslararası Hukuk açısından yasal görmektedir. Arend’e göre örf ve adet hukuku, bir ülkenin meşru müdafaa amacıyla önalıcı eylemde bulunma hakkının olduğunu kabul etmektedir. Ancak bunun için gereklilik, yani başka bir devletten kaynaklanan tehdidin yakın olması ve orantılılık, yani aşırı güç

³⁷⁰ Laver, “Preemption and the Evolution of America’s Strategic Defense”, s.114.

kullanımından kaçınılmasını gerektiren eylemin tehdidi bertaraf etmeye yetecek kadar olması şartları yerine getirilmelidir.³⁷¹

Önleyici savaş stratejisine dayanan Bush doktrini, 11 Eylül sonrası dünyada “yakın tehdit” kavramının yeniden yorumlanması gerektiğini iddia etmektedir. Bush yönetimine göre kitle imha silahlarının yayılması ve teröristlerin bu tür silahlarla mevcut veya potansiyel bağları, Uluslararası Hukukun meşru müdafaadaki geleneksel gereklilik, bir başka deyişle yakın tehlike anlayışını eskitmiştir. Bu anlamda Bush doktrini, yakın tehdit kavramının yeniden yorumlanmasını, uluslararası topluma üstü kapalı şekilde sunmuştur. Buna karşın Uluslararası Hukuk bir değişim göstermemiştir. Eğer Uluslararası Hukuk, Bush doktrinindeki yakın tehlike ifadesini kabul ederse, önleyici savaş Arend’in belirttiği üzere, “politik olarak akıllıca olmasa da, yasal olabilecektir.”³⁷²

Bu durumda devletlerin güvenliğine tehdit teşkil eden “yakın tehlikenin” ve önleyici savaşın ABD tarafından ortaya konan düzenlenmiş yeni şekli, Uluslararası Hukuk ile nasıl uyumlu hale gelecektir? Terör örgütlerinin binlerce insanın hayatını tehdit eder hale geldiği ve sistemde ana aktör gibi sarsıcı etkiler yarattığı günümüzdeki fiili durumuna, ne Uluslararası Hukuk, ne de BM Antlaşması etkili şekilde hitap edebilmektedir. Bu nedenle Terence Taylor, 11 Eylül sonrası dünyada yakın tehdidi tanımlamak için üç kriterden oluşan bir ölçüt önermiştir. Buna göre;

- Birinci kriter; tehdidin ağırlığı belirgin olmalı. Örneğin kitle imha silahlarının varlığı gibi.

- İkinci husus; saldırı yöntemi dikkate alınmalı. Ancak terörizmin gizlilik ve sürpriz baskınlara dayanması, genellikle erken uyarı ihtimalini ortadan

³⁷¹ Anthony Clark Arend, “International Law and the Preemptive Use of Military Force”, **The Washington Quarterly**, Vol.26, No.2, Spring 2003, s.89.

³⁷² Arend, “International Law and the Preemptive Use of Military Force”, s.90.

kaldırmaktadır. Bu sebeple Taylor, genel bir tehdidin bile Uluslararası Hukukta yakın tehdit olarak nitelendirilebileceği tartışılabilir demektedir.

- Üçüncü kriter ise potansiyel saldırganlar tarafından deklare edilen niyetler. Taylor'a göre bunun en bariz örneği El Kaide terör örgütünün ABD'ye karşı daha büyük saldırılar düzenleyeceği açıklamalarıdır. Taylor'a göre bu ölçütlere uyan yapılanmalar yakın tehdit olarak nitelenir ve uygun zaman ortaya çıktığında önleyici askeri harekât ile bertaraf edilmeyi gerektirir.³⁷³ Ancak Taylor'ın belirlediği bu kriterlerin, Uluslararası Hukuk karşısında geçerliliği belirsizdir. Aslında uluslararası toplumun, terörün yoğunlaştığı bir ortamda “yakın tehdit” kavramının net ve kabul edilir bir tanımlamasını yapana kadar, durumun bu şekilde kalacağı açıktır.

Bush yönetiminin bakışına göre Uluslararası Hukukun getirdiği tanım ve yorumlar, kitle imha silahları, teröristler ve muhtemelen ikisinin karışımı ile bezenmiş bir dünyada önleyici stratejileri uygulama konusunda sorun teşkil etmektedir. Bu nedenle Jason Ellis, kitle imha silahlarının yayılmasına karşı önleyici harekâtın geniş kapsamlı bir stratejinin parçası olarak kalması gerektiğine dair yeni bir bakış açısı önermektedir. Ellis'e göre balistik füzeler de dahil, kitle imha silahlarının yayılmasını önleme çabaları başarısız olmuştur. “Büyük tehditlerin gelişmesi ve yayılmasını önlemek için saldırgan olmalıyız” diyerek harekete geçen Bush yönetiminin, “KİS-terörizm” bağına karşı benimsediği proaktif tutum yerinde olmuştur.³⁷⁴

Lee Feinstein ve Anne-Marie Slaughter çok daha iddialı davranarak, KİS'nin yayılmasını önlemede zamanın geçtiğini ve önleyici savaş stratejisinin “yeteri kadar ileri gitmediğini” belirtmişlerdir. Feinstein ve Slaughter, insan

³⁷³ Terence Taylor, “The End of Imminence?”, **The Washington Quarterly**, Vol.27, No.4, Autumn 2004, s.66-67.

³⁷⁴ Jason D. Ellis, “The Best Defense: Counterproliferation and U.S. National Security,” **The Washington Quarterly**, Vol.26, No.2, Spring 2003, s.117.

hakları ve yaşamının gerekiyorsa doğrudan müdahale ile korunmasının dünyanın sorumluluğu olduğunu ifade eden “BM’nin koruma sorumluluğu” prensibinden hareketle, sisteme entegre sorunu yaşayan devletlerin kitle imha silahlarına sahip olmasını önlemek için paralel “ortaklaşa önleme” önerisinde bulunmuştur. Onlara göre 11 Eylül sonrası ortamda ülkeler, kitle imha silahları tehdidine karşı aktif olarak hareket etmelidir.

Bununla beraber Feinstein ve Slaughter için gösterilecek gayretin çoğu, ekonomik ve diplomatik girişimler ile müeyyide ve ambargo benzeri askeri olmayan eylemleri içermelidir. Bu önlemler tamamen yetersiz kaldığında ise tek taraflı olarak ya da koalisyonlarla askeri çözümler düşünülmelidir.³⁷⁵ Ancak tıpkı Ellis gibi Feinstein ve Slaughter da askeri seçeneğin ne zaman uygulanacağına kimin karar vereceği sorusunu cevapsız bırakmıştır.

Bu konuda farklı bir görüş ileri süren Gu Guoliang ise pratikte önleyici stratejinin işe yaramayacağını ifade etmiştir. Başarılı olmak için kullanılacak stratejinin, düşmanın kesin niyetini, kapasitesini ve yerini belirleyen güvenilir istihbarata dayanması ve dünya kamuoyu karşısında yasal ve etik yetkiye sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Guoliang’e göre önleyici savaş bu koşullardan hiçbirini karşılamamakta ve bu yüzden KİS’nin kullanılmasını durdurmada etkisiz olacağı anlaşılmaktadır. Guoliang, ABD Savunma Bakanlarından William Cohen’in “*Amerikanın askeri üstünlüğü bize karşı nükleer, biyolojik ve kimyasal saldırı yapılması tehditini artırmaktadır. Çünkü bu üstünlük rakiplerimizi, bize asimetrik olarak karşı koyabilmek konusunda isteklendirmektedir.*” sözüne atıf yaparak, önleyici savaşın, kamyonlar, gemiler

³⁷⁵ Lee Feinstein and Anne-Marie Slaughter, “ADuty to Prevent,” **Foreign Affairs**, Vol.83, January/February 2004, s.136-137.

ya da jumbo jetler kullanan teröristlerin saldırılarını engellemek için hiçbir şey yapamayacağını belirtmektedir.³⁷⁶

Yine Guoliang'e göre ABD tarafından yapılan bir önleyici harekât, diğer devletlerin de aynı önleyici saldırı hakkına sahip olduğunu iddia etmelerine yol açacak, hem de ABD'nin tek yanlı imajını artıracaktır. O'na göre uluslararası işbirliği, uluslararası güvenliğin anahtarıdır. Kitle imha silahlarının yayılmasını engelleyen programların güçlendirilerek devam ettirilmesi için sarf edilen çok uluslu gayretler, devletlerin oluşturduğu tehlikeleri azaltacak ve bu arada uluslararası toplumun üyeleri arasındaki dayanışma, devlet dışı tehditlere olan politik, mali ve moral desteği azaltacaktır.³⁷⁷

Önleyici savaş konusunda Lawrence Freedman da Guoliang'a benzer bir görüşe sahiptir. Freedman'a göre Soğuk Savaş döneminde kalan ve günün şartlarına uymayan caydırıcılık stratejisi gibi önleyici savaş stratejisi de asimetrik terör tehditine karşı etkisizdir. Soğuk Savaş döneminde caydırıcılığın başarısı, "karşılıklı yıkım gücü"nden doğan dengeli korkudan kaynaklanmıştı. İki tarafın da birbirlerini yok edecek yeterli güce sahip olduğunun bilinmesi, iki tarafı da çatışma riskinden vazgeçirmiş ve gergin de olsa istikrarlı bir ortamın oluşmasına yol açmıştır. Günümüzde ise uluslararası sistemi oluşturan aktörler arasında böyle bir denge veya dinamiğin sağlanması, özellikle terör örgütlerinin aşırıcılığı ve öngörülemeyen taktikleri yüzünden zordur.³⁷⁸ Çünkü, örneğin bir intihar bombacısını caydırabilecek şeyler oldukça sınırlıdır.

Freedman'a göre önleyici savaş stratejisinin yasallığı konusundaki kaygılara ilave olarak, pratikte de uygulanması sorundur. Nitekim yakın tehdit

³⁷⁶ Gu Guoliang, "Redefine Cooperative Security, Not Preemption," **The Washington Quarterly**, Vol.26, No.2, Spring 2003, s.135-137.

³⁷⁷ Michael Hirsh, "Bush and theWorld", **Foreign Affairs**, Vo.81, September/October 2002, s.22.

³⁷⁸ Lawrence Freedman, "Prevention, Not Preemption", **The Washington Quarterly**, Vol.26, No.2, Spring 2003, s.105.

kavramının bir ülkeden kaynaklanıp kaynaklanmadığını bile tanımlamak oldukça zorken, terörist grup gibi devlet dışı odakların yakın tehdit oluşturup oluşturmadığını tanımlamak adeta imkânsızdır. Bu nedenle önleyici savaş en uygun şartlarda bile 11 Eylül benzeri saldırıları durdurmakta yetersiz kalacaktır. Bu görüşleri ileri süren Freedman, askeri nitelikte olmayan örneğin daha iyi istihbarat, diplomatik girişimler, ekonomik destek ve gelişmiş teknolojiler gibi önleyici tedbirleri ise makul bir alternatif olarak değerlendirmektedir. Bu tür önlemlerin, özellikle zayıf devletlerden kaynaklanan güvenlik sorunlarıyla mücadele etmede etkin olacağını belirtmektedir.³⁷⁹

Başka bir deyişle, terör örgütlerinin kaynak ve motivasyonlarına hitap etmek, eylemlerine karşı tavır takınmaktan daha makul sonuçlar getirebilecektir. Ancak bu yaklaşım süratli bir askeri çözüm yerine, uzun bir zaman dilimi içerisinde sıkıntılı problemlerle uğraşmayı içerdiğinden sabırlı ve istekli olmayı gerekli kılmaktadır.

II. ÖNLEYİCİ SAVAŞ VE ULUSLARARASI HUKUK

Geleneksel Uluslararası Hukuk devlet egemenliğine duyulan saygıyı, kuvvet kullanımı üzerine büyük kısıtlamalar koyarak vurgulamıştır. BM Antlaşması bunu, tüm üyelerine uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanma yasağı getirerek ve bu kuralın istisnası olarak meşru müdafaa ile BM organlarının kararları doğrultusunda güç kullanımını tesis ederek formülize etmiştir. Gücün, BM (Güvenlik Konseyi'nin) sisteminin dışında kullanıldığı durumlarda, bir devletin BM Antlaşması altında, yakın bir tehdite karşı önleyici meşru müdafaaı da içeren geleneksel bir meşru müdafaa hakkına mı sahip olduğu, ya da bu hakkın önleyici meşru müdafaaı içermeyecek şekilde daraltıp daraltmadığı konusu kesin olarak açık ve anlaşılır değildir. Bazı yazarlar, BM Antlaşmasının Uluslararası Hukukun artık yürürlükte olmayan bir kaynağı

³⁷⁹ Freedman, "Prevention, Not Preemption," s.105.

olduğunu iddia etmekte ve önleyici meşru müdafaa hakkının, her şeye rağmen ve geleneksel olarak yakın saldırı tehdidi olan durumlarla sınırlandığını belirtmektedir.³⁸⁰

Devletin ülkesi ve vatandaşlarını, saldırganlara karşı güç kullanarak koruma hakkı ve yükümlülüğü, ulus-devletlerden ve modern Uluslararası Hukuktan daha önce gelişmiştir. Silahlı mücadele ile ilgili modern yasaların dayandığı haklı savaş teorisi, böyle bir yükümlülüğün farkına 4'üncü yüzyılda varmıştır. 16'ncı yüzyıldan bu yana ise ulus-devletlerin bu hakka sahip olduklarına inanılmaktadır. Bu anlamda geleneksel olarak saldırganlık kanunsuz, meşru müdafaa ise yasal görülmüştür. Çünkü meşru müdafaa hakkı, uluslararası örf ve adet hukuku ile BM Antlaşması gibi iki önemli kaynak tarafından düzenlenmiştir.

Bu noktada akla gelen soru; ilk saldırının saldırgan bir eylem yerine, bir savunma eylemi olarak görülüp görülemeyeceğidir? Önleyici meşru müdafaa hakkı, saldırganın saldırıya hazırlandığı bir durumda, devletin saldırının meydana gelmesini beklemek yerine saldırı beklentisi ile savunma amaçlı harekete geçeceğini varsaymaktadır. Geleneksel olarak bir ilk saldırının bile, eğer bu saldırı gerçekleşmesi yakın bir taarruzu önleme amacı güdüyorsa, yapısı gereği savunma amaçlı ve yasal olabileceği teorik olarak varsayılmaktadır.³⁸¹

BM Antlaşması kabul edilmeden çok önce gelişen uluslararası örf ve adet hukukundaki meşru müdafaa yaklaşımı, Caroline olayı ile birlikte önleyici meşru müdafaayı da kapsamıştır. Buna göre önleyici meşru müdafaa için ani, karşı konulmaz ve başka seçenek üzerinde düşünmeye imkân bırakmayan bir

³⁸⁰ Steven C. Welsh, "Preemptive War and International Law", December 5, 2003, <<http://www.cdi.org/news/law/preemptive-war.cfms>>, (17 Aralık 2009).

³⁸¹ Welsh, "Preemptive War and International Law", s.2.

gerekliğin ortaya çıkması ve meşru müdafaa eyleminin aşırı olmaması, yani tehdit ile orantılı olması zorunluluğu getirilmiştir.³⁸²

BM sistemi uluslararası ilişkilerde mutlak eşitlik ilkesini yerleştirmiş ve bütün üye ülkeleri, diğer üye ülkelerin toprak bütünlüğü ile politik bağımsızlığına karşı güç kullanmaktan kaçınma esasını getirmiştir. Antlaşmaya göre bu kuralı ihlal eden ülkeler, BM üyelerinden oluşan müşterek bir birlik tarafından karşılık bulacaktır.³⁸³ Antlaşmanın 51'inci maddesinde ifade edilen; “BM üyesi bir devlete karşı silahlı bir saldırı meydana geldiğinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için gerekli tedbirleri alana kadar, bireysel ya da müşterek meşru müdafaa hakkı bulunmaktadır.

Meşru müdafaa şeklinde gerçekleşen eylemler en kısa zamanda Güvenlik Konseyi'ne bildirilmeli ve hiçbir şekilde tüzüğe bağlı olan Güvenlik Konseyi'nin sorumluluğu ve otoritesine etki edecek şekilde uygulanmamalıdır.” hükmü ile meşru müdafaa maksadıyla kuvvet kullanılacağı belirtilmektedir. Bu hüküm ile ayrıca, ülkelerin ya da ülke gruplarının önleyici olarak başka ülkelere saldırmasının onaylanmadığı, çünkü meşru müdafaa'nın sadece bir saldırı meydana geldiğinde geçerli olduğu belirtilmektedir.

Bununla beraber BM Antlaşmasının Uluslararası Hukukun güç kullanımı alanı üzerindeki etkisiyle ilgili tartışma devam etmektedir. Antlaşma, kuvvet kullanmaya karşı genel bir yasak getirse de Güvenlik Konseyi'ni, ortada bir saldırgan eylem bulunmasa bile güç kullanma konusunda yetkilendirmekte ve tek taraflı ya da çok taraflı meşru müdafaa eylemlerine belirgin sınırlandırmalar ile izin vermektedir. Antlaşmanın 39, 41 ve 42'nci maddelerine göre Güvenlik Konseyi saldırgan eylemlere, barış ihlallerine ve barışa karşı oluşan tehditlere

³⁸² David Ackerman, “International Law and the Preemptive Use of Force Against Iraq”, Congressional Research Service, document RS21214, September 23, 2003, <http://www.iraqresearch.com/RS21314_1.html>, (17 Aralık 2009).

³⁸³ BM Antlaşması, Madde 1 ve 2, <<http://www.un.org/en/documents/charter/chapter1.shtml>>, (18 Aralık 2009).

cevaben, ekonomik yaptırımlar ve çeşitli derecelerde kuvvet kullanımı (örneğin; abluka ve topyekûn savaş) benzeri bir dizi seçeneği kullanmakla yetkilendirilmiştir. Yani BM Antlaşmasına bağlı olarak kuvvet, Güvenlik Konseyi'nin onayı ile önemsiz bir tehdide karşı bile kullanılabilir.

Silahlı bir saldırıya karşı meşru müdafaa durumunda kuvvet kullanılabileceği konusunda yazarlar arasında görüş birliği vardır. Buna ilave olarak, Caroline doktrininin çizgisinde, tehdidin belirgin biçimde yakın olduğu durumlarda da önleyici askeri aktivitelerin kullanımı genel olarak kabul görmektedir.³⁸⁴ McCormack'a göre, madde 51'in önleyici askeri güç kullanımına olanak veren yorumu üç şartın gerçekleşmesi halinde geçerli ve yasalıdır.³⁸⁵ Antlaşmanın yaratıcılarının amaçlarını yansıtıyorsa, organizasyonun amaçları ile uyumluysa ve devletlerin uygulamalarına göre devletler ne söylesen, onlar bir saldırı beklentisi durumunda güç kullanımı hakkı olduğuna inanır.

Schmitt'e göre ise devletlerin yasal olarak meşru müdafaa konusunda önalma hakları bulunsa da, bu hakla ilgili olarak katı sınırlandırmalar bulunmaktadır. Özellikle; silahlı bir saldırının meydana geleceği konusunda kesin bir inancın olması, sorunun çözümüne katkıda bulunacak barışçıl alternatiflerin şüphe götürmez bir biçimde tükenmiş olması, savunma eyleminin sadece başka hiçbir şans kalmadığı bir durumda kullanılması ve savunmada kullanılan gücün tehdidi caydırmaya yetecek miktardan daha fazla olmaması, en temel olanlarıdır.³⁸⁶

³⁸⁴ John B. Mitchell, "Preemptive War: Is It Constitutional?", **Santa Clara Law Review**, Vol. 44, 2004, s. 497-498 ve Miriam Sapiro, "Iraq: The Shifting Sands of Preemptive Self-Defense", **The American Journal of International Law**, Vol. 97, No. 3, July 2003, 599-603.

³⁸⁵ Timoty L. McCormack, *Self-Defense in International Law: The Israeli Raid on the Iraqi Nuclear Reactor*, New York, St. Martin's Pres, 1996, s.111.

³⁸⁶ Michael N. Schmitt, "International Law and the Use of Force: Attacking Iraq," **The RUSI Journal**, Vol.148, No.1, 2003, <http://pdfserve.informaworld.com/260295_758064766_791608818.pdf547>, (15 Aralık 2009).

Maxon da geleneksel meşru müdafaa ya da önleyici meşru müdafaa amacıyla güç kullanımından önce ortaya çıkması gereken bazı şartlardan bahsetmiştir. Sekiz maddeden oluşan Maxon kriterleri;³⁸⁷

- **Tasarlanan karşı eylam statükoyu korumaya yönelik mi?**

Misilleme ve cezalandırma niyeti içeren eylemler, amacın meşru müdafaa olmadığı ve doğası gereği saldırgan olduğunu belirtir.

- **Bir yasal yükümlülüğün ihlali söz konusu mu?** BM üyesi her

devlet, başka bir devletin politik bağımsızlığına ya da toprak bütünlüğüne karşı güç kullanmaktan sakınma konusunda Madde 2/4 ile yükümlüdür. Bu temel değerlerden herhangi birine karşı yapılan tehdit, devletlerin yasal sorumluluklarını ihlal ettikleri anlamına gelmektedir.

- **Dış kaynaklı bir silahlı saldırı söz konusu mu?** Önleyici meşru

müdafaadan ayrı olarak, meşru müdafaanın ortaya çıktığı en açık durum, bir devletin başka bir devlet ya da başka bir devlet tarafından desteklenen bir organizasyonca silahlı saldırıya uğradığı durumdur.

- **Verilen karşılığın zamanlaması uygun mu?** Meşru müdafaa

eylemleri ilk saldırıdan uzak bir zaman diliminde olmamalıdır. Gecikmiş bir karşılık uluslararası toplum tarafından uluslararası barış ve güvenliğe karşı bir tehdit olarak algılanabilir. Karşı eylemin gerekliliği, saldırı hareketi ile savunma reaksiyonu arasında çok zaman farkı bulunuyorsa anlamını yitirmektedir.

- **Meşru müdafaada askeri karşılık gerekli mi?** BM Antlaşmasının

2/3'üncü maddesi tüm üye devletleri ihtilaflarını barışçıl yöntemlerle çözmeleri gerektiği konusunda uyarmaktadır. Madde 23 ise anlaşmazlığın çözülmemesi durumunda Güvenlik Konseyi'ne başvurulması gerektiğini belirtmektedir. Tehdit edilen devlet, meşru müdafaa amacıyla askeri güç kullanımından önce sorunu

³⁸⁷ Richard G. Maxon, "Nature's Eldest Law: A Survey of a Nation's Right to Act in Self-Defense", **Parameters**, Vol.25, No.3, Autumn 1995, s.67-68.

çözmeye yönelik bütün uygulanabilir barışçıl yöntemleri denemek zorundadır. Eğer askeri yönleme gerçekçi ve anlamlı bir alternatif varsa, meşru müdafaa durumu ortadan kalkar. Sonuç alınamayacağına bilinmesi halinde, bütün barışçıl yöntemlerin denenip tüketilmesi gereksizdir. Bu arada askeri eylemin gerekliliği açık değilse, bu eylem haklı gösterilemez.

- **Meşru müdafaa amacıyla kullanılan askeri güç tehdit ile orantılı mı?** Meşru müdafaa uygulayan devlet, saldırgan devletin yarattığı tehlikeden daha büyük bir güç kullanamaz.

- **Karşılık olarak yapılan askeri eylem hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirildi mi?** BM Antlaşması madde 51 gereği üye devletler meşru müdafaa hakkını kullanırken aldıkları önlemleri hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirmekle sorumludur.

- **Güvenlik Konseyi saldırıyı önlemek için etkili ve anlamlı önlemleri aldı mı?** Eğer Güvenlik Konseyi şiddet hareketlerini bitirici önlemleri alırsa, saldırıya maruz kalan devlet kendi meşru müdafaa eylemlerini durdurmalıdır.

Maxon'ın bakış açısına göre bu sorulara verilecek yanıtların olumlu olması durumunda meşru müdafaa eyleminin Uluslararası Hukuk çerçevesinde gerçekleşeceği açıktır. Ancak Maxon, önleyici meşru müdafaa konusunda asıl cevaplanması gereken sorunun, silahlı saldırı tehdidinin doğrudan, acil ve yakın olup olmadığının belirlenmesi olduğunu işaret etmektedir. Bu soruyu cevaplamak için de aşağıda sıralanan dört ölçütün göz önüne alınması gerektiğini önermektedir:

- **Saldırının yakın olduğunu anlamamızı sağlayan belirtiler mevcut mu?** Orduların hazırlanması, yükseltelen alarm seviyeleri, yükseltelen eğitim temposu, seferberlik ilanı gibi durumlar saldırının yakın olduğunu anlamamızı sağlayabilir.

- **Potansiyel saldırganın geçmiş beyanatları ve düşmanca tavırları bizi mantıksal olarak saldırının mümkün olduğu sonucuna götürüyor mu?**

Geçmişte yaşanmış saldırgan tutum ya da düşmanca kamuoyu açıklamaları, saldırgan devletin bir silahlı saldırı niyeti içinde olduğunu düşünmemizi sağlayabilir.

- **Potansiyel devletin elinde bulunan silahların özelliği nedir ve bu devlet, silahlarını etkili biçimde kullanabilme yeteneğine sahip mi?** Silahlı bir saldırıda, kullanıma hazır olan kitle imha silahları ve bunların modern taşıyıcı sistemleri oldukça tehlikelidir. Bu silahlara sahip olmak, onların kullanılacağına bir kanıt olarak görülemeyecek olsa da, bu hususun diğer tüm faktörlerle beraber göz önünde bulundurulması gerekir.

- **Güç kullanımı, bütün barışçıl yöntemlerin tüketilmesinden sonra başvurulacak son yöntem mi?** Silahlı bir saldırının ardından başvurulacak meşru müdafaanın aksine, önleyici eylemler genellikle barışçıl bir çözüm için yeterli zaman olduğu anlamına gelmektedir.³⁸⁸

Görüldüğü üzere Maxon, yasal meşru müdafa hakkının sınırlarını önleyici meşru müdafaayı da içine alabilecek şekilde genişletmekle kalmamış, aynı zamanda önleyici meşru müdafaayı açık bir şekilde haklı savaş geleneğinin bir çok ögesine bağlamıştır.

Byers'in bakış açısına göre devletlerde önleyici meşru müdafa hakkını kullanma konusunda bir isteksizlik bulunmaktadır.³⁸⁹ Gray, bu isteksizliğin nedenini, devletlerin önleyici meşru müdafaanın yasallığı konusunda emin olamamalarına bağlamaktadır. Devletlerin önleyici meşru müdafaaya güvenmekle ilgili bu isteksizlikleri, bu tarz güç kullanımının yasallığı hakkındaki tartışmalı duruma ilişkin en güçlü kanıt oluşturmaktadır. Bunu destekleyen

³⁸⁸ Maxon, "Nature's Eldest Law: A Survey of a Nation's Right to Act in Self-Defense", s.68.

³⁸⁹ Michael Byers, "Terrorism, the Use of Force and International Law After 11 September", **International and Comparative Law Quarterly**, Vol.51, No. 2, April 2002, s.409.

durum ise Uluslararası Adalet Divanı'nın *Nikaragua* davasında, önleyici meşru müdafaanın yasallığı hakkında görüş bildirmekten kaçınmasıdır.³⁹⁰

Her ne kadar önleyici meşru müdafaa hakkının kullanımıyla ilgili uluslararası toplumda bilim insanları arasında görüş birliği bulunsa da, ana öge her zaman için tehlike ve tehdidin acilliği ve yakınlığı olmuştur. Önleyici eylemin yasallığını kazanması ve yasal bir meşru müdafaa hareketi olarak tanımlanabilmesi için bu hareketin bir *yakın tehdit* karşısında yapılması gerekmektedir.

Neyin yakın tehdit olarak geçerlilik kazanacağı ise çoğunlukla belirsizdir. Öyle görünüyor ki BM Antlaşmasının hazırlayıcıları, buna Güvenlik Konseyi'nin karar vermesini tasarlamışlar. Ancak Güvenlik Konseyi'nin beklenildiği gibi güçlü bir konuma gelememesi gerçeğinin ışığında, devletlerin yakın tehdit içeren durumları Güvenlik Konseyi'nin kararına bırakmaları genellikle problemli olmuştur.³⁹¹

Bazı düşünürlere göre de yakın tehdidin doğası zaman içerisinde değişmektedir. Örneğin Schmitt, "tehdidin doğası değiştikçe, yakınlığının ölçüsü de evrimleşmelidir"³⁹² düşüncesi ile yakınlık ölçütünün göreceli olduğuna dikkat çekmektedir. Bu durumda, harekete geçmeden önce Güvenlik Konseyi'nin onayını alma gerekliliği savunulamayabilir. Nitekim Greenwood'a göre saldırı tehdidi, KİS'lerle yapılacak bir saldırı anlamına geliyorsa, ülkenin içine gireceği risk, ülkenin saldırı meydana gelene kadar beklemesi sonucunda kendi vatandaşlarını korunmasını imkânsız kılacağı için artacaktır. Bu da, şüphe götürmeksizin saldırının yakın ve doğrudan olarak değerlendirilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Düşünülmesi gereken ikinci nokta ise saldırının

³⁹⁰ Christine Gray, **International Law and the Use of Force**, New York, Oxford University Press, 2000, s.115.

³⁹¹ Gray, a.g.e., s.117.

³⁹² Schmitt, "International Law and the Use of Force: Attacking Iraq", s. 519.

gerçekleşmesinde kullanılan metottur. Askeri gücün yapacağı bir saldırının zamanını ve tehdit düzeyini anlamanın yanında, bir teröristin yapacağı saldırının yarattığı tehdidi ve zaman aralığını anlamak çok daha zordur. Bu zorluk düşünüldüğünde, her halükarda saldırı yakın olarak değerlendirilmelidir.

Saldırının yakın olup olmadığının anlaşılması gereği, anlamsız ya da geçiştirilmesi gereken bir konu gibi görülmemelidir. Bu konuları göz önünde bulundursak bile, meşru müdafaa hakkı sadece bir saldırı tehdidinin söz konusu olduğu hakkında güçlü kanıtlar varsa yapılan eylemi yasal kılacaktır. Bu husus, sadece silahların var olduğuna dair kanıtlara değil, aynı zamanda bu silahları kullanma niyetinin varlığına ilişkin kanıtlara da ihtiyaç duyulmasını gerektirecektir.”³⁹³

Bu bağlamda yakınlık faktörü konu ile alakasız görülmemelidir. Bunun aksine devletlerin günümüzde karşılaştığı sıkıntıları göz önüne getirmek için bir araç olarak kullanılmalıdır. Buna benzer bir durum ile karşılaşıldığında, bir devlet harekete geçmeden önce uzun bir süreçten geçip konuyu Güvenlik Konseyi’ne taşıyacak yeterli zamana sahip olamayabilir.

Nitekim Glennon’a göre Güvenlik Konseyi’nin tehditlerle etkin olarak baş etme konusunda başarısızlığı, bazılarına göre Antlaşmada belirtilen yasakları görünürde etkisiz hale getirmiştir. Kuvvet kullanılmasına getirilen sınırlamalar, barışı ve güvenliği sağlayan, tam teşekküllü bir Güvenlik Konseyi’nin varlığında öngörülmüştür. Eğer Güvenlik Konseyi kendi görevlerini tam olarak yerine getiremiyorsa, devletlerden kendi güvenliklerini feda edip çalışmayan bir sisteme bağlanmalarını istemek mantıksız hale gelmektedir.”³⁹⁴

³⁹³ Christopher Greenwood, "International Law and the Pre-Emptive Use of Force, Afghanistan, Al-Qaida, and Iraq", **San Diego International Law Journal**, Vol.4, 2003, s.16.

³⁹⁴ Michael J. Glennon, "The Fog of Law: Self-Defense, Inherence, and Incoherence in Article 51 of the United Nations Charter", **Harvard Journal of Law & Public Policy**, Vol.25, No. 2, Spring 2002, s.557.

Diğer bilim insanlarının iddiasına göre ise devletler BM Antlaşmasını imzalarken, bağlayıcı bir sözleşmenin altına imza attıklarını bilerek ve isteyerek bu işi yapmışlardır. McCormack bunu, “Güvenlik Konseyi’nin beklentileri karşılayamaması, Madde 2/4’ün artık devletleri bağlamadığı anlamına gelmemektedir. Devletler BM Antlaşmasını imzalayarak kendilerini Madde 2/4’ün yasaklarına uymaya mecbur hale getirmişlerdir.”³⁹⁵ şeklinde ifade etmiştir. Yine McCormack’a göre devletler Madde 2/4’e bağlı kalırken, Güvenlik Konseyi’nin beklentileri karşılayamaması, devletlere yasal olarak kuvvet kullanmaları konusunda biraz daha rahat hareket etme imkânı tanımaktadır. Güvenlik Konseyi’nin harekete geçmediği ya da geçemediği durumlarda, Madde 51 de devletlerin uluslararası barış ve güvenliği sağlamaya yardım etmelerine izin vermek amacıyla yeniden yorumlanabilecektir.³⁹⁶

Bir diğer önemli konu da tehditlerin değişen doğası yüzünden oluşan bazı belirsizliklerin varlığıdır. Devletlerin, BM Antlaşmasının hazırlandığı zamanlar olan 1940’lara nazaran günümüzde karşılaştığı tehditler elbette farklıdır. Bu durum birçok bilim insanını, BM Antlaşmasındaki kuralların yeni gerçekliğe uyum sağlayabilmesi için geliştirilmesi gerektiği sorgulamasına itmiştir.³⁹⁷ Ancak Henkin, BM gibi kurumların yasaları, uluslardaki değişimi, uluslararasındaki etkileşimi ve devletler arasındaki ilişkileri etkileyebilecek güçlerin değişimini yansıtacak biçimde büyüyüp gelişirken, bahse konu yeniden yorumlama sürecinin tehlikeli ve hassas olduğunu belirtmiştir.³⁹⁸ Bu konuda Schmitt; “Yasa, amaca uygun kalabilmesi temelinde incelenmelidir ve 21’inci yüzyıl güvenlik ortamında, önleyici stratejiler ile ilgili uluslararası yasal

³⁹⁵ McCormack, a.g.e., s.188.

³⁹⁶ McCormack, a.g.e., s.188.

³⁹⁷ Thomas M. Franck, "The Use of Force in International Law", **Tulane Journal of International and Comparative Law**, Vol.11, Spring 2003, s.7-8.

³⁹⁸ Louis Henkin, "The United Nations and Its Supporters: A Self-Examination", **Political Science Quarterly**, Vol.78, No.4, December 1963, s.530.

prensipler hakkında, zamanı geçmiş uygulamalarda ısrar etmek, devletleri bu prensipleri umursamamaya itmektedir.”³⁹⁹ yargısında bulunmuştur.

Bu paralelde Jessup, silahlı saldırıdan ne anlaşıldığının, yeni teknolojik ortamı yansıtacak şekilde yeniden yorumlanmasına dikkat çekmiştir. Jessup’a göre silahlı saldırının nükleer silahların keşfinden önceki döneme nazaran, bugün tamamen farklı bir anlama geldiği açıktır. Günümüz koşullarında silahlı saldırıyı, içinde nükleer silahları da kapsayacak ve bunu da nükleer silahın sadece kullanılması ile sınırlandırmayacak, bu tarz bir eyleme ön hazırlıkları da içerecek biçimde yeniden tanımlaması önemli ve gereklidir.⁴⁰⁰

Bu çalışmanın amaçlarına hizmet etmek için incelenmesi gereken soru, benzer bir krizde etkilenen devletin eyleminin yasal kapsamının ne olduğudur. Arend ve Beck’e göre kabul edilmiş bir normun gerçekten bir “yasa” olduğunu saptayabilmek için, bu normun otorite ve kontrol ile desteklenmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle, devletlerin bunun bir yasa olduğuna inanması ve buna göre hareket etmesi gerekmektedir.⁴⁰¹ Eğer bu doğruysa, bunun tam tersi de geçerli olmalıdır. Buna göre de kabul edilmiş norm bir “yasa” değilse ve devletler buna inanmıyorsa, yine devletlerin buna göre hareket etmesi gerekmektedir. Bu görüşe göre, eğer devletler Madde 51’in önleyici askeri aktiviteleri yasaklayan, kısıtlayıcı yorumuna bağlı kalmazlarsa, bu yasağın aslen bir yasa olduğunu savunmak zor olacaktır.

Test edilecek hipotezlerden biri de, devletlerin yasal hususlar tarafından sınırlandırıldığı, ancak bunun da belli bir noktaya kadar olduğudur. Maruz kalınan tehdit, örneğin devletin varlığına karşı olanlar gibi yeterli derecede şiddetli ise uluslararası hukuku çiğnemenin bedeli, hiçbir eylem yapmamanın

³⁹⁹ Schmitt, "International Law and the Use of Force: Attacking Iraq", s.547.

⁴⁰⁰ Philip C. Jessup, **A Modern Law of Nations: An Introduction**, New York, The Macmillan Company, 1948, s.169-170.

⁴⁰¹ Anthony C. Arend and Robert J. Beck, **International Law and the Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm**, New York, Routledge, 1993, s.9.

bedelinden daha hafif olacaktır. Bir devlet kendi güvenliğini ve varlığını tehdit eden bir krizle karşılaştığında, onun çıkarları (örneğin hayatta kalma) uluslararası hukukta yer alan kısıtlamaları gölgede bırakabilmektedir. Bununla beraber devletler Uluslararası Hukuku mümkün olduğunca dikkate alarak hareket etme eğilimindedir. Nitekim uluslararası sistemde, yakın tehditleri bertaraf etmek amacıyla başvurulmuş önleyici eylemlere gösterilen destek, uzak tehditlere olduğundan çok daha fazladır.

Bazı yazarlar önleyici meşru müdafaa hakkının Uluslararası Hukuk tarafından açık ve tartışmasız olarak tanındığından bahsetmektedir.⁴⁰² Ancak birçok uzman, karşılaşılması an meselesi olan bir saldırıya karşı kısıtlı bir önleme hakkının bile Uluslararası Hukuk tarafından kabul edilmediğine inanmaktadır. Nitekim BM Antlaşması madde 51 hükmü, meşru müdafaa hakkının sadece “silahlı saldırıya maruz kalınması” durumunda ortaya çıkacağını açıkça belirtmektedir.

Bu anlamda, bir ülkeye yönelik tehdit tam olarak şekillenmeden tek taraflı askeri harekate girişmenin yasallığına dair hiç bir belirsizlik yoktur. Yakın olmayan tehditlere karşı bu şekilde bir hareketten bahsederken, önleyicilikten ziyade önleyici terimi kullanılmaktadır ve bu tür askeri faaliyetler Uluslararası Hukuku açıkça ihlal etmektedir. Bu nedenle önleyici savaş stratejisini esas alan Bush Doktrini’nin uluslararası sistemde kuvvet kullanımıyla ilgili yasal ve ahlaki çerçeveyi değiştirdiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Nitekim Bush Doktrini, harekete geçmek için saldırının yakın olmasının aslında gerekmediğini, aksine gelecekte olabilecek bir felaketi önlemek için uzak tehditlere karşı çok geç olmadan tedbir alınmasına izin vermektedir. Bunun için de bazı önemli düşünceler üzerine odaklanmaktadır. Bunlar; bir terör saldırısının yakınlığının fark edilmesinin oldukça zor olduğu, masum sivil

⁴⁰² David Luban, “ Preventive War”, s.212-214.

halkın sıklıkla hedef alındığı ve kitle imha silahlarının yıkıcı etkisinin bulunduğu. Bir tehdide karşı çok geç olmadan harekete geçilmesini öngören önleyici savaşın, KİS bağlamında yayılma sürecinin erken aşamasında bir eşik oluşturulmasını gerektirebileceği ve bu erken noktanın tehdidin yakınlığı ile eşanlamlı olacağı iddia edilmektedir.

Ancak bir istisna KİS ya da asi devletin KİS'leri ile sınırlandırılmış olsa bile, ortada hala yeni ve potansiyel olarak dengeyi bozabilecek bir örnek oluşturma sorunu olacaktır. Bu sayede Bush Doktrini ve önleyici savaş stratejisi, diğer ülkeler için bir örnek teşkil edecek ve ülkelerin, başka türlü cesaret edemeyecekleri anlaşmazlıkları başlatmalarına ya da tehdit unsuru olmalarına yol açacaktır. Sapiro'ya göre de önleyici tedbir görüşü, Kore yarımadasından Tayvan boğazına, oradan Keşmir ve ötesine kadar her yerde güç kullanımını haklı çıkarmak için kullanılacak belirsiz ölçütlere sahip, anlaşılmaz bir kavramdır.⁴⁰³

Ülkelerin kendilerini anarşik bir ortamda bulabileceği varsayımı üzerine kurulmuş olan realist uluslararası ilişkiler bakış açısına göre önleyici savaş için haklı gerekçeler, uluslararası ilişkilerin doğasında bulunmaktadır. Bu bakış açısına göre her ülkenin kendi güvenliğinden sorumlu olduğu, uluslararası ilişkilerin oluşturduğu "kendi kendine yetme" anlayışında, ötekilerin gelecekte saldırgan davranma ihtimali hiçbir zaman göz ardı edilemez.⁴⁰⁴ Bu anlamda önleyici savaş doktrini, potansiyel düşmanların risk hesaplarına dayanarak önleyici saldırıda bulunmalarına izin vermek suretiyle rakip ülkeleri birbirleri için potansiyel tehditlere dönüştürmektedir. Her bir tarafın belirsizliği, onu karşı taraf açısından ne yapacağı tahmin edilemeyen bir konuma getirmektedir.

⁴⁰³ Miriam Sapiro, "Iraq: The shifting Sands of Preemptive Self-Defense", s.599.

⁴⁰⁴ James J. Wirtz and James A. Russell, "U.S. Policy on Preventive War and Preemption," **The Nonproliferation Review**, Spring 2003, s.118.

Bu kapsamda önleyici savaş doktrini birbirleri için potansiyel tehditlere dönüşen tarafların her ikisinden gelecek saldırılara da izin vermiş olmaktadır. Sonuç olarak yukarıda ortaya konan hususlardan hareketle önleyici savaş doktrininin Uluslararası Hukukta destek bulamadığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

III. ÖNLEYİCİ ASKERİ FAALİYETLER

Önleyici askeri faaliyetler uygulamada önalıcı (preemptive) ve önleyici (preventive) savaş⁴⁰⁵ olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır. Önalıcı hareket; bir düşman saldırısının yakın olduğuna dair tartışılmaz emare üzerine başlatılırken, önleyici hareket daha çok uzak tehditlere karşı uygulanan bir stratejidir. Aslında bu kavramlar farklı konseptleri ifade etse de, çoğu zaman birbirinin yerine geliş güzel kullanılmaktadır. Nitekim Bush yönetiminde Savunma Bakanı düzeyinde görev yapan Donald Rumsfeld bile yaptığı bir mülakatta; “önleyici müdahale, önalıcı müdahale, önalıcı meşru müdafaa ve meşru müdafaa terimleri, hemen hemen aynı manaya gelmektedir. İstedığınızı istediğiniz şekilde kullanın”⁴⁰⁶ deme rahatlığını göstermiştir.

A. Önleyici Askeri Faaliyetlerin Tanımı

Önalıcı ve önleyici askeri faaliyetler (preemptive and preventive military activities) kavramlarının uluslararası ilişkiler literatüründe birden fazla tanımı olmasına karşın, ikisi arasındaki temel fark, bu iki eylemin gerçekleştirilmesine sebep olacak tehdidin niteliğidir. Eğer tehdit acil ve yakınsa, buna karşılık yapılan müdahale önalıcı (preemptive), tehdit uzak ve hatta sadece olası ise buna karşılık yapılan müdahale önleyici (preventive) olarak adlandırılmaktadır.

⁴⁰⁵ Gareth Evans, "When is It Right to Fight?", **Survival**, Vol. 46, No. 3, Autumn 2004, s.65.

⁴⁰⁶ Mike Moore, "Truman Got It Right", **Bulletin of the Atomic Scientists**, Vol. 59, No.1, January/February 2003, s.20.

Literatüre bakıldığında farklı disiplinlerden birçok akademisyenin önleyici askeri faaliyetlere farklı tanımlamalar getirdiği görülmektedir. Aralarında küçük farklılıklar olan bu tanımları, dört kategoride değerlendirmek mümkündür. İlk grupta, yakın ve uzak tehditler arasındaki ayırım ele alınarak zaman değişkenine odaklanılmıştır. İkinci grup, devletlerin güçler dengesindeki değişikliklerini dikkate alarak “fırsatların” önemini merkeze almıştır. Üçüncü grup, nükleer silahlar ile kitle imha silahlarını göz önüne alarak önleyici askeri faaliyetleri tanımlamaktadır. Son grup ise rejim değişikliği düşüncesinden hareketle önleyici askeri faaliyetlere açıklama getirmektedir.

1. Zaman Değişkenine Göre Önalıcı ve Önleyici Hareket

Çoğu zaman önalıcı ve önleyici askeri müdahaleler arasındaki fark mevcut tehdidin yakınlığına göre yapılmaktadır. ABD Savunma Bakanlığına göre önalıcı müdahale; “bir düşman taarruzunun, tartışma götürmeyecek derecede yakın olması durumunda yapılan harekâttir”. Önleyici müdahale ise askeri çatışma çok yakın olmasa da gerçekleşmesinin kaçınılmaz olduğu ve gecikmenin büyük riskler taşıdığı düşüncesine dayanılarak yapılan savaştır.⁴⁰⁷

Cimbala'ya göre önleyici savaş, bir ülkenin yakın bir zamanda taarruz etme niyeti olduğu tahmin edildiğinde yapılıp veya uluslararası ortamda beklenen ve ülke tarafından kabul edilemez olan bir güç dengesi değişikliği beklentisi durumunda bunu önlemek için savaş göz önüne alınır. Fakat önalıcı hareket; düşmanın kesin olarak taarruz etmeye karar verdiği inancından hareketle, ilk taarruzu kendisinin yapmaya karar vermesi ve bunu uygulamasıdır.⁴⁰⁸

⁴⁰⁷ Department of Defense, **DOD Dictionary of Military Terms**, December 17, 2003, <<http://www.dtic.mil/doctrine/jel/doddictionary/index.html>>, (25 Kasım 2009).

⁴⁰⁸ Stephen J. Cimbala, **Military Persuasion: Deterrence and Provocation in Crisis and War**, Pennsylvania, Pennsylvania State University Press, 1994, s.77.

Reiter ise “bir savaş, taarruz eden tarafın kendisinin kısa süre içinde hedef olacağını hissetmesi neticesinde patlak verirse önalıcı savaştır. Bu tanım, ulusal güvenliğe karşı beklenen kısa vadeli tehditleri göz önüne almaktadır. Buna karşın önleyici savaş, bir ülke orta ve uzun vadede (genellikle önümüzdeki bir kaç yıl içinde ve ötesinde) kendisine taarruz edilmesini beklediğinde veya stratejik olarak büyük kayıplara maruz kalacağını anladığında, o ülkenin taarruz etmesiyle başlayan savaştır”⁴⁰⁹ şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.

Tucker’a göre önleyici savaş, maksatlı ve önceden planlı karşıtlığı en uygun zamanda başlatırken, önalıcı savaş, muhasım taraf güç kullanmaya başlamışken veya yakın zamanda kullanacağı kesinken, düşmanın hareketini önlemek için yapılan müdahaledir.⁴¹⁰

Harkavy de önleyici ve önalıcı askeri faaliyetlerin tanımlarını benzer şekilde yapmaktadır. O’na göre önalınarak yapılan faaliyetler, genellikle ani gelişen kriz durumlarında karşılıklı korku ve tehdit beklentisi altında, ilk önce müdahale etmenin bariz avantajlı olduğu durumlarla ilintilidir. Buna karşın önleyici savaş, genellikle ilk vuruşun çok hayati olmadığı muhasıma karşı uzun vadede yapılan planlı eylemlerdir.⁴¹¹

Kegley ve Raymond, bu iki askeri faaliyet arasındaki farklılığı şu şekilde ifade etmiştir: Önalıcı harekât, muhasımdan beklenen bir saldırıyı bastırmak maksadıyla yapılır. Önleyici taarruz ise gelecekte beklenen muhtemel taarruzları önlemek için hatta bazen muhasımın böyle bir taarruz planı ve imkânı olmadığına bile yapılır. Önalıcı harekât, yakın bir tehdidin delillerine

⁴⁰⁹ Dan Reiter, "Exploding the Powder Keg Myth: Preemptive Wars Almost Never Happen", **International Security**, Vol. 20, No. 2, Autumn 1995, s.6-7.

⁴¹⁰ Robert W. Tucker, **The Just War: A Study in Contemporary American Doctrine**, Baltimore, The Johns Hopkins Press, 1960, s.142-43.

⁴¹¹ Robert E. Harkavy, "Preemption and Two-Front Conventional Warfare: A Comparison of 1967 Israeli Strategy with the Pre-World War One German Schlieffen Plan, **Jerusalem Papers on Peace Problems**, No. 23, 1977, s.7.

dayanılarak yapılırken, önleyici taarruz, tehdit ihtimali veya şüphesine dayanılarak yapılır.⁴¹²

Snyder bu konudaki düşüncesini; “bir ülke başka bir ülkenin taarruzunu bekliyorsa ön alır, ancak hemen olmasa da gelecekte taarruz etmesini bekliyorsa önleyici müdahalede bulunur”⁴¹³ şeklinde ifade etmiştir. Buhite ve Hamel’e göre önleyici savaş, bir ülke veya ülke gruplarının başka bir veya birden fazla muhasıma, ileri bir tarihte güvenliklerinin tehlikeye düşmesini önlemek maksadıyla taarruz etmesiyle başlar.⁴¹⁴

Yukarıda görüş ve düşünceleri ortaya konan yazarlara göre ön alıcı ve önleyici askeri faaliyetler arasındaki tek fark tehdidin zamanlamasıdır: Ulusal güvenliğe yönelik tehdit yakın bir gelecekte mi? Yoksa daha uzak bir gelecekte midir? Eğer askeri müdahale, çok yakın veya bariz bir tehdidi bertaraf etmek için yapılmışsa “ön alıcı”, uzun vadeli veya potansiyel bir tehdidin önünü kesmek için yapılmışsa “önleyici” olarak adlandırılmaktadır.

Görüldüğü üzere önleyici askeri faaliyetlerin tanımını zaman odaklı açıklayan yaklaşım, yakın veya uzak gelecekteki tehdidin gelişmesine neden olan sebepleri sorgulamamaktadır. Bu yaklaşıma göre askeri faaliyetler, sadece bir tehdidi bertaraf etmek için zaman değişkeni çerçevesinde uygulamaya konarak adlandırılmaktadır. Aşağıda ele alınan ikinci grup tanımlamada, uzak tehdidin niteliği üzerinde daha fazla durulacak ve bunların çeşitleri irdelenecektir. Bu anlamda “gelecekte tehditler nasıl ve niçin gelişebilir?” hususları arasındaki etkileşim ile ülkelerin bu tehditleri bertaraf etme yollarının dikkate alındığı görülecektir.

⁴¹² Charles W. Kegley and Gregory A. Raymond, "Preventive War and Permissive Normative Order", **International Studies Perspectives**, Vol. 4, No. 4, November 2003, s. 388.

⁴¹³ Jack Snyder, "Imperial Temptations," **The National Interest**, Spring 2003, s. 654.

⁴¹⁴ Russell D. Buhite and Christopher Hamel, "War for Peace: The Question of an American Preventive War Against the Soviet Union, 1945-1955," **Diplomatic History**, Vol. 14, No. 3, Summer 1990, s. 368.

2. Tehdidin Gelişimi Değişkenine Göre Önalıcı ve Önleyici Hareket

Tehdidin gelişimini merkeze alarak önleyici askeri faaliyetlerin tanımını yapanlar, daha çok devletlerin dikkate almaları gereken tehditlerin varlığını algılamaya iten sebeplerden hareket etmektedir. Başka bir deyişle, sadece zamanlamaya bakılmamakta, önleyici hareketin mantığına açıklık getirilmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda, önleyici müdahaleye sebep olan gelişmeler arasında, yeni bir askeri teknolojinin geliştirilmesi veya muhasım ülke ile güç dengesinin değişmesi gibi önemli hususlar esas olarak görülmektedir. Bazı uzmanlar bu hususların birine odaklanırken, bazıları da konuya getirdikleri açıklamalarda her iki hususu da dikkate almaktadır.

Bu kapsamda bazı uzmanlar, önleyici askeri faaliyetleri tanımlarken yeni bir askeri teknolojinin geliştirilmesini, açık bir sebep olarak görmektedir. Örneğin Synder, önleyici savaş bir askeri silahın geliştirilmesini önlemek için yapılırken, önalıcı taarruz mevcut düşman kuvvetlerinin intikal etmesi veya seferi duruma geçmesini önlemek için yapılır demektedir.⁴¹⁵ Gaddis de benzer yaklaşımla; “Önalıcı müdahale, düşman ülkeden beklenen yakın bir tehdidi bertaraf etmek için yapılır. Önleyici müdahale ise düşman ülkenin taarruz etme gücü veya yeteneğine ulaşmasını önlemek için yapılır”⁴¹⁶ değerlendirmesinde bulunmuştur.

Haas’ın da bu konuya ilişkin görüşleri destekleyici yöndedir. O’na göre gücün önleyici maksatla kullanımı, bir ülkeyi veya ülke grubunu askeri gücünü geliştirip tehdit edici hale gelmeden önce durdurmak veya imha etmektir. Kuvvetin önalınarak kullanımı, muhasımın çok yakın bir askeri müdahalesinin

⁴¹⁵ Jack Snyder, **Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition**, New York, Cornell University Press, 1991, s. 160.

⁴¹⁶ John L. Gaddis, **Surprise, Security, and the American Experience**, Cambridge, Harvard University Press, 2004, s. 123.

emareleri veya taktik istihbarat üzerine yapılır. Karşı taraf harekete veya taarruza geçmeden önce veya düşmanca taarruzlar başlamış olsa dahi, hedef kuvvetler harekât alanına gelmeden önce yapılan saldırıyı ifade eder.⁴¹⁷ Blinken ise daha basit bir benzetmeyle; “Birisi, yumruğunu atmak üzere olan bir muhasıma önalarak saldırır. Yumruğunu henüz kaldırmamış, ancak kaslarını geliştiren ve ileride size vurmaya karar verebilecek birisine ise önleyici saldırı yapılır”⁴¹⁸ diyerek iki kavramın ayırımını ortaya koymuştur.

Bu tanımlara göre önleyici harekâta ana unsur, muhasımın geliştirmekte olduğu askeri teknoloji sayesinde güçlü hale gelip tehdit edici düzeye ulaşmadan, önce davranarak hemen harekete geçmektir. Ancak önleyici hareketle ilgili en büyük sorun, karar vericilerin bir taarruz beklediklerinden nasıl emin olacakları konusudur. Blinkin’in yaklaşımı tam da bu soruna dikkat çekmektedir. Blink, önleyici hareketi “gelecekte size saldırmaya karar verme ihtimali” olan ülkeye karşı yapılan icraat olarak tanımlamaktadır. “İhtimal” ve “Gelecek Bir Zamanda” gibi muğlâk ifadelerin yer aldığı değerlendirmelere dayanarak kuvvet kullanma kararının ise pek sağlam olmadığını belirtmektedir. Ancak karar vericiler, istihbarat akışına dayanarak tehdidin gelişimini takip eder ve telafisi mümkün olmayacak sonuçlar ortaya çıkmadan önce davranmayı arzu ederler.

Bazı yazarlar ise tanımın yapılmasında aktör devlet ile muhasım devlet arasındaki güç dengesinin bozulmasına odaklanmaktadır. Örneğin Lemke; “bir devletin önleyici harekât yapma düşüncesi, diğer ülkeye nazaran güç kaybetmeye başladığında oluşur”⁴¹⁹ diyerek önleyici savaş konseptini, birinin askeri güç ve potansiyelinin, artmakta olan muhasımına nazaran azalacağı

⁴¹⁷ Richard N. Haass, **Intervention: The Use of American Military Force in the Post-Cold War World**, Washington DC, Carnegie Endowment for International Peace, 1994, s. 51-52.

⁴¹⁸ Antony J. Blinken, "From Preemption to Engagement", **Survival**, Vol. 45, No. 4, Winter 2003-04, s. 35.

⁴¹⁹ Douglas Lemke, "Investigating the Preventive Motive for War", **International Interactions**, Vol. 29, No. 4, 2003, s. 278.

korkusuna dayandırmıştır. Van Evera da, önleyici savaşın bir taraf karşı tarafa nazaran güç dengesinde aleyhine bir değişim gördüğünde ve ileride savaşmasının daha zor olacağını anladığında yapılacağını belirtir.⁴²⁰

Betts'e göre önleyici savaş, muhasımla husumetin kaçınılmaz olacak kadar derin olduğu ve düşmanın zamanla güçleneceği için durum şimdikinden daha kötü olacağı öngörüsünden ortaya çıkmaktadır.⁴²¹ Wirtz ve Russell'de benzer tanımlamayı yapmaktadır; "Önleyici savaş, savaş kaçınılmaz olduğu ve maliyetin daha yüksek olacağı gelecekte çatışmaktansa, maliyetin daha az olduğu zamanda çatışma düşüncesine dayanır. Savaşa başlama kararı, düşünülerek verilmiştir. Buna karşılık, önalcı hareket hızlı bir tepkidir. Düşmanın saldırmak üzere olduğunu anladıktan sonra, saldırıyı bertaraf etmek için düşmana ilk vuruşu yapmaktır."⁴²²

Bu tanımlarda, önleyici savaş konseptine ilişkin olarak ilginç bir nokta daha dikkati çekmektedir: Savaşın kaçınılmaz olduğu. Bazılarına göre gelecekte belirli bir zamana kadar tehdidin tam olarak oluşmayacağı hususu, hemen harekete geçme motivasyonunu azaltmaktadır. Aksine, bir ülkenin bilinmeyen geleceği beklemektense, kazanma ihtimali daha yüksek olduğu bir anda harekete geçmeyi tercih edeceği, ülkeleri önleyici savaşa iten önemli bir etkindir. Bunu Levy ve Gochal'ın, ülkeleri önleyici askeri faaliyetler yapmaya iten kararların verilmesinde etkili olan faraziyelere dikkat çekmesi desteklemektedir. Onlara göre liderler, önalarak harekete geçmezse düşmanın

⁴²⁰ Stephen V. Evera, "The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War", **International Security**, Vol. 9, No. 1, Summer 1984, s. 64.

⁴²¹ Richard K. Betts, "Striking First: A History of Thankfully Lost Opportunities", **Ethics & International Affairs**, Vol.17, No. 1, 2003, s. 18.

⁴²² Wirtz and Russell, "U.S. Policy on Preventive War and Preemption," s. 116.

hemen savaş başlatacağı, önleyici hareket yapılmazsa muhasıma göre askeri gücün zamanla azalacağı ve pazarlık gücünün kaybolacağı⁴²³ sezgisi güçlüdür.

Bazı yazarlar da, yeni askeri teknolojinin geliştirilmesi ve/veya tedarik edilmesi ile güç dengesinin değişmesi arasındaki bağı, önleyici ve önalcı askeri faaliyetlerin tanımlamasında kullanmaktadır. Örneğin Walzer'a göre önleyici savaşa yönelik tartışmalar çok eskidir ve klasik tanımlaması güç dengesine dayanmaktadır. X ülkesinin lideri "şu anda, muhasım ülke ile güçlerimiz birbirini caydıracak şekilde dengededir" der ve dengeye dayalı barış hali sürer. Ancak Y ülkesi, "karşı taraftaki tarihi düşmanımız hâlihazırda faal ve hızlı bir şekilde yeni silah geliştirmeye çalışmaktadır. Bu hızla devam ederse güç dengesi değişecek ve caydırıcı gücümüz artık kalmayacaktır. Tek çözüm hala yapabiliyorken şimdi taarruz etmektir"⁴²⁴ şeklinde düşünerek, önleyici askeri seçeneği kullanır.

Levy de tanımlamasında her iki unsuru kullanmıştır. O'na göre önleyici savaş, savaşın hemen olmasıyla bir tarafın kazançlarını maksimize etmekten çok, ileride olabilecek kayıpları minimize etmesiyle ilgilidir. Bu çerçevede önalcı savaş, muhasımın mevcut askeri kuvvetlerinin intikal ve seferberliğini önlemek için yapılırken, önleyici savaş yeni askeri kuvvetleri saf dışı bırakmak için yapılır.⁴²⁵

Görüldüğü üzere bu grupta yer alan yazarlar tanımlamalarında iki ülke arasındaki güç dinamiklerinin değişimine ağırlık vermiştir. Önleyici askeri faaliyetlerin tanımlarında yapılan bu ağırlıklandırma, ileride gelişmesi muhtemel olan uzak tehdidi oluşturan mekanizmayı ortaya koymaktadır.

⁴²³ Jack S. Levy and Joseph R. Gochal, "Democracy and Preventive War: Israel and the 1956 Sinai Campaign", **Security Studies**, Vol. 11, No. 2, Winter 2001-02, s. 7.

⁴²⁴ Michael Walzer, "The Triumph for Just War Theory and the Dangers of Success," **Social Research**, Vol. 69, No. 4, Winter 2002, s. 21.

⁴²⁵ Jack S. Levy, "Declining Power and the Preventive Motivation for War", **World Politics**, Vol. 40, No. 1, October 1987, s. 88.

3. Kitle İmha Silahları Değişkenine Göre Önalıcı ve Önleyici Hareket

Bu gruptaki tanımlar, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki nükleer rekabetten esinlenerek, nükleer silahlarla kitle imha silahlarının rolü üzerinde durmaktadır. Sayı bakımından çok olmasa da, modern savaşların belirli bir bakışını ortaya koyarak, standart önleyici ve önalıcı müdahale tanımlarının dışında bir yaklaşım sergilemesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Bazılarına göre KİS'lerin doğası gereği, yani hiç bir emare vermeden konuşlandırılabilirmeleri, önalıcı ve önleyici müdahale arasındaki farkların yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir. Buna ilişkin olarak Boot, KİS'lerin hiç bir ikaz vermeden kullanılabilirmeleri, önalıcı ve önleyici savaş arasındaki ayrımı çöktürmüştür demektedir.⁴²⁶ Boot'un ifadeleri durumu biraz mübalağa etse de, aslında modern savaşlarda geçen geleneksel bazı tanımlamalardaki problemler de dikkat çekicidir. Bununla birlikte, ülkelerin modern silah teknolojilerine sahip olması, tehdidin "yakınlık" eşliğini oldukça düşürmüştür.

Litwak'a göre ise önleyici savaş, kitle imha silahlarının temin edilmesini çeşitli vasıtalarla, ki bunun en uç örneği güç kullanımıdır, erken davranıp önlemek için kullanılan tüm stratejileri ifade eder. Düşmanın KİS kullanması olasılığının çok yakın olması durumunda yapılan askeri faaliyetler de önalmayla alakalıdır.⁴²⁷ Litwak'ın, önleyici askeri faaliyetleri KİS'le ilintili olarak mı kullandığı yoksa sadece bu hususun altını mı çizmek istediği tam açık değildir. Bunun bir sebebi, KİS'lerin artan yıkım gücünün, Litwak'ın belirttiği şekilde önleyici askeri faaliyetlerin uygulanmasını oldukça sınırlı hale getirmiş olması olabilir.

⁴²⁶ Max Boot, **The Savage Wars of Peace: Small Wars and the Rise of American Power**, New York, Basic Books, 2002, s. 58.

⁴²⁷ Robert S. Litwak, "The New Calculus of Pre-Emption", **Survival**, Vol. 44, No. 4, Winter 2002-03, s. 54.

Önleyici askeri faaliyetleri KİS'den hareketle tanımlamaya çalışan yazar ve akademisyenlerin hangi bakış açısıyla konuya yaklaştıklarını tam olarak belirlemek mümkün olmasa da, KİS'lerin varlığının, önleyici askeri faaliyetlere başvurma açısından karar vericileri etkilediği açıktır. ABD'nin aynı gerekçeyle 2003'de Irak'a karşı ilan ettiği önleyici savaş bunun en yakın örneğidir.

4. Rejim Değişirme Değişkenine Göre Önleyici Hareket

Önleyici askeri faaliyetlerin tanımında, rejim değişikliği hususunun da kapsandığı görülmektedir. Bu bakış açısına göre düşmana sadece taarruz ederek tehdit merkezlerini imha etmek tek başına yeterli değildir. Bunun yanı sıra, muhasım ülkede rejim değişikliğinin de yapılması, başarılı bir önleyici hareket için gereklidir.

Bu yaklaşımı ileri süren Freedman'a göre önleyici hareket, ülkenin tehlike yaratma kapasitesinden mahrum edilmesi ve/veya rejim değişikliği ile ülkenin tehdit olmaktan çıkarılmasıyla yapılacak stratejik avantajlarla ilgilenir. Önleyici hareket, gelişmekte olan bir tehdidi, yakın bir tehdit haline gelmeden bertaraf edecek faktörleri içerir. Önalcı savaş ise düşmanın taarruz etmeye karar verdiği an, ya da daha doğru ifadeyle taarruz edeceği algılanan an ile gerçek taarruzun yapıldığı an arasındaki bir zamanda icra edilir. Önleyici müdahale, bir problemi kriz haline gelmeden önce halletmeye çalışırken, önalcı müdahale krizde en umutsuz zamanda uygulanan stratejidir. Önleyici davranış diğerinin yavaş çekimli hali olup daha sezgisel ve ileri görüşlüdür. Hatta hedefin, ileride oldukça artacak kapasitelerini de dikkate alarak mevcut niyetlerin çok ötesini ele alır.⁴²⁸

Bu perspektiften bakınca, önleyici askeri faaliyetlerin gerekli ve radikal bir parçası da rejim değişikliğidir. Rejim değişikliği, muhasımın yeni bir teknoloji

⁴²⁸ Lawrence Freedman, **Deterrence**, Cambridge, Polity Press, 2004, s. 85-86.

geliştirmesinin önüne geçmek için son derece önemli görülmektedir. Bu bakışa göre muhasımın mevcut imkânlarının veya araştırma faaliyetlerinin yürütüldüğü tesislerin imha edilmesi yeterli değildir. Çünkü bu teknolojiyi geliştirmeye kararlı olan lider kadro, askeri harekâtın sonrasında da muhtemelen aynı işi yapmaya tekrar başlayacaktır.

Yukarıda dört ayrı değişkene bağlı olarak yapılan tanımlar belirgin farklılıklar içermektedir. Bununla beraber tüm tanımlarda değişmeyen tek unsur zaman unsurudur. Bu nedenle önalcı ve önleyici askeri faaliyetleri birbirinden ayırt eden asıl etmen, tehdidin zaman olarak yakınlığı ve uzaklığıdır.

Buna göre önalcı olarak yapılan askeri faaliyetler yakın bir tehdide yönelikken, önleyici faaliyetler daha uzak bir tehdidi önlemek için yapılmaktadır. Uzak tehdidin ne olacağı ise bu işi yapacak potansiyel ülkenin algılamasına ve yorumuna kalmaktadır. Uzak tehdidin tespit edilmesi, Barber'in de belirttiği gibi çeşitli ihtimaller ve olasılıklar ile ülkelerin nihai yargılarına kalmaktadır.

Tüm bu düşünce ve yaklaşımlardan hareketle, önleyici askeri faaliyetler, uluslararası kriz durumlarında, yakın veya uzak bir tehdidi bertaraf etmek için icra edilen kuvvet kullanımı olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede önleyici askeri faaliyetler, misilleme, öç almak için yapılan saldırılar veya eski hataları cezalandırmak için yapılan tüm reaksiyoner kuvvet kullanımı harekâtlarını içermemektedir. Bu tarz kuvvet kullanımları, gerçek bir saldırıya karşı yapılan ve önleyici askeri faaliyetlerin içine girmeyen reaktif politikalarlardır. Bu bağlamda, "önleyici askeri faaliyetler terimi, önleyici ve önalcı müdahalelerin geleneksel tüm konseptlerini içermektedir. Buna ilave olarak, önleyici askeri faaliyetlerin yalnızca uluslararası kriz durumunda yapılan faaliyetlerle sınırlı olduğunun üzerinde durulmalıdır. Buna göre önleyici askeri faaliyetler, bir ülkenin yaptığı veya yapmak istediği işlere bulduğu bir araç değil, diğer bir ülkeden kaynaklanan belirli ve tehdit oluşturan bir durumu ortadan kaldırmakla ilgilidir.

B. Devletler Önleyici Davranabilir mi?

Uluslararası sistemde önleyici askeri faaliyetlerin kullanılmasını gerektirecek çok çeşitli durum oluşmasına karşın, uzmanlar devletlerin bu tür seçeneklere nadiren başvurduğunu belirtmektedir. Önleyici askeri faaliyetlerin nadiren kullanılması hususuna, ülke rejimi, uygulandığı takdirde politik sonuçları, ya da yapısal engeller gibi farklı faktörlere dikkat çekilerek açıklama getirilmektedir. Bu mantığa göre yasal veya normatif kurallar devletleri önleyici askeri faaliyetleri kullanmaktan bir dereceye kadar alıkoymamaktadır.

Bununla beraber, önleyici askeri faaliyetlerin kullanılmasını devletler için çekici bir politik seçenek haline getiren birçok unsur da bulunmaktadır. Örneğin bir ülkenin önleyici askeri faaliyetleri kullanması, onun kısa zamanlı bir üstünlük sağlamasına yarayabilir. Hatta eğer bir ülke, muhasımı olan başka bir ülke karşısında güç kaybediyorsa, o ülke önleyici askeri faaliyetleri kullanmayı, gücünü yeniden kazanması açısından en etkili yol olarak görebilir. Bu kapsamda uluslararası güvenlik literatüründe yer alan düşünce ve konseptler içinde önleyici askeri faaliyetlerin kullanılmasını etkileyen hususlar; birinci bölümde ortaya konduğu üzere güvenlik ikilemi, güç dengesi, caydırma teorisi, silahlanma yarışı, savunma/saldırı dengesi, sürekli rekabet, yanlış algılama, kutuplaşma ve krizler olarak sıralanabilir.

Devletlerin önleyici askeri faaliyetlere başvurma ihtimalini etkileyebilecek pek çok faktör olmasına karşın, savaşın nedenlerinden hareketle bu konuda birkaç genelleme yapılabilir. Her şeyden önce savaşa sebebiyet veren etkenlerin çoğunun altında yatan belirsizlik, bir devletin karşı taraftan kaynaklanan tehditlerle başa çıkmak için önleyici kuvvet kullanma ihtimalini artırmaktadır. Bu ise aslında devletlerin karşı taraftan en kötüsünü bekleme eğilimlerinin bir sonucudur. Diğer bir deyişle, eskilerin de dediği gibi önlem almak pişman olmaktan iyidir.

Ancak, durum gerçekten bu mudur? Eğer belirsizlik gerçekten zararlı ve pek çok uzmanın önerdiği gibi belirleyici ise ve bu belirsizliğin üstesinden gelmek için önleyici askeri faaliyet yapılması etkili bir çözüm ise devletlerin bu faaliyetlere başvurması beklenebilir. Ancak Reiter'in de belirttiği gibi çoğunlukla devletler önleyici hareketlere başvurmazlar. Fakat bu tür eylemlerin yokluğu, her zaman belirsizliğin olmadığı anlamına gelmez. Oyunda pek çok unsur vardır ve emin olmak için bunların tümü göz önüne alınmalıdır. Bu anlamda devletlerin zaman zaman önleyici askeri faaliyetlere başvurduğu görülmektedir.⁴²⁹

Aslında önleyici askeri faaliyetler bir savaş çeşidi değildir, daha çok bir savaşın başlangıcını işaret eden bir çeşit hareket, sınırlı güç kullanımı veya belli bir kriz tetikleyicisidir. Örneğin yeni bir askeri teknolojinin geliştirilmesi⁴³⁰ veya karşı tarafın askeri güçlerinin seferber edilmesine⁴³¹ cevaben başvurulmuş hareket türü olarak nitelendirilebilirler.⁴³² Bu bağlamda önleyici askeri faaliyetler, bir kriz ortamında bulunan devletler tarafından kullanılan taktikler olarak görülebilir. Bu noktada temel soru; "devletlerin önleyici askeri faaliyetlerde bulunma olasılığını artıran veya azaltan yapısal ve stratejik etmenlerin olup olmadığıdır". Teorik açıdan bakıldığında, devletlerin önleyici askeri faaliyetlere başvurma olasılığını çekici kılarak arttıran bazı durumlar vardır. Bunlar;

1. İlk Taarruz Eden Taraf Olmanın Önemli Bir Avantaj Getirip Getirmediği

⁴²⁹ Reiter, "Exploding the Powder Keg Myth: Preemptive Wars Almost Never Happen", s. 6.

⁴³⁰ ICB veri setlerinde bu tür gelişmeler "Harici Değişim (External Change)" olarak tanımlanmış olup uzak tehditlere önleyici kuvvet kullanımı ile müdahalede örnek gösterilmektedir.

⁴³¹ Bu tür hareketler ise ICB veri setlerinde "Şiddet İçermeyen Askeri Hareket (Non Violent Military Action)" şeklinde tanımlanmış ve yakın bir tehdide karşı yapılacak önleyici askeri hareket tipi için örnek verilmiştir.

⁴³² Jack S. Levy, "Quantitative Studies of Deterrence Success and Failure", **Perspectives on Deterrence**, Paul C. Stern et al. (Ed.), New York, Oxford University Press, 1989, s. 98-99.

Synder, saldırıyı önce yapanın elde ettiği avantajı, savaşın çok yakında çıkacağına inanılması durumunda, ilk taarruzu yapan tarafın kayıplarını en aza indirebileceği bir durum olarak belirtmiştir.⁴³³ Fearon'a göre ise önalıcı savaş senaryosunda liderler şu şekilde bir mantık yürütür: Saldırıyı ilk yapan taraf olma avantajı o kadar büyüktür ki, aramızdaki diplomatik sorunu hangi yolla çözersek çözelim, taraflardan biri her zaman ilk olma avantajını elde etmek için saldırıya geçmek isteyecektir.⁴³⁴

Jervis, farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak, eğer teknolojik ve stratejik olarak birbirine yakınlık söz konusu ise her iki tarafın da saldırıya ilk geçen taraf olmanın kesin bir avantaj sağlayacağına inandığını belirtmiştir. Hatta mevcut durumundan bütünüyle memnun olan bir devlet bile, kendisinin saldırıya geçmemesinin barışı sağlamayacağı, aksine karşı tarafın saldırıya geçmesine yol açacağı korkusuyla savaşı başlatabileceğini ifade etmiştir.⁴³⁵

Huth, caydırıcılık teorisinin önleyici askeri faaliyetlere başvurulmasını gerekli kılan etkenleri olduğunu ve özellikle başarılı caydırıcılığın gerekliliklerinin, önleyici askeri hareketlere sebep olan durumlar yarattığını iddia etmiştir. Örneğin bir kriz durumunda, savunmada bulunan tarafın askeri hazırlıkları potansiyel bir saldırı olarak nitelendirilebilir ve bu husus, caydırılması beklenen devleti, önleyici saldırı yapmaya itebilir. Aslında saldırı ve savunmada tarafların durumlarındaki farklılık ayırt edilebilir olduğundan, liderler savunmadaki tarafın askeri hazırlıklarını potansiyel saldırı tehdidi olarak algılayabilir.⁴³⁶

⁴³³ Snyder, a.g.e., s. 105.

⁴³⁴ James D. Fearon, "Rationalist Explanations for War", **International Organization**, Vol. 49, No. 3, Summer, 1995, s. 403.

⁴³⁵ Jervis, "Deterrence and Perception", s. 11.

⁴³⁶ Paul K. Huth, **Extended Deterrence and the Prevention of War**, New Haven, Yale University Press, 1988, s. 9.

Saldırıya ilk geçen taraf olma avantajına göre, muhasımdan kaynaklanacak muhtemel bir kriz veya savaştan korkan devletler, düşmanının saldırısına maruz kalmaktansa ilk saldıran taraf olmayı tercih etmektedir. Bu bağlamda, harekete ilk geçen taraf olmanın stratejik avantajları, potansiyel politik, yasal veya normatif yaptırım veya zararlara ağır basmaktadır.

2. Saldırı - Savunma Dengesi

Bir devletin önleyici askeri faaliyetlerde bulunup bulunmayacağını etkileyen bir diğer unsur ise saldırı-savunma dengesidir. Saldırı avantajlı olduğunda, yukarıda tartışılan “ilk saldıran olma” avantajı şu şekilde açıklanabilir: Saldırıya yönelik avantaj ne kadar büyükse, önleyici için saldırıya ilk geçen taraf olmanın potansiyel avantajı o kadar büyüktür ve bu bakımdan önleyici motivasyon da bir o kadar büyük olur. Ancak Van Evera’ya göre, saldırı baskın olursa, ilk mobilize olan ve saldırıya geçen taraf olma avantajı arttıkça önleyici savaş riski de artar.

Bazı yazarlara göre bir devletin önleyici askeri faaliyetlerde bulunmasının en büyük motivasyonu, güç dengesindeki değişimlerdir. Levy, önleyici savaşı başlatan düşüşteki gücün, askeri avantajı hala elindeyken, yükselen rakibini imha etmek veya zayıflatmak güdüsüne sahip olduğunu ifade etmektedir. Aslında bu durum, taraflardan birinin askeri güç ve potansiyelinin, karşı tarafın gücü artarken, azalması ve düşüşün sonuçlarından duyulan korkudan kaynaklanmaktadır. Eğer düşüşte olan güç, gelecekte yükselen bir güç tarafından saldırıya uğrayacağını düşünürse önleyici savaş çıkabilir.⁴³⁷

Aslında her iki taraf için de ilk saldırıdan kaçınmak mütevazı bir tavır gibi görünse de, daha sonra “bizim onlara saldıracağımızı düşündükleri için bize saldıracaklarını düşündüğümüzden saldırmak zorundayız” şeklindeki döngüsel bir saldırı motivasyonu ile durum daha karmaşık bir hale gelebilmektedir. Bu

⁴³⁷ Levy, "Quantitative Studies of Deterrence Success and Failure", s.89.

bakış açısına göre önleyici askeri faaliyetler, eğer “ilk saldıran taraf olma avantajı” varsa neredeyse kaçınılmaz olur.

3. Uluslararası Krizler

Devletlerin önleyici askeri faaliyetlere başvurma olasılığını arttıran bir diğer durum ise uluslararası krizlerdir. Copeland’e göre krizler, her iki tarafın da askeri kuvvetlerini arttırmasını, bu kuvvetlerin teyakkuz halinde olmasını ve düşmanca istek ve tehditler içerir. Bu önlemler devletlerin hiçbir zaman hazırlıksız yakalanmayacaklarını gösterir. Her iki tarafta, karşılıklı olarak beklenmedik saldırıya yönelik korku geliştirebilir. Çünkü iki taraf da karşıt gücün hareket halindeki askeri gücü ile ne yapacağını kestiremez.⁴³⁸ Bu itibarla, krizler yukarıda tartışılan pek çok faktörü yükseltir ve güçlendirir.

Yukarıda sıralanan üç temel etkenin yanı sıra, devletler önleyici askeri faaliyetlerde bulunmak için pek çok sebep ve motivasyon kaynağı bulabilmektedir. Bu nedenle önleyici askeri faaliyetlere başvurma nedenleri çok çeşitlidir ve altında yatan mantık, buna başvuran devlet için oldukça ikna edicidir. Nitekim devletler, uluslararası sistemde önalıcı ve önleyici kuvvet kullanımına karşı birçok kısıtlayıcı unsur bulunmasına rağmen sonuçlarını veya mağduriyetlerini kabullenerek bu tür bir politika izlemeyi göze alabilmektedir.

Ülkenin maruz kaldığı tehdidin şekli çok önemlidir ve bir sonraki bölümde yapılacak analizler, hem ani, hem de uzak tehditleri içerecektir. İlk tehdit tipi ICB projesi tarafından tanımlanan “şiddet içermeyen askeri tehdit”tir. Bu tehdit tipi, ordunun seferber olması, intikaller yapması gibi faaliyetleri içerir ve tehlike açısından yakın bir tehdidi tanımlar. İkinci tip tehdit ise “gözle görülen değişim tehdidi”dir. Bu ise yeni silah teknolojilerinin geliştirilmesi gibi daha uzak tehlikeleri tanımlar.

⁴³⁸ Dale C. Copeland, **The Origins of Major War**, Ithaca, Cornell University Press, 2000, s. 45.

Maruz kalınan tehdidin tipinin incelenmesine ilave olarak iki farklı tepki de irdelenecektir. Bunlar önleyici askeri faaliyetlerin icrasdır. Bir diğey deyişle önleyici ve önalcı askeri gücün kullanımıldır. Bu seçenekler, askeri intikal gibi belirgin emarelere dayanan yakın bir saldırı beklentisine karşı olabileceğı gibi KİS veya diğey önemli askeri teknolojilerin geliştirilmesi gibi uzak tehditlere karşı da kullanılmayı içermektedir. Bu tarz hareketlere örnek olarak İsrail'in 1967 yılında Mısır'a saldırması ve yine İsrail'in 1981 yılında Irak'ın nükleer tesislerine taarruzu gösterilebilir.

Böylece yakın ve uzak tehditler karşısında karar vericilerin önleyici askeri faaliyetlere başvurmada yasal ve normatif kısıtlamalardan ne ölçüde etkilendiğı, yaşanmış vakalardan hareketle belirlenmeye çalışılacaktır. Farklı aktörlerin aynı gelişme karşısında farklı tutum sergileyeceğı açıktır. Bu çerçevede her iki tehdit tipine reaksiyon gösteren tek bir devlet örneğinin incelenmesiyle daha isabetli sonuçlara ulaşılacağı düşünölmüştür. Bu nedenle her iki vaka analizi için de İsrail tarafından 1967 ve 1981 yıllarında icra edilen önleyici askeri faaliyetler ele alınmıştır.

BÖLÜM V

YAKIN VE UZAK TEHDİTLER KARŞISINDA ÖNLEYİCİ ASKERİ FAALİYETLERİN KULLANILMASI

Bu bölümde belirgin bir krizde ortaya çıkan tehdidin niteliğine bağlı olarak iki vaka analizi yapılması planlanmıştır. Öncelikle yakın olarak değerlendirilen tehdit tipi, yani ICB veri setlerinde tanımlandığı şekliyle saldırgan olmayan askeri tetikleyiciler ele alınmıştır. İkinci grupta ise gelişmekte olan ve uzak tehdit olarak değerlendirilen bir başka olayın incelenmesi ve bu çerçevede her iki tehdit durumunda karşılık olarak başvurulacak, kuvvet kullanımını da içeren önleyici askeri faaliyetler irdelenmiştir.

Böylece krizleri tetikleyen, ancak farklı karşılıklar bulan iki örnekten hareketle güvenlik endişeleri ile hukuki ve normatif unsurların karar vericiler üzerindeki etkilerine ilişkin değerlendirmeler yapmak mümkün olabilecektir. Diğer bir deyişle vaka analizlerinin ana hedefi, Bush doktrininin özünü teşkil eden önleyici savaş düşüncesi kapsamında hukuki ve normatif etkenlerin devletleri sınırlandırıp sınırlandırmadığı ve belirli bir krizde ne tür tepkilere sebep olduğunu ortaya koymaktır.

Yapılan vaka analizlerinin maksatları doğrultusunda, incelenmesi planlanan iki krize ait tüm faaliyetler ve başlangıçtan itibaren süregelen tüm süreç ele alınmamıştır. Burada sunulan çalışma, her bir krizin oldukça sınırlı bir kesiti ile ilgilidir. Çalışmanın ana sorusunun “önleyici askeri faaliyetlerin kullanımı ya da kullanılmaması” olduğu dikkate alındığında, her krizin sadece belirli bir bölümünün çalışmaya ışık tutabileceği dikkate alınmalıdır. Sorgulanan zaman aralığı, özellikle bir krizin başlangıcını gösteren tetikleyici eylemle başlamakta ve önleyici askeri faaliyetlerin başlangıcına bağlı olarak verilen karar ile sona ermektedir. Bu ise bundan önceki faaliyetlerin tamamen çalışma dışında tutulacağı ya da dikkate alınmayacağı anlamına gelmemekte, sadece

her krizdeki önleyici askeri faaliyetlerin kullanılmasındaki kararlara etkisi oranında ele alınacağını göstermektedir.

Ayrıca, burada sunulan vaka analizleri münferit krizlere ait kapsamlı tarih, tanım ve tartışmalar ile olayları açıklama maksadı gütmemektedir. Her iki analizde, kriz ve olaylara ait yalnızca önleyici askeri faaliyetlerin kullanılmasına yönelik kararların incelenmesi hedeflenmektedir. Bu nedenle, her krize ait olan ancak uzunca tartışılmayan bir kısım kriz bileşenleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra şu husus da vurgulanmalıdır ki vaka analizleri, krizdeki münferit bir aktörün faaliyetlerine odaklanmakta, özellikle belirli bir krizdeki tetikleyici eyleme bağlı olarak önleyici askeri faaliyete müracaat eden aktörü incelemektedir. Bir krizde en az iki tarafın bulunacağı muhakkaktır. Bu yönüyle üçüncü tarafların faaliyetleri, önleyici askeri faaliyetlere dönük kararlara olan etkileri nispetinde dikkate alınmıştır.

Bu çerçevede yapılan iki vaka analizi; Haziran 1967’de İsrail’in Mısır’a saldırısı (Altı Gün Savaşları Krizi) ve Ekim 1981’de yine İsrail’in Irak’ın Osirak Nükleer Reaktörüne taarruz etmesidir. Bahse konu bu iki krizin çözümünde, hukuki ve normatif kısıtlamaların karar vericileri önleyici askeri faaliyetleri kullanma konusunda hangi seviyede etkilemiştir? Bu etkenler krizlere müdahalede uygulanacak politika veya gösterilecek reaksiyonun seçiminde önemli bir rol oynamış mıdır? sorularına yanıt aranacaktır.

I. YAKIN TEHDİT: 1967’DE İSRAİL’İN ÖNALICI ASKERİ GÜÇ KULLANIMINA BAŞVURMASI

İsrail’in 1967’de uyguladığı önleyici askeri faaliyet kararı, yakın bir tehdide yönelik olarak önalıcı kuvvet kullanımı bakımından son derece uygun bir örnek

teşkil etmektedir. Handel'e göre aşağıdaki hususlar İsrail tarafından savaş sebebi (*Casus Belli*) olarak ilan edilmişti;⁴³⁹

- Bir veya birden çok Arap ülkesinin askeri gücünün sınır bölgelerinde tehditkar oranda yoğunlaşması.
- Tiran Boğazının veya İsrail'e doğrudan olan hava ve su yollarından birinin kapatılması.
- Misilleme politikalarıyla baş edilemeyecek oranda yoğun yarı askeri faaliyetler veya dayanılamayacak ölçüde Arap gerilla faaliyetleri.
- İsrail'in doğu ve kuzey sınırında Ürdün ve Lübnan'dan daha kuvvetli bir Arap devletinin kontrolü ele geçirme gayreti ile güç dengesinin değişmesi.
- İsrail'e olan silah yardımından daha fazlasının Arap ülkelerine yapılması ve bunun sonucunda güç dengesinin İsrail'in aleyhine değişmesi.

İsrail'in ilan etmiş olduğu bu kırmızı çizgiler; Tiran Boğazının kapatılması, Mısır kuvvetlerinin Sina'ya yerleşmesi ve Ürdün askeri gücünün yabancı ülkelerin komutası altına girmesi gibi eylemlerle Mısır, Suriye ve Ürdün tarafından fiilen çiğnenmiştir. İsrail karar makamları, artık savaşın yakın olduğu kanaatine varmış ve ilk taarruza dayanamayacaklarına karar vermişlerdir. Bu nedenle İsrail inisiyatifi ele alarak ilk darbeyi vurmuş ve böylece 5 Haziran 1967 sabahında Arap komşularına karşı Altı Gün Savaşı olarak da bilinen önleyici askeri faaliyeti (önalıcı savaş) başlatmıştır.

Acaba İsrail'in önalıcı savaş kararı sadece stratejik duruma mı dayanmıştır? Ya da özellikle diplomatik alandaki olmak üzere tüm alternatifler dikkate alınmış ve öncelikle uygulanmış mıdır? İsrail'in hareketi Uluslararası Hukuk ve haklı savaş geleneğine uygun mudur? İsrailli karar vericiler, hukuki ve

⁴³⁹ Michael I. Handel, "Israel's Political-Military Doctrine", **Occasional Papers in International Affairs**, No. 30, 1973, s. 65.

normatif kısıtlamaları dikkate almışlar mıdır? Yoksa stratejik kaygılar tamamına baskın mı gelmiştir? Savaşın çıktığı döneme ait birçok bilgi, rapor ve belgeden anlaşılabilirdiği kadarıyla, İsrail'in önleyici bir askeri müdahalede bulunması, özellikle diplomatik ve hukuki süreçler tamamlandıktan sonra, en son başvurulacak çare olmuştur. Bu kararın alınmasında şüphesiz ki ABD'nin sessizliği İsrail tarafından "onay" olarak algılanmıştır. Bu çerçevede Uluslararası Hukuk ve haklı savaş geleneğine ait kısıtlamalar İsrailli karar vericileri etkilemiş ve krizde izlenecek politikanın seçiminde rol oynamıştır.

ICB verilerine göre Altı Gün Savaşı krizi 17 Mayıs 1967'de Mısır tarafından yapılan iki açık fiille başlamıştır. Bunların biri, Mısır Hava Kuvvetlerinin Dimona'daki İsrail nükleer araştırma tesislerinin üzerinden uçuşması, diğeri de Mısır'ın Sina'ya askeri birlikler konuşlandırmasıdır. Bu faaliyetleri, BM'nin 1956'da Süveyş savaşını takiben ateşkesi temin için Sina'ya gönderdiği BM gücünün (UNEF) bölgeden çıkarılması izlemiştir. Saldırganlığın seviyesini yükselten bir sonraki ana sebep ise Tiran Boğazının 22-23 Mayıs tarihlerinde kapatılması olmuştur. Tiran Boğazının kapatılması, İsrail'in güney limanı Eilat üzerinde fiili bir abluka oluşturmuştur. Sela'ya göre boğazın kapatılması, Mısır'ın tehditkâr tutumu, saldırgan açıklamaları ve İsrail'e meydan okumaları ile birleştirildiğinde, Mısır'ın artık harbi kazanacak kadar güçlü olduğunun bir ilanıydı.⁴⁴⁰ İşte İsrail'in önleyici askeri güç kullanma kararı bu gelişmelerin ardından alınmıştır.

Brecher, Altı Gün Savaşı analizinde krizi birbirini takip eden üç safhaya ayırmıştır:⁴⁴¹

- 17-22 Mayıs 1967: Algılama ve Seferberlik

⁴⁴⁰ Avraham Sela, **Political Encyclopedia of the Middle East**, Jerusalem, The Jerusalem Publishing House, 1999, s. 65.

⁴⁴¹ Michael Brecher, **Decisions in Crisis: Israel, 1967 and 1973**, Berkeley, University of California Press, 1980, s. 91-92.

- 23-28 Mayıs 1967: Erteleme ve Diplomasi
- 29 Mayıs - 4 Haziran 1967: Kararlılık

Zamana bağılı olarak yapılan bu ayırım, İsraili liderlerin önalıcı askeri kuvvet kullanma kararına nasıl geldiğinin anlaşılmasında faydalı olacaktır. Ayrıca, ülkeler açısından yapısal/güvenlik, hukuki ve normatif etkenlerin öneminin her safhada nasıl değiştiği bu şekilde daha iyi görülebilecektir.

A. 1' inci Safha: Algılama ve Seferberlik (17-22 Mayıs)

Krizin ilk safhası Sina'dan BM'nin UNEF kuvvetlerinin çekilmesi ve ardından Mısır kuvvetlerinin bu bölgeye intikali ile başlamıştır. Wagner'e göre Mısır bu hareketle saldırgan bir tavır sergilemek istememişse de, Suriye bu kadar sabırlı davranmamıştır. Suriye Dışişleri Bakanı tarafından ifade edilen şekli ile BM kuvvetlerinin "yol açın kuvvetlerimiz harp yolunda" anlamına gelen bu şekildeki çekilmesi, Arap devriminin önünde hiçbir şeyin duramayacağını kanıtlamaktadır şeklindeki açıklaması tehditkar algı uyandırmıştır.⁴⁴²

İsrail yöneticileri, Arap ülkelerinin benzer açıklama ve faaliyetlerinden kaygı duymaya başlamıştır. İsrail'in kaygılarının farkında olan ABD Başkanı Johnson, İsrail'i Mısır'ın Sina'ya yönelik harekâtına karşı bir misilleme yapmaması konusunda uyarmıştır. Rodman'a göre ABD krize yönelik belirgin bir çözüm formülü sunmasa da, açıkça bozulan statükonun yeniden düzene konmasını, BM kuvvetlerinin Sina'daki yerlerine dönmesini, Mısır ve İsrail'in seferberlik faaliyetlerine son vermesini umut etmiştir.⁴⁴³

Daha sonra çok bilinen bir deyiş haline geleceği üzere 18 Mayıs 1967'de Başkan Johnson; "Bölgede gerilim ve şiddeti artıracak her türlü adımın

⁴⁴² Abraham R. Wagner, **Crisis Decision-Making: Israel's Experience in 1967 and 1973**, New York, Praeger Publishers, 1974, s. 68-69.

⁴⁴³ David Rodman, "The Diplomatic Prelude to the Six-Day War", **Midstream**, Vol. 47, No. 4, May/June 2001, s. 8.

atılmasından kaçınılması gerektiğini sizlere kuvvetli bir şekilde vurgulamak istiyorum. Bize danışılmadan atılacak hiçbir adımdan ABD'nin sorumlu tutulamayacağını ve ABD'nin bu durumu kabul edemeyeceğini anlayacağınızı düşünüyorum.” açıklamasını yapmıştır.⁴⁴⁴ İsrail açısından ABD'nin mesajı çok açıktı: “Şu an için tek taraflı bir karar almayın.”

İsrail'in, Arap devletlerinin kuvvetlerini koordine etmeye başladığını, Suriye'nin tüm silahlı kuvvetlerini tam seferberlik durumuna getirdiğini ve Mısır'ın füze üslerini tam alarma geçirdiğini öğrenmesi üzerine durum 19 Mayıs 1967'den itibaren ciddi bir şekilde değişmeye başlamıştır. Tüm bunlara ilave olarak Mısır Sina'ya çok sayıda askeri kuvvet ve malzeme yığmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda artık İsrail tarafı, kırmızı çizgi olarak ilan ettiği Tiran Boğazının kapatılabileceği ihtimaline inanmaya başlamıştır. Daha da kötüye giden bu duruma karşılık İsrail hükümeti, silahlı kuvvetlerini seferber etmeye ve boğazların kapatılması durumunda kendi hakları olan açık denize ulaşma konusunda uluslararası destek arayışına karar vermiştir.⁴⁴⁵

Bu noktada İsrail hükümeti, deklere ettiği kırmızı çizgilerin askeri güçle aşılmasına öncelikle şiddet içermeyen yöntemlerle cevap verme yoluna gitmiştir. Bir başka ifadeyle İsrail, tüm diğer yolların denenmesi ve başarısız olunmasından sonra başvurulması gereken askeri güce, askeri gücü kullanmadan önce uluslararası hukuka müracaat ederek yaklaşmıştır.

Bu konuda Brecher, “İsrail başbakanının Fransa devlet başkanı de Gaulle'e; İsrail kendi başına saldırgan bir faaliyeti başlatmayacaktır. Ancak, kendi toprağını ve uluslararası haklarını korumaya son derece karardır. Kararımız, Mısır bize saldırmadıkça, ya da Tiran Boğazını kapatarak İsrail'in

⁴⁴⁴ Brecher, a.g.e., s. 107.

⁴⁴⁵ Michael B. Oren, **Six Days of War: June 1967 and the Making of the Modern Middle East**, New York, Oxford University Press, 2002, s. 76-77.

ulaşım özgürlüğünü engellemedikçe, Sharm el Sheikh'deki Mısır kuvvetlerine yönelik herhangi bir faaliyette bulunmamaktır" şeklinde bir mektup yazdığını belirtmiştir. Aynı şekilde İsrail Dışışleri Bakanı Eban da Fransız meslektaşı Cuvre de Murville'e; "Fransa'nın geçmişte, 1957'de İsrail tarafından açıklanan ve serbest geçişin engellenmesini İsrail'in kendisine yapılan bir saldırı olarak algılayacağı ve bunun BM Antlaşmasının 51'inci maddesinde ifadesini bulan meşru müdafaa hakkını kullanmayı gerektirecek bir durum olarak kabul edileceğini" onayladığını hatırlatmıştır.⁴⁴⁶

Bu yönüyle, krizin ilk safhalarında yürütölen diplomatik faaliyetler açıkça göstermektedir ki, İsrail Uluslararası Hukuk sınırları içinde hareket etme gayretini göstermiş ve Uluslararası Hukuktan yardım beklemiştir. Anlaşıldığı kadarıyla İsrail, dost ve müttefiklerinden sadece yardım beklememiş, aynı zamanda gelecekte uygulayacakları hareket tarzları için de hukuki altyapıyı oluşturmaya başlamıştır.

İsrail Başbakanı Eshkol, UNEF Kuvvetlerinin Sina'dan geri çekilmesinin duyurulmasından hemen sonra, ancak Tiran Boğazının kapatılmasından önce, gelişmekte olan krize tedbir olarak 22 Mayıs'ta seferi kuvvetler için kısmi seferberlik ilan etmiştir. Bundan sonraki tartışmalarda, İsrail'in Arap faaliyetlerine karşılık daha aktif bir politika izlemesi talebinde bulunanlar olmuştur.

Örneğin bunlardan biri olan Menahem Begin, takip eden değerlendirmeyi yapmıştır: "Geçen birkaç günde güvenlik durumumuz ciddi olarak kötüye gitmiştir ve bu bir gecede düzelmeyecektir. Birçok testi başarı ile geçen milletimiz bunu bilmelidir. Millet bilmektedir ki, her ne kadar bu gerçek bazen saklansa da çevresi kendisini yok etmek isteyen düşmanlarla çevrilidir. O, milli

⁴⁴⁶ Brecher, a.g.e., s. 111.

egemenliğimizin ihlal edilmesini, saldırgan faaliyetleri ya da mayınları kabul etmeyecek, bu saldırganlığa karşı uluslararası kabul görmüş haklar çerçevesinde kendisini savunacaktır. Güneyimizdeki düşmanımız, kuzeydeki düşmanımıza karşı kendi savunma hakkımızı kullanmamız durumunda saldırı tehdidinde bulunmaktadır. Eğer bu tehdit başarıya ulaşırsa ve eğer Suriye tarafından düzenlenen düşmanca tutumu ile saldırgan faaliyetleri kabul edersek, bu sadece düşman için çok büyük bir zafer olmayacak, aynı zamanda ülkemiz saldırılara da açık olacaktır. Yahudi kanı rahatça dökülebilecek ve egemenliğimiz alay konusu olacaktır. Bu nedenle güneyden gelen saldırı tehdidinin, kuzeyden gelen saldırganlıkları kabule hizmet etmeyeceği açık ve yüksek sesle söylenmelidir. Eğer bu saldırganlık devam ederse İsrail kendini savunma hakkını kullanacaktır.”⁴⁴⁷

Begin, o dönemin muhalefet üyelerinden biri olarak durumun üstesinden gelmek için tek taraflı hareket edilmesi gerektiğine dair bir tartışma yaratmıştır. Tartışma hala meşru müdafaa çerçevesinde değerlendirilirken, konu aslında İsrail’in kendi menfaatlerini koruması için harekete geçmesini gerektiren öz güvene dayandırılmaktadır. Begin gibi şahin diye nitelendirilen kanadın tek taraflı hareket etme tercihinin tersine Eshkol hükümeti, krizin bu safhasında diplomatik ve çok taraflı bir yaklaşımı izlemeye devam etmiştir.

Krizin ilk safhasında yer alan son etken ise Nasır’ın 22 Mayıs’ta açıkladığı Tiran Boğazını kapatma kararıdır.⁴⁴⁸ Bu olay Mısır ile İsrail arasındaki krizde köklü bir değişime neden olmuş ve krizin yükselmesine işaret etmiştir. 22 Mayıs aynı zamanda ABD Başkanı Johnson’un 6’ncı Filoyu iki uçak gemisiyle Doğu Akdeniz’e gönderme talimatı verdiği tarihtir. Ancak bu talimatın, Tiran

⁴⁴⁷ Brecher, a.g.e., 111.

⁴⁴⁸ William B. Quandt, **Decade of Decisions: American Policy Toward the Arab-Israeli Conflict 1967-1976**, Berkeley, University of California Press, 1977, s. 43.

Boğazının kapatılmasının açıklamasından önce mi yoksa sonra mı olduğu açık değildir.

B. 2'nci Safha: Erteleme ve Diplomasi (23–28 Mayıs 1967)

Mısır devlet başkanı Nasır, 23 Mayıs 1967'de İsrail'e gitmekte olan tüm gemilere boğazların kapatıldığını açıklayan konuşmasını yapmış ve konuşmasında; "Dün silahlı kuvvetler Şarm el Şeyhi ele geçirmiştir. Bu Akabe Körfezinde ki burası Mısır karasuyudur, egemenlik haklarımızın bir teyididir. Hiçbir şartta İsrail bayrağının Akabe Körfezinden geçişine müsaade edemeyiz. Savaş istiyorlarsa biz hazırız, buyursun gelsinler. Silahlı kuvvetlerimiz, halkımız, hepimiz harbe hazırız, ancak hiçbir şartta haklarımızın hiçbirinden imtina etmeyeceğiz. Buraları bizim sularımızdır." hususlarını dile getirmiştir.⁴⁴⁹ Böylece Nasır, sadece İsrail ablukasını duyurmamış, aynı zamanda Mısır'ın İsrail ile savaşa hazırlandığını da açıkça beyan etmiştir.

BM Genel Sekreteri U Thant, Nasır'ın UNEF gücünü Sina'dan çekme talebine rıza gösterirken, BM Güvenlik Konseyi de UNEF'in çekilmesi ve Tiran Boğazının kapatılması konusunda herhangi bir tedbir almada başarısız olmuştur. ABD ve İngiltere ablukayı Uluslararası Hukukun bir ihlali olarak görmüştür. Nitekim Başkan Johnson; "ABD körfezi uluslararası bir su yolu olarak görmekte ve İsrail gemilerinin ablukaya alınmasını kanunsuz bulmakta ve barışın tesisine yıkıcı tesir edeceğine inanmaktadır. Uluslararası sulardan serbest ve zararsız geçiş hakkı, tüm uluslararası camianın hayati menfaatidir"⁴⁵⁰ sözleriyle ABD'nin konuya bakışı ve tutumunu bir kez daha ifade etmiştir.

Bu çerçevede İsrail, uluslararası su olarak görülen bir bölgedeki yasal haklarını geri kazanabilmek için eyleme geçmeye yönelik bir kısım uluslararası

⁴⁴⁹ Quandt, a.g.e., s. 47.

⁴⁵⁰ Ibid., a.g.e., s. 48.

hukuk temeli kazanmıştır. Buna rağmen abluka süresince önleyici bir faaliyette bulunmama konusunda ABD tarafından kuvvetli baskı görmüştür. Johnson, İsrail'in uluslararası suları kullanma hakkını desteklemesine rağmen, İsrail'i bu hakları alma konusunda tek taraflı güç kullanmaması için uyarmıştır.⁴⁵¹

Nasır'ın Tiran Boğazını kapadığı açıklamasının ardından Başbakan Eshkol bunun açıkça Uluslararası Hukuka aykırı bir girişim olarak nitelemiştir. Mecliste yaptığı konuşmada Eshkol:⁴⁵²

“Bu sabah Mısır Devlet Başkanı Akabe Körfezi ile Kızıl Denizi birbirine bağlayan Tiran Boğazını İsrail bayraklı gemiler ile stratejik özellikte yük taşıyan diğer gemilere kapama niyetini ifade eden bir açıklama yapmıştır. Körfezdeki serbest dolaşımın herhangi bir şekilde engellenmesi uluslararası özgürlükler ile ülkelerin egemenlik haklarının ciddi şekilde ihlali ve İsrail'e yönelik saldırgan bir faaliyettir.

1957'den bu yana, denizcilikte gelişmiş ülkeler dahil bir çok devlet Akabe Körfezi ve Tiran Boğazından serbest geçiş hakkının uygulanmasını açıkça beyan etmişlerdir. Geçtiğimiz birkaç günde İsrail, bu hükümetler ile yakından temasa geçmiştir. Bunun sonucunda, bahse konu haklar konusunda ciddi ve yaygın bir uluslararası destek alınmıştır.

Burada test edilecek olan uluslararası hukuk ve düzenin dayandığı açık ve resmi uluslararası taahhütlerdir. Bu yüzden bu an sadece İsrail için değil tüm dünya için bir kader anıdır. Bu durumu göz önünde bulundurarak, buradan diğer tüm ülkelere güney limanımıza olan

⁴⁵¹ Quandt, a.g.e., s. 45.

⁴⁵² Oren, a.g.e., s. 76-77.

serbest dolaşım hakkınızı derhal uygulamaya koymanızı talep ediyorum.”

Bu sözleriyle Eshkol, Uluslararası Hukuka krizi çözmesi için açık ve doğrudan bir çağrıda bulunmuştur. Hem politik olarak yakın olduğu, hem de ticaret bağları bulunduğu ülkeleri yanına alarak hareket etmeyi tercih etmiştir. Bu süre zarfında İsrail, Mısır'ın faaliyetlerine dönük olarak tek taraflı askeri tedbirlere de başvurabilirdi. Ancak tam tersine, krizin çözümünde öncelikle kuvvete başvurma yerine diplomatik ve hukuki çözüm arayışlarına ağırlık vermiştir. Aynı gün Bakanlar Kurulu toplantısında Eban, “asıl soru bizim buna karşı koymamız değil, tek başımıza mı yoksa diğerlerinin destek ve anlayışı ile mi karşı koymamızdır” yargısıyla hükümetin arayışını ifade etmiştir.

Brecher'a göre Mısır'ın faaliyetleri İsrail'in caydırıcılık gücüne meydan okuma anlamına geliyorsa da, İsrail'in askeri olarak karşılık vermeden önce diplomasi için birkaç kuvvetli sebebi vardı. Bunlar; Sovyetler Birliğinin niyetinin öğrenilmesi, Batılı güçlerin 1957 yılında teyit ettikleri İsrail'in izolasyonunun kaldırılması konusundaki tutumları ve diplomatik desteğin garantiye alınması konusunda öncelikle ABD olmak üzere dost ülkelerle danışmalar.⁴⁵³

Bu noktaya kadar İsrail hükümeti krize yönelik (Tiran Boğazının kapatılması konusunda) üç karar almıştır: Abluka resmi bir saldırı hareketidir. ABD'den tavsiyeler alınıncaya kadar ne şekilde reaksiyon gösterileceğine karar verme konusunda 48 saatlik bir erteleme yapılmıştır. Dışışleri Bakanı ABD Başkanı ile durumu tartışmak üzere yüz yüze görüşme imkânlarını arayacaktır.⁴⁵⁴

⁴⁵³ Brecher, a.g.e., s. 120.

⁴⁵⁴ Ibid., a.g.e., s. 121-122.

Başbakan Eshkol, kendi generallerinden önleyici bir müdahale için zamanın çok uygun olduğu yolunda öneriler alırken, ABD tarafından bu tür bir hareket tarzının izlenmemesi yönünde telkinler alıyordu. Bu kapsamda Oren'e göre "U Thant'ın UNEF gücünün çekilmesi kararının üzücü olmasına rağmen Johnson, Sovyetleri işbirliği içinde gördüklerini, ABD'nin BM ve diğer uluslararası platformlarda krizin barışçıl yollarla çözümüne çalıştığını yazıyordu. Kriz sonuçlanana kadar ABD, Patton tankları, Hawk füze parçaları, gıda ve ekonomik yardımdan oluşan 47.3 milyon dolarlık yardım ile 20 milyon \$'lık krediyi, içinde bulunduğu durumun üstesinden gelmesi için İsrail'e vermeye niyetliydi. Ancak bir önşart söz konusudur, o da; İsrail ablukayı kırmak için bir test botunu dahi göndermeyecek ya da harbi önceden başlatacak bir girişimde bulunmayacaktı. İsrail'in herhangi bir tek taraflı hareketi, ancak tüm barışçıl yollar tüketildikten sonra makul görülebilecektir.⁴⁵⁵

Tek tehdit, Tiran Boğazının kapatılması olarak kaldığı sürece İsrail hükümeti, ABD ve başta İngiltere olmak üzere diğer denizci ulusların krize bir çözüm bulabilmesine kadar beklemeye razıydı. Diğer yandan, eğer İsrail hükümeti, ilk taarruzun dezavantajları gibi kendi hareketlerine yönelik olası politik tepkiler konusunda kaygı duymamış olsaydı önleyici askeri harekâta başvurabilirdi. Nitekim bunun, ilan edilmiş kırmızı çizginin geçilmesi, caydırıcı seviyede askeri kabiliyetin muhafazası, ya da ilk taarruzun avantajlarından yararlanma gibi stratejik temelleri mevcuttu. Buna rağmen İsrail karar vericileri tarafından tüm diğer gerekçeli alternatifler tüketilmeden harekete geçmeme ön planda tutulmuştur. Diğer bir ifade ile eğer İsrail hükümeti hukuki ve normatif değerleri dikkate almasaydı, Mısır askeri gücü Sina'yı geçtiğinde ya da Tiran Boğazını kapattığında önleyici askeri güç kullanımına müracaat edebilirdi.

⁴⁵⁵ Oren, a.g.e., s. 87.

Bu süreçte kısa süreli de olsa diplomatik faaliyetler İsrail, ABD, İngiltere ve Fransa arasında yürütülmüştür. Dışişleri Bakanı Eban, ABD ile görüşmeler yapma amacıyla Washington'a hareket etmiş ve yolda önce Londra, ardından da Paris'e uğramıştır. Bu ziyaretler sırasında Fransa ve ABD'den alınan mesajlar aynı olmuştur: İlk müdahaleyi yapanın İsrail olmaması İsrail'in menfaatinidir. Ancak İngilizler, çok arzu etmelerine rağmen İsrail'e nasıl bir yol izleyeceklerine dair tavsiyede bulunamayacaklarını belirtmiştir.

Bu kısa diplomasi turu sırasında de Gaulle, Eban'ı önleyici müdahalede bulunmama konusunda uyarmıştır. Eban'a ifadesine göre; "Daha masasının yanına oturtulmadan bana yüksek sesle "Ne faites pas la guerre" demiştir. O an daha tanıştırlmamıştık bile. Ardından selamlaştık ve General sanki sözünü tamamlarcasına "Ne pahasına olursa olsun ilk ateş eden siz olmayın. Eğer İsrail saldırırsa bu ölümcül olacaktır. Dört süper güç bu sorunu çözmelidir. Fransa, Sovyetleri kabul edilebilir bir barışa yönelik olarak etkileyecektir."⁴⁵⁶

de Gaulle'ün İsrail'in kriz karşısında ne yapmak istediği sorusuna ise Eban; "Eğer seçenekler teslim olma ve direnme arasında ise İsrail direnecektir. Kararımız verilmiştir. Bu gün ya da yarın harekete geçmeyeceğiz, çünkü bize vaatte bulunanların tutumlarını henüz öğrenmekteyiz. Bu işte yalnız mı olacağız yoksa uluslararası bir çerçevede mi hareket edeceğiz bunu öğrenmek istiyoruz. Eğer İsrail yalnız savaşırsa, maliyeti kanlı ve ağır bile olsa bundan galibiyetle çıkacaktır. Eğer diğer güçler faaliyetlerini irtibatları çerçevesinde gerçekleştirirse, İsrail direnişini onlarınki ile harmonize edecektir. Sadece bunu öğrenmek için henüz haklarımızı teste başlamadık" yanıtını vermiştir.

Eban'ın Fransa'ya verdiği bu mesaj, İsrail'in kuvvete başvurmadan önce her tür çözüm yolunun denenmesi ve barışçı yöntemlerin tüketilmesine öncelik verdiğinin ifadesi olmuştur. Ayrıca, çok taraflı bir çözüm için açık bir tercih de

⁴⁵⁶ Abba Eban, **Abba Eban: An Autobiography**, New York, Random House, 1977, s. 341.

ortaya konulmuştur. Eban ile de Gaulle arasındaki tartışmanın bir başka bileşeni de Uluslararası Hukuk ve haklı savaş geleneğinde kuvvet kullanımı sadece meşru müdafaa ile sınırlı ise hangi tür faaliyetler karşısında ne tür savunma tepkilerinin gösterilebileceği ve hangi tür faaliyetlerin saldırganlık olacağı ve buna kimin nasıl karar verileceğidir. Bu konuda Eban ve de Gaulle zıt fikirler beyan etmişlerdir.

Eban'ın bakış açısına göre İsrail açık saldırgan olma konusunda ilk olamazdı. Çünkü zaten saldırganlıklar başlamıştı. Nasır'ın ablukası ve açıklamaları harp halini ifade ediyordu. İsrail'in yaptığı her şey sadece reaksiyon olabilir, fakat başlatıcı olamazdı. Bir devlet silah ile ateş edilmesi dışında birçok metotla saldırıya uğrayabilirdi. Hukuk, boğulmak ile silahla vurulmak arasında bir ayrım yapmıyordu. Buna karşın de Gaulle açısından saldırgan, ilk ateşi açandır.⁴⁵⁷ Bu iki düşünce arasındaki farklar önleyici askeri müdahalenin yasallığı konusunun merkezinde yatan iki ayrı bakış açısını göstermektedir. Altı Gün Savaşları çerçevesinde, ABD ve İngiltere Tiran Boğazının uluslararası sular olduğunu kabul etmiş ve ablukayı da uluslararası hukukun ihlali olarak görmüştür.

Krizin daha da tırmanması bu periyodun içinde olmuştur. Arazi üzerindeki durum aynı kalsa da, Tiran Boğazının ablukada kalması konusu krizin merkezindeki sorun olarak devam etmiştir. İsrail, ABD ve diğer müttefiklerinin çağrılarını dikkate alarak diplomatik faaliyetlerin kendi mecrasında sürmesini beklemiştir. Ancak 25 Mayıs 1967'de durum değişmeye başlamıştır.

Ne oldu da 25 Mayıs'ta krizin akışı değişmeye başladı? Bu tarihte İsrail istihbarat kaynakları, Mısır'ın 4'üncü Zırhlı Tümeninin Sina'ya intikal ederek tamamen konuşlandığı bilgisini teyit etmişlerdir. Brecher'e göre bu hareket,

⁴⁵⁷ Eban, a.g.e., s. 342.

İsrail hükümeti üzerinde diplomatik çabaların artık sonuçsuz kalmak üzere olduğu kaygısının oluşmasına neden olmuştur. Yine Brecher'in notlarına göre bu günden itibaren İsrail askeri liderlerinin harbe girme konusunda Eshkol üzerindeki baskısı artmıştır.⁴⁵⁸

Bu sırada İsrail Dışişleri Bakanı Eban Washington'dadır ve Eshkol'dan aldığı bir telgrafla misyonu değişmiştir. Eshkol gönderdiği telgrafla, İsrail'in artık bir taarruzun çok yakın olduğuna inandığını ABD tarafına bildirmesini istemiştir. Bahse konu telgraf; "Geçen 24 saatte gelişen olayların sonucunda Suriye ve Mısır'dan baskın tarzında bir saldırıyı her an beklediğimizi bilmenizi isteriz. ABD İsrail'e yapılacak herhangi bir saldırının ABD'ye yapılmış olarak farz edileceğini açıklamalıdır. Ayrıca bölgedeki kuvvetlerine de buna uygun emirler vermelidir. Bu telgrafın en yüksek rütbeli memura, ABD Başkanı ya da Dışişleri Bakanına gösterilmesi de tavsiye olunur"⁴⁵⁹ talimatı yer almıştır.

Ancak bu talepler, o sırada Vietnam sorunuyla uğraşmak zorunda olan ABD tarafından duymazlıktan gelinmiş ve kuşku ile karşılanmıştır. ABD Dışişleri Bakanı İsraili meslektaşları ile görüşmesinde, herhangi bir Arap devletinin İsrail'e ani bir saldırısının beklendiği değerlendirmesine ABD'nin katılmadığını belirtmiştir. Yine Başkan Johnson Eban'a verilen notada; "Tiran Boğazının kapatılması konusunda, boğaz ve körfezin tüm devletlerin serbest ve zararsız geçişine açık kalmasının sağlanmasını diğer denizci ülkelerle birlikte planlamaktayız. İsrail'in saldırıyı başlatan sorumlu taraf olmaması gerektiğini vurgulamak isterim. İsrail tek başına hareket etmek istemediği sürece yalnız olmayacaktır. İsrail'in bu kararı alacağını düşünemiyoruz"⁴⁶⁰ şeklindeki beyanlarla İsrail'i önleyici müdahale konusunda bir kez daha uyarmıştır. Ancak

⁴⁵⁸ Brecher, a.g.e., s. 130.

⁴⁵⁹ Brecher, a.g.e., s. 131.

⁴⁶⁰ Quandt, a.g.e., s. 52.

Johnson, bunca ikazın ikna edici olduğuna inanmadığını, Eban Beyaz Sarayı terk ettikten sonra danışmanlarına, “Başarısız oldum, şimdi kendileri devam edecekler” yakınmasından anlaşılmaktadır.⁴⁶¹

İsrail ve ABD’nin krizin doğası hakkındaki temel düşünceleri ayrışmaya başladıkça, krizle ilgili tercih edilen metotlar da değişmeye başlamıştır. ABD hala Tiran Boğazının uluslararası çok yönlü faaliyetlere yeniden açılabilmesine inancını korurken, İsrail duruma müdahale için askeri harekâtı başlatma baskısını hissetmeye başlamıştır. İsrail’in içinde bulunduğu bu durumu Stein; “İsrail’in caydırıcılık düzeyi dikkate alındığında, Mısır bir saldırı planlasın ya da planlamasın askeri tepki mecburi olmuştur. Üst düzey komutanlar İsrail’in caydırıcılık kabiliyetinin zarar görmesine bağlı olarak bir Arap taarruzunun yakın veya uzak zamanda kaçınılmaz olduğunda ısrar etmişlerdir. Komutanların değerlendirmelerine göre İsrail’in caydırıcılığını koruma konusundaki kritik ihtiyacı, önleyici ve önalıcı savaş arasındaki ayrımı belirsiz hale getirmiştir”⁴⁶² sözleriyle caydırıcılığın sürdürülmesi gerektiğine bağlamıştır.

Bu arada krizin seviyesi yükselmeye devam etmiştir. 26 Mayıs 1967’de Nasır, Arap Ekonomik Birliği toplantısında yaptığı konuşmada; “Yakın zamanda eğer İsrail ile bir harbe girersek, Tanrı’nın izni ile galip geleceğimize ve bunu başaracak güce eriştiğimize inandık. Bu temelde bazı adımlar atmaya da karar verdik. Askeri planlar bağlamında Suriye ve bizim kuvvetlerimiz arasında tam bir koordinasyon bulunmaktadır. Tek bir ordu olarak, tek bir savaşta, tek bir hedef için Arap milletinin hedefi için hareket edeceğiz. Bu günkü sorun sadece İsrail değil aynı zamanda arkasındakilerdir. Eğer İsrail, Suriye ya da Mısır’a saldıracak olursa bu sınırlı kalmayacak, genel bir harp olacaktır. Genel bir harp

⁴⁶¹ Quandt, a.g.e., s. 54.

⁴⁶² Janice G. Stein, “The Arab-Israeli War of 1967: Inadvertent War Through Miscalculated Escalation,” **Avoiding War: Problems of Crisis Management**, Alexander L. George. Boulder (Ed.), Boulder, Westview Pres, 1991, s.141.

olacak ve hedefimiz İsrail'in ortadan kaldırılması olacaktır. Bundan üç-beş yıl önce muhtemelen bunları söyleyemezdik" ifadeleri ile Arap dünyasının İsrail ile mücadeleye hazır olduğunu ilan etmiştir.

Artan Mısır seferberliği ve konuşlandırılan birlikler ile Nasır'ın bu sözleri, İsrail hükümeti üzerindeki endişeleri artırmıştır. Nitekim Eban'a ertesi gün ülkeye dönmesi ve durumu rapor etmesi talimatı verilmiştir. ABD Savunma Bakanlığı yetkilileriyle yaptığı toplantıda ise Eban'a, İsrail'in ne harbe girmesi ne de girmemesi söylenmiştir.⁴⁶³ Yine İsrail'in ABD Büyükelçisi Eppy Evron'ın Başkan Johnson ile görüşmesinden;

"ABD Tiran Boğazından serbest geçişi sağlama konusunda teminat vermektedir ve bu taahhüdünü yerine getirecektir. Başkan, BM'nin mevcut konumda hiçbir şey yapamayacağına inanmış olup tartışmalardan bir sonuç çıkmayacaktır. Başkan BM'de devam eden başta İngiltere'nin desteği ile ana denizci devletlerle yapılacak kısa bir müzakerenin ardından yeni bir yapı oluşturulması konusunda iyimser konuşmuştur. Önde gelen bazı danışmanları ile görüş alışverişinde bulunmuştur. Bunların tümü de İsrail dostu olarak tanımlanabilir. Bu kişiler müteakip formül çerçevesindeki desteklerini ifade etmişlerdir: Hedef, İsrail dâhil olmak üzere Boğazın tüm ülkelerin geçişine açılmasıdır ve bu hedef gerçekleştirilecektir.

Johnson, Mısır'ın yapacağı bir baskın taarruzunun yakın olduğu değerlendirmesine ABD'nin katılmadığını belirtmiştir. İsrail egemen bir devlettir ve yalnız başına harekete geçmeye karar verirse bunu yapabilir. Ancak bu durumda öncesinde ve sonrasında olmuş ve olacak tüm konuların sorumluluğu kendisinde olacak, ABD'nin bunu

⁴⁶³ Brecher, a.g.e., s. 136.

takip eden sonuçlardan hiçbir yükümlülüğü olmayacaktır. Başkan çok defalar İsrail'in kendisine güvenebileceğini vurgulamıştır. Başkan bir korkak olmadığını ve söz verdiği konulardan dönmeyeceğini, ancak ABD'nin güvenliğini tehlikeye atacak tarzda bir faaliyette bulunarak, İsrail'in son günü Pazar günü olarak kararlaştırması yüzünden Sovyetler Birliğinin konuya müdahil olmasına hazır olmadığını göstermiştir" ifadelerini aktarmıştır.⁴⁶⁴

Evron'un mesajında görüleceği üzere Johnson, ABD ile İsrail'in krizi algılamalarındaki ayrışma ile bu krizle mücadelede izlenecek yöntemlerin farkındadır. Quandt'a göre Johnson, takip ettikleri politikanın uygulanabilir olmadığını farkındaydı. Boğazın açılması için çok taraflı bir gücün oluşturulması biraz zaman alabilecek, bu güç oluşturulabilse bile bölgedeki durumun değişmesi neticesinde İsrail değişik sıkıntılar ile yüz yüze kalabilecek ve durumla daha farklı bir şekilde mücadele etmek gerekebilecekti.

Quandt, Johnson'un açıkça İsrail'in askeri bir hareketi bekletmesini istediğini, zamanla kararından vazgeçerek İsrail'in neyi gerekli gördüyse onu uygulamasına müsaade edecek bir duruma gelmiş gözüküğünü öne sürmüştür.⁴⁶⁵ Birbiriyle çelişen bu mesajlar, yukarıda tartışılan ifadelerde de açıkça görülmektedir. Buna rağmen krizin bu safhasında Johnson'un tek yanlı hareket etme aleyhindeki ikazları İsrail için hala ikna edici olmuştur.

Bu çerçevede İsrail hükümeti, 28 Mayıs 1967'de askeri hareket seçeneğini yine erteleme kararı almıştır. Brecher'in ifadesine göre Başbakan Eshkol; "Johnson'un mektubu ve Rusk'un mesajını almamış olsaydık hükümete savaşma kararı alması talebinde bulunurduk. Ancak haberleşmeler göstermiştir ki tek taraflı harekette bulunmak sadece İsrail için ölümcül olmayacaktır. Ayrıca

⁴⁶⁴ Brecher, a.g.e., s. 137.

⁴⁶⁵ William B. Quandt, "Lyndon Johnson and the June 1967 War: What Color Was the Light?", **Middle East Journal**, Vol. 46, No. 2, Spring 1992, s. 214.

“size her ne söz verdiysek bunu yapacağız” taahhüdünde bulunan ABD Başkanını görmezden gelemedim”⁴⁶⁶ beyanıyla, bekleme kararının alınmasında ABD’den gelen baskıların önemli bir etken olduğunu açıkça belirtmiştir.

Başbakan Eshkol, iç kamuoyunun giderek artan yakınmaları ve eleştirileriyle karşı karşıya kalmıştır. Bu çerçevede Brecher’e göre Eshkol, 27 Mayıs’ın sabahından itibaren Genelkurmay’ın harbe girme kararı verilmesini beklediğini biliyordu. Son iki günkü temaslarda, böyle bir kararın kaçınılmaz olduğunu anlamaya yönlendirilmişlerdi. Şimdi ise Eshkol, askeri kanata hükümetin bir müddet daha bekleme kararı aldığı tatsız haberini verme durumunda kalmıştır. Yapılan toplantıda Generaller Eshkol’a, harpten hiçbir kaçış yolu kalmadığı ve kaybedilen her günün kayıpları artıracağını, daha fazla beklemenin İsrail kuvvetleri ile halkın morali üzerinde olumsuz etkileri olduğunu söylemiştir. Eshkol sarsılmış ve Generallerin endişelerini gidermeye çalışarak sabırlı olunması gerektiğini, harbe girmeden önce tüketilmesi gereken tüm seçenekleri bitirene kadar müzakerelere devam edileceğini ve bunun 1956 Süveyş Krizinde olduğu gibi İsrail’in geri çekilmesini gerektirecek bir durumun tekrarının önlenmesi için gerekli olduğunu belirtmiştir.⁴⁶⁷

Bir önceki bölümün sonunda, devletlerin varlığına yönelecek ciddi tehditlerin, hukuki ve normatif kısıtlamalara bağlı kalmaksızın önleyici askeri faaliyetler ile karşılanacağı hipotezini öne sürmüştük. Krizin büyümesi aşamasında tehdit daha ciddi ve ağır bir hal alırken, bu hipoteze göre İsrail bu noktada önleyici askeri müdahalede bulunmalıydı. Ancak Eshkol’ün sözleri İsrail’in açıkça böyle bir tercih durumunda maruz kalacağı yan etkilere odaklandığını göstermektedir. İsrail bu süreçte yalnızca güç dağılımı ya da

⁴⁶⁶ Brecher, a.g.e., s. 147.

⁴⁶⁷ Brecher, a.g.e., s. 149.

diğer uluslararası yapılar ile sınırlanmamış, aynı zamanda hukuki ve normatif prensiplerle de üçüncü bir taraf üzerinden yürütölse de sınırlanmıştır. Başka bir deyişle önleyici askeri faaliyetlerin son çare olarak kullanılması ve bu kapsamda normatif kısıtlamaların krizin bu safhasında da etken olduğu görölmektedir.

C. 3'üncü Safha: Kararlılık (29 Mayıs-4 Haziran 1967)

Krizin üçüncü ve son safhası Eshkol'un Knesset'teki hitabı ile 29 Mayıs tarihinde başlamıştır. Eshkol konuşmasında gelişen olayları özetlemiş ve bunlara karşı İsrail tarafından gösterilen tepkileri ayrıntılı olarak açıklamıştır. Özetle Eshkol aşağıdaki hususları dile getirmiştir;

Bölgedeki gelişmeler güvenlik ve politik durumları değiştirmiştir. Buna bağlı olarak Hükümet İsrail'in hayati menfaatlerini garanti altına alabilmek için bir takım politik ve savunma tedbirleri almıştır. Barışı ve hayati menfaatlerimizi koruyabilmemizin ilk şartı askeri gücümüzdür. Bu nedenle, Hükümetin mutabakatı ile İsrail Silahlı Kuvvetleri yedeklerinin seferberliği emrini verdim.

İsrail hükümeti birçok durumda Tiran Boğazı ile Akabe Körfezinde serbest dolaşım hakkını kullanacağını ve gerekirse bunu savunacağını açıkça bildirmiştir. Bu, hiçbir taviz verilmeyecek en üst seviyedeki milli menfaattir. İnanıyorum ki abluka devam ettiği sürece barış tehlikededir.

Dışışleri Bakanının Paris, Londra ve Washington'a yaptığı kısa ziyaretlerin maksadı bozulan statükonun yeniden tesisi için destek sağlamaktır. ABD ve İngiltere bu konuda kararlı açıklamalar yapmıştır. Hükümetimiz, ABD'nin uluslararası sularda serbest dolaşımı taahhüt ettiği izlenimini tam olarak edinmiştir. Benzer bir tutuma İngiltere Başbakanı'nın Dışışleri Bakanımızla

görüşmelerinde de şahit olunmuştur. Diğer denizci devletler de serbest dolaşım konusunda etkin şekilde destek olmaya hazır olduklarını bildirmişlerdir.

Resmi taahhütlere bağlanan bu beklenti hükümetin bu safhadaki tutum ve faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bizim yükümlülüğümüz en başta uluslararası taahhütleri test etmektir ki bu gelecek birkaç gün içinde açıklığa kavuşacaktır.

İsrail Tiran Boğazının kapatılmasını tek başına bir saldırı olarak görmektedir. Halen geniş çapta politik faaliyetler ile serbest dolaşımı temine çalışıyoruz. Dünyanın diğer ülkeleri ile karşılıklı ilişkilerimiz gücümüzü artırmamıza ve haklarımızı korumamıza yardım etmiş ve bu şekilde yardım etmeye de devam edecektir.

Mısır'ın Tiran Boğazını kapatması, hırçın tutumu ve ordusunun sınırimızda yığınaklanma içerisinde olmasının yanı sıra, terörist faaliyetlerin de varlığı bölgedeki gerilimi en üst noktaya taşımıştır. Bölgede savaş rüzgârlarını estiren Nasır'ın bu hareketleridir. Bugün ordumuz personel, bilgi birikimi, silah ve teçhizat ile savaşıma azim ve iradesi bakımından gücünün doruğundadır. Şu an sadece deniz ulaşım güvenliğini garanti altına almaya çalışıyoruz. Aynı zamanda Mısır liderliğinde olabilecek bir taarruz ihtimalini de göz önünde bulundurmamız gerekiyor. Mısır ve müttefiklerinin sınırlarımızdaki yığınaklanmaları bu şekilde devam ettikçe, kanlı bir savaşın başlaması an meselesidir. Dolayısıyla İsrail Savunma Kuvvetleri herhangi bir taarruz durumuna karşı, harekât konusunu

muhafaza edecek ve harbe hazırlık seviyesini en üst derecede tutmaya devam edecektir.⁴⁶⁸

Eshkol'un dikkat çektiği hususlar, İsrail hükümetinin hazırlıklı olduğunu ve gerekirse güç kullanabileceklerini, fakat öncelikli olarak diğer çözüm yollarını denemeye kararlı olduklarını açıkça göstermiştir. Bu noktada İsrail'in daha ne kadar sabredebileceği konusu önem kazanmıştı. İlave olarak diğer çözüm yollarının başarıya ulaşma şanslarının ne kadar olabileceği ve başarı sağlansa bile bunun neye mal olacağı konularındaki belirsizlik devam etmiştir.

30 Mayıs'ta Ürdün Kralı'nın Mısır ile savunma anlaşması imzalaması bölgedeki tansiyonu daha da artırmıştır. Ürdün birliklerinin yabancı bir askeri gücün kontrolüne girmiş olması, İsrail için bir başka kırmızı çizginin ihlali anlamına gelmiştir. Aslında zaman geçtikçe savaş daha da yaklaşıyor ve İsrail'in endişeleri gittikçe artıyordu. İsrail tarafı, özellikle Mısır-Ürdün savunma işbirliğinin İsrail'e taarruz etmekten başka bir amacı olamayacağına inanıyordu.⁴⁶⁹

Bu arada, bölgedeki olaylar karşısında ABD'nin duruşundan da emin olunamıyordu. Quandt'a göre pek çok Yahudi'ye göre ABD, İsrail'in yanında yer almayacaktı ama istediğinizi yapmakta serbestsiniz diyordu. Yinede ABD'nin tavrı hakkında daha net bir anlayışa sahip olmak ve İstihbarat birimleri arasındaki koordinasyonu artırmak amacıyla İsrail İstihbarat şefi Meir Amit 30 Mayıs 1967'de gizlice Washington'a hareket etmiştir.⁴⁷⁰ Amit'in ABD'ye gönderilmesi, askeri güç kullanımı haricindeki tüm çözüm yollarının tıkanıp tıkanmadığının anlaşılabilmesi için son manevra bakımından öneme haizdir.

⁴⁶⁸ Wagner, a.g.e., s. 142.

⁴⁶⁹ Wagner, a.g.e., s. 83.

⁴⁷⁰ Quandt, a.g.e., s. 55-56.

İsrail hükümetinin 30 Mayıs'ta yaptığı toplantıda önleyici askeri harekât kararı alınmamış olmasına rağmen konu gündeme gelmiştir. Wagner söz konusu kabine toplantısında önalıcı askeri harekât kararı alınıp alınmadığı noktasında yapılan tartışmalara dikkat çekmiş ve herhangi bir oylama yapılmamış olmasına rağmen kabine çoğunluğunun diplomatik çözüm yollarının tıkanıdığı yönünde görüş birliğinde olduğu yorumunu yapmıştır.⁴⁷¹

Krizin ilerleyen her gününde Eshkol üzerindeki iç kamuoyu baskısı gittikçe artmaktaydı. Daha doğrusu hükümet, silahlı kuvvetler ile İsrail halkına izlenen bekleme politikasının dayanaklarını izah etmede savunma durumuna düşmüştü. Eshkol ve kabinesi Arap kışkırtmalarına karşı herhangi bir eylem düşüncesi taşımazken, muhalefet ve askerler bu durumu rahatlıkla istismar edilebilecek bir zayıflık olarak görüyorlardı. İç baskılar ve krizin hızla tırmanması sonucu ülkede hükümet bunalımı yaşanmış ve 1 Haziran 1967'de muhalefetin de resmi olarak içinde yer aldığı bir "milli birlik hükümeti" kurulmuştur. Yeni kurulan hükümetin Savunma Bakanı görevini Moshe Dayan üstlenmiştir. Savaş yanlısı olan Dayan'a hükümette görev verilmesi bazıları tarafından, savaş kararı alamayan hükümetin bu sorumluluğu savaş yanlısı birisinin omzuna yükleme girişimi olarak yorumlanmıştır.⁴⁷²

Diğer yandan, resmi kanallardan olmasa da ABD'den gelen yeni haberler askeri harekâtın önündeki son engelin de ortadan kalkmasını sağlamıştır. Oren'e göre, İsrail hükümetindeki savaş tedirginliğini dört unsur ortadan kaldırmıştır. Bunların birincisi ABD'nin, Süveyş Kanalı'nı yeniden açmak için etkili bir uluslararası donanmayı biraraya getirme çabalarının sonuçsuz kalmasıydı. Kanalı tekrar açmak için yapılan uluslararası eylem planının hayata

⁴⁷¹ Wagner, a.g.e., s. 85.

⁴⁷² Wagner, a.g.e., s. 86.

geçmeyeceği artık açık hale gelmişti. Çünkü bunun için çalışan devletler gün geçtikçe birer birer azalıyordu.⁴⁷³

İkinci unsur, ABD Dışışleri Bakanı Walt Rusk'ın, kendisine sorulan "İsrail'i engellemeye devam edecek misiniz?" sorusuna, "Onu veya bunu engellemenin bizim işimiz olmadığını düşünüyorum" yanıtını vermesidir. Bar-Zohar'a göre ABD 30 Mayıs'ta, Nasır ve Kral Hüseyin'in anlaşma yapmalarının ardından, durumu iyice anlamıştı. Nitekim o gün gece geç saatlerde Rostow, İsrail Büyükelçisi Evron'u yanına çağırarak artık ABD'nin bir çözüm görmediğini itiraf etmiştir.⁴⁷⁴ Bu görüşme ABD'nin, İsrail'e önleyici askeri faaliyet yapmaması konusunda baskı yapılmasını içeren politikasında önemli değişimleri tetiklemiştir. Her şeyden önce Rostow'un sözleri İsrail'de, artık önleyici askeri harekât kararının alınması için önemli bir işaret olarak algılanmıştır.

Tüm bunların yanı sıra Eban, 1 Haziran 1967'de ABD hükümetine yakın kaynaklardan elde ettiği bir dokümandan da etkilenmiştir. Eban'a göre dokümanda; "Eğer İsrail, diğer tüm alternatifleri denemeden yalnız başına bir askeri harekâta kalkışırsa çok büyük bir hata yapmış olacaktır. Bu durumda ABD'nin İsrail'e yardım etme imkânı kalmayacaktır ve müteakip ilişkiler gerilecektir. Eğer savaş çıkarsa, bu savaş uzun bir savaş olacaktır ve İsrail'e ağır faturalar çıkartacaktır. BM nezdinde sürdürülen girişimler sonuçlanmadan ilk kurşunu İsrail atarsa, ABD'nin kendisine yardım ihtimalinin ortadan kalkmasına sebebiyet verecektir"⁴⁷⁵ değerlendirmesi yer almaktaydı. Bu da İsrail hükümetinin izlediği politikanın ABD desteğini almada ne ölçüde isabetli olduğunu kanıtlıyordu.

⁴⁷³ Oren, a.g.e., s. 153.

⁴⁷⁴ Michael Bar-Zohar, **Embassies in Crisis: Diplomats and Demagogues Behind the Six-Day War**, Prentice-Hall, 1970, s.157.

⁴⁷⁵ Eban, a.g.e., s. 384-85.

Eban aslında diplomasi taraftarlarının sonuncularındandı ve anlaşılacağı üzere artık o da bu noktadan sonra diplomasinin çözüm üretmediğini düşünüyor ve başka alternatiflerin denenmesi gerektiğine inanıyordu.

İsrail hükümetini ikna eden son unsur ise Arthur Goldberg'in, "ABD ve dünyanın, özellikle Arapların ilk taarruz eden olmaları durumunda İsrail'le aynı düşüncede olacaklarını düşündüğünü ve eğer İsrail yalnız hareket etme durumunda kalırsa, nasıl hareket edeceğini çoktan belirlediğini" dair değerlendirmesi olmuştur.⁴⁷⁶

ABD'nin tutumundaki değişim ve gelen ılımlı mesajlar, İsrail hükümetini askeri harekât kararı alma konusunda rahatlatmıştır. 2 Haziran'da Eshkol, bir telgraf ile de Gaulle'den Fransa'nın desteğini tekrar istemiştir. Eshkol'ün telgrafı; "Buna hemen karşılık vermeliydik belki, fakat biz dostlarımızın tavsiyelerine uyduk ve bekledik. Ne yazık ki bu şekilde davranmış olmamız hayal kırıklığından başka bir sonuç doğurmadı. Sovyetler Birliği sizin dördü konferans teklifinizi kabul etmedi ve Güvenlik Konseyi anlamsız bir tartışmada tıkanıp kaldı. İsrail yok olma tehlikesi ile karşı karşıya. Naziler, Yahudilerin üçte birini katletmişti, şimdi yeni bir hayatta kalma mücadelesi ile karşı karşıyayız. Özgürlükler ülkesi olan ve insanlığın yüksek ideallerini barındıran Fransa'nın, geldiğimiz noktaya kadar sesini yükseltmemiş olması bizi derinden üzmektedir. Sayın Başkan, sizden rica ediyorum; Fransa sesini yükseltsin ve bize bir dost ve müttefik sadakatiyle muamele etsin. Etsin ki düşmanlarımız ülkenizin bizimle müttefik ve dost olduğunu görsünler"⁴⁷⁷ şeklindeki ifadelerle samimi bir yardım talebini içermekteydi.

Fransa'nın cevabi mesajında ise "Hangi ülke olursa olsun, eğer o ülke silaha sarılıyor ve ilk kurşunu atıyorsa, Fransa onu ne destekleyecek ne de

⁴⁷⁶ Oren, a.g.e., s. 153.

⁴⁷⁷ Bar-Zohar, a.g.e., s. 178-179.

yardım edecektir” ibaresi yer almış ve İsrail’in yardım talebi adeta reddedilmiştir.⁴⁷⁸ Bununla beraber bu mesaj en azından İsrail hükümeti için Fransa’nın düşüncesinin değişmeyeceği konusunda ikna edici olmuştur.

İsrail hükümetinin artık ABD eleştirisinden çekinmiyor olması, başvurulacak bir önleyici askeri harekâta karşı gelebilecek eleştirilerden çekinmediği anlamına gelmiyordu. Nitekim hükümetin önleyici askeri harekât kararı aldığı toplantıda, uluslararası eleştirilere maruz kalma konusu gündeme getirilmiş ve tartışılmıştı. Oren’e göre bir bakan, gerçekleşecek bir müdahaleyi uluslararası hukukta açık bir yeri olan casus belli ilan edebilmek için İsrail’in en azından bir gemiyi Tiran Boğazından geçirmeye teşebbüs etmesini teklif etmiş ve “İsrail’in savaşı başlatan taraf olarak suçlanması, bir veya iki denizci tayfanın ölmesi daha iyidir. Zafer konusunda hiç şüphem yok, ancak zafer sonrasında ne olur? Beni endişelendiren budur” şeklinde değerlendirmede bulunmuştur.⁴⁷⁹

Yinede bu korku, askeri harekatı sonraya bırakma fikrine karşı duruşu engelleyememiştir. Nitekim 4 Haziran 1967’deki Bakanlar Kurulu toplantısı, İsrail Silahlı Kuvvetlerinin Mısır, Suriye ve Ürdün’e karşı önleyici askeri harekât için yetkili kılınması kararı oy birliği ile alınmıştır. Açıklanan karar şöyleydi;

Başbakanın politik ve askeri durumu anlatan raporu neticesinde, Dışişleri Bakanı, Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı ve Askeri İstihbarat Şefi ve Hükümet, Mısır, Suriye ve Ürdün’ün yakın bir zamanda çok cepheli bir taarruza kalkışacağına ve bunun devletimizin bekasına yönelik bir tehdit olduğuna kesin bir şekilde kanaat getirmiştir.

Hükümet, İsrail’i çepe çevre kuşatan ve gün geçtikçe artan tehdide karşı ülkeyi korumak için askeri harekât kararı almıştır. Hükümet, Başbakan

⁴⁷⁸ Bar-Zohar, a.g.e., s. 179.

⁴⁷⁹ Oren, a.g.e., s. 157.

ve Savunma Bakanını harekâtın zamanı konusunda İsrail Savunma Kuvvetlerinin Genelkurmay Başkanı ile birlikte karar alma konusunda yetkili kılmıştır.

Bakanlar Kurulu üyeleri icra edilecek harekât hakkında mümkün olan en kısa zamanda bilgilendirileceklerdir. Hükümet Dışışleri Bakanını, dış güçlerin desteğini sağlayabilmek amacıyla, İsrail'in duruşunu açıklamak üzere her türlü politik ihtimalin değerlendirilmesi konusunda görevlendirmiştir.⁴⁸⁰

Böylece İsrail, zorlu bir sürecin ardından önleyici askeri harekât yapma kararı almıştır. Bu karar ile İsrail, askeri harekât seçeneğini Mısır, Suriye ve Ürdün tarafından sergilenen düşmanca tavırlar nedeniyle aldığını açıkça ifade etmiş ve bu tavırları kendi bekasına tehdit olarak gördüğünü dünya kamuoyuna bir anlamda ilan etmiştir.

Ç. 4'üncü Safha: Diplomasiden Önalıcı Güç Kullanımına Geçiş

İsrail'in bu eylemi güvenlik, yasal ve ahlaki konular ile önleyici askeri harekât arasındaki etkileşimle ilgili ilginç ve önemli birçok soruyu gündeme getirmiştir. Brecher'e göre Çalışma Bakanı Yigal Allon önalıcı harekâtla ilgili 1967 baharında yazdığı, ancak savaş bittikten sonra yayınlanan bir makalesinde; "Önalıcı bir askeri harekâta ahlaken ve politik bakımdan karşı çıkıyorum. Ahlaki bakımdan karşı çıkıyorum, çünkü İsrail'i herhangi bir tehlikeyle karşı karşıya bırakmadan savaşı erteleyebildiğimiz kadar erteleme imkânı varken, önleyici bir harekâta gerek yok. Ve savaşı yıllarca erteleme imkânımız var. Politik açıdan ise böyle bir hareket, saldırgan bir tutum takınma bakımından tarihi bir hata olacaktır. Bu durumda dünyada dostlarımızı kaybedeceğiz ve ambargoyla karşı karşıya kalma ihtimalimiz var."

⁴⁸⁰ Oren, a.g.e., s. 157.

Allon'ın düşünceleri önleyici bir harekete karşı İsrail üst düzey idaresinde önceden hâkim olan bir tutumu açıkça göstermektedir. Buna rağmen Allon, İsrail'in aşağıda sıralanan altı olası durumda önalıcı hareket seçeneğini düşünmesi gerektiğini savunmaktaydı. Bunlar;

- İsrail'e yönelik bir tehdit oluşturan taarruzi (Arap) birliklerin yığınıklanmaya devam etmesi.
- Düşmanın, İsrail Hava Üslerine sürpriz bir taarruza hazırlandığı yönünde açık bir istihbarat söz konusu olursa.
- Bilimsel kurumlara ve nükleer reaktörlere yönelik bölgesel bir taarruz söz konusu olursa.
- Terör ve bombalama eylemleri pasif savunma tedbirleri ile kontrol altına alınamayacak boyutlara ulaşırsa.
- Ürdün herhangi bir Arap Devleti ile askeri ittifak içerisine girer ve yabancı ülke askerlerinin Ürdün topraklarında özellikle de Ürdün Nehrinin batısında konuşlanmasına izin verirse.
- Eğer Mısır Tiran Boğazını kapatırsa.⁴⁸¹

Allon'ın ortaya koyduğu yaklaşım, aslında İsrail liderlerinin karşı karşıya oldukları çelişkiyi göstermektedir. Bir tarafta önalıcı/önleyici bir harekete karşı ahlaki ve hukuki kısıtlamaların olduğunu ifade eden açıklamalar, diğer tarafta ise belirli şartların gerçekleşmesi durumunda ilk tetiği çeken olma konusunda yapılan tartışmalar yer alıyordu. Asıl soru ise hangi tarafın daha ikna edici olduğuydu.

Genellemek gerekirse, Altı Gün Savaşları krizinin devletlerin ahlaki ve hukuki mülahazalarla sadece belirli bir noktaya kadar (bir taarruzun

⁴⁸¹ Brecher, a.g.e., s. 99.

gerçekleşmek üzere olması veya bir devletin bekasına yönelik ciddi bir tehditle karşı karşıya kalması) engellenebileceği görüşünün daha fazla ağırlık kazanmasına sebep olduğu söylenebilir. Eğer ahlaki ve hukuki mülahazaların sınırlamaları olmasaydı veya güvenlik konusu ağırlık kazansaydı, İsrail'in önalıcı askeri harekâtı daha önce gerçekleşebilirdi.

Aslında kriz süresince İsrail'in önalıcı askeri harekâta başvurabileceği üç bariz durum yaşanmıştır. Bunların ilki, 22 Mayıs 1967'de Mısır devlet başkanı Nasır'ın Tiran Boğazını kapatma tehdidinde bulunmasıydı. Bu durum sadece İsrail'in uğruna savaşı başlatabileceği “kırmızı bir çizgi” değildi, aynı zamanda ABD ve İngiltere de bu konuyu saldırgan bir tutum olarak görmekteydi. Literatüre göre İsrail bu noktada diğer devletlerin durumuna bakmaksızın, Boğazın kapatılmasına karşılık önleyici harekate başlayabilirdi.

Tiran Boğazının kapatılması, İsrail'in casus belli olarak ilan ettiği hususlara doğrudan bir meydan okumaydı. Kırmızı çizgi ihlaline karşı uygun reaksiyon gösterilemediği takdirde İsrail'in caydırıcılığı ciddi anlamda zarar görebilirdi. Bu durum ise İsrail düşmanlarını, karşılığında bir reaksiyon olmayacağı düşüncesiyle diğer kırmızı çizgileri ihlal etme konusunda cesaretlendirebilirdi. Nitekim de böyle olmuştur. İsrail, ahlaki ve hukuki normlar içinde kalarak, öncelikle askeri olmayan tüm çözüm yollarını deneme durumunda kalmıştır.

İsrail hükümeti belli ki, Batı Dünyasının Tiran Boğazının uluslararası bir statü altına alınması konusunda başarıya ulaşabileceğini ve dolayısıyla İsrail'in güç kullanma durumunda kalmayacağını düşünmüştü. Bu açıdan bakıldığında İsrail hükümeti, öncelikle uluslararası toplumun konu üzerinde çalışmasını, sonuç alınamadığı takdirde ise İsrail'in tek başına tutum takınabileceği bir hareket tarzını açıkça benimsediği görülmektedir.

Önleyici askeri harekâtı gerektiren ikinci durum, 25 Mayıs 1967'de İsrail istihbaratının, Sina yarımadasındaki Mısır birliklerinden 4'ncü Zırhlı Tümenin

harekete geçtiği yönündeki bilgiye ulaşmasıdır.⁴⁸² Bu olay üzerine İsrail, savaşın çok yakın olduğu sonucuna varmıştır. Öngörüye dayanan bir harekate yönelik nihai motivasyon unsurunu, Nasır'ın Mısır ve Suriye'nin beraber hazırlandıkları savaşın "Genel bir savaş olacağı ve hedeflerinin İsrail'i yok etmek olduğu" yönündeki açıklaması oluşturmuştur. Bu noktada önleyici harekâta yönelik motivasyonu artıran unsur sadece İsrail'in caydırıcı imajının korunması değil, aynı zamanda baskın avantajından da yararlanma arzusu olmuştur.

İlk taarruz ederek baskın avantajından yararlanma stratejisine göre, yakın bir tehdite maruz kalma ve düşmanla savaş korkusu olan devletler için bekleyip düşman taarruzunu göğüslemekten, ilk taarruz eden taraf olunması daha iyidir. Bu çerçevede baskın avantajından yararlanma düşüncesi İsrail için önemliydi. Çünkü İsrail, kara parçası olarak küçüktü ve bu nedenle yerleşim yerleri ile savunma hattı arasında yeteri kadar derinlik yoktu. Ancak yine de krizin bu noktasında ahlaki ve hukuki normlara karşı gelerek önleyici bir harekât yapmanın olası kayıpları, kazançlarına nazaran daha fazla görüldüğünden, krizin sona erdirilebilmesi için askeri olmayan çözüm yollarının denenmesine devam edilmiştir.

Önleyici askeri harekât için üçüncü durumu ise 30 Mayıs 1967'de Mısır ve Ürdün'ün savunma anlaşması imzalamasıdır. Ürdün birliklerinin başka bir ülke kontrolüne verilmesi, İsrail için bir başka casus belli anlamına geliyordu ve savaşın ilk emarelerini oluşturuyordu. Literatüre göre bir kez daha, baskın avantajından yararlanma stratejisi İsrail yönetimini bu noktada taarruza geçilmesi konusunda ikna etmeliydi.

⁴⁸² Brecher, a.g.e., s. 131.

Bu iki durumun aksine, 30 Mayıs'tan sonra İsrail Hükümetinde diplomatik çözüm yollarının denenmesi yönündeki uzlaşmanın kaybolmaya başladığını belirtmek gerekir. Bu açıdan bakıldığında 30 Mayıs'ta yaşanan gelişmelerin dengeleri değiştirdiği ve ilk taarruz eden taraf olmanın avantajları karşısında dezavantajlarının daha önemsiz gibi algılanmasına sebebiyet verdiği söylenebilir.

Kriz esnasında alınan kararların altında ne gibi temel motivasyonların bulunduğunu tespit etmek, imkânsız değilse de oldukça zor bir iştir. İsrail yönetiminin hiçbir şeyden etkilenmese de, en azından aşırı güç kullanmama konusundaki uluslararası norm ve hukuki mülahazalardan etkilendiği yönünde görüşler mevcuttur. Krizin çözümüne yönelik İsrail'in birden fazla devletin desteğini araması, krize ait belirli noktalarda ısrarla uluslararası norm ve hukuk mülahazalarını gündeme getirmesi, defalarca stratejik konumunu göz ardı etmesi, ilan ettiği kırmızıçizgilerden zaman zaman ödün vermesi gibi hususlar, söz konusu etkinin varlığına dair verilebilecek örneklerdir. Bu açıdan bakıldığında, hukuki ve ahlaki normların karar almada önemli olduğu ve İsrail makamlarını bir noktaya kadar etkilediği görülmektedir.

Ayrıca ABD'nin krizde önemli rol oynadığı dikkate alınması gereken bir konudur. İsrail hükümeti, özellikle ABD yetkililerinin isteklerine karşı hassas davranmış ve Amerikalı yetkililerin ikazlarını göz ardı etmeme konusunda dikkatli davranmışlardır. Bu bakımdan, İsrail'in önalıcı harekât konusundaki kararı üzerinde en önemli faktör ABD'nin krize yönelik tutumu olmuştur. İsrail tarafı, ancak ABD'nin üstü kapalı onay verdiğine kanaat getirdikten sonra önalıcı harekât kararı almıştır. Bu nedenle, ne zaman ve hangi hareket tarzının benimseneceği konusunda İsrail ve ABD arasında geçenlerin, sözde Uluslararası Hukuk ve haklı savaş tartışmalarından öte bir ilişkiden başka bir şey olmadığı görülmektedir.

Bununla beraber, yukarda tartışılan hukuki ve ahlaki kısıtlamalar konusuyla iç içe girmiş olmasına rağmen, ABD baskısının İsrail karar alma sürecinde sadece etkili bir girdi olduğu düşüncesi de doğru olabilir. Bu bakış açısı bizi, İsrail yetkililerinin kriz karşısında ne tür bir hareket tarzı izlenmesi konusunda karar alırken, hem ABD baskısı, hem de Uluslararası Hukuk ile haklı savaş geleneğinin gerekli kıldığı şartlardan etkilendiği sonucuna götürmektedir.

Bu noktada, İsrail yetkililerinin önalıcı harekât kararı aldığı sırada ABD baskısının kalkmış olmasının şans olmadığını anlayabiliriz. ABD politikasındaki değişime şansdan ziyade İsrail yetkililerinde yaşanan tedirginlik artışı sebep olmuştur. Belki de İsrail yetkililerinin tedirginliklerini artıran faktörler ABD'yi de İsrail üzerindeki ahlaki ve hukuki normlara uyum baskısını azaltma yönünde etkilemiş olabilir.

Handel'e göre "Devletin güvenliği tehlikeye girdiği takdirde İsrail Savunma Kuvvetleri önleyici taarruz gerçekleştirecektir" ilkesi İsrail Savunma Kuvvetlerinin stratejik askeri doktrininde yer alan önemli unsurlardan biridir. Buna karşın dönemin İsrail hükümeti, savaşın son çare olarak gerekliliği ve hakkaniyeti konusunda ikna olacakları ana kadar İsrail askeri gücünün bu doktrini uygulamasına izin vermemiştir.

D. Sonuç: Yakın Tehditler Karşısında Önalıcı Askeri Güç Kullanımında Devletler Normatif ve Uluslararası Hukuk Kurallarını Dikkate Alıyor mu?

Yukarıda ele alınan örnekten hareketle, yakın tehditler kapsamında devletlerin önalıcı askeri kuvvet kullanımına başvurma kararı alırken, en azından belli seviyede normatif ve hukuki mülahazaları dikkate alma eğilimleri olduğu ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle devletlerin; "yakın ve ani" ve "dost ve müttefiklerin desteğini kaybetmeye degecek kadar büyük" bir tehdit

olmaması durumunda önalıcı askeri harekât karşıtı oldukları görülmektedir. Bu noktada kararlılık göstermek gerçekten çok zordur ve liderlerin yönetimde karşı karşıya kalabilecekleri en zor durumların başında gelmektedir. Uluslararası Hukuk ve haklı savaş geleneği normlarının, bahse konu iki durum haricinde gelişecek olaylar karşısında devletlerin önalıcı kuvvet kullanma kararı almalarında kısıtlayıcı etkisi olacaktır.

Her iki koşulun da denklemin önemli iki unsuru olduğunu belirtmek gerekir. Liderler için “yakın” tehdidin ne olduğu da önemli sorulardan birini oluşturmaktadır. Örneğin liderler tarihte yaşanan ve savaşla sonuçlanmayan olaylarla benzerlik kurmaya çalışmaları ne derece isabetli olacaktır? Ya da liderler durumun bu sefer farklı olup olmadığına nasıl karar verecekler? Yine liderler, tehdit tarafından gündeme getirilen savaş söylemleri ile hazırlığa yönelik askeri birliklerin intikali gibi faaliyetleri ciddiye alıp almamaya nasıl karar verecekler ve bunların bir savaş hazırlığı mı, yoksa sadece gövde gösterisi mi olduğunu nerden bilecekler? Şüphesiz ki bu sorular, uluslararası ilişkiler ve politika uzmanları tarafından ele alınması gereken ve yanıtlanması güç olan, aynı zamanda her yaşanan olayın doğasına göre farklı şekilde yanıt bulan sorulardır.

Fakat yukarıda ortaya konan vaka analizinde şu nokta belirginlik kazanmıştır: Önalıcı kuvvet kullanımı gibi riskli bir seçeneğin sorumluluğunu alma noktasında liderlerin, savaşın başlıyor olduğunu hissetmelerinin dışında başka şeylere ihtiyaçları vardır. Bir başka ifade ile devletler yakın bir tehdide karşı önalıcı askeri harekât yapma kararı almadan önce, tehdidin gerçek olduğundan ve taarruzun yakın bir zamanda yapılacağına dair somut delillerin varlığından emin olmaları gerekmektedir. Buna rağmen, tekrar vurgulamak gerekir ki somut delillerin varlığı bile bazen devletlerin önalıcı askeri harekât yapma noktasında ikna olmaları için yeterli olmamaktadır.

II. UZAK TEHDİT: 1981'DE İSRAİL'İN ÖNLEYİCİ ASKERİ GÜÇ KULLANIMINA BAŞVURMASI

Yukarıda zaman bakımından vukuu yakın tehditlere karşı önleyici askeri kuvvet kullanılması analiz edilmiştir. Bu başlık altında ise yine zaman bakımından ancak bu kez vukuu uzak olan tehditlerden kaynaklanan krizlere devletlerin nasıl cevap verdiği irdelenecektir. Bu maksatla incelenecek vaka, ICB veri setlerinde “dıştan değişim” (external change) sınıflandırmasında belirtilen gelişme veya olay gibi değişkenlerle tetiklenir. Bu değişkenler ise istihbarat raporları, silah sistemleri, belirli bir silah sisteminde değişim, taarruz kabiliyeti, küresel sistemde veya bölgesel alt sistemde değişim, uluslararası organizasyonların meşruluğuna karşı girişimler şeklinde tanımlanmıştır.⁴⁸³ Bu değişkenlerle belirli bir krizi başlatan tehdit, doğası gereği yakın değil daha uzaktır veya tehdit edici niteliği gelecekte oluşacaktır. Bir önceki bölümde etraflıca ortaya konduğu üzere bu tehditlerin giderilmesi için yapılan askeri faaliyetler, önleyici hareket olarak isimlendirilir. Amaç, tehdidin tamamen olgunlaşmadan veya gelişmeden engellenmesidir.

Tehditlerin yakın veya uzak olarak ayrılması, Uluslararası Hukuk ve haklı savaş geleneği açısından önemlidir. Önceki bölümlerde tartışıldığı üzere, yakın bir tehde karşı uygun karşı tedbirleri alma konusunda bir dereceye kadar uyum olmasına karşın, daha uzak bir tehde karşı aynı tavrın sergilenmesi konusunda uluslararası toplumda konsensüs yoktur. Bu kapsamda aşağıda ele alınacak vaka analizinin amacı herhangi bir ülkenin belirli bir krize karşı aldığı tedbirin meşruluğu veya Uluslararası Hukuka uygunluğu değil, liderlerin bir kriz durumunda karar alırken normatif veya yasal etkenlerden nasıl etkilendiklerini veya bunları ne ölçüde dikkate aldıklarını belirlemektir. Bu maksatla

⁴⁸³ Michael Brecher and Jonathan Wilkenfeld, **International Crisis Behavior (ICB) Online**, 2003, <<http://www.cidcm.umd.edu/icb/>>, (16 Ocak 2010).

incelenecek vaka, yine İsrail tarafından 1981 yılında Irak'ın Nükleer Reaktörüne yapılan saldırıdır.

Irak Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması (Non-Proliferation Treaty-NPT)'ni 29 Ekim 1969 yılında onaylayıp, nükleer silah üretmeyeceğini taahhüt etmiştir. Bu çerçevede bütün nükleer malzeme ve tesislerini IAEA himayesine vermeyi kabul etmiştir.⁴⁸⁴ Saddam Hüseyin 1970'lerde Irak nükleer silah programını başlatmış ve Irak 1975 yılında Fransa'dan, enerji üretiminde kullanma amacıyla bir reaktör satın almıştır.⁴⁸⁵ Ancak program içerisinde yüksek seviyede zenginleştirilmiş uranyum edinilmesi, uluslararası kaygıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Uluslararası kamuoyunun en büyük korkusu ise İran-Irak Savaşı'nın ilk günlerinde, Eylül 1980'de İran'ın yapmış olduğu bir saldırının ardından Irak devlet haber ajansının: "İran halkı Irak nükleer reaktöründen korkmamalıdır. Çünkü reaktör İran'a karşı kullanılmak için değil aksine Siyonist varlığa karşı kullanılması amacıyla tesis edilmektedir."⁴⁸⁶ bildirisi olmuştur. Bu bildiri sadece Irak'ın bir nükleer bombanın peşinde olduğunu göstermemiş, aynı zamanda İsrail'in Irak'ın yeni oluşan nükleer cephaneliğinin ana hedefi olacağını da göstermiştir.

A. 1'nci Safha: Osirak Reaktörünün İmha Edilmesi Düşüncesi

İsrail Hava Kuvvetleri 7 Haziran 1981 tarihinde Bağdat'ın 26 Km. güneydoğusundaki Tuwaitha'da bulunan Osirak Nükleer Reaktörünü bombalamıştır. ICB verilerine göre kriz, Ocak 1981'de Fransızların reaktörün 14 Temmuz'da tamamen faaliyete geçeceğini açıklamasıyla başlamıştır. Bu harekât sadece nükleer bir reaktörün başarıyla tahrip edildiği ilk harekât değil,

⁴⁸⁴ Claire Rak, "The Role of Preventive Strikes in Counterproliferation Strategy: Two Case Studies", **Strategic Insights**, Vol. 2, No. 10, October 2003, s. 3.

⁴⁸⁵ Rebecca Grant, "Osirak and Beyond", **Air Force Magazine**, Vol.85, No.8, August 2002, s. 1.

⁴⁸⁶ Ibid., s.1.

aynı zamanda önleyici hareketin, silahların yayılmasının önlenmesinde bir araç olarak kullanılmasının ders kitaplarında yer alan ilk örneği olmuştur.⁴⁸⁷

İsrail, Irak nükleer reaktörüyle ilgili endişelerini ilk olarak Ocak 1976'da dile getirmiştir. 27 Ocak 1976'da konu Knesset'e getirilmiş ve izleyen tartışmalarda yapım aşamasındaki reaktörün tipiyle ilgili detaylar ve İsrail'in reaktörle neden ilgilendiği konusu açıklanmıştır. Buna göre reaktörün yakıtı %93 oranında zenginleştirilmiş uranyumdur ve reaktörün çekirdeği 7 pound Uranyum 235'tir. Böylesine gelişmiş bir reaktörle plütonyum üretilebilir ki hem plütonyum, hem de zenginleştirilmiş uranyum nükleer silah olarak kullanılmaktadır. Nitekim beş pound plütonyum ile Hiroşima'da kullanılabilecek on kilotonluk bir atom bombası üretilebilmektedir. Eğer Iraktaki nükleer merkez kontrol altına alınmazsa, Irak'ın bombayı yapacak teknik bilgisi ve personeli mevcut olacaktır. En önemlisi de Irak 1948'de İsrail ile askeri mücadeleye giren ve bunu pasif de olsa sürdüren ülkelerden biri olup o dönem İsrail ile ateşkes anlaşması yapmayı reddetmiştir.⁴⁸⁸

Aynı oturumda İsrail Dışişleri Bakanı Yigal Allon; "İsrail hükümeti endişelerine rağmen gelişmiş nükleer teknolojilere sahip Arap ülkeleriyle işbirliği yollarını aramaktadır. Ayrıca nükleer teknolojiyi saldırgan amaçlarla kullanabilecek ülkelere karşı teknolojinin verilmemesi konusunda ilgili ülkeler uyarılmıştır" açıklamasını getirmiştir. Bundan sonra sorun Dışişleri Bakanlığı ile Meclis Savunma Komitesine aktarılmıştır. Bu birimlerde konuyla ilgili olarak tam beş yıl çalışma yapılmış ve tehdidin ciddiyeti ortaya konmaya gayret edilmiştir.⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ Robert S. Litwak, "Non-Proliferation and the Dilemmas of Regime Change", **Survival**, Vol. 45, No. 4, Winter 2003-04, s. 18.

⁴⁸⁸ Shai Feldman, "The Bombing of Osiraq-Revisited", **International Security**, Vol. 7, No. 2, Autumn 1982, s. 115.

⁴⁸⁹ Amos Perlmutter, Michael Handel, and Uri Bar-Joseph, **Two Minutes Over Baghdad**, London, Frank Cass Publishers, 2003, s. xxxix.

Bulunduğu hassas konum itibarıyla İsrail, gelecek beş yılı da Irak reaktörünün oluşturduğu tehdit ve projeyi durdurma konusunda diğer ülkeleri ikna etme konusunda çalışmaya hazırды. Perlmutter'e göre 14 Eylül 1980'de Irak'ın projesine yardımcı olan İtalya ve Fransa'yı, İsrail Savunma Bakan yardımcısı Zipori açıkça uyararak; "Biz her türlü yasal ve insani yolları deneyeceğiz. Eğer diplomatik baskı işe yaramazsa diğer yolları deneyeceğiz" demiştir.⁴⁹⁰

Osirak reaktörüne İsrail taarruzu uzun görüşmelerin sonucunda değil, projeyi iptal ettirmeye yönelik uzun süren gayretlerin sonucunda gelmiştir. Aslında bu gayretlerin tükenmesinden sonra İsrail taarruz kararı almıştır. Önleyici kuvvet kullanımına başvurmadan önce İsrail'in aldığı diğer önlemleri de gözden geçirmek, analizin yapılmasında faydalı olacaktır.

B. 2'nci Safha: İzleme ve Uyarma Aşaması (1975-1979)

İsrail, aşağıda sıralanan beş husustan hareketle Irak'ın sivil maksatlı güç santralı yapma yerine, nükleer silah programı geliştirmeye çalıştığını ileri sürmekteydi. Bunlar;

- Irak'ın ilk olarak Fransa'dan ekonomik olmayan ancak plütonyum üretebilen bir reaktör satın alma isteğı.
- 70 megawatt Termal Malzeme Test Reaktörü satın almanın, güç reaktörlerini kendi kaynaklarıyla üretmeyen bir ülke için çok anlamsız olması.
- Irak'ın Osirak reaktöründe az zenginleştirilmiş Caramel yakıtı yerine, %92 oranında silah yapımında kullanılabilecek derecede zenginleştirilmiş uranyum yakıtında ısrar etmesi.

⁴⁹⁰ Perlmutter, Handel, and Bar-Joseph, a.g.e., s. xxxix.

- Irak'ın 250 ton doğal uranyum almasının plütonyum üretmek dışında bir maksat için anlamlı olmaması.

- Plütonyum ayırımı için İtalya'dan sıcak hücre simülatörünün alınması.⁴⁹¹

Bu kapsamda Irak'ın nükleer reaktör kurma projesi İsrail tarafından çok yakından takip edilmiştir. Geliştirmenin ilk safhalarında, 1974-1975 kışında İsrail Askeri İstihbaratı (AMAN) ve İsrail Dış İstihbarat Teşkilatı (Mossad), Irak'ın nükleer projesine ilişkin “Önceliklendirmede üst sıralarda, buna rağmen şimdilik acil bir tehdit olmadığı” değerlendirmesini yapmıştır.⁴⁹² Konu, 1976 yılında Knesset'in önüne getirilmiş ancak İsrail güvenlik politikasının içinde yer almamıştır.

Fransa ve Irak arasındaki “Nükleer İşbirliği Anlaşması” 4 Nisan 1976 yılında imzalandıktan sonra İsrail hükümeti konuyu ABD'nin gündemine taşıyarak bahse konu anlaşmanın uygulanmaması için tüm tedbirlerin alınması gerektiğini belirtmiştir. İsrail hükümeti tarafından 1976 yılında yayımlanan bir raporda, ABD hükümetinin İsrail'in endişelerini anladığı ve Fransız hükümeti nezdinde konunun halledilmesi için girişimde bulunulacağı yer almıştır.⁴⁹³

1977 Şubatında İsrail Dışişleri Bakanı Allon İran'lı yetkililerle görüşmüştür. Perlmutter'e göre görüşmede İsrail ile İran arasında Irak'ın nükleer gücünü önleyici bir işbirliğine gidilip gidilemeyeceği konusu ele alınmış, ancak İran konuya ihtiyatla yaklaşmıştır.⁴⁹⁴ Nakdimon'a göre ise Allon İran'a, Irak'ın nükleer programı hakkında bilgi alabilmek amacıyla gitmiştir. İran, bu konuda İsrail'e çok yardımcı olmamış, ama yine de Fransızların reaktörün kurulmasına

⁴⁹¹ Feldman, "The Bombing of Osiraq-Revisited", s. 115.

⁴⁹² Perlmutter, Handel, and Bar-Joseph, a.g.e., s. xxx.

⁴⁹³ Peter S. Ford, "Israel's Attack on Osiraq: A Model for Future Preventive Strikes?", **INSS Occasional Paper 59**, July 2005, <<http://www.science.co.il/ilan-ramon/Osiraq.pdf>>, (11 Ocak 2010).

⁴⁹⁴ Perlmutter, Handel, and Bar-Joseph, a.g.e., s. xxxi.

yardımcı olduğunu teyit etmiştir.⁴⁹⁵ Mart 1977'de Allon, Fransız Dışışleri Bakanı Guiringuad ile görüşmüş ve Fransızlara Irak'ın reaktör vasıtasıyla silah üretebileceği konusundaki endişelerini iletmiştir. Fransa tarafı ise böyle bir durumun oluşmaması için gerekli tedbirlerin alındığı yönünde tatmin olduklarını ifade etmiştir.⁴⁹⁶

Mayıs 1977'de Likud partisi ilk kez genel seçimleri kazanmış ve Menahem Begin başbakan olmuştur. Begin'in ilk işi AMAN ve Mossad ile Irak'ın nükleer programını irdelemek olmuştur. Begin konuya daha hassasiyetle yaklaşmış ve oluşmakta olan Irak tehdidini yakından takip edecek bir daimi komiteyi Kasım 1977'de oluşturmuştur. Komitenin başlıca görevi, istihbarat bilgilerine dayanak Irak'ın nükleer projesinin durumunu tahmin etmek ve Irak'ın nükleer bir yeteneğe sahip olmasını engellemektir.⁴⁹⁷

İsrail'de, Osirak nükleer reaktörünün ele alındığı ilk güvenlik zirvesi 23 Ağustos 1978'de yapılmıştır. Bu zirveye Başbakan Begin, yardımcısı Yigal Yadin, Dışışleri Bakanı Moshe Dayan, Savunma Bakanı Ezer Weizman, Savunma Bakan Yardımcısı Mordeschai Zipori, Tarım Bakanı Ariel Sharon ve Maliye Bakanı Simha Ehrlich katılmıştır. Ayrıca Generaller ile istihbarat uzmanları ve İsrail Atom Enerji Komisyonu Başkanı Tuğgeneral Uzi Eilam ve özel komitenin başkanı konumundaki Nahum Admoni de anılan toplantıya iştirak etmiştir.⁴⁹⁸

Güvenlik zirvesinde meselenin nasıl ele alınacağı konusunda fikir ayrılıkları olmuştur. Örneğin Sharon, Arapların herhangi bir nükleer silahı alma veya geliştirme çabasını İsrail Hükümetinin savaş sebebi sayması gerektiğini

⁴⁹⁵ Shlomo Nakdimon, **First-strike: The Exclusive Story of How Israel Foiled Iraq's Attempt to Get the Bomb**, Peretz Kidron (Trans.), New York, Summit Books, 1987, s. 72.

⁴⁹⁶ Ford, "Israel's Attack on Osiraq: A Model for Future Preventive Strikes?".

⁴⁹⁷ Perlmutter, Handel, and Bar-Joseph, a.g.e., s. xxxiii.

⁴⁹⁸ Nakdimon, a.g.e., s. 94.

savunmuştur.⁴⁹⁹ Bununla birlikte ortada askeri seçenek olduğu için Sharon'a destek sınırlı seviyede kalmıştır. Toplantıda bulunanların çoğunluğu, özellikle Yadin, tehdidin yakın zamanda gelişmeyeceğini, bu sebeple şu anda yapılacak taarruzun faydadan çok zarar getireceğini, bu durumun politik arenada İsrail'e ilk saldırı dezavantajını yaşatacağını ve bedelinin ağır olacağını görüşüne sahiptir. Bu gruba göre İsrail'in en kısa sürede taarruz etmesini gerektirecek bir zaman baskısı henüz yoktu ve bu sebeple diğer alternatifler düşünülmeliydi. Bununla beraber askeri çözüm seçeneği göz ardı edilmemiş ve İsrail Hava Kuvvetleri (IAF) operasyonel ve teknik planlar hazırlayarak reaktörün imhasına hazırlık yapmaya başlamıştır.⁵⁰⁰

Bu süreçte İsrail hükümeti Irak reaktörü ile ilgili görüşlerini ve güvenlik endişelerini sürekli olarak ABD ve Fransa'ya iletmiştir. Bu çerçevede Şubat 1979'da Dış İşleri Bakanı Dayan Fransa'ya yaptığı ziyarette, Irak'ın İsrail'e karşı giderek artan düşmanca tutumunu, giderek artan silahlanma faaliyetlerini ve Sovyetler Birliğiyle artan ilişkilerini gündeme getirerek reaktör projesinin iptaline çalışmıştır. Ancak Dayan'ın çabaları sonuçsuz kalmıştır.⁵⁰¹

İsrail'in, Fransa üzerinde bu yöndeki politik girişimleri üst düzeyde devam etmiş ve 1980 Haziran'ında Dış İşleri Bakanı, Fransa Dış İşleri Bakanına Osirak reaktörü hakkındaki derin endişelerini bir kez daha resmi yollardan bildirmiştir. Fransa ise cevaben Osirak'ta nükleer yayılma endişesi verecek bir durumun olmadığını söylemiş ve ertesi gün "Irak'ın her bağımsız ülke gibi nükleer gücü barışçı yollardan kullanmaya hakkı olduğu ve Fransa'nın Irak'ın taleplerini reddetmek için bir sebep görmediği" açıklamasını yapmıştır.⁵⁰²

⁴⁹⁹ Nakdimon, a.g.e., s. 94.

⁵⁰⁰ Perlmutter, Handel, and Bar-Joseph, a.g.e., s. xxxiii.

⁵⁰¹ Perlmutter, Handel, and Bar-Joseph, a.g.e., s. xxxiii.

⁵⁰² Jed C. Snyder, "The Road to Osiraq: Baghdad's Quest for the Bomb", **The Middle East Journal**, Vol. 37, No. 4, Autumn 1983, s. 581.

İsrail, ABD'yi de Irak reaktörü konusunda bilgilendirmeye ve İsrail'in ileriye dönük endişelerini iletmeye devam etmiştir. ABD, Fransa'nın aksine Irak'ın askeri nükleer potansiyele sahip olmasının engellenmesi için her türlü gayretin gösterileceğini İsrail makamlarını ifade etmiştir. İsrail resmi kayıtlarında yer alan bilgilere göre o dönemde İsrail'in edindiği izlenim, ABD'li yetkililerin Irak'ın nükleer çabalarından çok az endişe duyduğu istikametindeydi.⁵⁰³

İsrail Dışişleri Bakanı ayrıca, konuya müdahil durumda olan İtalya ile de 1980 yazında görüşmüştür. Bu görüşmede Şamir, İtalyan meslektaşı Colombo'ya; "İsrail'e karşı Irak'ın izlediği düşmanca tutumu, rejimin karakteri ve İsrail'i parçalayacağı yönündeki beyanlarını, 1948'den itibaren İsrail'e karşı yapılan üç savaşa da katılmasını ve İsrail'in çabalarına rağmen Irak'a kitle imha silahı imkânının verildiğini" ifade etmiştir. Ardından da İtalyan Hükümetini İsrail'in varlığını tehdit eden Irak'ın tehlikeli kapasitesini engellemeye çağırmıştır.⁵⁰⁴ İtalyan tarafı ise Irak ile yaptıkları işbirliğinin Nükleer Silahların Yayılmasının Engellenmesi Antlaşmasına (NPT) uygun ve bilimsel bir doğası olduğunu belirterek, eğer Irak'ın nükleer programının bilimselliğin ötesinde bir yönü olduğu ortaya çıkarsa işbirliğinin bitirileceği yönünde İsrail'e garanti vermiştir.⁵⁰⁵

Eylül 1980'de Şamir Fransız liderlerle tekrar buluşmuştur. Bu toplantılarda Şamir, Ortadoğu bölgesinde yeni başlayan İran-Irak savaşını da göstererek kaygılarını tekrar dile getirmiştir. Savaşın çıkışıyla Irak'ın saldırgan yüzünün ortaya çıktığı ve Irak'ın nükleer kabiliyetlerini askeri faaliyetlerde kullanacağı endişesinin iletilmesine rağmen Şamir, Fransız yetkilileri yine ikna edememiştir. Nitekim Fransız Dış İşleri Bakanı, İsrail'in endişelerini anlamasına rağmen aynı fikirde olmadığını beyan etmiştir. Ayrıca Fransa'nın Irak'la olan nükleer teknoloji

⁵⁰³ Ford, "Israel's Attack on Osiraq: A Model for Future Preventive Strikes?".

⁵⁰⁴ Ibid.

⁵⁰⁵ Ibid.

geliştirme çabalarının bilimsel olduğunu ve Irak'ın nükleer silah geliştirmek gibi bir amacının olmadığını yinelemiş ve ülkesinin düşüncesine göre Irak'ın nükleer teknolojiyi edinmesinin engellenmesi alternatifinin kabul edilemez olduğunu söylemiştir.⁵⁰⁶

Konu İsrail tarafından Fransız yetkililer nezdinde Ekim 1980 ile Ocak 1981'de de gündeme getirilmiş ancak yine bir değişiklik olmamıştır. Irak nükleer programının barışçıl maksatlı olduğuna dair Fransa'nın teminat vermesine rağmen, İsrail'in reaktörün nihai amacı hakkındaki endişeleri hep en üst seviyede kalmıştır. Bu endişeler hem Irak'ın nükleer programının zamanla kazandığı teknoloji, hem de rejimiyle ilgiliydi.

Teknolojik olarak, tedarik edilen donanımın bölünebilir malzeme üretimi, yani çok maksatlı kullanıma olanak sağlaması asıl endişe kaynağıydı. Buna ilave olarak İsrail, IAEA yetkililerinin reaktörün askeri projeye çevrilmesinin önlenmesi konusunda verdikleri garantiyi de yeterli bulmuyordu. İsrail, Irak'ta yapılacak teftişler için birkaç hafta önceden haber vermenin yeterli olmadığını, aynı zamanda Irak'ın, denetçi personelin inceleme yapabilmesi için önceden vize başvurusu yapmalarını zorunlu kıldığını belirtmiştir.⁵⁰⁷ Nitekim, denetlemelere ilişkin olarak Irak ile IAEA arasında yapılan anlaşmaya göre üç konuda ciddi sınırlamalar mevcuttu:

- Denetlemeler sürekli değildir ve denetleme heyeti gelmeden önce bilgi verilecektir. Bu durumda Irak inceleme sonrası reaktörü Uranyum ile doldurabilecek ve inceleme döneminde boşaltabilecekti. Ayrıca hiç endişe etmeden plütonyum üretebilecekti.

⁵⁰⁶ Ibid.

⁵⁰⁷ Uri Shoham, "The Israeli Aerial Raid Upon the Iraqi Nuclear Reactor and the Right of Self-Defense", **Military Law Review**, Vol. 109, Summer 1985, s. 211,

- Denetleme kurallarına göre iki ziyaret arasında Tv veya gözetleme kontrolü yapılabilecekti. Ancak Osirak'ın mevcut güvenlik yaklaşımında böyle bir şey öngörülmemiştir. Bu nedenle denetleme periyotları arasında bilgi sağlayıcı başka bir yol yoktu.

- Ayrıca NPT yetkililerinin şikâyet üzerine özel denetleme yapma olasılığı da bulunmamaktaydı.⁵⁰⁸

Bunlara ilave olarak IAEA'nin herhangi bir gücü olmadığından, Irak'a karşı olası her türlü yaptırımı BM Güvenlik Konseyi onaylamak durumundadır. Fakat Sovyetler Birliği ile Irak'ın yakınlığı dikkate alındığında, bunun sonuç vermeyeceği açıktır. Feldman'ın belirttiği üzere işte bu nedenle İsrail'e göre Irak, herhangi bir yaptırım veya riske maruz kalma korkusu olmadan IAEA ile yaptığı denetim anlaşmasını feshedebilecek ve ceza almayacaktır. Bu sınırlandırmaların sonucu olarak, İsrail'in önleyici karar alması tamamen mevcut tedbirlerin Irak'ın hedefini gerçekleştirmesine bariyer teşkil etmeyeceği değerlendirilmesine dayanmıştır.⁵⁰⁹

İsrail'in endişeleri aynı zamanda Irak'ın söylemlerinden kaynaklanmıştır. Örneğin 1975 yılında Saddam Hüseyin açıkça Irak'ın nükleer reaktör almasını, "nükleer silahlanma için ilk Arap girişimi" olarak nitelemiştir. Başka bir Irak lideri de "Araplar atom bombası edinmek zorundadır. Arap ülkeleri kendilerini savunmak için neye sahip olmaları gerekiyorsa onu almalıdırlar" demiştir. Bu açıdan Iraklı yetkililerin beyanları, İsrail'in Irak'ın nükleer reaktörü askeri amaçlar için geliştirdiği endişelerini artırmıştır.⁵¹⁰

⁵⁰⁸ Shoham, "The Israeli Aerial Raid Upon the Iraqi Nuclear Reactor and the Right of Self-Defense", s. 211.

⁵⁰⁹ Feldman, "The Bombing of Osiraq-Revisited", s. 118.

⁵¹⁰ Lucien S. Vandenbroucke, "The Israeli Strike Against Osiraq: The Dynamics of Fear and Proliferation in the Middle East", **Air University Review**, September-October 1984, March 28, 2005, <www.airpower.au.af.mil/airchronicles/aureview/1984/sep-oct/vanden.html>, (18 Şubat 2010).

İsrail'in endişelerini artıran hususlardan biri de Irak'lı yetkililerin İsrail'in parçalanması için çağrıda bulunmalarıdır. Nitekim Irak Dışişleri Bakanı Hamadi, 31 Ocak 1980'de kendisiyle yapılan bir röportajda; "Irak Siyonizmin varlığına, ne bir hareket ne de bir devlet olarak rıza gösteremez. Arap milletleri kendilerinden bir parçanın ayrılmasına izin veremez. Filistin Arap toprağıdır ve verilemez. Siyonizm'e karşı mücadele ödün verilmeden devam ettirilecektir" değerlendirmesini yapmıştır.

Yine 27 Mart 1980'de Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin Bağdat'ta yapılan bir konferansta, "Canavar Siyonistlerin topraklarımızı alması ve bir devlet teşkil etmesine kimse inanmamaktadır. Arapların Siyonist varlıkla, 5 Haziran 1967 sınırları içinde dahi anlaşmamasına inandığımızdan bazı Arap ülkeleri ve organizasyonlarıyla aynı fikirde değiliz"⁵¹¹ sözleriyle hem Mısır ve Ürdün'den farklı düşündüğünü, hem de İsrail'in bölgedeki varlığına karşı olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Aslında bu söylemde Irak yalnız değildir. İsrail'in yıkılması veya "Siyonist varlığın" parçalanması yıllarca Arap liderler tarafından kullanılmıştır. Bununla birlikte Irak, atom bombası geliştirme programının içinde olan tek Arap ülkesidir. Ayrıca Irak, 1973 savaşında İsrail ile anlaşmaya varılmasına karşı çıkmış ve "retçi cephenin" parçası olmuştur. Retçi cephe, bazı Arap devletlerinden ve Filistin gruplarından oluşmakta ve İsrail'le sorunların diplomatik yollarla değil, ancak İsrail'in yıkılmasıyla çözüleceğini savunmaktaydı. Sela'ya göre retçi cephenin dayanakları Arap milliyetçiliği ve diplomatik sürecin İsrail Devletini yasallaştıracağı korkusudur. Irak, Libya ile

⁵¹¹ Vandenbroucke, "The Israeli Strike Against Osiraq: The Dynamics of Fear and Proliferation in the Middle East".

birlikte retçi cephenin lideri olduğundan, İsrail'in Irak'ın nükleer girişiminden rahatsız olması doğaldır.⁵¹²

Irak'ın nükleer kabiliyet kazanmasını İsrailli diplomatlar resmi kanallarla durdurmaya çalışırken, resmi olmayan kanalların da toplumsal hareketlerle faaliyete geçtiğini görüyoruz. 1980 yazında İsrail medyası "Nükleer Arap Bombası. İsrail için Savaş Nedeni", "İsrail, Fransa'nın Irak'taki Macerasını Ortadoğu'da İlk Nükleer Saldırı Devrini Başlatma Olarak Görüyor" gibi başlıklar atmış ve köşe yazıları bu konuyu işlemiştir. Yürütülen halkla ilişkiler projesinin mesajı son derece açıktı: İsrail, Irak'ın nükleer programına karşı sessiz uyarı vermiş ve Irak'ın nükleer tesislerine önceden önleyici müdahalede bulunabileceğini ima etmiştir.⁵¹³

İsrail'in resmi ve gayri resmi tüm diplomatik çabaları tamamen halka açık yapılmıştır. Bu durum Irak'ın da dikkatini çekmiştir. Nitekim 1980 Ekim'inde bir Irak gazetesi; "Irak'ın nükleer tesislerinden korkan Siyonist varlıktır, bu varlık Irak'ın nükleer teknolojiye sahip olmasını engellemek için yeri göğü ayağa kaldırmıştır ve eli bağlı kalamayacağını duyurmuştur" ibareleri yer almıştır.⁵¹⁴ Bu anlamda İsrail, öncelikle askeri olmayan tüm çözümleri deneyerek Irak'ın nükleer programını geliştirmesini durdurmaya çalıştığını müdahil olanların tümüne gösterme gayreti içinde olduğu açıktır.

C. 3'nci Safha: Taarruzun Planlanması ve İcra (1979-1981)

Irak reaktörüne ilk taarruz planlaması 1979 yılının sonunda başlamıştır. Ekim ayında IDF'e reaktöre taarruz planı geliştirmesi talimatı verilmiştir.⁵¹⁵

⁵¹² Sela, a.g.e., s. 636.

⁵¹³ Perlmutter, Handel, and Bar-Joseph, a.g.e., s. 59.

⁵¹⁴ Shoham, "The Israeli Aerial Raid Upon the Iraqi Nuclear Reactor and the Right of Self-Defense", s. 213.

⁵¹⁵ 1980'nin ilkbahar ve Yaz döneminde taarruz planını ilk taslağı hazırlanmıştı. Ağustos ayı içinde görev uçuşunun modeli çalıştırılmıştır. Ocak 1981'e İsrail Hava Kuvvetleri görevin icrası için gerekli olan yakıt ikmaline ihtiyaç duyulmadan 600 millik uçuş yeteneğine ulaştığını test etmiştir (Perlmutter, Handel, and Bar-Joseph, a.g.e., s. xxxvi).

Ocak 1980’de reaktöre taarruz tekrar tartışılmış ve Savunma Bakanı Ezer Weizman, durumun taarruz için olgunlaşmadığını ifade etmiştir.⁵¹⁶ 2 Mart 1980’de ise Başbakan Begin, Irak reaktörüne taarruzun muhtemel fayda ve zararlarına ilişkin değerlendirmesinde; “Irak’ın reaktör projesindeki hedefi nükleer yeteneğe erişmektir. Ancak bu haliyle Irak’ın projesi dünyada yasal görülmektedir. Bu nedenle reaktöre taarruzun İsrail için olumsuz etkileri olabilecektir. Irak’a taarruz, öç alma duygusuyla İsrail’in hassas noktalarını hedef yapacaktır, buna Dimona’daki nükleer tesis de dâhildir. Reaktörden radyoaktif yayılım olacaktır. Taarruza karşı uluslararası yaptırımlar olabilecektir. Arap kamuoyunda tepkiler artacak, zaten kırılgan olan Mısır ile barış süreci kopabilecek ve ABD-İsrail ilişkilerine zarar verebilecektir” hususlarını dile getirmiştir.⁵¹⁷

Begin’in değerlendirmesi, yapılacak önleyici eylemi takip edecek sonuçlar konusunda adeta uyarı niteliğindedir. Buna göre Begin, reaktörün aktif hale getirilmeden önce tahrip edilmesini uygun olacağını ve yan etkilerinin bu şekilde azaltılabileceğini ifade etmiştir. Başka bir deyişle, reaktör aktifken taarruzun sebebiyet vereceği dezavantaj maksimum olacaktır.

Ekim 1980’de İsrail Güvenlik Kurulu Irak reaktörü konusunu tekrar ele almıştır. Burada Başbakan Begin, İsrail’in iki beladan birini tercih etmesi gerektiğini söylemiştir. Birinci bela, Irak reaktörüne muhtemel yan etkilerine rağmen önleyici bir hareket ile askeri taarruzdur. İkinci bela ise Irak’ın nükleer programına tepkisiz kalmaktır. Bu çerçevede Begin kurula: “Şu sonuca ulaştım, iki beladan birincisini seçmek durumundayız. Niçin? Her şeyden önce şuan avantajlıyız. Irak körfez savaşından dolayı zayıf düşmüştür ve reaktörün yapımını yavaşlatmıştır ki henüz aktif değildir. Şuan vurmanın radyoaktif

⁵¹⁶ Perlmutter, Handel, and Bar-Joseph, a.g.e., s. xxxiv.

⁵¹⁷ Perlmutter, Handel, and Bar-Joseph, a.g.e., s. xxxv-xxxvi.

kirlenme gibi çevreye yan etkisi yoktur. Bu fırsatın tekrar ele geçeceğini kim garanti edebilir. Irak'ı engellemezsek nükleer silah üretecektir. Saddam Hüseyin eli kanlı bir hayduttur. Nükleer reaktöre neden ihtiyacı vardır, nükleer silah için. Bağdat civarında bir yerde kitle imha silahları bizim için hazırlanmıştır. Böyle bir tehlikenin karşısında eli bağımlı oturacağız? İnsanlarımızı korumak için risk almak ve harekete geçmek bizim görevimizdir"⁵¹⁸ görüşlerini aktarmıştır.

Ancak Begin'in bu tavrı tüm Kurul üyeleri, toplantıya katılan askeri ve istihbarat uzmanları tarafından destek görmemiştir. Taarruz seçeneğine karşı olan tartışmada iki konu öne çıkmıştır: Birincisi, reaktör faaliyette değildir ve diplomatik yollara projeyi durdurmaya yeterli zaman vardır. İkincisi ise taarruzun Arap dünyasındaki etkisinin ne olacağı bilinmemektedir. Bu durum Arap dünyasıyla olan ilişkileri daha da bozabilir ve kendi aralarında birleşerek daha güçlü bir İsrail karşıtlığı oluşabilir.

Burada dikkati çeken bir husus, önleyici askeri güç seçeneğine karşı olanlar arasında Mossad ve AMAN'ın başkanları ile Savunma Bakanlığı Ulusal Güvenlik bölümünün başkanının da bulunmasıdır. Ülkenin istihbarat ve güvenlik ünitelerinin başında olan bu uzmanların karşı olmalarının esas nedeni, Irak'ın nükleer bomba yapabileceğine inanmamalarıdır. Onlara göre ABD'den gelecek ters tepki, İsrail'in ulusal güvenliğine Irak reaktöründen daha çok zarar verecektir.⁵¹⁹ Ancak yine ilginçtir, bu grubun yardımcıları ise reaktöre taarruzdan yanadır.

Bu karmaşık bakış içinde aslında Güvenlik Kurulu da ikiye bölünmüştü. Yapılan oylamada; Begin, Shamir, Sharon, Ehrlich ve Hurtwitz önleyici askeri güç kullanımı için evet derken, Yadin, Burg, Hammer ve Shostak karşı görüşte

⁵¹⁸ Nakdimon, a.g.e., s. 159.

⁵¹⁹ Seymour H. Hersh, **The Samson Option: Israel's Nuclear Arsenal and American Foreign Policy**, New York, Random House, 1991, s. 10.

yer almıştır. Sonuç olarak açık bir çoğunluk olmamasına karşın Begin, konuyu tüm kabinenin önüne getirme kararı almıştır.⁵²⁰

Böylece konu 28 Ekim 1980'de hükümetin önüne gelmiştir. Oturumun açılışında Başbakan konunun yüksek gizlilik dereceli olduğu ve dışarı sızdırılmaması gerektiği uyarısı ile aşağıdaki değerlendirmeyi yapmıştır:

Kısaca elimizde saatli bomba tutuyoruz. Dicle ve Fırat'ın kıyılarındaki binalarda bizi yok etmek için plan yapan insanlar var. Her geçen gün onları hedeflerine biraz daha yaklaştırıyor.

Irak gibi bir ülke tarafından yapılan nükleer silahların önemini kendimize sormalıyız. Bunun önemi: İsrail'deki her adamın, kadının ve çocuğun hayatının tehlikede olması demektir. Beş yıl, belki de üç yıl içinde tıpkı Hiroşima'ya atılan gibi Irak'ın da iki veya üç atom bombası olacak. Saddam, bu silahları bize karşı kullanmaktan çekinmeyecektir. Bu hususu hareket noktamız olarak seçmeliyiz. Bu bizim, bizi seçen vatandaşlarımıza görevimizdir.

Bu silahların sivil halkımıza karşı kullanılması, soykırım olayından daha büyük bir felaket yaşatacaktır. Böyle bir tehdit karşısında kollarımız bağlı oturma özgürlüğümüz olabilir mi? Böyle davranarak görevimizi yapabilir miyiz?

Eğer Irak'ın elinde nükleer silahlar olursa, bir iki şey olabilir. Ya onların isteğine teslim oluruz veya topluca imha ediliriz. Kendimize sormalıyız. Bunu önlemenin dışında bir yol var mı? Bu durumu engellemek için bir sürü şey yaptık. Fakat bir ülke ödünç alınan zamanla yaşayamaz, artık karar alma zamanı geldi. Reaktörün kurulmasını ve faaliyete geçmesinin engellenmesinin tek yolu askeri harekâttir. Askeri harekâtın büyük

⁵²⁰ Nakdimon, a.g.e., s. 160-61.

riskleri vardır. Bu riskleri minimuma indirmek için gayret göstermeliyiz. Elbette bu işin politik riskleri de vardır. Hesaplanabilir riskleri göz önüne almalıyız. Askeri harekâtın diplomatik sonuçlarına dayanabilmeliyiz. Düşman karşılık verse bile, nükleer silaha maruz kalmanın etkisinin yanında bu bir hiçtir. Eğer şimdi harekete geçmezsek bu durumu kendimize ve çocuklarımıza açıklayamayız.⁵²¹

Begin'in değerlendirmesinden sonra kabine alternatif çözüm tarzlarını tartışmıştır. Tartışmalar sırasında Ehrlich; "Reaktör varlığımız için tehlikelidir. Onu yok etmek görevimizdir. Normal ve yasal bir tedbir alınmamasının sebeplerinden biri de varlığımızın tehdit edilmesidir. Birçok İsrail kabine üyesi Irak'ı böyle görmektedir" sözleriyle saldırı kararlılığını ifade etmiştir. Taarruz seçeneğini destekleyenlerin en büyük savunması, tehdidin büyüklüğü yanında, taarruzdan sonra karşılaşılabilecek sorunların ne denli küçük olduğudur. Tüm endişelere, lehte ve aleyhte tartışmalara rağmen hükümet, altıya karşı on oyla planlanan harekâtı onaylamıştır.⁵²²

1981 yılının başlarından ortasına kadar İsrail'de bu kez Irak reaktörüne karşı yapılacak harekâtın zamanlaması ve kullanılacak araçlarla ilgili tartışmalar başlamıştır. Bu arada harekâtın ertelenmesine yönelik baskılar da mevcuttur. Baskının sebebi, Osirak reaktörünün tehdit olmaması değil, tahrip etmek için bir aceleye gerek olmadığıydı. Başka bir deyişle, diğer çözüm yollarını denemek için hala vakit vardı.⁵²³

Geleneksel olarak Pazar günleri İsrail Hükümetinin haftalık toplantı günüdür. 10 Mayıs 1981 toplantısına harekât planını konuşmak için Mossad'ın başkanı da katılmış ve kabineye nükleer reaktör aktif olana kadar ki öngörülen tarih Eylül'dü, harekâtın ertelenmesini tavsiye etmiştir. Begin, böyle bir

⁵²¹ Nakdimon, a.g.e., s. 163-64.

⁵²² Perlmutter, Handel, and Bar-Joseph, a.g.e., s. xlii.

⁵²³ Perlmutter, Handel, and Bar-Joseph, a.g.e., s. xlv.

ertelemenin güvenlik sakıncalarının yanı sıra hem aktif bir reaktörün imha edilmesinin riskleri artıracığı, hem de olumsuz politik sonuçları olacağını ifade etmiştir. Begin'in, Haziran'da yapılması planlanan seçimlerde partisi Likud'un başarılı olamayacağına dair endişeleri vardı. Sonuç olarak Begin, seçimleri kaybedip başbakan olmayacağından korkuyor ve yeni başbakanın reaktöre saldırmayacağı, böylece İsrail büyük bir tehditle karşı karşıya kalacağından endişe ediyordu.⁵²⁴ Bu nedenle Begin, görevin Eylül'e kadar ertelenmesini kabul etmemiş, ancak kabine görevi iki hafta erteleme kararı almıştır. Burada ilginç ve şaşırtıcı olan husus ise Begin'in reaktöre hemen saldırımların gerekçelerinden birinin politik maksatlı olmasıdır.

Önleyici saldırı kararı alınmasına rağmen İsrail kamuoyunda yeni diplomatik çabaların devreye konması için baskılar da mevcuttu. Bunlar özellikle muhalif İşçi Partisinden geliyordu. Nitekim 10 Mayıs 1981'de İşçi Partisi lideri Peres, Begin'e bir mektup göndererek saldırı kararını yeniden düşünmesini önermiştir. Peres mektubunda; "Milli çıkarlarımız için kararınızdan vazgeçmeniz konusunda sizi uyarmanın vatandaşlık görevim olduğunu hissettim. Tecrübe sahibi bir insan olarak konuşuyorum. Bize verilen mîatlar gerçekçi bir insan olarak gerçekçi mîatlar değildir. Malzemeler değişebilir ve yapılmak istenen şey katalizör etkisi görebilir. Diğer yandan İsrail çöldeki bir ağaç gibi olacaktır. Bunu da düşünmeliyiz" gibi kişisel endişelerini dile getirmiştir.

Peres açık olarak harekâtın politik ve stratejik olası sonuçlarına işaret etmeye çalışmış ve stratejik olarak programın engellenmesi yerine cesaretlendirilmesinin sonuç verebileceğini gündeme getirmiştir. Politik olarak ise taarruz sonrası İsrail'in uluslararası toplumda yalnız kalabileceği endişesini Başbakanla paylaşmıştır. Ancak Begin ve ona destek veren hükümet üyeleri bu

⁵²⁴ Perlmutter, Handel, and Bar-Joseph, a.g.e., s. xlv.

son girişimlerden de etkilenmemiş ve tehdidin önleyici kuvvet kullanımı yöntemiyle bertaraf edilmesi konusundaki kararlılıklarını sürdürmüşlerdir.

Begin saldırı emrini verdiğinde, zamanlama diğer endişe unsuru olmuştur. Zamanın İsrail Hava Kuvvetleri Komutanı Tümgeneral David Ivry, “Uranyum tesise ulaşmadan saldırmak zorundayız, çünkü aksi takdirde uranyum içerideyken saldırı durumunda çevreye radyasyon zararı verebilir” uyarısında bulunmuştur. Bu anlamda İsrail yetkilileri reaktörün yok edilmesi ile ortaya çıkacak radyoaktif serpinti potansiyelinin Irak’ın yerleşim bölgelerine ulaşmasından endişe duymuştur. İsrail istihbaratı ise Mısır’la olan barış görüşmelerinin bozulmasına yol açacağı korkusu ile saldırının başlamasına saatler kala operasyonu iptal edilmesini önermiştir.⁵²⁵ Ancak Begin bu öneriyi dikkate almayarak saldırının başlamasını emretmiştir. 7 Haziran 1981 tarihinde öğleden sonra 5.35’te sekiz F-16 uçağı on altı ton patlayıcıyı Osirak reaktörüne atmıştır.⁵²⁶

Ç. 4’üncü Safha: Osirak’a Taarruz, Fırsatlar ve Kısıtlamalar

İsrail’in bu saldırısı aslında farklı sebeplerin kesişmesiyle gerçekleşmiştir. Birinci etken, hiç şüphe yok ki reaktörün tehdit olarak algılanmasıdır. ICB veri setlerinde tehdidin seviyesi İsrail’in “varlığını tehdit” olarak değerlendirilmiştir. Açıkçası bu, İsrail’li karar vericilerin de duruma bakışıydı. Nitekim Rak’a göre İsrail’in ulusal güvenliği ile ülkenin egemenliğini koruma düşüncesi, İsrailli yetkilileri Irak’ın nükleer reaktörüne önleyici saldırı yapmayı gerektirdiğine inandırmıştı.”⁵²⁷

⁵²⁵ Grant, “Osirak and Beyond”, s.2.

⁵²⁶ Ghassan Bishara, “The Political Repercussions of the Israeli Raid on the Iraqi Nuclear Reactor”, *Journal of Palestine Studies*, Vol. 11, No. 3, Spring 1982, s. 59.

⁵²⁷ Rak, “The Role of Preventive Strikes in Counterproliferation Strategy”, s. 3.

Yukarıda ifade edildiği üzere Osirak reaktörüne taarruz kararı, Irak'ın nükleer programını önlemeye yönelik olarak uzun süren diplomatik çabalardan sonra alınmıştır. Ayrıca taarruzun zamanlaması, diplomasiye yeterince fırsat verildikten sonra planlanmış ve harekât reaktör faaliyete geçirilmeden önce icra edilmiştir. Donnelly göre Begin, hareket barışçıl çözümlerin başarısız olmasıyla ve saldırının daha fazla ertelenemeyecek hale gelmesiyle icra edildiği fikrini ısrarla savunmuştur.⁵²⁸ Çünkü reaktör çok kısa zaman içinde operasyonel hale gelebilecek ve bu durumda yapılacak saldırı, Bağdat'ın yaşam alanlarını radyosyan tehlikesine maruz bırakacaktı.

Osirak reaktörünün niçin bombalandığı, saldırıdan sonra yayımlanan resmi İsrail raporunda şu şekilde ortaya konmuştur: "Osirak'a taarruz, Uluslararası Hukuk kurallarına dayanan yasal bir meşru müdafaa hareketidir. Bu hakkın kullanımı, İsrail'e karşı tolere edilemeyecek hakiki şartların oluşturduğu tehdidin sonucudur. Bunun içinde Irak'ın acelece nükleer silah sahibi olma çabası, İsrail'e karşı ilan ettiği savaş durumunu sürdürmesi ve İsrail'in var olma hakkını reddetmesi ve Irak'ın nükleer programının geliştirilmesinin önlenmesi için yürütülen diplomatik çabaların sonuçsuz kalması da vardır. Ayrıca, İsrail harekâtı reaktör faal olma arifesindeyken yapmıştır. Geç kalınmış bir harekât radyoaktif serpintiye ve çevresel sorunlara sebep olacaktı. Bu sebeple zamanlama, İsrail'in kararında birinci öncelikli etken olmuştur."⁵²⁹

Her ne kadar bu resmi sebepler, yasal ve normatif ilkelerin önleyici askeri güç kullanma kararında rol oynayan unsurlar olduğunu gösterse de, savaşın yasal dayanağı ve kuvvet kullanmanın başvurulacak en son çare olması gerçekleri dikkate alındığında, bazı gözlemciler olayın gerçekte ne olduğu konusunda bir noktaya kadar şüphede kalmaktadır. Nitekim Donnelly'e göre

⁵²⁸ Warren Donnelly, "The Israeli Raid Into Iraq", **Congressional Research Service, Library of Congress**, June 16, 1981, s. 15.

⁵²⁹ Perlmutter, Handel, and Bar-Joseph, a.g.e., xlv.

aktif savaş durumu ile teknik savaş durumu arasında fark vardır ve bu fark İsrail'in meşru müdafaa iddiaları bakımından önemlidir. Irak ile İsrail teknik olarak bir savaş durumunda olsa da, aktif olarak bir savaş durumunda değildirler. Buna karşın İsrail'in iddiası, önleyici saldırı hareketinin muhasımın düşmanca hareketlerine karşılık olarak yapıldığıdır.⁵³⁰ Bu nedenle İsrail'in hareketi yasal bir meşru müdafaa olarak düşünülemez, çünkü hareket gerçek bir çatışmanın dışında yapılmıştır ve İsrail'e karşı silahlı bir saldırı olmamıştır.

İsrail'in görüşü, yakın ve acil tehditler karşısında kullanılabilecek önleyici meşru müdafaaaya dayandırılmış ve geleneksel uluslararası hukukta yer alan meşru müdafaa tanımıyla haklı çıkarılmaya çalışılmıştır. Taarruzdan sonra hükümet tarafından yayımlanan resmi rapor, bu durumu savunan yazarların görüşlerini referans göstermiştir. Fakat karar vericilerin süreç içinde bu tartışmalardan ne kadar etkilendiği veya olay gerçekleştikten sonra iddiaları ne dereceye kadar haklı çıkaracağı açık değildir. Ancak şu bir gerçek ki, İsrail'in Osirak reaktörünü bombalaması BM Güvenlik Konseyi dahil, uluslararası toplumun tümü tarafından kınanmış ve suçlu olarak değerlendirilmiştir.

Feldman, İsrail'in caydırıcılık kabiliyetinin sürdürülmesi, hatta artırılması düşüncesinin, taarruzun temel motivasyonlarından biri olduğunu savunmuştur. Bu bakış açısına göre İsrail'in kesin olan en büyük askeri avantajı bölgede nükleer tekel olmasıdır. İsrail'e göre bu devam ettirilmelidir, çünkü konvansiyonel üstünlük gelecekte başka bir noktaya kayabilir.⁵³¹

Bu anlamda Irak'ın nükleer tesislerinin yok edilmesi İsrail'in savunma politikasının temel taşı olmuştur. Feldman bu hususa; "9 Haziran 1981'de Osirak'ın vurulduğunun duyulmasıyla birlikte İsrail hükümeti, eğer Saddam

⁵³⁰ Louis R. Beres and Yoash Tsiddon-Chatto, "Reconsidering Israel's Destruction of Iraq's Osiraq Nuclear Reactor", **Temple International and Comparative Law Journal**, Vol. 9, No.2, Fall 1995, s.437.

⁵³¹ Feldman, "The Bombing of Osiraq-Revisited", s. 126-127.

nükleer bomba elde etseydi, o bombalardan birini İsrail şehirlerinden birine veya kalabalık merkezlere atmaktan çekinmeyecekti diyerek düşüncelerini açıkça ifade etmiştir. Bu değerlendirme İsrail karşıtı olan diğer ülke liderleri için de geçerlidir. Bu nedenle İsrail'in genel savunma doktrini; hiçbir durumda düşmanımızın kitle imha silahları geliştirmesine izin veremeyiz, İsrail vatandaşlarını her zaman ve her şeye rağmen savunacağız şeklindedir.” değerlendirmesiyle gayet net bir açıklama getirmiştir.⁵³² Bu kapsamda, tehdidin stratejik yönü ve saldırının İsrail'in diğer düşmanlarına verdiği mesajın önemi İsraili liderleri için çok önemlidir.

Yıllarca süren diplomatik çabaların nükleer reaktörün yürütülmesini engellemeye yetmemesi ve çabaların başarısızlıkla sonuçlanması, Begin ve diğer liderleri, ilk taarruz avantajının ilk taarruz dezavantajından fazla olduğuna ikna etmiştir. Perlmutter'e göre taarruz kararının alındığı kabine toplantısında Begin'in Sharon'a söylediği “Bunu yapmanın tüm sorumluluğu bizim olacaktır. Problem Fransa veya ABD değil, İsrail'in var olmasıdır” ifadesi de bunun en açık göstergesidir.⁵³³ Bununla beraber birçok yazara göre Begin'in bu kararı almadaki temel motivasyonu stratejik gereksinim değil, iç politika endişesidir. Buna göre Begin, muhtemelen Likud'un gelecek seçimleri kaybetme ihtimali ile seçimlerin taarruz kararında veya zamanlamasında etkili olabileceğini dikkate alarak hareket etmiştir.

8 Haziran 1981'de yapılan İsrail hükümetinin resmi açıklamasına göre ise taarruzun kesin zamanlaması birkaç faktöre dayandırılmıştır: “Reaktörün ne zaman bitirilip faaliyete geçirileceği konusunda iki tarih öğrendik. Birincisi 1981 Temmuz'unun başı, ikincisi ise 1981 Eylül'ünün başıdır. Diğer bir deyimle kısa süre içerisinde Irak reaktörü faaliyete geçecek ve aktif olacaktır. Bu şartlar

⁵³² Ibid., s. 122.

⁵³³ Perlmutter, a.g.e., s. 365.

altında, aktif olduktan sonra hiçbir İsrail hükümeti reaktörü bombalamayı düşünemez. Böyle bir durumda Bağdat şehri civarına büyük bir radyoaktif serpinti olacak ve binlerce masum ölecektir. Bu sebeple Irak'ta yürütülen ve İsrail'e karşı kullanılmasından çekinilmeyecek faaliyetler takip edilmiştir. İsrail hükümeti, ülkenin varlığını tehdit eden bu gelişmeye karşı reaksiyonunu ertelememiştir. Planlama kesindir. Saldırı 100-150 yabancı uzmanın tatilde olduğu, Hristiyanların dinlenme günü olan ve hiçbir yabancıların zarar görmeyeceği Pazar günü olmuştur.”⁵³⁴

ABD İsrail saldırısını alenen kınamış olsa da, saldırı ile üçüncü derecede ilişkisi yüzünden eleştirilmiştir. İsraililer Amerikan üretimi ekipmanları operasyon için dağıtım sistemi olarak kullanmış ve ABD saldırıdan önce de sonra da İsrail'e istihbarat desteği sağlamıştır. F-16'lar İsrail'e savunma maksadı ile satılmış olmasına karşın saldırı amaçlı kullanılması, aslında ABD'nin Silah İhracat Kontrol Yasası'nın ihlali anlamına gelmektedir.⁵³⁵ ABD Kongresi ihlalden bahseden bir raporu incelemiş fakat bulgulara cevaben pek az şey yapılmış ve İsrail'e olan desteğini Irak ve diğer Arap ülkelerinin protestolarına rağmen sürdürmüştür.

D. Sonuç: Uzak Tehditler Karşısında Önleyici Harekata Başvurma Hususunda Devletler Normatif ve Uluslararası Hukuk Kurallarını Dikkate Alıyor mu?

Osirak'a saldırının gerçekleştiği zaman Irak nükleer silah kapasitesine ulaşmaktan çok uzaktı. Bu yönüyle saldırı tartışmalıdır. Çünkü bir devletin başka bir devletin nükleer programına yakın provokasyon olmadan önleyici

⁵³⁴ "Statement by the Government of Israel on the Bombing of the Iraqi Nuclear Facility Near Baghdad, 8 June 1981", **Israel's Foreign Relations, Selected Documents 1981-1982**, June 8, 1981, <<http://www.mfa.gov.il/MFA/Foreign+Relations/Israels+Foreign+Relations+since+1947/1981-1982/>>, (22 Şubat 2010).

⁵³⁵ Rak, "The Role of Preventive Strikes in Counterproliferation Strategy", s. 2.

eylemde bulunduğu ilk olaydır bu. İsrail başbakanı Begin, partisinin bir sonraki seçimleri kaybedeceği endişesi ile politik davranarak saldırı emrini vermede acele etmiş ve rakibinin nükleer silah altyapısını, bomba üretmeden önce yok etme cesaretini göstermiştir.

Yukarıda incelenen örnek olaydan, uzak tehditler karşısında önleyici askeri faaliyetlerin kullanılması konusunda Uluslararası Hukuk ve haklı savaş geleneğinin sınırlandırıcı rolü hakkında karma sonuçlar çıkarılmaktadır. Nitekim önleyici askeri kuvvetin kullanıldığı Osirak olayında, yasal ve normatif unsurların bir dereceye kadar sınırlandırıcı, ya da en azından etkileyici tesirinin olduğu görülmüştür. Buna rağmen İsrail, tehdit yakın olmasa da önleyici harekette bulunma yolunu tercih etmiştir. İsrail, sadece önleyici hareket yapmakla kalmamış, bu eylemini hem Uluslararası Hukuk, hem de haklı savaş geleneği kapsamında icra ettiğini iddia etmiştir.

Bu olayda İsrail hükümeti, normatif unsurlardan etkilenmiştir. Reaktörün faaliyete geçmesini engellemek için askeri güç kullanmaya karar vermeden önce yapılan yoğun diplomatik çabalar, bunun en iyi göstergesidir. Askeri gücün son çare olarak kullanılması da bu yargıyı desteklemektedir. İsrail, teknik olarak savaş durumunda olduğu ve düşman olarak algıladığı bir ülkeden kaynaklanan bir tehdide karşı meşru müdafaada bulunduğunu ileri sürdüğü için buradaki yasal unsur biraz aldatıcıdır. Ancak açık olarak görülmüştür ki, İsrail karar vericileri Uluslararası Hukuk ile uyuşmayan bir davranış içerisinde hareket ettiklerini düşünmemişlerdir. Düşünmüş olsalar bile eylemin sonuçlarına nazaran, eylemsizliğin sonuçlarından daha fazla endişe duymuşlardır. Bu bağlamda İsrailli karar vericiler, Uluslararası Hukuk kurallarını dikkate almamıştır.

SONUÇ

Realist teoriye göre uluslararası sistemin özünü aktörler arasındaki güç ve çıkar mücadelesi teşkil etmektedir. Çıkarlarını realize veya maksimize etmek için devletlerin güç ve aynı zamanda sürdürebilir güvenliğe ihtiyacı olduğu açıktır. Bu anlamda uluslararası ilişkilerin ana gündemini güvenlik endişelerinin oluşturması geçerliliğini hala korumaktadır. Özellikle 1990'ların temsil ettiği üçüncü küreselleşme dalgasıyla birlikte toplumlarda bilgiye ulaşma konusunda ciddi bir dönüşüm başlamış ve bu olanağın asimetrik kullanılmasıyla hem güvenlik algısı hem de güvenlik olgusu giderek küreselleşmiştir.

Bu arada 11 Eylül sonrasında ortaya çıkan gelişmeler güvenliğe, kolektif ve bölünemez bir karakter kazandırmıştır. Nitekim asi veya başarısız olarak adlandırılan devletlerin yaşadığı iç sorunlar, bu tip ülkelerde yeşerme zemini bulan terör hareketlerinin başka ülkelere sıçramasını kolaylaştırmakta ve artık bir ülkenin güvenliği için başka bir ülkenin nasıl yönetildiği ile toplumsal yapısı önemli olmaktadır. Uluslararası sistemin bu karmaşık yapısı içinde işbirliği ve güvenliğin temininde, liberal yaklaşımın da önerdiği üzere Uluslararası Hukuk ile uluslararası örgütlerin yeri önemlidir. Grotius'un belirttiği gibi uluslararası güvenlik açısından devletlerin davranışlarını sınırlayan kurallara ihtiyaç vardır.

İşte bu çerçevede barış ve güvenliğin sağlanmasına yönelik olarak uluslararası toplumun kuvvet kullanılmasına ilişkin yaklaşımları, zaman içinde değişim göstererek gittikçe olgunlaşan bir süreç izlemiştir. Önceleri, haklı bir nedeni olan aktörlerin kuvvete başvurabileceği hukuka uygun olarak kabul edilirken, bu husus 15'inci yüzyıldan itibaren "devletin gerekli gördüğünde kuvvet kullanma yetkisi olduğu" görüşü ile yer değiştirmiş ve 17'nci yüzyılda hâkim görüş haline gelmiştir. 19'uncu yüzyıldan itibaren ise bu hak üzerinde bazı kısıtlamalar öngörülmüş ve 20'nci yüzyılda BM Antlaşmasıyla birlikte devletler tarafından tek taraflı olarak kuvvet kullanılması yasaklanmıştır.

BM Antlaşması madde 2/4 yer alan hükmü ile devletlerin uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanmasını ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmalarını açıkça yasaklamış ve istisnai olarak meşru müdafaayı gerektiren durumlar ile BM organlarının kararlarının gerektirdiği hallerde kuvvet kullanılabileceği karara bağlanmıştır. Aslında bütün hukuk sistemleri süjelerine hukuka aykırı bir saldırıya uğramaları halinde kendilerini güç kullanarak korumalarına izin vermektedir. Uluslararası Hukuk da devletlerin ülkesel bütünlüğü ile bağımsızlığına yönelik bir saldırıda bulunulması halinde kendilerini koruma haklarını kabul etmektedir. Nitekim bu hak BM Antlaşmasında madde 51 ile *“Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, BM üyelerinden birinin silahlı saldırıya hedef olması halinde,... bu üyenin doğal olan münferit veya müşterek meşru müdafaa hakkına halel getirmez”* şeklinde garanti altına alınmıştır.

Madde 51’den de anlaşılacağı üzere meşru müdafaa hakkından faydalanabilmek için öncelikle bir silahlı saldırının mevcut olması gerekmektedir. Bunun yanı sıra yapılan karşı eylemde gereklilik ile orantılılık ilkesine de riayet edilmelidir. Yine meşru müdafaanın amacı gereği, silâhlı saldırıyla mukabil meşru müdafaa fiili arasında zaman bakımından bir bağ olmalı ve mukabil fiil silâhlı saldırının hemen ardından yapılmalıdır.

Ancak Soğuk Savaş sonrası dünyada ortaya çıkan sınır aşan sorunlar, terörizm, asi devletler ve KİS’lerin yayılması gibi yeni tehditlerle mücadele etmek için kuvvet kullanımına ilişkin kurallar üzerinde yeni tartışmalar ortaya çıkmıştır. Buna göre tehdit kavramının günümüzün şartları ile terör gruplarının hedef ve yetenekleri çerçevesinde yeniden uyarlanması gerektiği ileri sürülmüştür. Diğer bir deyimle günümüz dünyasının BM sisteminin oluşturulduğu 60 yıl öncesine göre çok farklı olduğu ve BM Antlaşması hazırlanırken esas alınan düşüncelerin artık geçerli olmadığı ve kolektif güvenlik sisteminin çöktüğü ifade edilmiştir.

Bu çerçevede Madde 2/4'ün getirdiği genel kuvvet kullanma yasağının, uluslararası toplumun ihtiyaçları bakımından geçerli olmaktan çıktığı, bu nedenle madde 2/4'ün amaç ve kapsamıyla ilgili yorumların bu günün ihtiyaçlarına bakılarak yapılması gerektiği düşünceleri ortaya çıkmıştır. ABD kaynaklı olan bu görüşler, daha çok 1980'lerden itibaren ABD dış politikasında askerî güç kullanımının esas alınması, yani Reagan Doktrini ile birlikte seslendirilmeye başlanmıştır. 11 Eylül'de yaşanan terör eylemlerinden sonra ise dönemin ABD yönetimi daha da ileri giderek Amerikan çıkarlarını tehdit eden oluşumlara karşı önalıcı ve önleyici kuvvet kullanma haklarının saklı olduğunu ilan etmiştir.

Bush Doktrini olarak literatüre geçen ve ABD'nin 2002 UGS ile formülize edilen bu yeni yaklaşıma göre önleyici savaş stratejisi, ABD menfaatlerine tehdit oluşturduğu varsayılan ülkeler veya gruplar karşısında başvurulacak meşru ve tercih edilen bir mücadele yöntemi olarak esas alınmıştır. Bush Doktrini ile uluslararası ilişkilere **“Ya bizimlesiniz, ya da karşımızda”** şeklinde tehlikeli bir anlayış getirilmiş ve tek taraflılık tercih edilerek BM'nin varlığı göz ardı edilmiştir. ABD'nin tek başına hareket etmekten tereddüt etmeyeceği ortaya konarak, **“Yapabildiğimizde tek başımıza, yapmamız gerektiğinde diğerleriyle”** hususu ilke edinilmiştir.

Bu özellikleriyle Bush Doktrini, örf ve adet hukukunda yer alan kriterlere uygun vukuu muhakkak saldırı tanımlamasını da aşarak daha geniş bir meşru müdafaa hakkı iddia etmiştir. Kitle imha silahları ve terörizmin ortaya çıkardığı yeni tehditler karşısında “vukuu muhakkak” tehdit kriterinin bir anlam ifade etmeyeceğini öne sürerek, hem örf ve adet, hem de BM sisteminde hukuka uygun olmayan önleyici ve önalıcı hareketi merkeze almıştır.

Ancak çalışmanın önceki bölümlerinde sunulan bulgular, Bush Doktrininin uygulanıp uygulanamayacağı konusunda soruların ortaya çıkmasına neden

olmaktadır. Özellikle, bu politika yakın tehditlere nazaran uzak olan tehditlerin üstesinden gelmek amacıyla tasarlanmış olarak görüldüğünden, politikanın Uluslararası Hukukun gereksinimleri ile nasıl uyumlu olduğu belirsizdir. Hem Uluslararası Hukukun hem de haklı savaş geleneğinin geleneksel konumları, önalcı eyleme sadece yakın tehditlere cevap olarak çok tahditli şekilde izin verileceğini göstermektedir. Ancak Bush yönetimi tarafından geliştirilen ve birçok uzmanın da savunduğu duruşa göre, günümüz dünyası önemli ölçüde değişmiştir ve uluslararası hukuk ile haklı savaş geleneği içerisindeki hoş görülebilirliğin sınırları, bu yeni gerçekliğe uyum sağlamak için değişime uğramalıdır.

Bush Doktrininin esasını teşkil eden önleyici askeri faaliyetler, Uluslararası Hukuk, haklı savaş geleneği ve uluslararası güvenlik literatürü içinde gri alanı işgal etmektedir. Bu alanların her birinde yasallık, meşruluk ya da bu faaliyetlerin faydaları ile ilgili sorular genellikle belirsiz bir tarzda cevaplanmaktadır. Örneğin, Uluslararası Hukuk ve haklı savaş literatürlerinde bu eylemlere belirli durumlarda izin verildiği konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. Devletlerin neden önleyici askeri faaliyetlerde bulunduğu konusunda çok sayıda açıklama bulunmakla birlikte, literatüre eklenmiş bir ikaz da yer almaktadır: ödenecek bedel. Bu husus, devletlerin bu eylemlere başvurmasını yakından etkilemekte ve daha az olası hale getirmektedir.

Vaka analizleri, eğer bir devlet “varlığına karşı bir tehdit” olarak sınıflandırılan bir tetikleyici olay ile yüzleşirse, önleyici askeri faaliyette bulunma olasılığının daha fazla olduğunu göstermiştir. Bununla beraber karar vericilerin belirli bir noktaya kadar yasal ve normatif unsurların kısıtlayıcı etkisinde kaldıkları, en azından Uluslararası Hukuk ve haklı savaş geleneğinin şartlarını karşılama çabası içinde oldukları ifade edilebilir.

İncelenen iki örnek olaydan hareketle potansiyel bir sorunun dikkat çekici olduğu görülmüştür. Devletler tarafından krizlere karşı uygulanan eylemlerin hepsi başka aktörler tarafından tetiklendiği için her tepkinin potansiyel olarak “meşru müdafaa” adı altında haklı gösterilmeye çalışılacağı sorunu bulunmaktadır. Bununla beraber önemle vurgulanması gereken bir husus da bazen devletlerin, önleyici meşru müdafaa ile açıklanabilecek bir eylemi bu şekilde tanımlama konusunda kararsız görünmeleridir. Bunun yerine devletler, eylemlerini dayandırmak için daha geleneksel yani kabul görmüş başka gerekçeler bulmaya yönelmektedir. Nitekim 1967’de İsrail’i harekete geçmeye mecbur edecek durumun oluşmasını sağlayan, UNEF güçlerinin Sina’dan çekilmesi ve Tiran Boğazı’nın kapatılması gibi olaylar meydana gelmiştir. İki eylem de Uluslararası Hukukun ihlali olarak görülmüştür. Ancak İsrail eylemini önleyici meşru müdafaa şeklinde ifade etmemiş, bunun yerine gerçekten yakın olduğu konusunda güçlü bir inanç olan tehdide karşılık vermek için son çare olarak önalıcı askeri kuvvet kullanmıştır.

Önleyici meşru müdafaa gerekçesinin açık bir şekilde kullanıldığı İsrail’in Irak’ın Osirak reaktörüne düzenlediği saldırı olayında, iddia uluslararası kamuoyu tarafından reddedilmiştir. İsrail, tehdidin yapısının onları daha sonra harekete geçmek yerine erkenden harekete geçmeye, aktif bir reaktöre yapılacak saldırının yaratacağı yan hasarı da önlemek amacıyla mecbur bıraktığına inanırken, uluslararası kamuoyu tehdidin gerçekten yakın olduğuna inandırılmamıştır. Bu bağlamda Osirak olayı birçok uzmanın “uzak tehdit veya yaklaşan tehlike” tanımının, modern silah teknolojisinin ışığında yeniden değerlendirilmesi gerektiğine dair düşüncelerini aydınlatmaktadır.

Vaka analizleri, devletlerin örnek oluşturan unsurlardan etkilendiğini göstermektedir. Bu anlamda “son çare” gerekliliği hususu dikkat çekici olup İsrail’in 1967’de Mısır’a, 1981’de de Irak’a (Osirak’a) saldırı olaylarının ikisinde

de fiilen etkin olduğu görölmüştür. Son çare olgusunun iki unsuru önem teşkil etmektedir. Bunlar; askeri olmayan diğerk anlaşmazlık çözümleri, yani diplomatik yollar öncelikli olarak kullanılmalı ve tehdidin yakın olarak görüldüğü hallerde askeri yanıt verilmeli. İncelenen olaylarda liderler bu sınırlamalardan etkilenmiş ve bu gereksinimlerle uyumlu bir şekilde hareket ettikleri görölmüştür.

Sonuç olarak uluslararası güvenlik açısından uluslararası terörizm, KİS ve asi devletler, uluslararası sistemin gündeminde bulunan konulardan yalnızca birkaçıdır. Bir kısım uzman, BM sistemi ile Uluslararası Hukukun günümüzün asimetrik özellikteki bu tehdit tipleriyle baş edebilme yeteneğine sahip olmadığını inanmaktadır. Aslında bu tür tehditlerin her biri, devletleri önleyici askeri faaliyetlere başvurmaya mecbur edebilecek niteliktedir. Bu noktada Bush Doktrini, bahse konu tehditlerle başa çıkabilmek amacıyla tasarlanmış bir politika örneğı olarak kamuoyuna ilan edilmiştir.

Ancak örnek olay incelemesinin işaret ettiğı üzere devletler, tehdit yakın dahi olsa önleyici kuvvet kullanma konusunda tereddütlü davranmaktadır. Bu belki de onların kullanımına yasak getiren Uluslararası Hukuk kurallarının yaşatılmasına duyulan ihtiyacın bir yansımasıdır. Bununla birlikte bu unsurların Bush yönetimi üzerinde sınırlandırıcı bir etkisinin olmadığı 2003’de Irak’ın işgali olayı ile açık bir şekilde görölmüştür.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Arı, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 2'nci Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2002.

Arıboğan, D. Ülke, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**, İstanbul, Der Yayınları, 1996.

Arend, Anthony C. and **Beck**, Robert J., **International Law and the Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm**, New York, Routledge, 1993.

Art, Robert, "Security", **The Oxford Companion to Politics of the World**, Joel Krieger (der.), Oxford, Oxford Univesity Press, 1993.

Aydınlı, Ersel ve Rosenau, James, **Globalization, Security and the Nation State: Paradigms in Transition**, New York, State University on New York Pres, 2005.

Barnett, Thomas, **Pentagon'un Yeni Haritası**, 1001 Kitap Yayınları, İstanbul, 2004.

Başeren, Sertaç H., **Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmasının Sınırları**, Ankara, **Ankara** Üniversitesi Basımevi, 2003.

Bar-Zohar, Michael, **Embassies in Crisis: Diplomats and Demagogues Behind the Six-Day War**, Prentice-Hall, 1970.

Beck, Robert J, **The Grenada Invasion: Politics, Law, and Foreign Policy Decisionmaking**, Charlottesville, University of Virginia, 1993.

Boot, Max, **The Savage Wars of Peace: Small Wars and the Rise of American Power**, New York, Basic Books, 2002.

Bozkurt, Enver, **BM Sisteminde Kuvvet Kullanımı**, Ankara, Nobel, 2003.

Bozkurt, Enver, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı**, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2007.

Brecher, Michael, **Decisions in Crisis: Israel, 1967 and 1973**, Berkeley, University of California Press, 1980.

Brown, Seyom, **The Causes and Prevention of War**, New York, St.Martin's Press, 1987.

Buzan, Barry, "The Timeless Wisdom of Realism", **International Theory: Pozitivism and Beyond**, Steve Smith, Ken Booth and Marysia Zalevski (ed), Cambridge University Press, 1996.

Burton, John W., "International Relations or World Society", **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism**, Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi (ed), New York, Macmillan Publishing Co., 1999.

Carroll, James, **House of War The Pentagon and The Disastrous Power of American Power**, Boston, Houghton Mifflin Company, 2006.

Cimbala, Stephen J., **Military Persuasion: Deterrence and Provocation in Crisis and War**, Pennsylvania, Pennsylvania State University Press, 1994.

Chomsky, Noam, **Amerikan Müdahaleciliği**, 6.Baskı, Taylan Doğan ve Barış Zeren (çev.), İstanbul, Aram Yayınları, 2003.

- Copeland, Dale C., **The Origins of Major War**, Ithaca, Cornell University Press, 2000.
- Davutoğlu, Ahmet, **Stratejik Derinlik**, İstanbul, Küre Yayınları, 2004.
- Daalder, Ivo H. ve Lindsay, James M., **America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy**, Washington DC, The Brookings Institution, 2005.
- Dedeoğlu, Beril, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, İstanbul, Yeniüzyıl Yayınları, 2008.
- Dermer, Ron ve Sharansky, Natan, **Demokrasi Davası Zorbalık ve Terörle Başetmede Özgürlüğün Gücü**, Çev. Gülşah Karadağ, İstanbul, Güncel Yayınları, 2005.
- Dinstein, Yoram, **War, Aggression And Self-Defence**, Cambridge, Grotius Publications Limited, 1988.
- Dougherty, James E. ve Pfaltzgraff, Robert L., **Contending Theories of International Relations**, Forth Edition, New York, Longman, 1996.
- Donnelly, Jack, **Realism and Internatinal Relations**, Cambridge, Cambridge University Pres, 2000.
- Döner, Ayhan, **Kuvvet Kullanma Yasağı ve İnsani Müdahale Açısından II. Körfez Krizi**, 3. Baskı, Ankara, 1999.
- Döner, Ayhan, **İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2003.
- Eban, Abba, **Abba Eban: An Autobiography**, New York, Random House, 1977.
- Elagab, Yousif, **The Legality of Non-Forcible Counter-Measures in International Law**, Oxford, Clarendon Press, 1988.
- Eralp, Atilla, **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Atilla Eralp (der), İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.
- Fisher, Dietrich, **Non-Military Aspects of Security: A System's Approach**, Dartmouth, UNIDER & Dartmouth Publishing Company, 1993.
- Franck, Thomas M., **Recours to Force, State Action Against Threats and Armed Attacks**, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- Friedman, Jonathan, **Globalization, The State, Vilonce**, Oxford, Altamira Pres, 2003.
- Gaddis, John L., **Surprise, Security, and the American Experience**, Cambridge, Harvard University Press, 2004.
- Gilpin, Robert, **War and Change in World Politics**, New York, Cambridge University Press, 1981.
- Gray, Christine, **International Law and the Use of Force**, New York, Oxford University Press, 2000.
- Gündüz, Aslan, **Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler-Örnek Kararlar**, İstanbul, 4. Bası, Beta, 2000.
- Haas, Ernst B., "Multilateralism, Knowledge and Power", **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism**, Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi (ed), New York, Macmillan Publishing Co., 1999.

Haass, Richard N., **Intervention: The Use of American Military Force in the Post-Cold War World**, Washington DC, Carnegie Endowment for International Peace, 1994.

Halliday, Fred, "Nationalism", **Globalization of World Politics An Introduction to International Relations**, John Baylis ve Steve Smith (ed.), Oxford, Oxford University Pres, 2005.

Henkin, Louis, "Use of Force: Law and US Policy", **Riht v. Might International Law and the Use of Force**, Louis Henkin, Stanley Hoffmann, Jeane J. Kirkpatrick & Allan Gerson, William D. Rogers, David J. Scheffer, (Ed.), New York, Council on Foreign Relations Press, 1991.

Hensel, Paul R., "Interstate Rivalry and the Study of Militarized Conflict", **Conflict in World Politics: Advances in the Study of Crisis, War and Peace**, Frank P. Harvey and Ben D. Mor (Ed.), New York, Palgrave Macmillan, 1998.

Hersh, Seymour H., **The Samson Option: Israel's Nuclear Arsenal and American Foreign Policy**, New York, Random House, 1991.

Hoffmann, Stanley, "Clash Of Globalizations", David Held ve Antony McGrew, (Ed), **The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate**, Cambridge, Polity Press, 2003.

Huth, Paul K., **Extended Deterrence and the Prevention of War**, New Haven, Yale University Press, 1988.

Ikenberry, G.John, **After Victory Institutions, Strategic Restraint, and Rebuilding of Order After Major Wars**, Princeton, Princeton University Press, 2001.

Jackson, Robert ve Owens, Patricia, "The Evolutuion of International Society", **The Globalization of World Politics an Introduction to International Relations**, John Baylis ve Steve Smith (ed.) Oxford, Oxford University Pres, 2005.

Jessup, Philip C., **A Modern Law of Nations: An Introduction**, New York, The Macmillan Company, 1948.

Kangas, Jack, "Yeni Güvenlik Sorunlarına İlişkin ABD Bakış ve Politikaları", **Dünya'da Yeni Güvenlik Anlayışları, Türkiye'nin Durumu ve İhtiyaçları**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 2003.

Kegley, Charles W., "Neoliberal Challenge to Realist Theories of World Politics: An Introduction", **Contraversies in International Relations Theory, Realism and the Neoliberal Challenge**, New York, St.Martin's Pres, 1995.

Kenan, George F., "Lecture to Foreign Service Institute", John L.Gaddis, **Strategies of Containment**, New York, 2005.

Kennedy, Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1990.

Keskin, Funda, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998.

Keyman, Fuat, "Globalleşme ve Türkiye Radikal Demokrasi Olasılığı", **Küreselleşme Sivil Toplum ve İslâm**, Fuat Keyman-A.Yaşar Sarıbay (Der), Ankara, Vadi Yayınları,1998.

Kissenger, Henry, **Diplomacy**, New York, The Easton Pres, 1994.

Kirkpatrick, Jeane J. ve Gerson, Allan, "The Reagan Doctrine, Human Rights, and International Law," **Right v. Might**, New York, Council on Foreign Relations Press, 1991.

Kiras, James D., "Terrorism and Globalization", **The Globalization of World Politics**, John Baylis, Steve Smith ve Patricia Owens, (Ed.), New York, Oxford University Press, 2004.

Knutsen, Torbjorn L., **A History of International Relations Theory, An Introduction**, Manchester, Manchester University Press, 1992.

Lawrence Freedman, **Deterrence**, Cambridge, Polity Press, 2004

Levy, Jack S., "Quantitative Studies of Deterrence Success and Failure", **Perspectives on Deterrence**, Paul C. Stern et al. (Ed.), New York, Oxford University Press, 1989.

Little, Richard, "The Growing Relevance of Plüralism", **International Theory: Pozitivizm and Beyond**, Steve Smith, Ken Booth ve Marysia Zalevski (ed), Cambridge University Press, 1996.

Litwak, Robert S., **Rogue States and U.S. Foreign Policy: Containment After the Cold War**, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 2000.

Lodenus, Peter, **The New World of Bush: The Birth of an Empire**, Helsingfors, Tigertext, 2003.

Machiavelli, Niccolo, **Hükümdar**, Çev. S. Bağdatlı, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1985.

McCormack, Timoty L., **Self-Defense in International Law: The Israeli Raid on the Iraqi Nuclear Reactor**, New York, St. Martin's Pres, 1996.

McCoubrey, Hilaire ve White, Nigel D., **International Law and Armed Conflict**, Aldershot, Dartmouth Publishing Company, 1992.

Mearsheimer, John J., **The Tragedy of Great Power Politics**, New York, Norton & Company, 2001.

Meray, Seha L., **Devletler Hukukuna Giriş**, 2.Cilt, Ankara, SBF Yayınları, 1975.

Meray, Seha L., **Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler**, Ankara, S.B.F. Yayını, 1977.

Morgenthau, Hans J., **Uluslararası Politika**, Çev.Baskın Oran ve Ünsal Oskay, Ankara, Sevinç Matbaası, 1970.

Morgenthau, Hans J., **Politics Among Nations**, New York, Alfred A. Knopf, 1954

Müderrişoğlu, Ruhsar, "11 Eylül İle Birlikte Yeni Dünya Düzenine Doğru", **Uluslararası Terörizm ve Dış Politika**, Osman M. Öztürk (Der.), Ankara, Biltek Yayınları, 2002.

Nakdimon, Shlomo, **First-strike: The Exclusive Story of How Israel Foiled Iraq's Attempt to Get the Bomb**, Peretz Kidron (Trans.), New York, Summit Books, 1987.

Nye, Joseph S., **Soft Power**, New York, Public Affairs, 2004.

Nye, Joseph S., **Understanding Internaitonal Conflicts An Introduction to Theory and History**, 5th ed., New York, Pearson, 2006.

Oran, Baskın, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2001.

Oren, Michael B., **Six Days of War: June 1967 and the Making of the Modern Middle East**, New York, Oxford University Press, 2002.

Öztürk, Osman M., "11 Eylül'deki Saldırı Sonrasında Uluslararası Terörizmin ve Terörle Mücadelenin Yeni Yüzü", **Uluslararası Terörizm ve Dış Politika**, Osman M. Öztürk (Der.), Ankara, Biltek Yayınları, 2002.

Pazarıcı, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, Ankara, Turhan Kitapevi, 2004.

Pazarıcı, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap**, Ankara, 2000.

Pazarıcı, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri, I. Kitap**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1994.

Perlmutter, Amos, **Handel**, Michael and **Bar-Joseph**, Uri, **Two Minutes Over Baghdad**, London, Frank Cass Publishers, 2003.

Russel, Ferederick, **The Just War in the Middle Ages**, Cambridge, Cambridge University Pres, 1975.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih**, 11.Baskı, Ankara, İmge Kitapevi, 2003.

Sela, Avraham, **Political Encyclopedia of the Middle East**, Jerusalem, The Jerusalem Publishing House, 1999.

Scheffer, David J., "Introduction: The Great Debate of the 1980s," **Right v. Might**, New York, Council on Foreign Relations Pres, 1991.

Schwarzenberger, George, **Power Politics: A Study in International Relations**, London, Cape, 1951.

Snyder, Glenn H., **Deterrence and Defense: Toward a Theory of National Security**, Princeton, Princeton University Press, 1961.

Snyder, Jack, **Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition**, New York, Cornell University Press, 1991.

Soros, George, **Amerikan Üstünlüğü Hayali, Yanlış Kullanılan Amerikan Gücünün Düzeltilmesi**, Doğan Selçuk Öztürk (Çev.), İstanbul, Truva Yayınları, 2005.

Stevenson, William R., **Christian Love and Just War: Moral Paradox and Political Life in St. Augustine and His Modern Interpreters**, Macon, Mercer University Pres, 1987.

Stein, Janice G., "The Arab-Israeli War of 1967: Inadvertent War Through Miscalculated Escalation," **Avoiding War: Problems of Crisis Management**, Alexander L. George. Boulder (Ed.), **Boulder**, Westview Pres, 1991.

Sullivan, Michael P., **Power in Contemporary International Politics**, Columbia, University of South Carolina Pres, 1990.

Stern, Paul C., "Deterrence in the Nuclear Age: The Search for Evidence," **Perspectives on Deterrence**,. Paul C. Stern et al (ed.), New York, Oxford University Press, 1989.

Quandt, William B., **Decade of Decisions: American Policy Toward the Arab-Israeli Conflict 1967-1976**, Berkeley, University of California Press, 1977.

Terriff, Terry, **Security Studies Today**, Malden, Blackwell Publishers, 1999.

Tezkan, Yılmaz, **Jeopolitikten Milli Güvenliğe**, İstanbul, Ülke Kitapları, 2005.

- Tuck, Richard, **The Rights of War and Peace: Political Thought and the International Order From Grotius to Kant**, Oxford, Oxford University Pres, 1999.
- Tucker, Robert W., **The Just War: A Study in Contemporary American Doctrine**, Baltimore, The Johns Hopkins Press, 1960.
- Valantin, Jean M., **Küresel Stratejinin Üç Aktörü**, Çev.: Ömer Faruk Turan, İstanbul, Babıali Kültür Yayımcılığı, 2006.
- Wagner, Abraham R., **Crisis Decision-Making: Israel's Experience in 1967 and 1973**, New York, Praeger Publishers, 1974.
- Walsh, James P.M., **The Mighty From Their Thrones: Power in the Biblical Tradition**, Philadelphia, Fortress Pres, 1987.
- Waltz, Kenneth N., "Realist Thought and Neorealist Theory", Robert L. Rothstein (ed), **The Evolution of Theory in International Realitions**, S.Carolina, University on South Carolina Press, 1992.
- Waltz, Kenneth N., **Theory of International Politics**, New York, Random House, 1979.
- Williams, Howard, Moorhead Wright ve Tony Evans, **Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme**, Çev. Tolga Erdaş ve Fatih Durmuş, Ankara, Siyasal Kitapevi, 1996.
- Yılmaz, Sait, **21'inci Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat**, İstanbul, Alfa basımevi, 2006.
- Yılmaz, Sait, **Güç ve Politika**, İstanbul, Alfa basımevi, 2008.
- Yinanç, Refet ve Taşdemir, Hakan, **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Ankara, Seçkin Yayınları, 2002.

SÜRELİ YAYINLAR

- Alexandrov, Stanimir A., **Self -Defense Against the Use of Force in International Law**, London, Kluwer Law International, 1996.
- Arend, Anthony Clark, "International Law and the Preemptive Use of Military Force", **The Washington Quarterly**, Vol.26, No.2, Spring 2003.
- Azar, Edward E., Paul Jureidini, and Robert McLaurin, "Protracted Social Conflict; Theory and Practice in the Middle East", **Journal of Palestine Studies**, Vol.8, No.1, 1978.
- Baldwin, David A., "Güvenlik Kavramı", **Avrasya Dosyası**, Cilt 9, Sayı 2, Yaz 2003.
- Baylis, John, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", **Uluslararası İlişkiler**, Çev. Burcu Yavuz, Cilt 5, Sayı 18, Yaz 2008.
- Beres, Louis R. and Tsiddon-Chatto, Yoash, "Reconsidering Israel's Destruction of Iraq's Osiraq Nuclear Reactor", **Temple International and Comparative Law Journal**, Vol. 9, No.2, Fall 1995.
- Betts, Richard K., "Striking First: A History of Thankfully Lost Opportunities", **Ethics & International Affairs**, Vol.17, No. 1, 2003.

- Biggio, Frank A., "Neutralizing the Threat: Reconsidering Existing Doctrines in the Emerging War on Terrorism", **Case Western Reserve Journal of International Law**, Vol.34, No.1, Fall 2002.
- Bishara, Ghassan, "The Political Repercussions of the Israeli Raid on the Iraqi Nuclear Reactor", **Journal of Palestine Studies**, Vol. 11, No. 3, Spring 1982.
- Blinken, Antony J., "From Preemption to Engagement", **Survival**, Vol. 45, No. 4, Winter 2003-04.
- Bonafede, Michael C., "Here, There, and Everywhere: Assessing the Proportionality Doctrine and U.S. Uses of Force in Response to Terrorism After the September 11 Attacks", **Cornell Law Review**, Vol. 88, 2002.
- Brauch, Hans G., "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 18, Yaz 2008.
- Brown, Chris, "Self-Defence in an Imperfect World", **Ethics and International Affairs**, Cilt 17, Sayı 1, 2003.
- Brodie, Bernard, "The Anatomy of Deterrence", **World Politics**, Vol.11, No.2, January 1959.
- Buhite, Russell D. and Hamel, Christopher, "War for Peace: The Question of an American Preventive War Against the Soviet Union, 1945-1955," **Diplomatic History**, Vol. 14, No. 3, Summer 1990.
- Butfoy, Andrew, "Offence-Defence Theory and the Security Dilemma: The Problem with Marginalizing the Context," **Contemporary Security Policy**, Vol.18, No.3, 1997.
- Byers, Michael, "Letting the Exception Prove The Rule", **Ethics and International Affairs**, Vol. 17, No 1, 2003.
- Byers, Michael, "Terrorism, the Use of Force and International Law After 11 September", **International and Comparative Law Quarterly**, Vol.51, No. 2, April 2002.
- Dedeoğlu, Beril, "ABD'nin 21. Yüzyıl Stratejisi ve Olası Küresel Etkileri", **2023 Dergisi**, Kasım 2002.
- Doğan, Nejat, "Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı ve New Haven Ekolü: Eleştirel Bir Giriş", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, 2006.
- Ellis, Jason D., "The Best Defense: Counterproliferation and U.S. National Security," **The Washington Quarterly**, Vol.26, No.2, Spring 2003.
- Evans, Gareth, "When is It Right to Fight?", **Survival**, Vol. 46, No. 3, Autumn 2004.
- Evera, Stephen V., "The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War", **International Security**, Vol. 9, No. 1, Summer 1984.
- Evera, Stephen Van, "Offense, Defense, and the Causes of War", **International Security**, Vol. 22, No. 4, Spring 1998.
- Falk, Richard, "Why International Law Matters: Pre-Emptive War Flagrantly Contradicts the UN's Legal Framework", **Nation**, Cilt 276, Sayı 9, 2003.
- Fearon, James D., "Rationalist Explanations for War", **International Organization**, Vol. 49, No. 3, Summer, 1995.

Feldman, Shai, "The Bombing of Osiraq-Revisited", **International Security**, Vol. 7, No. 2, Autumn 1982.

Feinstein, Lee and Slaughter, Anne-Marie, "A Duty to Prevent," **Foreign Affairs**, Vol.83, January/February 2004.

Forde, Steven, "Varieties of Realism: Thucydides and Machiavelli", **The Journal of Politics**, Vol.54, No.2, May/June 1992.

Forde, Steven, "International Realism and the Science of Politics: Thucydides, Machiavelli and Neorealism", **International Studies Quarterly**, Vol.39, No.2, 1995.

Franc, Thomas M., "The Use of Force in International Law", **Tulane Journal of International and Comparative Law**, Vol.11, Spring 2003.

Franc, Thomas M., "Who Killed Article 2(4)? Or Changing Norms Governing the Use of Force by States", *American Journal of International Law*, Vol.64.

Freedman, Lawrence, "Prevention, Not Preemption", **The Washington Quarterly**, Vol.26, No.2, Spring 2003.

Friedmann, John, "Cultural Logics of the Global System", **Theory, Culture & Society**, Vol. 5, No.2, 1990.

Gardam, Judith G., "Proportionality and Force in International Law", **American Journal of International Law**, Vol 87, 1993.

Glennon, Michael J., "The Fog of Law: Self-Defense, Inherence, and Incoherence in Article 51 of the United Nations Charter", **Harvard Journal of Law & Public Policy**, Vol.25, No. 2, Spring 2002.

Gowers, Andrew Garwood, "Pre-Emptive Self-Defence: A Necessary Development or the Road to International Anarchy", **Australian Year Book of International Law**, Cilt 23, Sayı 51, 2004.

Greenwood, Christopher, "International Law and the Pre-Emptive Use of Force, Afghanistan, Al-Qaida, and Iraq", **San Diego International Law Journal**, Vol.4, 2003.

Grant, Rebecca, "Osirak and Beyond", **Air Force Magazine**, Vol. 85, No. 8, August 2002.

Guillaume, Gilbert, "Terrorism and International Law", **International and Comparative Law Quarterly**, Vol 53, No. 3, July 2004.

Guoliang, Gu, "Redefine Cooperative Security, Not Preemption," **The Washington Quarterly**, Vol.26, No.2, Spring 2003.

Handel, Michael I., "Israel's Political-Military Doctrine", **Occasional Papers in International Affairs**, No. 30, 1973.

Harkavy, Robert E., "Preemption and Two-Front Conventional Warfare: A Comparison of 1967 Israeli Strategy with the Pre-World War One German Schlieffen Plan", **Jerusalem Papers on Peace Problems**, No. 23, 1977.

Henkin, Louis, "The United Nations and Its Supporters: A Self-Examination", **Political Science Quarterly**, Vol.78, No.4, December 1963.

Herz, John H., "Idealist Internationalism and the Security Dilemma", **World Politics**, Vol.2, No.2, January 1950.

- Hirsh, Michael, "Bush and theWorld", **Foreign Affairs**, Vo.81, September/October 2002.
- Ikenberry, John, "America's Imperial Ambition", **Foreign Affairs**, Vol 81, No.5, Eylül-Ekim 2002.
- Jervis, Robert, "Deterrence and Perception", **International Security**, Vol.7, No.3, Winter 1982-1983.
- Jervis, Robert, "Cooperation Under the Security Dilemma", **World Politics**, Vol. 30, No.2, 1978.
- Jones, Mary Lynn, "Offense-Defense Theory and Its Critics", **Security Studies**, Vol. 4, No. 4, Summer 1995.
- Karsh, Ephraim, "The Iran-Iraq War: A Military Analysis," **Adelphy Paper**, No. 220, Spring 1987.
- Kegley, Charles W. and Raymond, Gregory A., "Preventive War and Permissive Normative Order", **International Studies Perspectives**, Vol. 4, No. 4, November 2003.
- Keskin, Funda, "BM ve Kuvvet Kullanma", **Avrasya Dosyası**, BM Özel, Cilt 8, No.1, İlkbahar 2002,
- Kinnvall, Catarina, "Globalization and Religious Nationalism: The Search for Ontological Security", **Political Psychology**, Vol.25, No.5, 2004.
- Kösebalaban, Hasan, "Yeni Amerikan Güvenlik Doktrini ve Uluslararası İlişkiler", **2023 Dergisi**, Kasım 2002.
- Kydd, Andrew, "Game Theory and the Spiral Model", **World Politics**, Vol. 49, April 1997.
- Laçiner, Sedat ve Bal, İhsan, "The Ideological and Historical Roots of the Kurdist Movements in Turkey: Ethnicity, Demography, and Politics", **Nationalism and Ethnic Politics**, Vol.10, No.3, Sonbahar 2004.
- Laver, Harry S., "Preemption and the Evolution of America's Strategic Defense", **Parameters**, Vol. 35, No. 2, Summer 2005.
- Lemke, Douglas, "Investigating the Preventive Motive for War", **International Interactions**, Vol. 29, No. 4, 2003.
- Levy, Jack S. and Gochal, Joseph R., "Democracy and Preventive War: Israel and the 1956 Sinai Campaign", **Security Studies**, Vol. 11, No. 2, Winter 2001-2002.
- Levy, Jack S., "Misperception and the Causes of War: Theoretical Linkages and Analytical Problems," **World Politics**, Vol. 36, No. 1, October 1983.
- Levy, Jack S., "Declining Power and the Preventive Motivation for War", **World Politics**, Vol. 40, No. 1, October 1987.
- Levy, Jack S., "Research Note: Declining Power and the Preventive Motivation for War," **World Politics**, Vol. 40, No.1, October 1987.
- Litwak, Robert S., "The New Calculus of Pre-Emption", **Survival**, Vol. 44, No. 4, Winter 2002.

Litwak, Robert S., "Non-Proliferation and the Dilemmas of Regime Change", **Survival**, Vol. 45, No. 4, Winter 2003-2004.

Luban, David, "Preventive War", **Philosophy and Public Affairs**, Vol. 32, No. 3, 2004.

Maxon, Richard G., "Nature's Eldest Law: A Survey of a Nation's Right to Act in Self-Defense", **Parameters**, Vol.25, No.3, Autumn 1995.

Mearsheimer, John, "The False Promise of International Institutionalism", **International Security**, Vol.19, No.3, 1994.

Mitchell, John B., "Preemptive War: Is It Constitutional?", **Santa Clara Law Review**, Vol. 44, 2004.

Moore, Mike, "Truman Got It Right", **Bulletin of the Atomic Scientists**, Vol. 59, No.1, January/February 200.

Morgan, Patrick M., "Safeguarding Security Studies", **Arms Control**, December 1992.

Morrow, James D., "A Twist of Truth: A Reexamination of the Effects of Arms Races on the Occurrence of War", **The Journal of Conflict Resolution**, Vol.33, No.3, September 1989.

Murphy, Sean D., "Terrorism and the Concept of Armed Attack in Article 51 of the U.N. Charter", **Harvard International Law Journal**, Cilt 43, Sayı 1, 2002.

Newcomb, Mark E., "Non-Proliferation, Self-Defense, and the Korean Crisis", **Vanderbilt Journal of Transnational Law**, Vol. 27, October 1994.

Nye, Joseph S., Jr., "The Decline of America's Soft Power", **Foreign Affairs**, May/June 2004

Oğuzlu, Tarık, "Dünya Düzenleri ve Güvenlik:Ulus Devlet Güvenlik Anlayışı Açılıyor mu?", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl 3, Sayı 6, Aralık 2007.

Posen, Barry R. ve Ross, Andrew L., "Competing Visions for U.S. Grand Strategy", **International Security**, Vol.21, Sayı 5, 1996/97.

Rak, Claire, "The Role of Preventive Strikes in Counterproliferation Strategy: Two Case Studies", **Strategic Insights**, Vol. 2, No. 10, October 2003.

Rice, Condoleezza, "Promoting the National Interest", **Foreign Affairs**, No:79, 2000.

Romdan, David, "The Diplomatic Prelude to the Six-Day War", **Midstream**, Vol. 47, No. 4, May/June 2001.

Reisman, Michael, "Coercion and Self-determination: Construing Charter Article 2/4", **American Journal of International Law**, Vol. 78, 1984.

Reiter, Dan, "Exploding the Powder Keg Myth: Preemptive Wars Almost Never Happen", **International Security**, Vol. 20, No. 2, Autumn 1995.

Rosenberg, David Alan, "The Origins of Overkill: Nuclear Weapons and American Strategy, 1945-1960," **International Security**, Vol. 7, Spring 1983.

Sapiro, Miriam, "Iraq: The Shifting Sands of Preemptive Self-Defense", **The American Journal of International Law**, Vol. 97, No. 3, July 2003.

Shoham, Uri, "The Israeli Aerial Raid Upon the Iraqi Nuclear Reactor and the Right of Self-Defense", **Military Law Review**, Vol. 109, Summer 1985.

Snyder, Jed C., "The Road to Osiraq: Baghdad's Quest for the Bomb", **The Middle East Journal**, Vol. 37, No. 4, Autumn 1983.

Skocpol, Theda, "Will 9/11 and The War on Terror Revitalize American Civic Democracy?", **Political Science & Politics**, Vol. 35, Issue 03, September 2002.

Stein, Kenneth W., "The Bush Doctrin: Selective Engagement in the Middle East", **Middle East Review of International Affairs**, Vol.6 No. 2, June 2002.

Taşdemir, Fatma, "Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Öncelikle Meşru Müdafaa Hakkı", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 2, No.5, 2006.

Taylor, Terence, "The End of Imminence?", **The Washington Quarterly**, Vol.27, No.4, Autumn 2004.

Thayer, Bradley A., "The Pax Americana and the Middle East: U.S. Grand Strategic Interests in the Region After September 11", **Middleeast Security and Policy Studies**, No.56, December 2003.

Quandt, William B., "Lyndon Johnson and the June 1967 War: What Color Was the Light?", **Middle East Journal**, Vol. 46, No. 2, Spring 1992.

Walters, Arnold, "National Security as an Ambiguous Symbol", **Political Science Quarterly**, Cilt 67, No 4, 1952.

Walt, Stephen, "The Renaissance of Security Studies", **International Studies Quarterly**, Vol.35, No.2, 1992.

Walzer, Michael, "The Triumph for Just War Theory and the Dangers of Success," **Social Research**, Vol. 69, No. 4, Winter 2002.

Vayrynen, Raimo, "Bipolarity, Multipolarity and Domestic Political Models on Internationals System," **Journal of Peace Research**, Vol.32, No.3.

Wirtz, James J. and Russell, James A., "U.S. Policy on Preventive War and Preemption," **The Nonproliferation Review**, Spring 2003.

Yaman, Didem, "11 Eylül Sonrasında ABD: Algılamalar, Psikolojik Yansımalar ve Yasal Düzenlemeler", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt.1, No. 2, 2005.

Yıldızoğlu, Ergin, "ABD Sağında Irak Tartışmaları Yol Ayrımı: Hegemonya, İmparatorluk", **Stratejik Analiz**, Sayı 30, Ekim 2002.

İNTERNET

Ackerman, David, "International Law and the Preemptive Use of Force Against Iraq", Congressional Research Service, document RS21214, September 23, 2003, <http://www.iraqresearch.com/RS21314_1.html>, (17 Aralık 2009).

"Air Transportation Safety and System Stabilization Act", September 22, 2001, <<http://www.treas.gov/offices/domestic-finance/atsb/hr2926.pdf>>, (14 Şubat 2008).

Annan, Kofi, "A more Secure World: Our Share Responsibility", <<http://www.un.org/secureworld/report2.pdf>>, 2004, (20 Ekim 2009).

Aristotle, **The Politics**, <<http://classics.mit.edu/Aristotle/politics.3.three.html>>, (26 Mart 2010).

Brodie, Bernard, **Strategy in the Missile Age**, Princeton, Princeton University Press, 1959, <http://www.rand.org/pubs/commercial_books/2007/RAND_CB137-1.pdf>, (26 Ekim 2009).

Bush, George W., "Remarks by the President Upon Arrival", September 16, 2001, <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/print/20010916-2.html>>, (22 Haziran 2008).

Bush, George W., "Address to a Joint Session of Congress and the American People", 20 Eylül 2001, <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>>, (15 Ocak 2007).

Bush, George W., "State of the Union", 29 Ocak 2002, <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01>>, (15 Ocak 2007).

Bush, George W., "West Point Remarks", 01 Haziran 2002, <<http://whitehouse.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html>>, 24 Ocak 2007

Erhan, Çağrı, "Küreselleşme Döneminin Tehditleriyle Mücadele", **Stradigma**, <http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/makale_01.html>, (20 Mayıs 2009).

Ford, Peter S., "Israel's Attack on Osiraq: A Model for Future Preventive Strikes?", **INSS Occasional Paper 59**, July 2005, <<http://www.science.co.il/ilan-ramon/Osiraq.pdf>>, (11 Ocak 2010).

"Global Güvenlik Mimarisinde Yeniden Yapılanma", <http://www.turksae.com/fase/index.php?text_id=26>, Nisan 2004, (4 Temmuz 2009).

Gore, Al, "Iraq and the War on Terrorism", Address delivered to the Commonwealth Club of San Francisco, September 23, 2002, <<http://truthout-GoreConfrontsBushonWarPlans.htm>>, (19 Mart 2008).

Gözen, Ramazan, "ABD'ye Yapılan Saldırının Dünya Politikası Açısından Önemine Farklı Bir Bakış", **Liberal Düşünce**, <http://www.liberaldt.org.tr/guncel/Gozen/rg_abd.htm>, 06.11.2008

Hewitt, Joseph, Jonathan Wilkenfeld, and Ted Robert Gurr, "Peace and Conflict 2010", <<http://www.cidcm.umd.edu/inscr/PC10print.pdf>>, (21 Ekim 2009).

Hoffman, Bruce, "Re-Thinking Terrorism in Light of a War on Terrorism", **RAND**, <<http://rand.org/pubs/testimonies/CT182>>, 2001, (25 Mayıs 2008).

International Crisis Behavior (ICB), <<http://www.cidcm.umd.edu/icb/>>, (16 Ocak 2010).

Kagan, Donald, Sehmitt, Gary, Donnelly, Thomas, "Rebuilding America's Defenses", **New American Century**, July 3, 1997, <<http://www.newamericancentury.org/RebuildingAmericasDefenses.pdf>>, (17 Haziran 2007).

Laçiner, Sedat, "11 Eylül ve Etkileri", <www.usakgundem.com/makalen.htm>, (23 Mayıs 2008).

Murdoch, Stephen, "Preemptive War: Is It Legal?", <http://www.dcb.org/for_lawyers/washington_lawyer/january_2003/war.cfm>, (15 Ocak 2008).

O'Connell, Mary El-len, "The Myth of Preemptive Self-Defense", <<http://www.asil.org/taskforce/oconnell.pdf>>, (12 Şubat 2009).

Paul, Ron, "Patriot Act is a Threat to Liberty", <<http://www.antiwar.com/paul/?articleid=6727>>, (07 Şubat 2008).

PNAC letter to Clinton, <<http://www.csmonitor.com/specials/neocon/spheresInfluence.html>>, (12 Ağustos 2008).

PNAC letter to Bush, <<http://www.csmonitor.com/specials/neocon/spheresInfluence.html>>, (12 Ağustos 2008)

Project for the New American Century, <<http://www.csmonitor.com/specials/neocon/spheresInfluence.html>>, (12 Ağustos 2008).

Rodin, David, "The Ethics of Preventive War", <http://www.allacademic.com/meta/p99055_index.html>, (22 Haziran 2009).

September 11 News, <<http://www.september11news.com/DailyTimeline.htm>>, (23 Nisan 2007).

Schmitt, Michael N., "International Law and the Use of Force: Attacking Iraq," **The RUSI Journal**, Vol.148, No.1, 2003, <http://pdfserve.informaworld.com/260295_758064766_791608818.pdf547>, (15 Aralık 2009)

"Statement by the Government of Israel on the Bombing of the Iraqi Nuclear Facility Near Baghdad, 8 June 1981", **Israel's Foreign Relations, Selected Documents 1981-1982**, June 8, 1981, <<http://www.mfa.gov.il/MFA/Foreign+Relations/Israels+Foreign+Relations+since+1947/1981-1982/>>, (22 Şubat 2010).

Teather, David, "Civil Libertarians Prepare to Fight Bush over Tougher Anti-Terror Laws", **The Guardian**, September 15, 2003, <<http://www.guardian.co.uk/world/2003/sep/15/usa.davidteather>>, (11 Mayıs 2008).

Treasury Office, "Executive Order 13224-Blocking Property And Prohibiting Transactions With Persons Who Commit, Threaten To Commit or Support Terrorism, September 23, 2001, <<http://www.treasury.gov/offices/enforcement/fac/programs/terror/terror.pdf>>, (13 Mayıs 2008).

Thucydides, **History of Peloponnesian War**, trans. Rex Warner, New York, Penguin Boks, 1972, <<http://www.pdfqueen.com/pdf/pe/peloponnesian-war/>>, (10 Haziran 2008).

Vandenbroucke, Lucien S., "The Israeli Strike Against Osiraq: The Dynamics of Fear and Proliferation in the Middle East", **Air University Review**, September-October 1984, March 28, 2005, <www.airpower.au.af.mil/airchronicles/aureview/1984/sep-oct/vanden.html>, (18 Şubat 2010).

Welsh, Steven C., "Preemptive War and International Law", December 5, 2003, <<http://www.cdi.org/news/law/preemptive-war.cfms>>, (17 Aralık 2009).

Wester, Franklin Eric, "Preemption And Just War: Considering The Case Of Iraq", <<http://www.army.mil/usawe/Parameters/04winter/wester.pdf>>, (11 Ekim 2008).

Whitehouse, "Executive Order Establishing Office of Homeland Security", October 8, 2001, <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/10/20011008-2.html>>, (3 Mayıs 2008).

Whitehouse, "Joint Resolution for Authorization for Use of Military Force", September 18, 2001, <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/0010918-10.html>>, (13 Mayıs 2008).

"Presidential Documents, 48201", **Federal Register**, Vol. 66, No. 181, September 18, 2001, <<http://www.defenselink.mil/ra/mobil/pdf/e.o.13223.pdf>>, (8 Şubat 2008).

Whitehouse, "Fact Sheet on Terrorist Financing Executive Order", September 24, 2001, <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/20010924-2.html>>, (17 Eylül 2007).

Whitehouse, "Provide Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism", October 12, 2001, <<http://www.whitehouse.gov/omb/legislative/sap/107-1/HR2975-h.html>>, (01 Aralık 2008).

Wolfowitz, Paul, "Draft of the 1992 Defense Planning Guidance", <<http://www.csmonitor.com/specials/neocon/spheresInfluence.html>>, (11 Ağustos 2008).

GAZETELER

Gellman, Barton, "Pentagon Would Preclude A Rival Superpower", **The Washington Post**, 11 Mart 1992 ve Patrick E. Tyler, "U.S. Strategy Plan Calls For Insuring No Rivals Develop", **The New York Times**, 8 Mart 1992.

Galston, William A., "Why a First Strike Will Surely Backfire", **The Washington Post**, 16 Haziran 2002.

Tyler, Patrick E., "U.S. Strategy Plan Calls For Insuring No Rivals Develop", **The New York Times**, 8 Mart 1992.

BELGELER

BM Antlaşması, Ankara, A.Ü. Basımevi, 1982.

Corfu Channel (Albania v. UK) Case, Judgement on Merits, I.C.J. Reports 1949.

I.C.J. Reports, Case Concerning Military nad Paramilitary Activities In and Against Nicaragua, 1986.

NSC-68, Section IX.C., <<http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/nsc-68/nsc68-3.htm>>, (10 Aralık 2009).

The National Security Strategy of the United States of America, <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>>, (02 Ocak 2009).

KONFERANS/KONUŞMALAR

Jeane J.Kirkpatrick, Proceedings of the Seventyeight Annual Meeting of The American Society of International Law, Washington, D.C, Nisan 12-14, 1984.

Jones, James, 45'inci Münih Güvenlik Konferansında Yaptığı Konuşma, 8 Şubat 2009.

ANSİKLOPEDİ/SÖZLÜKLER

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1986.

Sönmezoğlu, Faruk, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul, Der Yayınları, 1996.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Ankara, TDK Yayını, 2006.

TEZLER

Keskin, Funda, **Uluslararası Hukukta Savaş Durumu Dışında Kuvvet Kullanma**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996.

Ural, Abdullah, **Amerika Birleşik Devletleri'nin Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008.

ÖZET

Realist yaklaşıma göre uluslararası sistemin özünü aktörler arasındaki güç ve çıkar mücadelesi teşkil etmektedir. Bu tür bir sistem içinde her devlet doğal olarak en azından sürdürebilir düzeyde güvenliğe sahip olmayı hedeflemektedir. Uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla 1945 sonrasında oluşturulan BM sistemi ise tüm devletlere uluslararası ilişkilerinde, meşru müdafaa dışında kuvvet kullanma yasağı getirmiştir.

Ancak Soğuk Savaş sonrası dünyada ortaya çıkan terörizm, asi devletler ve KİS'lerin yayılması gibi yeni tehditlerle mücadele etmek için kuvvet kullanımına ilişkin kurallar üzerinde yeni tartışmalar ortaya çıkmıştır. Buna göre tehdit kavramının günümüzün şartları ile terör gruplarının hedef ve yetenekleri çerçevesinde yeniden uyarlanması gerektiği Bush Doktrini ile en üst seviyede gündeme getirilmiştir. En önemlisi de doktrin, çıkarlarını tehdit eden oluşumlara karşı ABD'ye önalıcı ve önleyici kuvvet kullanma hakkını getirmiştir.

Bu tür kuvvet kullanımı Uluslararası Hukuk ile örf ve adet hukukuna aykırı olup BM sisteminin altmış yılı aşkın bir süredir inşa etmeye çalıştığı uluslararası sistem, hukuk ve normlar düzenini derinden etkileyici niteliktedir. Bu çerçevede çalışmada gücün kullanımı ve uluslararası toplumun öteden beri konuya bakışı, getirilen düzenlemelerle açıklanarak kuvvet kullanımının yasal ve normatif sınırları ortaya konmuştur.

Ardından Bush Doktrini her yönüyle analiz edilmiş ve önleyici askeri faaliyetlerin kullanılmasını gerektirecek birçok durum ortaya çıkmasına rağmen devletlerin bu tür seçeneklere nadiren başvurduğu belirlenmiştir. Bu kapsamda devletlerin önleyici askeri kuvvet kullanımına başvurma kararı alırken, en

azından belli seviyede normatif ve hukuki mülahazaları dikkate alma eğilimleri olduğu sonucuna varılmıştır.

ABSTRACT

According to the realistic approach, struggling for power and interest among actors constitutes the essence of the international system. In this system, every single state naturally chases to have security at least in the sustainable level. For the goal of protecting international peace and security, UN system, composed after 1945, issued the prohibition on the use of force for all states in their international affairs apart from self-defense.

Yet, after the Cold War, terrorism in the world causes new debates on the rules concerning power use to struggle against new threats such as expansion of rogue states and Weapons of Mass Destruction. In this respect, that terrorism concept is obliged to be adapted in the objective and ability frame of terrorist groups was revealed with Bush Doctrine at the top level. Here, the vital point is that Doctrine brings the right of preventive and preemptive action to USA against the organizations threatening its national interest.

This kind of power use in defiance of International Law and usage and custom law deeply affects international system, law and norms order that UN system has been trying to build for over sixty years. In this frame, by determining use of power in study and view of international community so far for the subject matter within the newly regulations, legal and normative limitations of power use was created.

Afterwards, although Bush Doctrine was analyzed, and a number of cases requiring use of preventive military activity happened, it was determined that the states rarely tried this kind of alternatives. In this context, it was deduced that when the states take the resolution of application for preventive

military power, they have tendency to take the normative and legal issues into consideration at least in a certain level.